

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SÖMÜRGE SONRASI DÖNEMDE AFRİKA'DAKİ
İNGİLİZ ESKİ SÖMÜRGELERİ İLE İNGİLTERE'NİN
İLİŞKİLERİ: NİJERYA, KENYA VE
GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ATEŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR

ŞUBAT – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

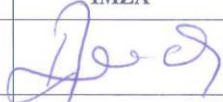
**SÖMÜRGE SONRASI DÖNEMDE AFRİKA'DAKİ
İNGİLİZ ESKİ SÖMÜRGELERİ İLE İNGİLTERE'NİN
İLİŞKİLERİ: NİJERYA, KENYA VE
GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ ÖRNEKLERİ**

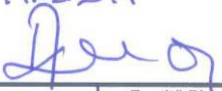
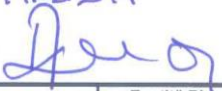
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ATEŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 26/02/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR	Basarılı	
Prof. Dr. Emin GÜRSES	Basarılı	
Doç Dr. Cengiz MUTLU	Basarılı	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	MUSTAFA ATEŞ
Öğrenci Numarası	:	Y156007006
Enstitü Anabilim Dalı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	SÖMÜRGE SONRASI DÖNEMDE AFRIKA'DAKİ İNGİLİZ ESKİ SÖMÜRGELERİ İLE İNGİLTERE'NİN İLİŞKİLERİ: NİJERYA, KENYA VE GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ ÖRNEKLERİ
Benzerlik Oranı	:	%14
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
 19.02/2019 Öğrenci İmza		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbetezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
 19.02/2019 Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR Tarih: 19.02.2019 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Afrika... Akademik hayatımda bu kelimeyi fark etmemi ve Afrika kıtasına ilgi duymamı sağlayan, katkılarıyla beni ben ve beni benden eden tüm saygıdeğer hocalarıma en derin hürmetlerimi sunarım. Ayrıca Güney Afrika'dan Mısır'a, Somali'den Gambiya'ya kadar hayatıma dokunan ve renk katan Afrikalı pek kıymetli arkadaşlarıma-dostlarıma da şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmanın çıkış noktasından son imzaya kadar tecrübe ve bilgisinden istifade ettiğim, değerli katkılarını esirgemeyerek kalemime dokunan saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Nesrin Kenar'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca üzerimde emekleri olan, istifade ettiğim, talebeleri olmaktan büyük bir şeref duyduğum hocalarıma da sonsuz saygılarımla...

Ve en büyük hazinem, varlık sebebim olan ailem. Öncelikle kendimi bildim bileli ikliminden istifade ettiğim, hayatım boyunca bir kelime fazla öğrenmem için çaba sarf eden ve karanlığı hissettiğimde yıldızları gösteren babam Veli ATEŞ'e sonsuz teşekkür eder ve saygılar sunarım. Bir diğer teşekkürü ise üzerimdeki emeği ile kelimeleri kifayetsiz bırakan kıymetli annem Zeliha ATEŞ'e ve diğer tüm aile bireylerine etmek isterim. Ayrıca çalışma sürecinde dünyaya teşrifiyle ailemize şeref veren ve notlarımı yırtmak suretiyle de çalışmaya katkısını esirgemeyen sevgili yeğenim Velihan'a ve yine tez sürecinde özel şoförü, oyun arkadaşı, hikâye okuyucusu olarak beni tercih eden, vakit tasarrufumu kendisine göre ayarlamamı isteyerek çalışmaya katkıda bulunmaktan çekinmeyen kıymetlim Sümeyye Rana'ya sonsuz teşekkür ediyorum. Bu çalışmayı kuzularıma armağan ediyor ve bayrağı devralarak yerine ulaştırmalarını temenni ediyorum...

Mustafa ATEŞ

26.02.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
GRAFİK LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
HARİTA LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AFRIKA'DA İNGİLİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ.....	13
1.1. İngiliz Sömürgeciliğinin Gelişimini Etkileyen Unsurlar	15
1.1.1. Sömürgeci Güçler İle Rekabet	16
1.1.2. Köle Ticareti	18
1.1.3. Doğal Kaynaklar	20
1.1.4. Sanayi Devrimi.....	22
1.1.5. Hindistan Yollarının Güvenliği.....	24
1.1.6. İngiliz Medeniyeti'ni Yayma Düşüncesi ve Misyonerlik Faaliyetleri.....	25
1.2. İngiltere'nin Bölgesel Sömürgecilik Faaliyetleri	27
1.2.1. Batı Afrika	29
1.2.2. Güney Afrika.....	32
1.2.3. Kuzey Afrika.....	36
1.2.4. Doğu Afrika	38
1.3. İngiliz Sömürge Yönetim Şekilleri	41
1.3.1. İmtiyazlı Şirketler.....	43
1.3.2. Dolaylı Yönetim.....	45
1.3.3. Yerleşik Devletler	48
1.4. İngiliz Sömürgeciliğinin Tasfiyesi (Dekolonizasyon Süreci)	50
BÖLÜM 2: BAĞIMSIZLIK SONRASI İLİŞKİLER.....	60
2.1. İlişkilerin Belirleyici Unsurları	60
2.1.1. İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth)	61
2.1.2. İngiliz Sömürge Mirası.....	63

2.1.3. Soğuş Savaş Dönemi	67
2.1.4. Afrika Siyasetine Dahil Olan Yeni Aktörler.....	69
2.1.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Siyaseti	74
2.2. Nijerya-İngiltere İlişkileri.....	78
2.2.1. Bağımsızlık Sonrası Nijerya'nın Siyasi Görünümü.....	78
2.2.2. Siyasi İlişkiler	81
2.2.3. Ekonomik İlişkiler	89
2.2.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler	98
2.3. Kenya-İngiltere İlişkileri	103
2.3.1. Bağımsızlık Sonrası Kenya'nın Siyasi Görünümü	103
2.3.2. Siyasi İlişkiler	106
2.3.3. Ekonomik İlişkiler	114
2.3.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler	124
2.4. Güney Afrika Cumhuriyeti-İngiltere İlişkileri.....	129
2.4.1. Bağımsızlık Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü	129
2.4.2. Siyasi İlişkiler	132
2.4.3. Ekonomik İlişkiler	140
2.4.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler	152
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA.....	169
ÖZGEÇMİŞ	200

KISALTMALAR

AAM	: Anti-Apartheid Movement / Anti-Apartheid Hareketi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Bileşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
ANC	: African National Congress / Afrika Ulusal Kongresi
BBC	: British Broadcasting Corporation / Britanya Yayın Kuruluğu
BC	: British Council
BEIC	: British East India Company / İngiliz Doğu Hindistan Şirketi
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
BSAC	: British South African Company / İngiliz Güney Afrika Şirketi
DFID	: Department for International Development / Uluslararası Kalkınma Dairesi
GAB	: Güney Afrika Birliği
GAC	: Güney Afrika Cumhuriyeti
IBEAC	: Imperial British East Africa Company / Emperyal İngiliz Doğu Afrika Şirketi
ICC	: International Criminal Court / Uluslararası Ceza Mahkemesi
IRA	: Irish Republican Army
İMT	: İngiliz Milletler Topluluğu
KANU	: Kenya Africa National Union / Kenya Afrika Ulusal Birliği
KAU	: Kenya African Union / Kenya Afrika Birliği
KBC	: Kenya Broadcasting Corporation / Kenya Yayın Kuruluğu
KCA	: Kiyuku Central Association / Kiyuku Merkez Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
NARC	: National Rainbow Coalition / Ulusal Gökkuşağı Birliği

NCNC	: National Council of Nigeria and Cameroon / Nijerya ve Kamerun Ulusal Konseyi
NP	: National Party / Ulusal Parti
NPC	: Northern People's Congress / Kuzey Halk Kongresi
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries / Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RAF	: Royal Air Force / Kraliyet Havayolları
RNC	: Royal Niger Company / Kraliyet Nijer Şirketi
SAP	: South African Party / Güney Afrika Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UP	: United Party / Birleşik Parti
çev.	: Çeviri
der.	: Derleyen
ss.	: Sayfa Sayısı

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1	: 2002-2016 Arası Çin-Afrika Ticareti (Milyar Dolar).....	70
Grafik 2	: 2007-2017 Arası Hindistan-Afrika Ticareti (Milyar Dolar)	71
Grafik 3	: 2000 Yılı Sonrası Brezilya-Afrika Ticareti (Milyar Dolar)	72
Grafik 4	: 1969-1990 Arası Nijerya'nın İngiltere ile Ticareti	91
Grafik 5	: 1990-2000 Arası Nijerya'nın İngiltere ile Ticareti	93
Grafik 6	: 1999-2016 Arası Nijerya'nın İngiltere ile Ticareti (Milyar İngiliz Sterlin).....	94
Grafik 7	: 2000 Yılı Sonrası Nijerya'nın Ticaretinde İngiltere'nin Payı (%)	95
Grafik 8	: 1960-2000 Dönemi İngiltere'nin Nijerya'ya Yapmış Olduğu İkili Yardım Akışı (Milyon Dolar)	96
Grafik 9	: 2000 Yılı Sonrası İngiltere'nin Nijerya'ya Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı	97
Grafik 10	: 2000-2016 Arası İngiltere'ye Gelen Afrikalı Öğrenci Sayısı.....	99
Grafik 11	: 2004-2017 Arası İngiltere'de Yaşayan Nijeryalı Nüfus (Bin).....	102
Grafik 12	: Kenyatta Döneminde Kenya'nın İngiltere ile Ticareti.....	117
Grafik 13	: 2000 Yılı Sonrası Kenya'nın Ticaretinde İngiltere'nin Payı (%).....	119
Grafik 14	: 1970-1996 Arası Kenya'ya Resmi Kalkınma Yardımında Bulunan Başlıca Ülkelerin Oranı.....	122
Grafik 15	: 2000 Yılı Sonrası İngiltere'nin Kenya'ya Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı	123
Grafik 16	: 2000-2016 Arası İngiltere'ye Gelen Afrikalı Öğrenci Sayısı.....	125
Grafik 17	: 2004-2017 Arası İngiltere'de Yaşayan Kenyalı Nüfus (Bin)	128
Grafik 18	: 1931-1971 Döneminde Güney Afrika Ticaretinde İngiltere'nin Payı	142
Grafik 19	: 1962-1994 Dönemi Güney Afrika Cumhuriyeti'nin İngiltere ile Ticareti.....	144
Grafik 20	: 2000 Yılı Sonrası Güney Afrika'nın İngiltere İle Ticareti (Milyar Dolar)	147
Grafik 21	: 2000 Yılı Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Ticaretinde İngiltere'nin Payı	148
Grafik 22	: 1993 Sonrası İngiltere'nin Güney Afrika Cumhuriyetine Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı	151
Grafik 23	: 2000-2016 Arası İngiltere'ye Gelen Afrikalı Öğrenci Sayısı.....	153
Grafik 24	: 2004-2017 Arası İngiltere'de Yaşayan Güney Afrikalı Nüfus (Bin)	156

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: İngiliz Sömürgelerinde Bulunan Başlıca Doğal Kaynaklar	22
Tablo 2	: Afrika'daki İngiliz Sömürgelerinin Bağımsızlık Tarihleri.....	56
Tablo 3	: İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere Başbakanları	77
Tablo 4	: İngiltere'nin Kenya Ticaretindeki Oranı (%)	116
Tablo 5	: 1990'larda Güney Afrika'nın İngiltere ile Ticareti	146

HARİTA LİSTESİ

Harita 1	: İngiliz Eski Sömürgeleri (1919).....	14
Harita 2	: İngiliz Milletler Topluluğu'na Üye Ülkeler	62

Tezin Başlığı: Sömürge Sonrası Dönemde Afrika'daki İngiliz Eski Sömürgeleri ile İngiltere'nin İlişkileri; Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti Örnekleri

Tezin Yazarı: Mustafa ATEŞ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR

Kabul Tarihi: 26.02.2019

Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 200 (tez)

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Afrika, köklü sömürgecilik geçmişiyle sömürgecilik tarihinde önemli bir yere sahiptir. Afrika sömürgecilik tarihinde derin izler bırakan İngiltere, bağımsızlık sonrası süreçte kıtaya ilişkilerini koparmamıştır. Aksine İngiltere'nin, eski sömürgeleri üzerindeki hakimiyeti, bağımsızlık sonrası dönemde de devam etmiş ve İngiltere, bu devletlerin uluslararası ilişkilerinde baskın konumda yer almıştır. Bu varsayım üzerine kurulan çalışma, Afrika'daki İngiliz eski sömürgelerinin sömürge sonrası ilişkilerinde İngiltere'nin durumunu ve konumunu araştırmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, İngiltere ile Afrika'daki İngiliz eski sömürgelerinin sömürge sonrası dönemde ilişkilerinin analiz edilmesi ve bu devletlerin uluslararası ilişkilerinde İngiltere'nin konumunun ortaya çıkarılmasıdır. Spesifik olarak ise çalışmanın örneklemini oluşturan ülkeler ile İngiltere'nin; siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlardaki ilişkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Sömürgeci ve sömürülen arasındaki tarihsel ilişkileri ve bu ilişkilerin günümüzdeki yansımalarını inceleyen postkolonyal teori, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Sömürgeci güçlerin siyasal, ekonomik ve kültürel unsurlar aracılığıyla eski sömürgelerini şekillendirmeye devam ettiği varsayımı, çalışmayı postkolonyal teori bağlamında incelemeyi uygun hale getirmiştir.

Çalışmada literatür taraması yapılarak çoğunlukla ikincil kaynaklar aracılığıyla veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Veriler yorumsamacı paradigma ışığında analiz edilmiş ve nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma tekniği içerisinde tarihsel araştırma modeli ön plana çıkmıştır. Verilerin çözümlenmesi aşamasında teknik olarak, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma, sömürge sonrası dönemde İngiltere'nin Afrika'daki eski sömürgeleriyle ilişkilerini konu edinmiştir. Bu bağlamda çalışma iki ana bölüme ayrılmış, ilk bölümde sömürgecilik süreci ele alınırken, ikinci bölümde sömürge sonrası dönem incelenmiştir. İlk bölümde İngiliz sömürgeciliğinin gelişim süreci, yönetim şekilleri ve tasfiye süreci ele alınmıştır. İkinci bölümde ise bağımsızlık sonrası ilişkileri etkileyen unsurlar ve örnek ülkeler incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini, İngiliz eski sömürgeleri olan; Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak, İngiltere'nin bağımsızlık sonrası dönemde -sömürge döneminde kurmuş olduğu sistemin yardımıyla- eski sömürgeleriyle genel olarak yakın ilişki kurduğu görülmüştür. Örnek ülkelerde görüldüğü üzere, bu süreç zarfında siyasi ilişkiler dalgalı seyir gösterirken, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerde İngiliz hakimiyeti devam etmektedir. Ancak özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren çok aktörlü uluslararası sistemin de yardımıyla İngiltere'nin etkinliğinin azaldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, İngiltere, Nijerya, Kenya, Güney Afrika

Title of Thesis: The Relations Between British Former Colonies in Africa and Britain in the Post-Colonial Period: Examples of Nigeria, Kenya and Republic of South Africa

Author of Thesis: Mustafa ATEŞ **Supervisor:** Assist. Prof. Nesrin KENAR

Accepted Date: 26.02.2019 **Nu. of Pages:** ix (pre text) + 200 (main body)

Department: International Relations

Africa has an important place in the history of colonialism with its deep-rooted colonialism. Britain, which has left a deep mark on the history of African colonialism, has not broken its relations with the continent in the post-independence period. On the contrary, the domination of Britain over its former colonies has continued in the post-independence period and Britain has been dominant in the international relations of these states. The study, based on this assumption, explores the position and situation of Britain in the post-colonial relations of the British former colonies in Africa.

The main purpose of this study is to analyze the post-colonial relations between Britain and the British former colonies in Africa and to reveal the position of Britain in the international relations of these states. Specifically, it is aimed to reveal the relations in the political, economic and socio-cultural fields between the countries that sampling of the study and the Britain.

The postcolonial theory, which examines the historical relations between colonialist and exploited and the reflections of these relations on the present day, constitutes the theoretical framework of the study. The assumption that colonial powers continue to shape their former colonies through political, economic and cultural elements has made it appropriate to research the study in the context of the postcolonial theory.

In the study, data collection process was mostly carried out by literature review through secondary sources. Data were analyzed in the light of the interpretivist paradigm and qualitative research method was used. In this respect, historical research model came into prominence in the qualitative research method. Descriptive analysis method was used in the process of analyzing the data.

The study discussed the relations of Britain with its former colonies in Africa in the post-colonial period. In this context, the study was divided into two main sections, while the colonial process was discussed in the first chapter, the post-colonial period was examined in the second chapter. In the first chapter, the development process of British colonialism, the forms of administration and the process of liquidation were discussed. In the second part, the factors affecting the post-independence relations and the sample countries were examined. The sample of the study was determined as the former colonies of Britain: Nigeria, Kenya and Republic of South Africa.

As a result, it was seen that Britain generally established close relationship with its former colonies in the post-independence period with the help of the system that was established during the colonial period. As seen in the sample countries, while political relations are fluctuating during this period, British domination in economic and socio-cultural relations continues. However, it can be said that, especially from the Cold War period, with the help of the multi-actor international system, the effectiveness of Britain has decreased.

Keywords: Africa, Britain, Nigeria, Kenya, South Africa

GİRİŞ

15. yüzyılın sonlarında başlayan ve 20. yüzyılın ortalarına kadar süren Afrika sömürgeciliği; uzun süreli, kapsamlı ve çok aktörlü olması, kıtada derin tahribat oluşturması bakımından dünya sömürgecilik tarihinde önemli bir yere sahiptir. 15. yüzyılda İspanya ve Portekiz ile başlayan Afrika sömürgeciliği, 16. yüzyılda diğer Avrupalı devletlerin de gelişiyle genişleyerek devam etmiştir. Afrika ilk olarak, Avrupalı sömürgeci güçlerin ekonomik gelişimine büyük katkıda bulunan köle ticaretine kaynaklık etmesi bakımından önem verilen bir kıta olmuştur. Buna ek olarak Afrika kıtasının doğal kaynaklar bakımından zengin olması, sömürgeci devletler nezdinde Afrika kıtasının önemini arttırmıştır. Ayrıca stratejik konumundan kaynaklı olarak sömürgeci güçler Afrika'yı; ticari, askeri, lojistik ve stratejik bir üs olarak kullanmışlardır.

19. yüzyılın sonlarında Avrupalı devletlerin fiili işgal prensibinde sağladıkları uzlaşısı sonrası Afrika'nın tamamı ele geçirilmiş ve sömürgeci güçler tarafından sömürge devletleri kurulmuştur. Bu sömürgeci güçlerden birisi olan İngiltere, kıtanın yaklaşık üçte birlik kısmına hakim olarak büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştur. Çoğunlukla Güney ve Doğu Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerinde bulunan İngiltere, ekonomik kazancın maksimize edileceği bir sistem kurarak Afrika sömürgeciliğini sürdürmüştür. Uygulamış olduğu sömürgecilik sisteminin (dolaylı yönetim) bir getirisi olarak İngiltere, siyasi sömürgeciliğin yanı sıra ekonomik ve kültürel sömürgecilikte de öncü konumda yer almıştır. İngiltere'nin sömürge literatürüne ismini verdiği "dolaylı yönetim" sisteminin günümüze kadar etkisinin hissedildiğini söylemek mümkündür.

Afrika'nın siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatında önemli değişikliklere neden olan Avrupa sömürgeciliği, etkisi itibarıyla uzun soluklu olmuş ve sömürge sonrası dönemi de etkilemiştir. Afrikalı devletler siyasi bağımsızlıklarını elde etmelerinden sonra yeni bir düzen kurmakta zorlanmış, ekonomik ve kültürel bağımsızlıklarını elde edememişlerdir. Sömürgecilik sürecindeki uygulamaların bir sonucu olarak Afrika ülkeleri, sömürge sonrası dönemde az gelişmişlik, yoksulluk, çatışma, sınır problemleri, darbe ve iç savaş gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Afrika'da siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan sorunlar, yeni kurulan devletlerin bütünlüğünü sağlayamamalarına ve istikrarsız bir ortamın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bağımsızlık sonrası dönemde Afrika ülkelerindeki istikrarsız ortamın varlığı, Avrupalı devletlerin eski sömürgeleri üzerinde nüfuzlarını devam ettirmelerine zemin hazırlamıştır. Avrupalı sömürgeci güçler; arabulucu, donör, ticari ortak gibi birçok sıfatla özellikle eski sömürgeleriyle ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Afrika'daki sömürgeci güçlerden birisi olan İngiltere'nin de eski sömürgeleri üzerindeki nüfuzu, bağımsızlık sonrası dönemde devam etmiştir. Bu varsayım üzerine kurulan bu çalışma, İngiltere'nin Afrika'daki eski İngiliz sömürgeleriyle bağımsızlık sonrası dönemdeki ilişkileri postkolonyal teori ekseninde araştırmaktadır.

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan postkolonyal teorinin, sömürgeci ve sömürülen arasındaki tarihsel ilişkiyi ve bu ilişkinin günümüzdeki yansımalarını ele almasından kaynaklı olarak çalışma, iki ana bölüme ayrılmıştır. Postkolonyal teori'nin uluslararası ilişkiler teorilerine yönelttiği "geleneksel teorilerin çalışmalarında sömürgecilik ve sömürgeciliğin tasfiye sürecini ihmal ettiği" eleştirisi dikkate alınarak ilk bölümde İngiliz sömürgeciliği ve sömürgeciliğin tasfiye süreci incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak İngiliz sömürgeciliğinin gelişimini etkileyen unsurlardan bahsedilmiştir. Bu unsurlar; sömürgeci güçler ile rekabet, köle ticareti, doğal kaynaklar, Hindistan yollarının güvenliği, İngiliz medeniyetini yayma düşüncesi ve misyonerlik faaliyetleri alt başlıkları dahilinde detaylandırılmıştır. İkinci olarak İngiltere'nin Batı, Güney, Kuzey ve Doğu Afrika'da yürüttüğü bölgesel sömürgecilik faaliyetlerine değinilmiştir. Bu başlık altında İngiltere'nin Afrika kıtasında yürüttüğü sömürgecilik faaliyetleri kronolojik sırayla ele alınmıştır. Birinci bölüm dahilindeki diğer bir alt başlıkta İngiltere'nin sömürgelerinde uygulamış olduğu yönetim şekillerine değinilmiştir. Bu başlık altında, İngiliz yönetim şekilleri olan imtiyazlı şirketler, dolaylı yönetim ve yerleşik devletler sisteminin içeriği ve uygulandığı Afrika sömürgeleri detaylı olarak incelenmiştir. Birinci bölüm içerisinde son olarak İngiliz sömürgeciliğinin tasfiye sürecinden genel hatlarıyla bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise sömürgecilik sonrası dönemde ilişkilerin seyri örnek ülkeler üzerinden incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde, Afrikalı devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrası İngiltere ile ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak ilişkilerin belirleyici unsurlarından bahsedilmiştir. Belirleyici unsurlar olarak; İngiliz Milletler Topluluğu (İMT), İngiliz sömürge mirası, Soğuk Savaş dönemi, Afrika siyasetine dahil olan yeni aktörler ve son olarak da İkinci Dünya Savaşı

sonrası İngiliz siyaseti alt başlıkları belirlenmiş ve bağımsızlık sonrası ilişkilerdeki seyir ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemini olarak İngiliz eski sömürgeleri olan; Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti belirlenmiştir. Her örnek ülke için siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler çerçevesinde bir inceleme yapılmıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler için postkolonyal teorinin temel dinamikleri üzerinden inceleme gerçekleştirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde çalışmanın temelini oluşturan kavramlardan ve kullanılan teoriden ne kastedildiğinin tam olarak anlaşılabilmesi için kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sömürgecilik dönemi ve sonrasını içermesinden dolayı, sömürgecilik teriminin sınırlarını çizmek yerinde olacaktır. Zira sömürgecilik, kolonyalizm ve emperyalizm birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Ayrıca çalışmanın teorik zeminini oluşturan postkolonyal teorinin ne olduğu ve uluslararası ilişkilerdeki uygulama alanları belirlenerek, bu çalışmadaki kullanım alanı ifade edilmiştir.

Sömürgecilik, en genel anlamıyla ekonomik değeri yüksek ve hammadde kaynakları bakımından zengin olan zayıf devletlerin, güçlü devletler tarafından keşif, istila, iskan gibi çeşitli nedenlerle ele geçirilmesidir.¹ Bu faaliyeti yürüten güçlü devletlere de sömürgeci güçler denilebilir. Burada görüldüğü üzere sömürgecilik daha çok ekonomik anlayış doğrultusunda gelişen bir olgudur ki zaten birçok Avrupalı devlet, sömürgeciliği ilk olarak ekonomik çıkar temelli düşünmüşlerdir. Ancak burada Kavas, terimi daha geniş bir perspektiften değerlendirmiş, siyasi ve kültürel unsurları da terimin açıklanmasında kullanmıştır:

Bir devletin kendi sınırları dışında kalan genelde deniz aşırı toprakları, askeri müdahale başta olmak üzere çeşitli yollarla ele geçirmesi ve orada hakimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayarak bunların her türlü imkanlarını kendi menfaati için yağmalamasıdır.²

¹ Cihan Daban, *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*, İstanbul, Açılım Kitap, 2017, s. 27.

² Ahmet Kavas, "Sömürgecilik", TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, Cilt 37, <https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik>, (Erişim Tarihi: 01.12.2017), s. 395.

Sömürgecilik faaliyetleri, M.Ö 9. yüzyılda Fenikelilere, M.S ise 11. yüzyılda Haçlı Seferlerine kadar götürülebilmektedir.³ Ancak çalışmanın konusu ve zaman dilimi, sömürgecilik faaliyetinin üçüncü evresi olarak adlandırılan 15. yüzyıl sonrası meydana gelen Avrupa eksenli sömürgeciliğidir.

Kolonyalizm, İngilizce "*colonialism*" kavramının Türkçe'ye doğrudan uyarlanmış halidir. Kelimenin İngilizce temeli *Oxford English Dictionary*'ye göre "çiftlik" veya "yerleşke" anlamına gelen Latince "*colonia*" sözcüğünden gelmektedir.⁴ Sömürgecilik ve kolonyalizm terimleri arasında keskin bir farktan bahsetmek pek mümkün değildir. Ancak Daban'a göre kolonyalizmin sömürgecilikten farkı, uygulayıcı devlet tarafından sadece kaynaklara değil aynı zamanda bulunduğu bölgeye de el konulması ve bölgenin değişime uğratılmasıdır.⁵ Bunun bir yöntemi olarak sömürgeci devletler vatandaşlarını yeni topraklara yerleştirmek suretiyle bölgede hakimiyet kurmuşlardır.⁶ Yeni topraklarda bir topluluk oluşturma süreci doğal olarak var olan düzeni bozma ve yeniden inşa etmeyi gerekli kılmıştır. Ticaret, pazarlık, savaş, soykırım, köleleştirme ve isyan dahil geniş bir pratikler zinciri söz konusudur.⁷

Emperyaliz kelimesi 19. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. 1870 sonrası dönem "emperyalizm çağı" olarak adlandırılmaktadır.⁸ Çok boyutlu ideolojik bir olgu olmasından kaynaklı olarak emperyalizmin doğrudan tanımını yapmak güçtür. Siyasi bir güç olan emperyalizm ideolojisi, yönetmeyi ve hükmetmeyi amaçlamaktadır. Emperyalizmi sömürgeciliğin ardındaki ideoloji olarak tanımlamak mümkündür.⁹ Emperyalizm, sanayi devrimi sonrası döneme ait ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik çerçeve içinde gerçekleşmesi bakımından kolonyal dönemden ayrılmaktadır.¹⁰ Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların etkileşimini içermesinden kaynaklı olarak emperyalizm, etkili olduğu bölgelerden çıkmayarak uzun yıllar varlığını sürdürmektedir.¹¹ Emperyalizm etkili olduğu bölgelerde derin izler bırakmaktadır ki bu

³ Daban, ss. 27-28.

⁴ Ania Loomba, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 18.

⁵ Daban, s. 26.

⁶ Soyalp Tamçelik, "Fransa'nın Afrika Politikasının Esasları ve Uygulama Alanı Olarak Cezayir Örneği", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, s. 650.

⁷ Ania Loomba, s. 19.

⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, İmge Kitabevi, 2013, s. 225.

⁹ Mehmet Ali Çeliker, *Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanında Kültür ve Kimlik*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 28.

¹⁰ Mehmet Akif Okur, *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, Ankara, Ötüken Neşriyat, 2012, s.98.

¹¹ Barbara Bush, *Imperialism, Race and Resistance: Africa and Britain, 1919-1945*, London, Taylor and Francis, 2001.

yönüyle de sömürgecilikten ayrılmaktadır.¹² Çalışma içerisinde emperyalizm ifadesi tercih edilmemiştir. Genellikle sömürgecilik terimi kullanılacak olmakla birlikte, yararlanılan kaynakların söylemlerini koruma kaygısıyla, bazen kolonyalizm terimi de tercih edilmiştir. Ancak bu çalışmada kolonyalizm ile sömürgecilik arasında, kimi akademisyenlerin vurgulamış olduğu dilbilimsel fark gözetilmemiştir.

Postkolonyal teori, en genel anlamıyla, eski sömürge devletler ile Batılı sömürgecileri arasında sömürge sonrası devam eden ve "yeni sömürgecilik" olarak adlandırılan asimetrik ilişkiye yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır.¹³ Öncelikle, postkolonyal teriminin ne anlama geldiğini açıklamak faydalı olacaktır. Zira terimin ifade ettiği anlam üzerinde ortak bir mutabakat yoktur. Kolonyal kelimesinin önündeki post ekinin vermiş olduğu "sonrası" manası itiraz edilen temel mesele olmuştur. Terime yapılan bazı eleştirilerde terimin, sömürge mirasını ifade ettiği belirtilirken, bazılarında ise sömürge sürecinin devamlılığı vurgusu ön plana çıkmıştır.¹⁴ Young ise "postkolonyal" kavramını dinamik bir terim olarak nitelendirerek, terimin hem sömürgeleştirilmenin tarihsel hakikatine ve kazanılan egemenliğe hem de ekonomik ve siyasi hakimiyetin sürdüğü yeni sömürgecilik gerçeğine işaret ettiğini ifade etmiştir.¹⁵

Postkolonyal teori, siyaset ve sosyolojiden antropoloji ve iktisat teorilerine kadar birçok disiplin tarafından kabul görmüş bir teoridir.¹⁶ Edebiyat, müzik, dilbilim, tarih, müzik, felsefe, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi pek çok farklı alandan esinlenen postkolonyal teori; ırkçılık, cinsiyet, milliyetçilik, ötekileştirme, asimilasyon, ayrımcılık, sömürgecilik, yeni sömürgecilik, kölelik ve kimlik inşası gibi farklı konular üzerinde çalışmalar yapmaktadır.¹⁷ Sömürgecilikten bağımsızlığa geçiş süreci ve sonrasında, bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerde yaşanan düşünsel gelişim, Batı'nın sömürgeci söylem ve uygulamalarına ilişkin eleştirel metinlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu metinler, postkolonyal teorinin yapıtaşlarını oluşturmuş ve teorinin

¹² Daban, s. 56.

¹³ Ali Balci, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2018, s. 29.

¹⁴ Geeta Chowdhry ve Sheila Nair, "Introduction: Power in a postcolonial world: race, gender, and class in international relations", (der.) Geeta Chowdhry ve Sheila Nair, *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading race, gender and class*, London, Routledge, 2004, s. 11.

¹⁵ Robert J. Young, *Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş*, İstanbul, Matbu Kitap, 2016, s. 77.

¹⁶ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin, *The Empire Writes Back : Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, Londra ve New York, Taylor & Francis Group, 2002, s. 194.

¹⁷ Eylem Eyice Tepeciklioğlu, "Post Kolonyal Kuram: Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, ss. 80-81.

gelişiminde öncü rol oynamıştır.¹⁸ Batı ile Doğu arasındaki ilişkilerde, söyleme dayalı kimliksel ve kültürel bir güç hegemonyasının olduğu belirtilmiş, hakim anlayış bu metinlerde eleştirilerek yıkılmaya çalışılmıştır.¹⁹

Postkolonyal teorinin önde gelen temsilcileri Frantz Fanon, Edward Said, Homi Bhabha ve Gayatri Spivak'tır. Siyah Deri Beyaz Maskeler (1952) ve Yeryüzünün Lanetlileri (1961) adlı eserleriyle ön plana çıkan Fanon, sömürgeciliği sorunsallaştırarak tartışılmasını sağlamış ve postkolonyal terimin üretilmesinde etkili olmuştur.²⁰ Postkolonyal teorinin temel yapıtaşlarını oluşturan bir diğer önemli düşünür ise 1978 yılında yazdığı Oryantalizm (Şarkiyatçılık) adlı eseriyle Edward Said'dir. Said, yöntem olarak postyapısalcı teorinin öncülerinden Michel Foucault'tan etkilenmiş ve sömürgeciliğin epistemolojik yanını sistematik hale getirmiştir.²¹ Said, Şark'ın Şarkiyatçılık yüzünden bağımsız bir düşünme ya da uygulama nesnesi olamadığını belirterek, Batı tarafından oluşturulan çıkar ağından kaynaklanan bu durumu ortaya koymayı amaçladığını ifade etmektedir.²² 1980'lerin sonlarına doğru yapmış olduğu madun çalışmaları ile popülerlik kazanan Spivak, "Madun konuşabilir mi?" adlı makalesi ile postkolonyal teoriye önemli bir katkı sağlamıştır. Makalesinde Sati olarak adlandırılan ve Hindistan'daki dul kadınların eşleri öldükten sonra kendilerini yakmaları geleneğinden bahseden Spivak,²³ hakim iktidar söyleminden kaynaklı olarak, Sati geleneğinin sömürgeci kalıpların dışında ifade edilemediğini vurgulamıştır.²⁴ Postkolonyal teorinin bir diğer önemli temsilcisi olan Homi K. Bhabha, teoriye kimlik perspektifinden yaklaşmış, "melez kimlikler" söylemiyle farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bhabha'nın 1994 yılında yazdığı The Location of Culture adlı eserinde melez kimliği sömürgeci gücün simgesi olmakla birlikte, baskı esasına dayalı hakimiyet sürecinin de stratejik olarak tersine çevrilmesinin adı olarak değerlendirmiştir.²⁵

¹⁸ Balci, s. 29.

¹⁹ Volkan İpek ve Çağlar Oyman, "Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler", (der.) Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, ss. 412-413.

²⁰ Muhammed Özdemir, *Post-Kolonyalizm Nedir? Dünyalar Arasında ve Türkiye'de Bilim, Kavram ve Teorilerin İşlevleri*, İstanbul, Açılım Kitap, 2017, ss. 215-222.

²¹ Dane Kennedy, "Imperial History and Post-Colonial Theory", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 24, Sayı 3, 1996, s. 347.

²² Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s. 13.

²³ Gayatri C. Spivak, "Can the Subaltern Speak?", (der.) Patrick Williams ve Laura Chrisman, *Colonial Discourse and Post-colonial Theory: A Reader*, New York, Columbia University Press, 1994, s. 93.

²⁴ Bahar Rumelili, "Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm", (der.) Evren Balta, *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 214.

²⁵ Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, Londra ve New York, Routledge, 1994, s. 112.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde postkolonyal teorinin etkisi, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte görülmeye başlanmıştır. Postkolonyal teori, Soğuk Savaşın bitişini tahmin edememesiyle büyük itibar kaybına uğrayan realizm, neorealizm, liberalizm, neoliberalizm gibi ana akım teorilere getirdikleri eleştirilerle ortaya çıkan tarihsel sosyoloji, feminizm, normatif kuram, sosyal inşacılık, yeni marksizm, postmodernizm gibi eleştirel teorilerden oluşan muhalif gelenek içerisinde yer almaktadır. Diğer eleştirel teorilerde olduğu gibi postkolonyal teori de uluslararası ilişkilerin akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmasından itibaren hakim konumda yer alan ana akım teorilerin, uluslararası ilişkilerin doğasını açıklamakta yetersiz kaldığı bir ortamda popülerlik kazanmıştır.²⁶

Uluslararası ilişkiler disiplininde sömürgeci ve sömürge arasındaki ilişki; kültür, kimlik, söylem gibi kavramların disipline henüz dahil olmadığı 1980'li yıllara kadar, ekonomik ilişkileri temel alan Marksist Teoriler ışığında ele alınmıştır.²⁷ Postkolonyal teori, 20. yüzyıl boyunca sömürgecilik sisteminin ve hakim iktidar yapılarının etkilerini vurgulamada tek kaynak olan Marksist eleştirinin tarihsel mirasından istifade etmektedir.²⁸ Ancak Marx'ın sömürgeciliğe hayranlık duyması, -komünizme giden yolda bir gereklilik olarak- Avrupa dışı dünyanın giderek Batı'ya benzeyeceği ve bu durumun sömürge toplumlarının ilerlemesini sağlayacağı anlayışı, postkolonyal teori tarafından eleştirilmektedir.²⁹ Marksizm'e getirdiği eleştirinin yanı sıra postkolonyal teori, uluslararası ilişkiler teorilerinin eski sömürgeci ve sömürülen devletler arasındaki ilişkiyi özne-nesne ilişkisi olarak ele almasını, bu teorilerde Üçüncü Dünya'nın hak ettiği öznesel değeri görememesini de eleştirmektedir.³⁰ Postkolonyal teorinin eleştirdiği bir diğer konu ise ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin Batı-merkezci yapısıdır. Ana akım teorilerin özne olarak Batılı büyük devletleri analiz seviyelerine katarken Üçüncü Dünya'yı görmezden gelmesi, postkolonyal teorinin temsilcileri tarafından büyük eleştiri almaktadır.³¹

Postkolonyal teori temsil, ırk ve cinsiyet gibi konular üzerine analizler yaparken, yeni sömürgeciliği ve onun ekonomik temellerini de analizlerinin merkezine

²⁶ Tepeciklioğlu, "Post Kolonyal Kuram: Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek", s. 82.

²⁷ Balcı, s. 36.

²⁸ Young, s. 8.

²⁹ Andrew Linklater, "Marxism", (der.) Scott Burchill ve diğerleri, *Theories of International Relations*, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 124.

³⁰ Rumelili, ss. 215-216.

³¹ Volkan İpek ve Çağlar Oyman, s. 423.

yerleştirmektedir.³² Güç, devlet, güvenlik gibi kavramların statükonun yeniden üretilmesine nasıl hizmet ettiği, postkolonyal teorinin inceleme alanlarının başında gelmektedir.³³ Postkolonyal teorinin öncelikli konusu, Batılı olmayan ülkelere yönelik Batı algısının Avrupa sömürgecilik mirasının bir sonucu olduğudur. Teori, söylemlerin Batılı olmayan toplumları inşa ederek "öteki" haline getirdiğini, bunun sonucu olarak da "medeniyet ve refah getirme" adı altında Avrupalı güçlerin bu toplumlar üzerinde kurduğu baskıyı meşrulaştırdıklarını söylemektedir.³⁴ Bu meşrulaştırmayı sorgulayan postkolonyal teori, çok boyutlu bir sorgulama anlayışı ile sömürge uygulamalarını ve bunun günümüzdeki yansımalarını incelemektedir.

Postkolonyal teori, sömürgeci ve sömürge arasındaki ilişkinin sömürgecilik dönemi sonrasında da devam ettiğini ve bu ilişkinin Üçüncü Dünya'nın kendini anlamlandırma süreci ile yakından alakalı olduğunu vurgulamaktadır. Postkolonyal teori normatif yapısından kaynaklı olarak Batı-merkezciliğin Üçüncü Dünya'yı nesneleştiren anlayışını yıkmaya çalışmakta ve Üçüncü Dünya'yı bir özne olarak ele almaktadır. Postkolonyal teori, sömürge sürecinin etkisinin ortadan kaldırılması için çağdaş kimliklere büyük önem atfetmekte ve sömürge sonrasında olduğu gibi ötekileştirmeyi ve ikinci plana itilmeyi yıkan bir "yerel ses" vurgusu yapmaktadır.³⁵ Postkolonyal teori, günümüzde devam eden "oryantalist" unsurlara karşı bu kimlikleri bir özne olarak ön plana çıkartmaya ve mücadele alanı oluşturarak modern kimliklerin algılanışını geliştirmeye çalışmaktadır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe postkolonyal teori üzerine yapılan çalışmalar incelendiği zaman, çoğunlukla temsil, söylem, yeni sömürgecilik, asimetrik ilişki, ırk, cinsiyet, sınıf gibi kavramlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu kavramlar çerçevesinde Güney'in Batı'da nasıl temsil edildiği, madun toplumlardaki güvenlik algısının Batı'daki güvenlik algısından nasıl farklılaştığı, ABD'nin eski sömürge ülkeler üzerinde kurmuş olduğu yeni sömürgecilik ilişkisi, Batı hegemonyasının söylem temelli boyutu, Doğu-Batı arasındaki asimetrik ilişkide kültür ve ideolojinin etkisi, "ırk,

³² Balci, s. 40.

³³ Sheila Nair, "Postcolonialism", (der.) Stephen McGlinchey ve diğerleri, *International Relations Theory*, E-International Relations, Bristol, 2017, s. 70.

³⁴ Nair, s. 69.

³⁵ Phillip Darby ve Albert J. Paolini, "Bridging International Relations and Postcolonialism", *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 19, Sayı 3, 1994, s. 375.

cinsiyet ve sınıf" kavramları üzerinden güç asimetrisinin nasıl üretildiği gibi konular üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.³⁶

Sömürgeci devletlerin dünyanın geri kalanı üzerinde uzun süre oluşturmuş oldukları hakimiyet; günümüzde siyasal, ekonomik ve kültürel unsurlar çerçevesinde küresel siyaseti şekillendirmeye devam etmektedir.³⁷ Sömürge sonrası dönemde sömürgeci kurtulan devletlerin uğradıkları siyasal ve ekonomik tahribatın yanı sıra yaşadıkları kimlik ve kültür dönüşümü, eski sömürgeci ve sömürge arasındaki ilişkide sömürge dönemindeki hakimiyeti devam ettirmiştir. Bu hakimiyet eski sömürge ülkelerin ilişkilerinde belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Zira Batılı devletler sömürgelerinde benimsedikleri strateji doğrultusunda; ekonomi, uluslararası şirketler, spor, sosyal yaşam, kurumlar, sanat, teknoloji, eğitim gibi araçlarla bir sistem oluşturmuşlardır. Bağımsızlığını kazanmış eski sömürge ülkelerin, -sömürge sürecinde ve sonrasında oluşturulmuş olan sistemden kaynaklı olarak- sömürge sonrası dönemde de eski sömürgeci devletlerle yakın ikili ilişkiyi sürdürmeye devam ettiği varsayımı, bu çalışmanın postkolonyal teori perspektifinden incelenmesini uygun hale getirmiştir. Bu doğrultuda bu çalışma dahilinde, Afrika'da sömürgeci geçmişe sahip olan İngiltere ile eski sömürgeleri arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkinin sömürge sonrası seyri incelenmiştir. Postkolonyal teorisinin Üçüncü Dünya'ya hak ettiği öznesel değeri verme amacından kaynaklı olarak bu çalışma, sömürülen ülkelerin perspektifinden ele alınmıştır.

Araştırmanın Konusu

İngiltere'nin Afrika sömürgeciliğinde oynamış olduğu rol hem İngiltere hem de sömürülen ülkeler açısından hayati öneme sahip olmuştur. Zira İngiltere diğer sömürgeci ülkelere de görüldüğü gibi sömürge faaliyetlerine başlamasıyla birlikte ilerleme kaydetmiş ve ekonomik refahını arttırmıştır. Sömürülen ülkelere ise tam tersi bir durum söz konusu olmuştur. Bu ülkeler sahip oldukları zenginliklerini kaybederlerken aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal kaosa sürüklenmişlerdir. Bu durum sömürge döneminde olduğu gibi sömürge sonrası dönemde de kendini göstermiştir. Sömürge sürecinde doğal karşılanan bu durumun bağımsızlık sonrasında

³⁶ Balcı, ss. 36-40.

³⁷ Nair, s. 70.

da devam etmesi, bu süreçte eski sömürgelerle olan ilişkilerin sorgulanmasını gerekli kılmıştır.

Bu düşünce ışığında çalışma, sömürge sonrası dönemde İngiltere'nin Afrika'daki eski sömürgeleriyle ilişkilerini konu edinmiştir. Bu doğrultuda, sömürgeci ve sömürülen arasındaki tarihsel ilişkileri ve bu ilişkilerin günümüzdeki yansımalarını inceleyen postkolonyal teori, çalışmanın teorik çerçevesini belirlemiştir. Teorinin günümüzdeki ilişkileri anlayabilmek amacıyla tarihsel süreci vurgulaması, tarihsel bir arka plan oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Postkolonyal teorinin temel dinamikleri olan; kimlik, kültür ve söylem faktörlerinin eski sömürgeler üzerindeki tezahürünün gün yüzüne çıkarılmaya çalışıldığı ikinci bölümde, örnek ülkeler üzerinden İngiltere ile eski sömürgeleri arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerin görünümü incelenmiştir.

Çalışmada İngiliz eski sömürgeleri olan Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti örnekleri üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Örneklerin belirlenmesinde çeşitli unsurlar dikkate alınmıştır. İlk olarak, Afrika'da var olan beş bölgenin birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu gerçeği göz önüne alınarak, İngiliz sömürgeciliğinin yoğun olduğu üç farklı bölgeden - Batı, Güney ve Doğu Afrika- üç ülke seçilmiştir. İkinci olarak, İngiliz sömürgeciliğinde uygulanan farklı yönetim şekillerinin ilişkilerde belirleyici olabileceği düşünülerek, örneklerde farklı yönetim tecrübeleri aranmıştır. Bu doğrultuda örneklerin farklı yönetim şekillerinin -Nijerya'da dolaylı yönetim, Güney Afrika'da yerleşik devlet sistemi, Kenya'da imtiyazlı şirket ve yerleşik devlet sistemi- uygulanmış olmaları, bir diğer tercih sebebi olmuştur. Üçüncü olarak, örneklerin ekonomik ve toplumsal yapılarındaki farklılıklar ve çeşitlilikler göz önüne alınmıştır. Çalışma, İngiliz sömürgeciliğinde bölgesel olarak Afrika'yla, Afrika içerisinde de Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti örnekleri ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan postkolonyal teorinin "sömürgeciliğin günümüze kadar devam eden Doğu-Batı kimliğini ve ilişki biçimini inşa ettiği" tezinden hareket edilerek, sömürge döneminin; yönetim şekilleri, eğitim ve dil politikaları, ekonomik ve siyasal sistemleri, kültürel etkileri gibi faktörlerin bu devletlerin sömürge sonrası ilişkilerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce ışığında, örnekler üzerinden İngiltere'nin bu ülkelerle olan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerinin

gün yüzüne çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki soruların cevapları aranmaktadır:

1. Afrika'da İngiliz sömürgeciliği nasıl şekillenmiştir?
2. Sömürge sonrası ilişkilerde belirleyici unsurlar neler olmuştur?
3. Sömürge döneminin sömürge sonrası ilişkilere etkisi nasıl olmuştur?
4. Sömürge sonrası ilişkilerde İngiltere'nin durumu ve konumu nedir?
5. Postkolonyal teorinin vurgulamış olduğu, sömürge ülkelerdeki kimliksel ve kültürel dönüşümün, örnekler üzerindeki etkisi nedir?
6. Örnek ülkelerin sahip olduğu farklı özellikler ilişkilerde belirleyici olmuş mudur?

Bu sorular ışığında örnekler üzerinden siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada zaman aralığı olarak sömürge sonrası dönem belirlenmiş olmakla birlikte, sömürge dönemi de tarihsel arka plan olarak sunulmuştur.

Araştırmanın Önemi

Sömürge sonrası dönemde eski sömürgeci güçler ile sömürülen ülkeler arasındaki ilişkilere odaklanan ve sömürgecilik sürecinden günümüze kadar olan ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla -bu postkolonyal teorinin odak noktasıdır- analiz eden bir çalışma ile literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca sömürgecilik tarihinde önemli bir yere sahip olan ve günümüzde de uluslararası sistemin önemli bir aktörü olan İngiltere'nin, Afrika'daki eski sömürge ülkeleri ile bağımsızlık sonrası dönemde de ilişkilerini sürdürmesinin, İngiltere'nin günümüzde uluslararası sistemde sahip olduğu güce katkısının olup olmadığı incelenmiştir.

Günümüze ışık tutması beklenen akademik çalışmaların zaman zaman güncel politikaları şekillendirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda, Afrika sömürgeciliğinde başat rol oynayan İngiltere ile Afrika'daki eski sömürgelerinin bağımsızlık sonrası ilişkilerinin incelendiği bu çalışmanın, günümüz politikalarına katkıda bulunması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Afrika'da köklü bir geçmişe sahip olan ve sömürge sonrası dönemde eski sömürgeleriyle özellikle İMT üzerinden ilişkilerini devam ettiren İngiltere'nin, Afrika'daki eski sömürgeleriyle ilişkisinin analiz edilmesinin literatüre katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Bağımsızlık sonrası süreçte, Afrika ile devam eden -dolaylı sömürü veya yeni sömürgecilik olarak da bahsedilen- sömürgeci devletler ile sömürülen

devletler arasındaki ilişkilerin tarihsel anlatımının yanı sıra, bugününün de ortaya çıkarılmasının amaçlanması çalışmayı önemli kılan bir diğer husustur.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, İngiltere ile Afrika'daki eski sömürge ülkelerinin sömürge sonrası dönemdeki ilişkilerinin incelenmesidir. Afrika'da köklü bir sömürge geçmişine sahip olan İngiltere'nin, sömürülen ülkelerle olan mevcut ilişkilerinin sömürge döneminden bağımsız düşünölemeyeceğı varsayımından hareketle, eski sömürgeleriyle ilişkilerini etkileyen unsurların analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Bir diğer amaç da çalışmada örnek olarak alınan ölkeler ile İngiltere'nin; siyasi, ekonomik ve sosyo-költörel alanlardaki ilişkilerinin analiz edilmesidir. Ayrıca çalışmada örnek ölkelerin sahip olduğı farklı özelliklerin ilişkilere yansıması ortaya konularak, İngiltere'nin Afrika'daki eski sömürgeleriyle ilişkileri hususunda genel bir değerlendirmeye varılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada literatür taraması yapılarak çoğunlukla ikincil kaynaklar üzerinden veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Veriler yorumsamacı paradigma ışığında değerlendirilerek analiz edilmiş ve çoğunlukla nitel araştırma tekniğı kullanılmıştır. Nitel araştırma tekniğı içerisinde model olarak ise farklı duygu, algı, yorum ve düşönceleri inceleyerek elde edilen bilgiler ışığında daha geniş bir bakış açısıyla çalışmayı aydınlatan, tarihsel araştırma modeli tercih edilmiştir. Verilerin çözömlenmesi aşamasında teknik olarak, nitel çalışmalarda sıklıkla kullanılan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda belirli bir kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmuş ve bu çerçeve dahilinde veriler okunarak sonuca gidilmiştir. Nihayetinde bulgular yorumlanmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır.

Afrika'daki eski sömürge ölkelerinin dahil edildiğı çalışmada örnek olay incelemesi İngiliz eski sömürgeleri olan Nijerya, Kenya ve Güney Afrika Cumhuriyeti üzerinden yapılmıştır. Bu doğrultuda İngiliz eski sömürgeleriyle İngiltere arasındaki ilişkinin tarihsel arka planı incelenmiş ve sömürge sonrası dönemdeki ilişkilerin sömürge mirasıyla bağlantısı tespit edilebilmiştir.

BÖLÜM 1: AFRİKA'DA İNGİLİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ

Avrupa ile Çin ve Hindistan arasındaki ticari faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin önemli bir güç olarak Avrupa ile Asya arasındaki stratejik konuma yerleşmesiyle birlikte büyük bir gerileme göstermiştir. İstanbul'un fethi sonrası ise Doğu Akdeniz'deki ve çevre limanlardaki Avrupalı üstünlüğü büyük ölçüde sona ermiştir. Avrupa'nın Akdeniz'deki üstünlüğünün yıkılması sonrası Avrupalı kaşif, tüccar, misyoner ve askerlerin dikkati Akdeniz'in dışına çevrilmiştir.³⁸ Hindistan'a ulaşmak amacıyla yapılan girişimlerle coğrafi keşifler başlamış ve 15. yüzyılın sonlarına doğru Ümit Burnu (1487), Amerika kıtası (1492) gibi yeni topraklar keşfedilmiştir. Yeni toprakların keşfi sömürgeciliğin başlangıcı olmuştur. 15. ve 16. yüzyıllarda İspanya ve Portekiz tarafından gerçekleştirilen sömür faaliyetleri, 17. yüzyılda Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin de katılımıyla daha geniş topraklara yayılmıştır.

Afrika kıtası sömürgeciliğin yoğun olarak yaşandığı yerlerden birisi olmuştur. Afrika'nın batı kıyıları, 15. yüzyıldan itibaren altın ve köle ticaretleri yapmak amacıyla Avrupalıların akınına uğramıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar ticaret üzerinden yürütülen sömürgeci faaliyetleri, bu tarihlerde gerçekleşen sanayi devrimi ile birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır. Sanayi devriminin getirmiş olduğu büyük hammadde ihtiyacı, Avrupalı devletleri bakir Afrika kıtasına yöneltmiştir. Afrika sömürsünde yaşanan çıkar çatışmaları sonrası Afrika'nın paylaşılması fikri ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgali sonrası üstlendiği denetim rolü, başta Fransa olmak üzere diğer sömürgeci güçlerde endişeye sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine 1885 yılında düzenlenen Berlin Konferansı ile birlikte sömürgeci devletlerin etki alanları belirlenmiştir.³⁹ Konferansın genel amacı, Afrika'da rakip olan sömürgeci ülkeler arasında olası bir çatışmanın önünü almak ve devam eden sömürgecilik yarışına yön vermek olmuştur. Konferansta alınan karar doğrultusunda -Belçika örneğinde olduğu gibi- küçük ülkelere dahi pay verilmiştir. Bu kararın ardında, büyük devletlerin geniş coğrafyaları tek başlarına yönetmekte zorlanacaklarını düşünmeleri yatmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda Belçika gibi üzerinde hakimiyet kurulabilecek devletler sisteme dahil edilerek rakiplerin güçlenmesi önlenmeye çalışılmıştır.⁴⁰ Nihayetinde bu

³⁸ Sander, s. 80.

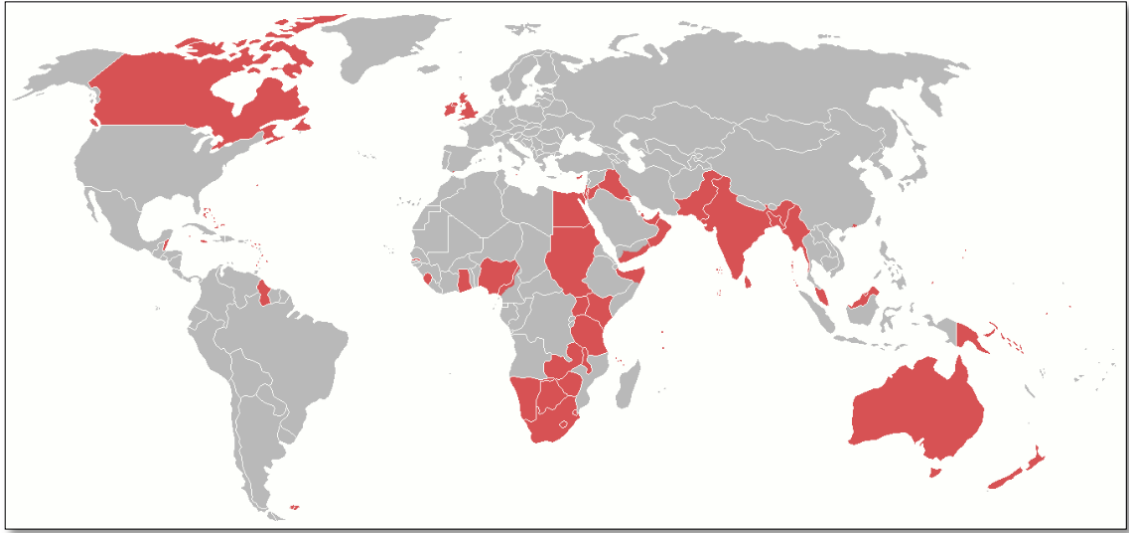
³⁹ Ali Demir, "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, 2011, s. 124.

⁴⁰ Matthew Craven, "Between law and history: the Berlin Conference of 1884-1885 and the logic of free trade, *London Review of International Law*, Cilt 3, Sayı 1, 2015, s. 32.

konferansla birlikte fiili işgal prensibi belirlenmiş ve Afrika kıtası kısa süre içerisinde tamamen işgal edilmiştir.

Sömürgeciliğin öncülerinden birisi olan İngiltere, 16. yüzyıldan itibaren coğrafi keşif yapmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. I. Elizabeth'in tahta çıktığı 1588 yılında, Manş Denizi'nde İspanyol donanmasını yenmesi, İngiltere'yi denizlerde İspanya'dan daha üstün bir konuma getirmiştir. İngiltere'nin "yenilmez armada" olarak adlandırılan İspanyol donanması karşısında elde etmiş olduğu bu zafer, büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1600'lü yıllarda Amerika kıtasında Plymouth Company, London ve South Virginia Company; Asya'da East India Company ve Afrika'da Royal African Company şirketleri ile birlikte İngiltere sömürgecilğe ilk adımını atmıştır.⁴¹ Özcan, İngiliz sömürgeciliğini temel olarak beş aşamaya ayırmıştır. Bunlar: 1763 Paris Antlaşması'na kadar olan genişleme dönemi, 19. yüzyılın ortalarına kadar gelen ilhak ve yerleşme süreci, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan modern emperyalizm, 1945'e kadar olan tutunma dönemi ve 1945'ten sonra sömürge imparatorluğundaki dağılma süreci.⁴²

Harita 1: İngiliz Eski Sömürgeleri (1919)

Kaynak: Maps International, <https://www.mapsinternational.co.uk/blog/british-empire-map/#post/0>, (Erişim Tarihi: 10.12.2018)

⁴¹ Süleyman Elik ve Faruk Bal, "Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi, 1493-1648", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2014, s. 112.

⁴² Azmi Özcan, "İngiliz Sömürgeciliği", (der.) Azmi Özcan, *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 62.

"Üzerinde güneşin batmadığı imparatorluk" olarak adlandırılan İngiltere, dünyanın birçok yerinde sömürge kurmuştur. Öyle ki 1900 yılına gelindiğinde İngiltere yer kürenin beşte birine sahip olurken, birçok inançtan ve etnik gruptan 400 milyondan fazla insan topluluğunu yönetimi altında toplamıştır.⁴³ Harita 1'de görüleceği üzere İngiltere, en geniş sınırlara ulaştığı 1919 yılında Kuzey ve Güney Amerika'da, Asya'nın Güneyi'nde, Avustralya, Ortadoğu ve Afrika'da sahip olduğu topraklarla büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştur.

İngiliz sömürgeciliğinin etkili olduğu bölgelerden birisi de Afrika kıtası olmuştur. 1661 yılında Gambiya Nehri'ndeki James Adası'yla başlayan Afrika'daki İngiliz sömürgeciliği, 1980 yılında Zimbabwe'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte tamamen sona ermiştir. İngiltere, stratejik konumu itibarıyla Afrika'yı ilk başlarda ticari, lojistik ve askeri üs olarak kullanmıştır. Ancak 18. yüzyılın dördüncü çeyreğinde Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bağımsızlığı, İngiliz sömürgeciliği için kırılma anı olmuştur. Zira bu kolonilerin bağımsızlığı İngiltere'yi alternatif üretmeye zorlamış ve İngiltere yönünü doğuya çevirmek durumunda kalmıştır. Bu doğrultuda İngiltere tarafından Dr. Mungo Park'a⁴⁴, Afrika'nın iç kesimlerini keşfe çıkması teklif edilmiş ve *African Association*⁴⁵ kurulmuştur.⁴⁶

1.1. İngiliz Sömürgeciliğinin Gelişimini Etkileyen Unsurlar

Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinin gelişimini etkileyen çeşitli unsurlardan bahsedilebilir. Bu unsurlar sömürgeciliği teşvik eden, geliştiren, şekillendiren, etkileyen unsurlar olarak ön plana çıkmıştır. Bunlardan; sömürgeci güçler arasındaki rekabet, köle ticareti, doğal kaynaklar ve sanayi devrimi gibi hususlar tüm sömürgeci devletleri etkileyen genel unsurlar olmuştur. Ancak bazı unsurlar yalnızca İngiliz sömürgeciliği üzerinde etkili olmuş ve Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinin gelişiminde büyük etki

⁴³ Robert Johnson, *British Imperialism*, Londra, Palgrave Macmillan, 2003, s. 1.

⁴⁴ 1771-1806 yılları arasında yaşamış İskoç cerrah ve kaşiftir. Ticaret ve sömürgecilik amacıyla Afrika içlerinde -Nijer bölgesinde olduğu gibi- önemli buluşlara imza atmış ve diğer kaşifler arasında simgeleşmiş bir isim olmuştur. (http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Mungo_Park, Erişim Tarihi: 10.12.2018)

⁴⁵ 1788 yılında İngiltere tarafından kurulmuş bir topluluktur. Topluluğun temel amacı gizemli coğrafyalara ulaşmak ve doğal kaynakları ortaya çıkarmaktır. Topluluk, özellikle Nijer Irmağı bölgesinde faaliyet yürütmüş, ırmağın kaynağını ve seyrettiği rotayı keşfetmeyi amaçlamıştır. (William Sinclair, "The African Association of 1788", *Journal of the Royal African Society*, Cilt 1, Sayı 1, Eylül 1901, ss. 145-146.)

⁴⁶ Türkkiye Ataöv, *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İstanbul, İleri Yayınları, 2010, s. 32.

göstermiştir. Bunlar: Hindistan yollarının güvenliği, İngiliz Medeniyeti'ni yayma düşüncesi ve bu doğrultuda bir araç olarak kullanılan misyonerlik faaliyetleridir.

1.1.1. Sömürgeci Güçler İle Rekabet

15. yüzyılda coğrafi keşiflerin başlamasıyla birlikte, Avrupa içerisinde var olan rekabet, okyanus aşırı bölgelere taşınmıştır. Teknolojik gelişmeler, beraberinde sömürgecilik yarışını da getirmiş ve uluslararası alanda büyük bir mücadele başlamıştır. Öncelikle İspanya ve Portekiz arasında başlayan sömürgecilik yarışı, 16. yüzyılda Fransa ve İngiltere'nin de dahil olmasıyla tedrici bir ilerleme kaydetmiştir. Büyük devletler, sömürgecilik faaliyetlerini bir prestij meselesi olarak düşünmüşler, okyanus ötesi sömürgeleri büyük devlet olmanın tabii bir sonucu olarak görmüşlerdir.⁴⁷

Afrika üzerinde yürütülen sömürgecilik yarışı da bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca İngiliz sömürgeciliğinin gelişmesini sağlayan ve ekonomik çıkar temelli bakışın sürükleyicisi olan İngiliz bilim insanı John Hobson, 1902'de yayımladığı *Imperialism: A Study* adlı eserinde, İngiliz sömürgeciliğinde rekabet unsurunun önemine vurgu yapmıştır. Yazar, İngiliz sömürgeciliğini ekonomik pazar elde etme ve geliştirme amacı taşıyan büyük bir girişim olarak görmüştür. Hobson, diğer sömürgeci güçlerle rekabet edilmesinin gerekliliğini belirterek, bunun için de ulusal sermaye birikiminin önemine vurgu yapmıştır.⁴⁸ Bu çerçevede, -Hobson'un kitapta Afrika üzerinde durmasından yola çıkarak- Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinde etkili olan rekabet unsurunu, Hobson'un görüşlerine dayandırmak mümkündür.

İngiltere, dünya sömürgecilik yarışına 16. yüzyılın sonlarına doğru katılarak rakiplerine oranla nispeten geç kalmıştır. Afrika sömürgeciliğinde İngiltere'nin etkisi 19. yüzyılda görülmüştür. Donanma bakımından güçlü ve denizlere hakim olmayı amaçlayan İngiltere, Afrika sömürgeciliğini de bu çerçevede değerlendirerek ilk olarak Batı ve Güney Afrika kıyılarında faaliyet yürütmüştür. Ancak diğer Avrupalı güçlerle var olan rekabet, İngiltere'yi politika değişikliğine zorlamıştır. Zira Almanya ve İtalya ulusal birliklerini sağlamalarıyla birlikte sömürgeciliğe dahil olmuşlar ve Afrika'da sömürgeci güçler arasındaki rekabeti arttırmışlardır. Bu süreçte Belçika, Portekiz, İspanya,

⁴⁷ Numan Hazar, *Türkiye Afrika İlişkileri*, Ankara, Akçağ, 2016, s. 30.

⁴⁸ John A. Hobson, *Imperialism: A Study*, New York, James Pott & Company, 1902, s. 20.

Hollanda ve Fransa'nın Afrika içlerine doğru ilerleme politikası, İngiltere'nin kıyılardan iç kesimlere geçmesini sağlayan nedenlerden birisi olmuştur.⁴⁹

Avrupalı sömürgeci güçlerin yanı sıra 20. yüzyılda ABD, Japonya gibi kapitalist devletler de İngiltere'nin rekabet ettiği güçler arasında yer almıştır. Ancak bu devletlerle olan rekabet, İngiliz sömürgecilik alanının genişlemesinden ziyade pekişmesini sağlamıştır. Zira Japonya'nın kıtada özellikle ekonomik alanda varlık göstermesi ve kısa süre içerisinde ticaret hacmini genişletmesi, İngiliz mallarına talebi düşürmüştür. Nihayetinde bu durum İngiltere'nin sömürgelerine müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır.⁵⁰

İngiltere'nin Afrika sömürgeciliğinde en büyük rakibi Fransa olmuştur. Fransa ile İngiltere'nin dünya genelinde var olan rekabetinin bir yansıması da Afrika kıtasında kendini göstermiştir. İlk olarak Batı Afrika'da ortaya çıkan rekabetin mihenk taşı Mısır olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın Afrika içlerinde çizmiş oldukları güzergahın son durağının Mısır olması, bu rekabeti ön plana çıkaran unsur olarak değerlendirilebilir.⁵¹ İngiltere Hindistan ile bütünlüğü sağlamak amacıyla, Afrika'nın güney burnundan başlamak üzere Doğu Afrika üzerinden Kahire'ye uzanan bir demiryolu inşa etmeyi düşünmüştür. Fransa ise benzer bir şekilde Batı Afrika'dan iç kesimlere doğru ilerleyerek Sudan üzerinden Kahire'ye ulaşan bir demiryolu kurmayı hayal etmiştir.⁵²

İngiltere Afrika'da sömürgeci güçlerle rekabet ederken denge siyaseti izlemiştir. Bu siyaset daha çok Fransa'nın Afrika'da aşırı güçlenmesini engellemek amacıyla uygulanmıştır. Örneğin, Portekiz'in Angola ve Mozambik'i almasının ardında yatan sebep budur. İngiltere Fransa'nın Afrika içlerine ilerleyişinin yerine Portekiz'in bu bölgelerde etkili olmasını tercih etmiştir. Fransız kaşif Brazza ve Belçikalı kaşif Stanley'in çabaları sonrası İngiltere, Afrika'daki nüfuzunun azalmasından endişe duymuş ve Portekiz'in durumunu güçlendirerek bu tehlikeyi azaltmak istemiştir.⁵³ Aynı şekilde Almanya'nın Afrika kıtasında sömürgeler elde etmesinde İngiltere'nin yardımı

⁴⁹ Ahmet Gündüz, "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Takdikler 'Ortadoğu Örneği'", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2016, Cilt 9, Sayı 25, s. 766.

⁵⁰ Walter Rodney, *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 268.

⁵¹ Hazar, s. 184.

⁵² İbrahim Okur, *Afrika Zengin ama Yoksul*, Bursa, Okursoy, 2009, s. 96.

⁵³ Eduardo De Sousa Ferreira, *Portuguese colonialism in Africa: the end of an era*, Paris, The Unesco Press, 1974, s. 33.

söz konusu olmuştur. İngiltere'nin bu desteğinin ardında Almanların Fransa'ya karşı kullanılması düşüncesinin ön plana çıktığı söylenebilir.⁵⁴

1.1.2. Köle Ticareti

Afrika'da kölelik sömürgeci devletlerin gelişinden çok önceki zamanlara dayanır.⁵⁵ Kölelik bu dönemde daha çok yerel krallıkların bünyesinde görülmüştür. Hükümdarlar yerel halk üzerinde egemenlik kurmak ve güçlerini pekiştirmek amacıyla köleliğe başvurmuşlardır.⁵⁶ Avrupalı sömürgeci devletlerin gelişiyile birlikte kölelik kurumu ticari bir meta haline gelmiştir. Afrika toplumunda toprağa dayalı özel mülkiyetin bulunmadığı bu dönemde köle ticareti, sömürgeci güçlerle Afrikalı yerel topluluklar arasında ekonomik kazanç elde etmek amacıyla doğal bir ticaret olarak görülmüştür.⁵⁷ Afrikalılar köle ticaretinin tarafı olmuş ve köleliğin gelişmesinde rol oynamışlardır. 15. yüzyılda Portekizlilerle başlayan süreç, diğer devletlerin de katılımıyla 19. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Bu süreçte en önemli devletlerden birisi de İngiltere olmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde sömürgesi olan İngiltere, sömürge topraklarındaki tarım alanlarında iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla köleliğe başvurmuştur.⁵⁸

Afrika eş zamanlı olarak dört köle ticareti deneyimi yaşamıştır. En bilineni Trans-Atlantik köle ticaretidir. Zira bu ticarete -rakamlar muhtelif olmakla birlikte- yaklaşık olarak 12 milyon kölenin Amerika kıtasına taşındığı tahmin edilmektedir.⁵⁹ Bu ticarete önder ülke yine İngiltere olmuştur. İngiliz Amerikası'na kölenin ilk gelişi 1619 yılında Virginia'da gerçekleşmiştir.⁶⁰ 1672 yılında kurulan Royal African Company şirketi, İngiltere adına Atlantik köle ticaretinde ön plana çıkan kurumlardan birisi olmuştur.⁶¹

İngiltere'nin Amerika'da Afrikalı köleleri tercih etmesinin en büyük nedeni, bilgileri ve hastalıklara karşı Afrikalıların dirençli olmalarındandır. Amerika kıtası ile Afrika arasındaki iklimsel ve fiziksel benzerlik, Avrupalılara oranla daha fazla benzer noktaların olması gibi nedenler İngiltere'nin de dahil olduğu sömürgeci devletleri

⁵⁴ İbrahim Okur, ss. 64-65.

⁵⁵ Erik Gilbert ve Jonathan T. Reynolds, *Dünya Tarihinde Afrika*, (çev.) Mehmet Demirkaya, İstanbul, Küre Yayınları, 2016, s. 230.

⁵⁶ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2017, ss. 322-323.

⁵⁷ Nathan Nunn, "The Long-Term Effects of Africa's Slave Trades", *Quarterly Journal of Economics*, Cilt 123, Sayı 1, 2008, s. 140.

⁵⁸ Daban, s. 36.

⁵⁹ Nunn, s. 142.

⁶⁰ Kenneth Morgan, *Slavery and the British Empire: From Africa to America*, New York, Oxford University Press, 2007, s. 21.

⁶¹ Morgan, s. 22.

Afrika'ya yönlendirmiştir.⁶² İngiltere özellikle Batı Afrika'da kölelik için ticari üsler kurmuştur. Bunlar; Gana, Sierra Leone, Benin, Senegal ve Gambiya'dır.⁶³

İngiltere'yi sanayi devrimine götüren en önemli unsurlardan birisinin köle ticaretinden elde ettiği muazzam kazanç olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁴ Bunun üzerine muhtelif görüşler olsa da kölelik ve sanayileşmenin birbirlerini etkilediği söylenebilir.⁶⁵ 18. yüzyıla gelindiğinde sanayileşme ile Avrupa'da yaşanan teknolojik değişimler, Avrupa'nın Afrika'daki kölelere olan gereksinimini daha da artırmıştır.⁶⁶ Bu durum sanayi devriminin kaynağı olan İngiltere için köleliği vazgeçilmez kılmıştır.

19. yüzyılın başlarında daha önce köle ticaretinin lokomotifi olan İngiltere, köle ticaretini kaldırdığını açıklamıştır.⁶⁷ Aslında kölelik İngiltere'de 1772 yılında resmi olarak yasa dışı ilan edilmiştir. 1807 yılına gelindiğinde bu durum fiiliyata geçirilmiş ve İngiltere tek taraflı olarak köle ticaretini yasaklamıştır.⁶⁸ 1820 sonrasında ise İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri, çoğu köle gemisine korsan muamelesi yapmıştır. Batı Afrika'daki ilk İngiliz sömürgesi olan Sierra Leone bu süreçte bir üs olarak kullanılmıştır.⁶⁹

Köleliğin bir anda yasaklanması hem Avrupalı devletleri hem de Afrikalı liderleri ekonomik açıdan zor durumda bırakmıştır. Ekonomik durumlarını köleliğe bağlayan bu yerel krallıklar, 1807 sonrasında köle ticaretine illegal olarak devam etmişlerdir. Bu krallıklardan birisi olan Asante, İngilizlere köleliği yeniden başlatmaları için baskıda bulunmuştur.⁷⁰ Kölelikten ekonomik çıkar elde eden liderlerin baskılarının yanı sıra, güvenlik endişesinden kaynaklı olarak kölelerin kendilerini koruyan efendilerinden ayrılmak istememeleri, köleliğin fiilen devam etmesine neden olmuştur.⁷¹ Nihayetinde kölelik dolaylı ve illegal olarak bir süre daha devam etmiştir.

Köleliğin kaldırılmasının ardında özgürleştirme ve insan hakları düşüncesinden ziyade; ekonomik, sosyal ve siyasi bir dizi faktör rol oynamıştır. İngiltere köleliği kaldırarak

⁶² John C. Chasteen, *Latin Amerika Tarih*, (çev.) Ekin Duru, İstanbul, Say Yayınları, 2012, s. 39.

⁶³ Morgan, s. 15.

⁶⁴ Daban, s. 93.

⁶⁵ Morgan, s. 82.

⁶⁶ Ali A. Mazrui, *Afrikalılar*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, s. 160.

⁶⁷ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 161.

⁶⁸ Gilbert ve Reynolds, s. 307.

⁶⁹ Gilbert ve Reynolds, s. 270.

⁷⁰ Gilbert ve Reynolds, s. 418.

⁷¹ Mesut Karışahan, *Irkcılık Cehennemi*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2010, s. 43

diğer sömürge güçlerin kölelik üzerinden elde ettikleri ekonomik gelirin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Amerika'daki kolonilerin bağımsız olması İngiltere nezdinde köleliğin öneminin azalmasına neden olmuştur.⁷² İngiltere'nin köleliği kaldırmakla Afrika sömürsünün kapısını açmayı amaçladığı söylenebilir. Kölelik kapitalist gelişimin önünde ayak bağı olarak görülmesinden dolayı rafa kaldırılmıştır. İngiltere köleliği kaldırarak Afrika toplumuna hoş görünme amacı taşımış, böylelikle medeniyet getirme söylemiyle sömürgecilik faaliyetlerine girişmiştir.⁷³

Sonuç olarak kölelik İngiltere'nin Afrika sömürgeciliğinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. İngiltere'nin Afrika ile ilk teması kölelik üzerinden olmuş, özellikle sömürge imparatorluklarının insan gücü ihtiyacının karşılanması hususunda kölelik hayati bir konumda yer almıştır. Batı Afrika kıyılarında 1807 yılına kadar gerçekleştirilen köle ticareti, İngiltere'nin Afrika'daki varlığının en büyük nedeni olmuştur. Zira Nantes ve Bordeaux ile birlikte Avrupa köle ticaretini domine eden en büyük liman Liverpool olmuştur.⁷⁴ 19. yüzyılda köleliğin yasadışı ilan edilmesi sürecinde kölelik kurumu sömürgecilik için bir araç haline getirilmiştir. Daha önce köleliliği gerçekleştirerek sömürülen ülkelerden elde edilen ekonomik kazancın yerini -köleliğin kaldırılması söylemiyle- siyasi kazanç almıştır.

1.1.3. Doğal Kaynaklar

Afrika kıtası maden, enerji kaynakları, değerli taşlar gibi doğal kaynaklar bakımından zengin bir kıtadır. Elmas, krom, uranyumun, altın, kobalt, fosfat, platin, kömür, petrol, doğalgaz, demir vb. birçok doğal kaynak Afrika'da bolca bulunmaktadır.⁷⁵ Sömürgecilik döneminde bazı kaynakların varlığı ve rezerv miktarı tam olarak bilinmese de var olan kaynaklar dahi sömürgeci güçlerin ilgisini çekmeye yetmiştir.

Afrikalıların zengin yer altı kaynaklarına ulaşmada yetersiz bilgileri ve teknolojik imkanları, sömürgeci devletlerin hareket alanını genişletmiştir. Öyle ki Afrika'daki

⁷² Karaşahan, ss. 39-40.

⁷³ Rodney, s. 227.

⁷⁴ José L. Franco, "The slave trade in the Caribbean and Latin America", (der.) UNESCO, *The african slave trade from the fifteenth to the nineteenth century*, Paris, UNESCO, 1979, s. 95.

⁷⁵ James Shikwati, "Doğu Afrika'daki Ekonomik Gelişim ve Kalkınma Yardımları: Kenya Örneği", 2. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 12-13 Aralık 2006, (der.) Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş, *Sahraaltı Afrika*, İstanbul, Tasam, 2007, s. 101.

maden sektörü, Batılı devletlerin uzmanlığına ve pazarlamasına bağımlı hale gelmiştir. Bu durum sömürgeciliğinin tedrici artışına ve pekişmesine neden olmuştur.⁷⁶

Avrupalıları Afrika'da kalıcı hale getiren hususlardan birisi de -başta altın olmak üzere- yer altı zenginlikleri olmuştur. 16. yüzyılda ortaya çıkan merkantilizm⁷⁷ anlayışı doğrultusunda Avrupa'da altın ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Afrika'nın altın yönünden zengin olması sömürgeci devletlerin kıtaya ilgisini pekiştirmiştir. 18. yüzyıldan sonra sanayi devrimi, teknolojik ilerlemeler, sömürgecilerin Afrika'da nüfuzunun artması gibi çeşitli nedenler yer altı kaynaklarını vazgeçilemez kılmıştır.

İngiltere'nin doğal kaynaklar üzerinden Afrika ile ilk teması, bugünkü Gana topraklarında gerçekleşmiştir. İngilizler, 1821 yılında bölgeye yerleşmiş ve altın başta olmak üzere değerli madenleri İngiltere'ye taşımışlardır. Ayrıca bu bölgede Sierra Leone ile elmas ticareti de yapılmıştır.⁷⁸

İngiliz sömürgeciliği için doğal kaynakların teşvik edici olduğu asıl yer Güney Afrika olmuştur. 1800'lerin başında Güney Afrika'ya yerleşen İngiltere, 1800'lerin ikinci yarısında elmas ve altın madenlerinin bulunması ile bölgedeki etkinliğini arttırmıştır. Bu tarihten sonra kuzeye doğru ilerleme gerçekleşmiştir.⁷⁹ İngiltere'nin ilgisiyle birlikte altın ve elmas üretiminde önemli bir artış görülmüştür. 1884 yılında 10 bin İngiliz sterlini değerinde olan altın üretimi, bundan 12 yıl sonra 8,6 milyona; elmas üretimi ise 4,2 milyon İngiliz sterlinine çıkmıştır.⁸⁰ Bu önemli artış karşısında uluslararası rekabette artış yaşanmış ancak İngiltere gücünü arttırarak bölgede üstünlük sağlamıştır. Tablo 1'de görüleceği üzere, Güney Afrika'dan sonra Orta ve Doğu Afrika'nın da zengin kaynaklara sahip olması, İngiliz sömürgecilik güzergahında belirleyici unsurlardan birisi olmuştur.

⁷⁶ Mazrui, *Afrikalılar*, ss. 164-165.

⁷⁷ Merkantilizm, devletin zenginliğini sahip olduğu altın ve gümüş miktarında gören iktisadi bir sistemdir. Bir ülke, değerli madenlere ne kadar çok sahip olursa o kadar çok zengin sayılmış ve güçlü kabul edilmiştir. Değerli maden varlığının artırılması için her türlü önlemin alınması gerektiği belirtilmiş ve devletin ekonomide aktif olması savunulmuştur. (Cahit Aydemir ve Hüseyin H. Güneş, "Merkantilizmin ortaya çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 15, 2006, ss. 145-146.)

⁷⁸ Nyimasata Camara, *Frantz Fanon'un Perspektifinden Kwame Nkrumah'ın Gana'sında Postkolonyal Devlet ve Liderlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 12.

⁷⁹ Daban, s. 94.

⁸⁰ Ferro, s. 375.

Tablo 1: İngiliz Sömürgelerinde Bulunan Başlıca Doğal Kaynaklar

Kaynaklar	Ülkeler
Petrol	Nijerya
Doğalgaz	Nijerya, Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya
Altın	Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya, Zimbabwe, Sierra Leone
Elmas	Bostvana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabwe, Tanzanya
Kömür	Bostvana, Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Zambiya, Zimbabwe
Uranyum	Güney Afrika Cumhuriyeti
Platin	Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabwe
Krom	Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabwe, Sudan, Sierra Leone
Demir Cevheri	Güney Afrika Cumhuriyeti, Zimbabwe
Manganez	Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti
Bakır	Zambiya, Güney Afrika Cumhuriyeti
Kobalt	Zambiya

Kaynak: African Development Bank, African Development Report 2007, ss. 138-141

Doğal kaynaklar, Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinin başlı başına bir nedeni olmasa da sömürge topraklarının genişlemesinde ve sömürgeciliğin yönünün belirlenmesinde önemli faktörlerden birisi olmuştur.

1.1.4. Sanayi Devrimi

18. yüzyılda başlayan sanayileşme ile birlikte Avrupa'da üretim artmış ve Avrupa devletlerinin ekonomik refahı yükselmiştir. Yeni buluşların üretime uygulanması -ki bunlardan en önemlisi buharlı makinelerdir- makineleşmiş endüstriyi meydana getirmiş bu da Avrupa'da sermaye birikimini arttırmıştır. Bunun tabii sonucu olarak ileri teknoloji sanayi ürünleri üretilmiştir. Ayrıca sermaye birikiminin artışıyla birlikte Afrika'da üretilen palm yağı, çekirdek, yer fıstığı, fildişi, kauçuk ve Arap sakızı gibi ürünlere talep de artmıştır. Bu talep, ürünlerin yetiştirilmesi sürecinde ihtiyaç duyulan insan gücünün Afrika'dan karşılanmasıyla da sonuçlanmıştır.⁸¹

Bu dönemde üretilen ateşli silahlar, akarsularda yol alabilecek teknolojiye sahip gemiler, askerlerin tropikal hastalıklara karşı dayanıklı olmalarını sağlayan sanayi ilaçları gibi ürünler sömürgeciliğin yolunu açmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte daha önce Afrika içlerine giremeyen sömürgeci güçler hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.⁸² Sanayileşmenin artmasıyla birlikte Afrika sömürgeciliğinde de tedrici bir artış meydana

⁸¹ Ergünç Ülker, *Yoksulluktan Umuda Afrika Ekonomisi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2016, s. 22.

⁸² Gilbert ve Reynolds, s. 406.

gelmiştir. Benzer şekilde, kimi araştırmacılar tarafından Afrika sömürgeciliğinin de sanayileşme üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir. Mazrui, 18. yüzyılda Avrupa'daki teknolojik ilerlemelerin kölelere olan gereksinimi arttırdığını ve sanayi devriminin Afrika'dan getirilen köleler sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁸³ Mazrui ile benzer görüşe sahip Daban ise Afrika'dan karşılan hammadde ve enerji ihtiyacının sanayi devrimini geliştirdiğini ifade etmektedir.⁸⁴ Bu görüşün bir diğer savunucusu Walter Rodney'e göre ise Afrika ile yapılan ticaretler Bristol, Liverpool, Bourdeaux gibi liman kentlerini geliştirmiş, imalat merkezlerinin ortaya çıkmasını sağlamış ve böylelikle de sanayi devrimi gerçekleşmiştir.⁸⁵

Sanayi devriminin önemli aktörlerinden birisi İngiltere olmuştur. Devrim ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Sanayi alanında önemli bir gereklilik olan kömürün İngiltere'de bol olması, bu dönemde İngiltere'yi bir adım öne taşımıştır.⁸⁶ Sanayi devriminin İngiliz sömürgeciliğini doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. Zira İngiltere'nin Afrika'da ilerleme dönemine bakıldığı zaman sanayileşme ile eş zamanlı olduğu görülecektir. Örneğin, Kahire-Cape demiryolu projesi sanayi devriminin ikinci dönemi olarak adlandırılan 1870 sonrası, çeliğin de alana girmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu proje kapsamında İngiltere Afrika'nın güneyinden kuzeyine doğru yol almış ve kuzey ile güney arasındaki bağlantıyı kuran Doğu Afrika'da birçok bölgeyi sömürgeleştirmiştir.

Ayrıca sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan sermaye fazlasına yeni yatırım olanak ve alanları, üretim fazlası için pazar ihtiyacı, üretim sürecinin esası olan hammadde gereksinimi, enerji ihtiyacı gibi nedenler İngiltere'yi sömürgecilik faaliyetine itmiştir. Zira ekonomik bakımdan yayılma aynı zamanda siyasal yayılmayı da gerekli kılmıştır. Bu süreçte ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde aracı olan şirketlerin güvenliğinin temini, bölgede var olmayı gerekli kılmıştır.⁸⁷ Bu nedenlerden ötürü İngiltere siyasal yayılmasını gerçekleştirmiş ve sömürgecilik faaliyetlerini ilerletmiştir.

⁸³ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 160.

⁸⁴ Daban, s. 93.

⁸⁵ Rodney, s. 157.

⁸⁶ Sander, ss. 208-210.

⁸⁷ Sander, s. 226.

1.1.5. Hindistan Yollarının Güvenliği

Keşifler çağında Portekiz ve İspanya Hindistan kıyılarına ulaşmayı amaçlamışlar düzenledikleri seferlerde Amerika kıtasını ve Ümit Burnu'nu keşfetmişlerdir. 16. yüzyılda Portekiz'in hakim olduğu Hindistan ticaretine Hollanda ve Fransa ile birlikte İngiltere de dahil olmuştur.⁸⁸ 17. yüzyılın başından itibaren İngiltere, Hindistan ticaretinde baskın konuma gelmiştir. 1603 yılında İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth, İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla British East India Company (BEIC) adlı şirketi kurmuştur. Bu şirket İngiltere'nin Hindistan'daki imparatorluğunun temellerini oluşturmuştur.⁸⁹ 18. yüzyılda Hindistan üzerinde Fransız-İngiliz rekabeti yaşansa da 19. yüzyıla gelindiğinde İngiltere Hindistan'da mutlak güç konumuna gelmiştir.

"Britanya tacının mücevheri" olarak adlandırılan ve günümüz Pakistan, Bangladeş, Burma, Nepal ve Güney İran'ı kapsayan Hindistan, stratejik konumu itibariyle İngiliz sömürgeciliği için hayati bir konumda yer almıştır.⁹⁰ Zira 18. yüzyılın sonunda imparatorluğun en önemli ekonomik bölgelerinden birisi olan Batı Hindistan, 1815'te İngiliz ticaretinin yüzde 17,6'sını oluşturmuştur.⁹¹ İngiliz ekonomisinde büyük bir paya sahip olması, Hindistan'ın güvenliğinin teminini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda İngiltere Hindistan güzergahında üsler oluşturmuştur. Bunlar: Cebeli Tarık, Mauritius, Seychelles, St. Helena, Aden, Kıbrıs ve Malta adalarıdır.⁹² Görüldüğü üzere oluşturulan üslerin çoğu Hindistan'a yakınlığı itibariyle Afrika kıtasında yer almıştır.

Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinin başlangıcı itibariyle Batı ve Güney Afrika'da yoğunlaşmasında, Hindistan güzergahında yer almalarının önemli bir faktör olduğu söylenebilir. İngiltere Afrika'nın Batı ve Güney kıyılarında üsler kurarak Hindistan güzergahının güvenliğini sağlanmaya çalışmıştır. Aynı şekilde İngiltere'nin kuzeyden ve güneyden Afrika'nın doğusuna doğru ilerlemesi ve kıyı şeridinde sömürgeciliği yoğunlaştırması da Hindistan'la bütünlüğü sağlama düşüncesinden kaynaklanmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte, Ümit Burnu-Hindistan güzergahı önemini

⁸⁸ Judith E. Walsh, *A Brief History of India*, New York, Infobase Publishing, 2006, s. 78.

⁸⁹ Jeremy Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, Ankara, Say Yayınları, 2017, s. 117.

⁹⁰ Soyalp Tamçelik ve Menekşe Sözbilir, "Britanya İmparatorluğu'nun Afrika Koloniciliğinde Süveyş Kanalı'nın Rolü ve Önemi", (der.) Soyalp Tamçelik, *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 214.

⁹¹ Johnson, s. 7.

⁹² Tamçelik ve Sözbilir, s. 215.

kaybetmiştir. Bunun sonucunda İngiltere'nin Doğu Afrika'daki Komor adalarından çekilmesi, Afrika'da bazı sömürgelerin Hindistan odaklı politikadan kaynaklı olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁹³

Süveyş Kanalı'nın açılması öncesi İngiltere'nin Akdeniz politikası, Osmanlı toprak bütünlüğüne destek vererek diğer sömürgeci devletlerin bölgeye nüfuzunu önlemek, böylelikle de Hindistan güvenliği sağlamak şeklinde tezahür etmiştir.⁹⁴ Ancak Fransa'nın İngiliz üstünlüğüne son vermek amacıyla Mısır'da nüfuz elde etme düşüncesi, İngiltere'nin Hindistan güvenliğine verdiği önemden kaynaklı olarak Mısır'ı işgal etmesiyle sonuçlanmıştır.⁹⁵ Bu örneklerden de görüleceği üzere İngiltere'nin Afrika politikasında Hindistan yollarının güvenliği, İngiliz sömürgeciliğini şekillendiren unsurlardan birisi olmuştur.

1.1.6. İngiliz Medeniyeti'ni Yayma Düşüncesi ve Misyonerlik Faaliyetleri

Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinin dayanak noktalarından birisi de İngiliz medeniyetini yayma düşüncesi olmuştur. İngilizler bu anlayışla hem denizaşırı topraklarda bulunmalarını meşrulaştırmış, hem de sömürgeciliğe ahlaki bir boyut katarak kendi içlerinden doğacak muhalif unsurları susturmayı amaçlamışlardır. Uygarlık götürme misyonuna çeşitli ahlaki unsurları da ekleyerek, hem ana topraklarda hem de sömürülen topraklarda sömürgeciliği meşrulaştırmışlardır. Bu durum kültür emperyalizminin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

İngilizler medeniyet götürme gerekliliğini kendilerinin üstün olmalarına bağlamışlar ve Afrika halkının gelişmemiş olduğunu vurgulamışlardır. Bu durum kimi İngiliz yazar, devlet adamı, düşünür gibi kişilerce dile getirilmiştir. İngiliz edebiyatçı Rudyard Kipling, İngiliz sömürgeciliğini "kadir bilmez, akılsız, tembel, yarı şeytan, yarı çocuk, geri kalmış ve kendilerini yönetmek kapasitesinden mahrum Batı-dışı halkların uygarlaştırılması" olarak tanımlamıştır. Kipling "beyaz adamın yükü" olarak gördüğü medenileştirme anlayışını asil bir görev olarak nitelendirmiştir.⁹⁶

⁹³ Ramazan Özey, *Afrika Coğrafyası*, İstanbul, Aktif Yayınları, 2016, s. 378.

⁹⁴ Muhammed Tandoğan, *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 185.

⁹⁵ Patrick Wolfe, "History and Imperialism: A Century of Theory, from Marx to Postcolonialism", *The American Historical Review*, Cilt 102, Sayı 2, 1997, s. 400.

⁹⁶ Gülçin Uluç ve diğerleri, "Kurtar Bizi Beyaz Adam!": Hollywood Sinemasında Beyaz Kurtarıcı (White Savior) Figürü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 14, 2017, s. 483.

Sömürgecilik sürecinde Kipling'de olduğu gibi İngiliz edebiyatında da sömürgeciliğin medeniyet misyonuna dair güzellemeler sıklıkla yapılmıştır. Edward Said, *Kültür ve Emperyalizm* adlı eserinde 19. yüzyıl İngiliz politikasının devamlılığının sağlanmasında, edebiyat alanındaki bu gelişmelerin başarısına vurgu yapmıştır.⁹⁷ İngiliz devlet adamı Joseph Chamberlain ise İngilizlerin "daha alt" halklara uygarlık götürmesini, "Beyaz adamın omuzlarında taşıdığı yük" olarak değerlendirmiştir.⁹⁸

Afrika'da kurulmaya çalışılan Avrupa medeniyetinin temel yapı taşlarını Hristiyan misyonerlerin oluşturduğu söylenebilir. Zira misyonerler, sömürgecilik anlayışıyla kıtaya gelen Avrupalı güçlerden çok önce kıtaya gelerek misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Misyonerlerin yerel halkı sömürgecilik sürecine hazırlamanın yanı sıra sömürgeci güçlere icazet vermeleriyle, medeniyet inşası sürecinde hayati rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Avrupa'daki iş gücü ve kaynak ihtiyacından dolayı kilise, sömürgeciliğe icazet vererek sömürgecileri vicdanen rahatlatmıştır. Sömürgeciler ekonomik ve siyasi fayda elde ederek, kilise ise dini yayma kolaylığının oluşmasından dolayı karşılıklı çıkar elde etmişlerdir.⁹⁹ Sömürgecilikte misyonerlerin rolünü Güney Afrikalı bir başpiskopos olan Desmond Tutu şu şekilde izah etmiştir: "*Misyonerler Afrika'ya geldiklerinde onların elinde İncil, bizim ise topraklarımız vardı. Bizden gözlerimizi kapatıp dua etmemizi istediler. Gözlerimizi açtığımızda bizim elimizde İncil onların ellerinde toprak vardı.*"¹⁰⁰

Afrika sömürgeciliğinde Hristiyanlaştırma düşüncesinin İngiltere perspektifinden görünümü diğer sömürgeci devletlerinkinden farklı olmamıştır. Dahası İngiliz sömürgelerindeki Protestan kiliseleri, İngiltere'nin Afrika'daki en büyük rakibi olan Fransa'nın sömürgelerindeki kiliselere oranla çok daha önemli bir rol üstlenmiştir. Öyle ki İngiltere'nin kilise sayesinde elde etmiş olduğu başarıya karşılık, Fransa da kendi Katolik kiliselerinden ulusal çıkarlarının korunması için yardım talebinde bulunmuştur.¹⁰¹ Böylelikle halihazırda İngiltere ile Fransa arasında var olan siyasi çekişme, Protestan-Katolik rekabetinin de eklenmesiyle dini alanda da taşınmıştır.

⁹⁷ Edward Said, *Culture and Imperialism*, New York, Vintage Edition, 1994, s. 74.

⁹⁸ Ferro, s. 50.

⁹⁹ Hasan Aydın, "Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik" 5 Ekim 2017, <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgecilik/> (Erişim Tarihi: 13.12.2017).

¹⁰⁰ Sylvester B. Maphosa, "Natural Resources and Conflict: Unlocking the economic dimension of peace-building in Africa", *Africa Institute of South Africa Policy Brief*, Sayı 74, Mart 2012, s. 1.

¹⁰¹ Rodney, s. 391.

İngiliz sömürgelerinde misyonerler, tüccarlar ve idareciler ortak olan çıkarlarını koruma duygusu ile hareket etmişler, belirlenen hedeflerine ulaşmada işbirliği yapmışlardır. Örneğin Kenya'da İngiliz idaresi, eğitim faaliyetlerini misyonerlere bırakmış ve sosyal hayatta misyonerlerin baskın olmasını sağlamıştır.¹⁰² Buna karşılık olarak misyonerler idarenin yapmış olduğu tahribatı; barış, af, iyi ilişkiler gibi isyan önleyici vaazlarla örtbas etmeye çalışmışlardır. Misyonerler statükonun varlığını destekleyerek, Afrikalılar ile İngilizler arasındaki efendi-köle ilişkisini muhafaza etme gayreti içerisinde olmuşlardır.¹⁰³

İngiliz sömürgeciliğinde medeniyet kurma düşüncesi bir amaç olarak sömürgecilik faaliyetlerine yön çizerken, misyonerlik faaliyetleri daha çok bu amaca hizmet eden bir araç pozisyonunda yer almıştır. Zira İngiltere misyonerlik faaliyetlerinde pragmatik bir tavır sergilemiştir. Sömürgeciliğin devamının sağlanması ana amaç olmasından dolayı yerine göre dini kaygılar göz ardı edilebilmiştir. Dolaylı yönetim anlayışının temel yapı taşı olan yerel otorite sisteminin devamı, din ile bütünlüğü sağlamış gelenekselci Afrika siyasal sisteminin muhafazasını gerekli kılmıştır. Örneğin, İngiliz sömürge yöneticileri Nijerya'da İslam'ın etkisini göz önüne alarak, siyasi istikrarı koruma adına İslam'ın yayılmasına göz yummuşlar ve misyonerlik faaliyetlerini sınırlamaya çalışmışlardır.¹⁰⁴ Aynı şekilde Güney Afrika'da Müslümanların talebi üzerine İngiliz valisi, dönemin İslam hamisi olan Osmanlı Devleti'nden, dini, hakiki şekliyle anlatacak bir alim istemiştir. Bunun üzerine Ebubekir Efendi bölgeye giderek uzun süre halife adına dini rehber olarak görev yapmıştır.¹⁰⁵ Bu örnek de göstermektedir ki İngilizlerin misyonerliğe bakışı pragmatik bir zeminde, dönemin ve sömürülen bölgenin siyasi gerekliliği doğrultusunda değişiklik gösterebilmiştir.

1.2. İngiltere'nin Bölgesel Sömürgecilik Faaliyetleri

İngiltere'nin Afrika kıtasıyla ilk teması 1553 yılında Gambiya ve Altın Sahili (Gana) çevresinde yapmış olduğu altın, fildişi ve baharat ticareti üzerinden gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ 16. yüzyılın ikinci yarısında Kraliçe I. Elizabeth'in iktidarıyla birlikte İngiltere, deniz

¹⁰² Cafer T. Şeker, *Kenya'nın Müstemleke Tarihi*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2016, s. 47.

¹⁰³ Etim E. Okon, "Christian Missions and Colonial Rule in Africa: Objective and Contemporary Analysis", *European Scientific Journal*, Cilt 10, Sayı 17, 2014, s. 199.

¹⁰⁴ Gilbert ve Reynolds, s. 492.

¹⁰⁵ Ömer Lütfi, *Yüzyıl Önce Güney Afrika*, İstanbul, Kitabevi, 2013, s. 15.

¹⁰⁶ Soyalp Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, s. 608.

aşırı seferlere ve devlet ekonomisini güçlendirmeye öncelik vermiştir. 1588 yılında Avrupa'nın en güçlüsü olan İspanya donanmasına karşı galip gelmesiyle sömürgecilik yarışına dahil olmuş, böylelikle Afrika kıyılarında daha sık görülmeye başlamıştır.¹⁰⁷ İlk yerleşimciler bu dönemde Gambiya'da görülmüştür.¹⁰⁸

İngiltere Afrika'daki ilk sömürgecilik faaliyetlerine 16. yüzyılda başlasa da 19. yüzyıla kadar pek ilerleme kaydedememiştir. İngiltere'nin Afrika'da ilerleyememesinin belli başlı nedenleri vardır. Yerel krallıkların güç dengesinde İngiltere'den önde olması, İngiliz sömürgeciliği açısından büyük bir engel oluşturduğu söylenebilir.¹⁰⁹ Buna ek olarak İngilizler, tropikal iklime uyum sağlayamamaları nedeniyle sıtma gibi bölgede yaygın olan hastalıklara yakalanmaları sonucu aşırı zayıat vermişlerdir.¹¹⁰ Bu durum İngiliz ilerleyişini durduran bir başka neden olarak ön plana çıkmıştır. 19. yüzyılda sanayi ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler dengeleri İngiltere lehine çevirmiş ve Afrika'daki İngiliz ilerleyişi gerçekleştirmiştir.

İngiltere'nin Afrika'daki ilk kolonisi 1808 yılında Sierra Leone kıyılarında kurulan Freetown olmuştur. Sonrasında Afrika'nın güney bölgesine inen İngiltere, ilk fiili işgalini Napolyon Savaşları döneminde, Hollanda'nın elinde bulunan Cape Bölgesi'ni almasıyla gerçekleştirmiştir.¹¹¹ Bu süreç sonrası Batı ve Güney Afrika kıyılarında faaliyetlerini yoğunlaştıran İngiltere, her iki bölgede de uzun süre genişleme siyaseti gütmemiştir. İngiltere'nin Afrika'ya bakışını değiştiren ve Afrika sömürgeciliğinde genişleme siyaseti izlemesine yol açan gelişme 1882 yılında Mısır'ın işgal edilmesiyle gerçekleşmiştir. Mısır'ın işgali sonrası İngiltere Mısır'dan güneye, Güney Afrika'dan da kuzeye doğru genişleme siyaseti izlemiştir. İngiltere öncelikle kıyıları kontrolü altına almak istemiştir. Freetown'dan Cape'a oradan da Zanzibar'ın ötesine kadar bir kıyı hattı hedeflenmiştir.¹¹² Nihayetinde, özellikle Doğu Afrika kıyıları ele geçirilerek büyük bir sömürge imparatorluğu kurulmuştur. İngiltere, Orta Afrika hariç Afrika'nın diğer bölgeleri olan; Batı, Güney, Kuzey ve Doğu Afrika'da sömürge devletleri kurmuştur.

¹⁰⁷ Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, s. 96.

¹⁰⁸ Alien Races, *A history of the colonization of Africa*, Cambridge, Cambridge University Press, 1899, s. 105.

¹⁰⁹ Ferro, s. 321.

¹¹⁰ Gilbert ve Reynolds, s. 408.

¹¹¹ Leonard Thompson, *A History of South Africa: Revised Edition*, New Haven, Yale University Press, 1996, s. 52.

¹¹² Ferro, s. 137.

1.2.1. Batı Afrika

İngiltere'nin Batı Afrika'daki sömürge faaliyetleri günümüzde Gambiya, Sierra Leone, Nijerya ve Gana'nın yer aldığı topraklarda gerçekleşmiştir. Gambiya, İngiltere'nin Afrika'ya açılan kapısı olmuştur. Zira İngiltere Afrika'ya ilk olarak 16. yüzyılın ortalarında Gambiya çevresinde ticaret yapmak amacıyla gelmiştir. Ayrıca ilk İngiliz yerleşimcilerin Afrika'ya geliş tarihi de bu döneme denk gelmektedir. Yerleşimcilerin gelişle birlikte İngiltere, hem ticaret yapmak hem de yerleşimcileri idare etmek amacıyla Company of Merchant Adventurers of London şirketini kurmuştur.¹¹³ İngiltere 1664 yılında ticari faaliyetlerin güvenliğini sağlamak amacıyla Gambiya Irmağı üzerinde Fort James kalesini inşa etmiştir.¹¹⁴ 1816 yılında Gambiya Irmağı'nın döküldüğü bölgede Bathurst Kolonisi'ni kurarak bölgedeki gücünü arttıran İngiltere, bu koloniyi Fort James ile birlikte Sierra Leone kolonisine bağlamıştır. 1888 yılında günümüzdeki Gambiya topraklarına tamamen hakim olan İngiltere, Gambiya'yı kurmuş olduğu birlikten çıkartarak ayrı bir yönetim altında sömürgeleştirmiştir.¹¹⁵

İngiltere'nin Batı Afrika'da sömürgeleştirdiği bir diğer ülke ise Sierra Leone'dur. 1772 yılında Londra'da köleliğin yasadışı ilan edilmesiyle birlikte İngiltere, Amerika kıtasında özgürlüğüne kavuşan zenci köleler için Sierra Leone kıyılarından toprak satın almıştır. 1792 yılında "özgür kasaba" anlamına gelen Freetown kurulmuştur. Amerika'dan gelen siyahlar ve yerli Temne kabilesinden oluşan ülke, İngiliz bir şirket olan Sierra Leone Company tarafından yönetilmiştir. Başlangıçta İngiliz kolonisi olmayan ülke, zamanla kendi kendine yönetilen bir yapıya sahip olmuştur.¹¹⁶ Kölelikle mücadele etmek amacıyla Freetown'u bir üs olarak gören İngiltere, 1808 yılında şirketten yönetimi devralmış ve Freetown İngiliz kolonisi olmuştur. 19. yüzyıl boyunca bölgede sömürge alanını genişleten İngilizler, 1896 yılında bugünkü Sierra Leone topraklarının tamamını ele geçirmişlerdir.¹¹⁷

Batı Afrika'daki bir diğer sömürge olan Nijerya'ya İngilizlerin ilk gelişi 15. yüzyıla dayanmaktadır. İngiliz tacirler Nijerya kıyılarına seferler düzenlemişler ve bu seferlerde

¹¹³ Races, s. 105.

¹¹⁴ Donald R. Wright, *The World and a Very Small Place in Africa: A History of Globalization in Niumi, the Gambia*, London, M.E. Sharpe, Inc., 2004, s. 96.

¹¹⁵ Ramazan Özey, "Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanın Kültürel Özellikleri: Dünü-Bugünü", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Ankara, Nobel, 2015, s. 16.

¹¹⁶ C. Magbaily Fyle, *Historical Dictionary of Sierra Leone*, Oxford, The Scarecrow Press, 2006, s. xxxiv.

¹¹⁷ Özey, "Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanın Kültürel Özellikleri: Dünü-Bugünü", s. 30.

ağırlıklı olarak köle ticareti yapmışlardır.¹¹⁸ İngiltere erken dönemde bölgeye gelmesine rağmen bölgeye nüfuzu geç tarihlerde gerçekleşmiştir. Borno, Hausa, Yoruba, Benin, Igbo, Sokoto gibi yerel krallıkların bölgedeki etkinliği bunun en büyük gerekçesi olarak gösterilebilir.¹¹⁹ İngilizler ilk başlarda ticari faaliyetleriyle Lagos, Abeokuta, Calabar, Lokoja, Onitsha, Brass ve Bonny gibi bölgelerde nüfuz elde etmek istemişlerdir.¹²⁰ 1851 yılına gelindiğinde İngiltere, liman şehri olan Lagos'a saldırı düzenlemiş ve 1861 yılında da Lagos'u işgal etmiştir. Lagos, Sierra Leone kolonisine dahil edilmişse de 1886 yılında ayrı bir koloni olarak varlığını sürdürmüştür.¹²¹ Bu dönemde kurulan Royal Niger Company (RNC) adlı İngiliz şirket, ticareti elinde bulundurmasından kaynaklı olarak bölgede başat aktör konumuna gelmiştir.

RNC'nin Batı Afrika'da artan etkinliği, 19. yüzyılın başlarında İslam dinini kabul eden ve Nijerya'nın kuzeyinde önemli bir güç olarak varlık gösteren Sokoto Halifeliği'ni de etkilemiştir.¹²² RNC, Sokoto yönetiminde etkili olmuş ve 1903 yılında da Sokoto'nun işgali tamamlanmıştır. Bu işgalle birlikte İngiltere, Nijerya'nın kuzeyinde ve güneyinde iki hamiliğe sahip olmuştur.¹²³ 1914 yılına kadar bölgede iki ayrı yönetim varlık gösterirken, bu tarihte kuzey ve güney bölgeleri birleşerek Nijerya kurulmuştur.¹²⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrası, bir Alman sömürgesi olan Kamerun'un Fransa ve İngiltere arasında paylaşılması sonucunda günümüzdeki Nijerya toprakları bütünlüğünü sağlamıştır. Zira İngiltere, Nijerya topraklarını tamamlama isteğiyle Kamerun'un batısını alarak Nijerya'ya dahil etmiştir.¹²⁵

İngiltere'nin Batı Afrika'da yürütmüş olduğu sömürgecilik faaliyetlerinde en etkili olduğu bölgenin günümüzdeki Gana toprakları olduğu söylenebilir. Bölge, altın madeni bakımından zengin olmasından dolayı Portekizliler tarafından Altın Sahili olarak

¹¹⁸ Özey, *Afrika Coğrafyası*, s. 259.

¹¹⁹ Amy McKenna, *History of Western Africa*, New York, Britannica Educational Publishing, 2011, s. 175.

¹²⁰ McKenna, *History of Western Africa*, s. 181.

¹²¹ McKenna, *History of Western Africa*, s. 181.

¹²² İzzettin Artokça, "Eş Şebab ve Boko Haram Terör Örgütlerinin Özellikleri ve Afrika Siyasetindeki Yerleri", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika I*, Ankara, Nobel, 2014, s. 206.

¹²³ Kemal Kahraman, *Afrika'da Bir Direniş Öyküsü Osman Dan Fodio ve Sokoto Hilafeti*, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2017, ss. 59-60.

¹²⁴ Michael G. Roskin ve Nicholas O. Berry, *Uluslararası İlişkiler: Ul'ın Yeni Dünyası*, (çev.) Özlem Şimşek, Ankara, Adres Yayınları, 2015, s. 167.

¹²⁵ Alexander Lee ve Kenneth A. Schultz, "İngiliz ve Fransız Sömürge Miraslarının Karşılaştırılması: Kamerun'un Süreksizlik Analizi", *Hece Dergisi Özel Sayı 34: Afrika Cilt 1*, 2017, s. 373.

adlandırılmıştır.¹²⁶ Zira altın ticaretinin yoğun bir şekilde yapılmasının yanı sıra köleliğin de merkezi olması, Portekiz ve Hollanda gibi İngiltere'yi de bölgeye çekmiştir.¹²⁷ 16. yüzyılda Portekiz tekelinde bulunan bölge; İngiltere, Hollanda, Fransa ve Danimarka'nın 17. yüzyılda bölgede sömürgecilik faaliyetlerine başlamasıyla büyük bir mücadele alanına dönmüştür.¹²⁸

Altın Sahili'ndeki İngiliz sömürgeciliğinde, Avrupalı sömürge devletlerinin yanı sıra yerel savaşçı halklar olan Fante ve Asante kabileleri de güç dengesi açısından önemli aktörler olmuşlardır. Öyle ki Asante halkı 17. yüzyılın ortalarında Asante Krallığı'nı kurmuştur. Asante Krallığı¹²⁹ diğer sömürgeci güçlerle birlikte İngiltere'nin de rahat ticaret yapmasını engellemiş ve onları yıpratmıştır.¹³⁰ 1807 yılında İngiltere'nin köleliği yasadışı ilan etmesi ve ticaretinin tedricen yasaklanması, Danimarka ve Hollanda'nın bölgeden çekilmesine neden olurken, İngiltere'nin Altın Sahili'nde yalnız kalmasını sağlamıştır.¹³¹ Bu dönem sonrası Asante Krallığı ile İngiltere arasında birçok savaş gerçekleşmiştir. İngiltere 1805 ile 1873 yılları arasında yapmış olduğu yedi savaşın beşinden mağlup ayrılmıştır.¹³²

En büyük gelirini köle ticareti üzerinden elde eden Asante, 19. yüzyılın ikinci yarısında gücünü giderek yitirmiştir.¹³³ İngiltere, askeri gücünün artışıyla birlikte 1874 yılında Asante'nin başkenti Kumasi'ye ilerlemiş, şehri yakıp yağmalamıştır. Asante'nin tazminat ödemesi ve güney bölgesindeki taleplerden vazgeçmesi (ticaretten pay istemesi) karşılığında da geri çekilmiştir.¹³⁴ Aynı yıl İngiltere Altın Sahili'nin İngiliz kolonisi olduğunu ilan etmiş ancak Asante'yi bu sınırlara dahil etmemiştir.¹³⁵ 1886 yılında Asante tamamen işgal edilirken, 1900 yılında İngiliz sömürgesi olmuştur.¹³⁶ Altın Sahili kolonisinin toprak bütünlüğü Birinci Dünya Savaşı sonrası tamamlanmıştır. Almanya'nın savaştan mağlubiyetle ayrılması Afrika'daki bir Alman sömürgesi olan

¹²⁶ Atanur Kara, "Eğitim ve Gelişmişlik İlişkisi", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Ankara, Nobel, 2014, s. 280.

¹²⁷ McKenna, *History of Western Africa*, s. 26.

¹²⁸ İzzet Artokça, "Gana Cumhuriyeti", *Afrika Ülke Raporları 2*, 2012, http://www.tasam.org/tr-TR/Raporlar/Rapor/58/afrika_ulke_raporlari_gana_cumhuriyeti, (Erişim Tarihi: 12.16.2017), s. 7.

¹²⁹ Bazı bilim insanlarına göre Asante Krallığı Afrika'da kurulmuş ilk modern ulus devlettir.

¹³⁰ Artokça, "Gana Cumhuriyeti", s. 8.

¹³¹ Özey, "Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanın Kültürel Özellikleri: Dünü-Bugünü", s. 17.

¹³² Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası", s. 611.

¹³³ Gilbert ve Reynolds, ss. 417-418.

¹³⁴ Gilbert ve Reynolds, s. 419.

¹³⁵ McKenna, *History of Western Africa*, s. 128.

¹³⁶ Özey, "Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanın Kültürel Özellikleri: Dünü-Bugünü", s. 17.

Togoland'ın Fransa ve İngiltere tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. 1922'de Togoland, Fransa ve İngiltere arasında paylaştırılmış ve ülkenin batısı İngiltere'ye verilmiştir.¹³⁷

1.2.2. Güney Afrika

1488 yılında Ümit Burnu'nun keşfiyle stratejik bir önem kazanan Güney Afrika bölgesi, Batılı denizcilerin uğrak noktası olmasına rağmen, uzun süre herhangi bir kolonyal faaliyete maruz kalmamıştır.¹³⁸ Hollandalıların 17. yüzyılın ortalarında kurmuş olduğu lojistik üs, yüzyılın sonlarına doğru koloniye dönüşmüştür.¹³⁹ İngiltere, ilk defa 1795 yılında Napolyon'un Hollanda'yı işgali sonrası bölgeye gelmiş ancak o dönemde başarı elde edememiştir.¹⁴⁰

1803 yılında Napolyon Savaşları'nın başlaması, İngiltere için fırsat olmuş ve 1805 yılında İngiltere Cape'in kontrolünü ele geçirmiştir. İngiltere, bölgedeki varlığının geçici olduğunu ilan etmiş ancak Waterloo Savaşı'nda Fransa'yı yenmesi ile 1815 yılında Cape'ın kolonileşme serüveni başlamıştır.¹⁴¹ Bu dönemin İngiltere tarafından köleliğin yasadışı ilan edildiği yıllara denk gelmesi, İngiltere ile Boerlerin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.¹⁴² İngiltere'nin 1833 yılında Cape'ta köleliği tamamen kaldırmasıyla birlikte de Boerler tarafından 1834-1840 arası dönemde, Great Trek (Büyük Göç) gerçekleşmiştir.¹⁴³

Güney Afrika'da, İngiltere ve Boerler haricinde güçlü yerli kabileler de varlık göstermiştir. Bunlar: Zulu, Swati, Xhosa, Ndebele gibi gruplardır. İngilizler ile bu kabileler arasında zaman zaman çok büyük savaşlar meydana gelmiştir. 1835 yılında gerçekleşen Xhosa Savaşı'nda, Xhosalar yenilmiş böylelikle Boerlerin Orange Nehri'nin kuzeyine geçmeleri kolaylaşmıştır.¹⁴⁴ Yine 1838 yılında Zulular ile Boerler arasında geçen savaşta, Boerler galip gelmiş ve savaştan bir yıl sonra Natal Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Ancak Zuluların baskı yapması ve saldırı düzenlemesi sonrası 1843

¹³⁷ "Togoland", *Encyclopaedia Britannica*, 7 Nisan 2011, <https://www.britannica.com/place/Togoland>, (Erişim Tarihi: 17.12.2017).

¹³⁸ Colin Hynson, *Afrika'nın Keşfi*, İstanbul, Koleksiyon Yayıncılık, 2010, s. 16.

¹³⁹ Özey, *Afrika Coğrafyası*, s. 333.

¹⁴⁰ Tandoğan, s. 121.

¹⁴¹ Roger B. Beck, *History of South Africa*, Londra, Greenwood Publishing Group, 2000, s. 43.

¹⁴² Gilbert ve Reynolds, ss. 380-381.

¹⁴³ Johnson, s. 71.

¹⁴⁴ Gilbert ve Reynolds, s. 396.

yılında İngiltere'den yardım istemişlerdir. İngiltere yapmış olduğu yardım karşılığında 1843 yılında Natal'ı kolonisi ilan etmiş ve Cape kolonisine bağlamıştır.¹⁴⁵

Daha önce Cape'ta bulunan ancak İngiltere'den kaçan Boerler, 1852 yılında Orange ve 1854 yılında da Transvaal cumhuriyetlerini kurmuşlardır. İngiltere bu iki devleti 1854 yılında tanımıştır.¹⁴⁶ İngilizler bölgedeki yerel güçlerle uğraşırken güç dengesini gözetmişlerdir. Boerlere tanınan bu imtiyaza da bu pencereden bakmak yerinde olacaktır. Zira İngiltere, yerel kabilelerle uğraşırken Boerlerin parçalı halde iki zayıf devletle varlıklarını sürdürmeleri, İngiliz çıkarlarına uygun görülmüştür. Ancak bu politika 1867'de Orange Bağımsız Devleti'nde elmasın, 1880'lerde de Transvaal'da altının bulunmasıyla değişikliğe uğramış ve bu devletler sömürgeleştirilmişlerdir.¹⁴⁷

İngiltere'nin bölgede izlediği politika sonucu, 19. yüzyılın sonunda Boerlerin baskısı altında kalan kimi Afrika halkları (Swaziler, Sotholar ve Tswanalar) İngiliz himayesine sığınmışlardır. İngilizler onların topraklarını ele geçirmiş ve hakimiyet alanını genişletmiştir.¹⁴⁸ Ancak Zulular gibi bazı kabileler direnmiş, hatta savaş açmışlardır. 1870 yılında Zuluların başına geçen Cetevayo, Zulu ordusunu dağıtıp İngiliz egemenliğine girmeyi reddetmiş ve askeri bir ordu kurarak İngilizlere karşı savaş açmıştır. 1878 yılında başlayan Zulu Savaşı, 1879 yılında İngilizlerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Zululand İngiliz egemenliğine girmiş ve on üç küçük krallığa bölünmüştür. 1887'de sömürgeleştirilmiş ve on yıl sonra da Natal'a katılmıştır.¹⁴⁹

İngiltere'nin Güney Afrika'daki sömürgecilik faaliyetleri günümüzdeki Bostvana topraklarında da kendini hissettirmiştir. 18. yüzyılda Boerler tarafından ele geçirilen ülke, ilerleyen dönemde Almanya'nın etki alanına girmiştir. Kuzeye açılan kapısı olmasından dolayı İngiltere açısından stratejik bir öneme sahip olan bölge, 1885 yılında İngiltere tarafından ele geçirmiş ve Bechuanaland adıyla sömürgeleştirilmiştir.¹⁵⁰ Sömürgeleştirilme sonrası muhalif unsurları ortadan kaldıran İngiltere, ülkeyi 1895

¹⁴⁵ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/natal.htm> (Erişim Tarihi: 18.12.2017).

¹⁴⁶ Gilbert ve Reynolds, s. 398.

¹⁴⁷ Gilbert ve Reynolds, s. 400.

¹⁴⁸ Ramazan Özey, "Afrika Kıtasının Panaromasi: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Ankara, Nobel, 2014, s. 8.

¹⁴⁹ Özey, "Afrika Kıtasının Panaromasi: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler", ss. 20-21.

¹⁵⁰ Amy McKenna, *History of Southern Africa*, New York, Britannica Educational Publishing, 2011, s. 86.

yılında Cape Kolonisi'ne bağlanmıştır.¹⁵¹ İngiltere'nin bölgedeki yerel kabileler ve Boerler üzerindeki etkisi ile birlikte özellikle altın ve elmas gibi değerli madenlere el koyması, Boerlerin 1899 yılında İngiltere'ye savaş açmasına neden olmuştur. Üç yıl süren savaşta İngiltere galip gelmiş ve Güney Afrika'da gücünü pekiştirmiştir.¹⁵² 20. yüzyıla gelindiğinde İngiltere, bölgede birçok yeri ele geçirmiş ve sömürgesi haline getirmiştir. 1910 yılında Orange, Transvaal, Natal ve Cape kolonilerini birleştirerek Güney Afrika Birliği (GAB)'ni kurmuştur.¹⁵³ Birliğe Birinci Dünya Savaşı sonrası -savaştan mağlup olarak ayrılan Almanya'nın bir sömürgesi olan- Alman Güneybatı Afrikası (Namibya) da dahil olmuştur.¹⁵⁴

İngiltere'nin Güney Afrika'da sömürgesi olan bir diğer ülke ise Lesotho'dur. Lesotho, 19. yüzyılın başında Zulu ve Matabete'nin akınlarıyla dağıtılan kabilelerin Moshoeshoe liderliğinde bir araya gelmesiyle meydana gelmiştir. 1822 yılında ayrı bir yönetim olarak kurulmuş, 1843 yılında İngiltere tarafından tanınmıştır. 1868 yılında Boerlerin saldırıları üzerine İngiliz himayesini kabul etmişlerdir.¹⁵⁵ 1884 yılından itibaren İngiltere tarafından Basutoland ismiyle idare edilmiştir.¹⁵⁶

İngiltere'nin Güney Afrika'daki diğer bir sömürgesi ise Swaziland'dır. Swaziler, 16. yüzyılda Orta Afrika'dan güneye göç eden Bantu kabilesinden oluşmuştur. 1840 yılında Kral Mswati önderliğinde Swazi Krallığı'nı kurmuşlardır. Zulular tarafından kuzeye göçe zorlanınca İngilizlere sığınmışlardır. Özerk bir yapıyla İngiltere ve Transvaal tarafından korunmuşlar, 1903 yılında da İngiltere'nin kontrolü altına girmişlerdir.¹⁵⁷

İngiltere, Afrika'nın güneyinde sömürgecilik faaliyetleri ile ilgilenirken, David Livingstone ve Cecil Rhodes gibi isimler İngiltere'nin kuzeye yani Afrika'nın içlerine doğru ilerlemesini sağlamıştır. Bu isimler özellikle bugünkü Zambiya ve Zimbabwe çevresinde faaliyet göstermişler ve İngiltere'nin buraları sömürmesinde öncü rol oynamışlardır. Kaşif ve misyoner olan Livingstone, 1850 ile 1873 arası Afrika'nın iç

¹⁵¹ Monageng Mogalakwe, "How Britain Underdeveloped Bechuanaland Protectorate: A Brief Critique of the Political Economy of Colonial Botswana", *Africa Development*, Cilt 31, Sayı 1, 2006, s. 73.

¹⁵² Keith M. Wilson, *The International Impact of the Boer War*, New York, Routledge, 2014. s. 18.

¹⁵³ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/southafrica.htm> (Erişim Tarihi: 18.12.2017).

¹⁵⁴ Özey, *Afrika Coğrafyası*, ss. 334-335.

¹⁵⁵ Elizabeth A. Eldredge, *Power in Colonial Africa: Conflict and Discourse in Lesotho, 1870-1960*, London, University of Wisconsin Press, 2007, s. 21-25.

¹⁵⁶ Özey, *Afrika Coğrafyası*, s. 342.

¹⁵⁷ Vivian de Klerk, *Focus on South Africa*, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1996, s. 285.

kesimlerine girmiş, Zimbabwe ve Zambiya içlerini keşfetmiştir. Bir diğer isim olan Cecil Rhodes, 1880 yılında De Beers Mining Company ve 1888 yılında British South African Company (BSAC) şirketlerini kurarak, hem ekonomik hem de siyasi yönden önemli bir kişilik olmuştur.¹⁵⁸

Zambiya ve Zimbabwe, İngiliz sömürgeciliğinden önce yerli halk tarafından Zambezi Irmağı'ndan kaynaklı olarak, Zambezia olarak adlandırılmıştır. Ancak Cecil Rhodes'in bu bölgeye gelmesiyle günümüzde Zambiya'nın bulunduğu topraklara Kuzey Rodezya, Zimbabwe'nin bulunduğu topraklara ise Güney Rodezya adı verilmiştir. Rhodes yerli kabilelerle bölgeden çıkarılan madenler üzerinde anlaşma imzalamış ve bölge ekonomisinde tekel konumuna gelmiştir.¹⁵⁹ 1888 yılına gelindiğinde Rhodes, BSAC'yi kurmuş ve bölge ekonomisinin yanında siyasi yönetimini de ele geçirmiştir. İngiltere, 1923 yılında Güney Rodezya'da şirketin görevine son vermiştir.¹⁶⁰ İngilizler, Güney Rodezya'yı GAB'a dahil etmeyi düşünse de Rodezyalılar 1922 yılında yapılan bir referandumla buna karşı çıkmışlardır.¹⁶¹ Ülke 1923 yılında özerklik elde ederek İngiliz kolonisi olmuştur. 1924 yılına gelindiğinde BSAC'ı Kuzey Rodezya yönetiminden de tasfiye eden İngiltere, ülkeyi bizzat yönetmeye başlamış ve sömürgesi haline getirmiştir.¹⁶²

Livingstone'un bölgede uğramış olduğu yerlerden birisi de bugünkü Malavi topraklarıdır. Nyasaland olarak adlandırılan ülke, 1891 yılında İngiliz sömürgesi olarak ilan edilmiştir.¹⁶³ İngilizler, 1953'te Kuzey ve Güney Rodezya'yla birlikte Nyasaland'dan oluşan Orta Afrika Federasyonu'nu kurmuşlardır. Ancak bu devletlerin federasyona karşı çıkmaları ve İngilizlerin de beyaz azınlığı daha fazla desteklemek istememesi nedeniyle, 1963 yılında birlik dağılmıştır. Birliğin dağılmasıyla Nyasaland ve Kuzey Rodezya'da sonlanan İngiliz sömürgeciliği, Güney Rodezya'da 1980 yılına kadar süren iç savaş sonrası sona ermiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Christopher M. Woodhouse, "Cecil Rhodes", *Encyclopædia Britannica*, 12 Eylül 2018, <https://www.britannica.com/biography/Cecil-Rhodes> (Erişim Tarihi: 19.12.2017).

¹⁵⁹ Races, s. 187.

¹⁶⁰ Johnson, s. 196.

¹⁶¹ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/rhodesia.htm> (Erişim Tarihi: 19.12.2017).

¹⁶² Bush, s. 42.

¹⁶³ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/nyasaland.htm> (Erişim Tarihi: 19.12.2017).

¹⁶⁴ Johnson, s. 197.

1.2.3. Kuzey Afrika

Avrupalı devletlerin Kuzey Afrika'da sömürge faaliyetlerine başlaması nispeten biraz geç döneme rastlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgede yaklaşık 300 yıl hüküm sürmesi, bu gecikmenin ardında yatan en büyük nedenlerden birisi olarak gösterilebilir. Ancak 19. yüzyılda Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerinin artması ve Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte, Kuzey Afrika sömürgeci devletlerin etki alanına girmiştir. Kuzey Afrika'da sömürgecilik faaliyeti yürüten devletler İspanya, İtalya, Fransa ve İngiltere olmuştur. 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgali, Kuzey Afrika'da fiili sömürgeciliğin ilk adımı olmuştur.¹⁶⁵ Mısır'ın Hindistan güzergahında stratejik bir konuma sahip olması, İngiltere'yi endişelendirmiştir. Bunun üzerine İngiltere ile Osmanlı Devleti yakınlaşmış ve İngiltere diğer güçleri bölgeden uzak tutmak amacıyla, Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikası izlemiştir. İngiltere'nin de desteğiyle Fransa 1801 yılında Mısır'dan çıkartılmıştır.¹⁶⁶

Fransa'nın Mısır'ı işgalinin ardında yatan en büyük neden, Yedi Yıl Savaşları'nda İngiltere'ye yenilmesi sonrası Hindistan'ı kaybetmiş olmasıdır. Fransa Mısır'ı işgal ederek, Hindistan güzergahında bir üs kurmayı ve İngiltere'yi tehdit etmeyi amaçlamıştır.¹⁶⁷ Fransa'nın Akdeniz üzerindeki emelleri İngiltere'yi daha aktif bir politika izlemeye mecbur bırakmıştır. Fransa'nın 1827 yılında Cezayir'e savaş açmasıyla birlikte İngiltere, bölgeye iki tane savaş gemisini göndermiş ancak Fransa 1830 yılında işgali tamamlamıştır.¹⁶⁸ Cezayir'in işgali sömürgecilik anlayışına yeni bir boyut getirmiştir. Daha önce ticaretle sınırlandırılan sömürgecilik, artık idari boyut da kazanmıştır.¹⁶⁹

İngiltere'yi Kuzey Afrika'ya çeken en önemli gelişmelerden birisi olarak, Süveyş Kanalı'nın açılması gösterilebilir. Mısır'ın başında bulunan Hidiv İsmail Paşa, ülkesinde başlattığı modernleşme çalışmaları neticesinde 1869 yılında Fransa ile birlikte Süveyş Kanalı'nı trafiğe açmıştır. Ancak Mısır'ın modernleşmesi için yapılan harcamalar o kadar fazla olmuştur ki ülke alacaklıların vesayeti altına girmiştir. Buna ek olarak

¹⁶⁵ Ahmet Kavas, *Geçmişten Günümüze Afrika*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2017, s. 349.

¹⁶⁶ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 2, 2008, ss. 142-143.

¹⁶⁷ Gilbert ve Reynolds, s. 326.

¹⁶⁸ Tandoğan, ss. 32-33.

¹⁶⁹ Ahmet Kavas, "Fransız Sömürgeciliği", (der.) Azmi Özcan, *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 52.

kanalın ilk yıllarda zarar etmesi üzerine Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın tüm hisselerini İngiltere almıştır.¹⁷⁰ İngiltere, hisseleri aldıktan sonra ilk olarak Mısır'a hakim olmaya çalışmış, böylelikle Fransa'nın Süveyş'teki nüfuzunu kırmayı amaçlamıştır. 1879 yılında Mısır'da ortaya çıkan Avrupa karşıtı gösterileri bahane eden İngiltere, 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir.¹⁷¹

İngiltere'nin Mısır'daki varlığı, 1904 yılında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Dostluk Antlaşması (Entente Cordiale) ile güç kazanmıştır. Zira bu antlaşma ile iki devlet birbirlerinin Fas ve Mısır işgallerini tanımıştır.¹⁷² Mısır, Birinci Dünya Savaşı kadar kağıt üzerinde Osmanlı toprağı olarak kalmış, savaşın başlamasıyla da İngiliz himayesine girmiştir.¹⁷³ Ancak savaş sonrası Mısır halkı, Wilson Prensipleri doğrultusunda çeşitli taleplerde bulunmuş ve gösteriler düzenlemiştir. Halk, bağımsızlık yanlısı Vafd Partisi etrafında toplanmıştır. İngiltere 1919 yılında parti üyelerini Malta'ya sürgüne göndermiştir.¹⁷⁴ Halkı yatıştırmak adına İngiltere, 1922 yılında Britanya Krallığı'na bağlı Mısır Krallığı'nı ilan etmiştir. Ancak 1923 yılında Mısır tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Mısır bağımsızlığını resmi olarak ilan etmesine rağmen İngiltere, sömürge devletleriyle iletişimi sağlama, güvenlik, uluslararası çıkarlarını muhafaza etme ve Sudan'ı elinde tutma gibi nedenlerden dolayı Mısır'da varlığını sürdürmüştür.¹⁷⁵

İngiltere'nin Kuzey Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini yürüttüğü bir diğer ülke ise Sudan'dır. Sudan, 1821 yılında Kızıldeniz'i kontrolü altına almak isteyen Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından işgal edilerek, Mısır eyaletine bağlanmıştır. Sudan'ın İngiliz sömürgesine geçmesi, Mısır'ı işgal ettikten sonra gerçekleşmiştir.¹⁷⁶ İngiltere, Güney ile Kuzey sömürgeleri arasında bütünlüğü sağlamak istemiş, bu doğrultuda Mısır'ın ardından Sudan'a yönelmiştir. Ancak İngiltere Sudan'da direnişle karşılaşmış, beklemediği bir şekilde iki kez yenilgiye uğrayarak işgale bir süre ara vermek

¹⁷⁰ Soyalp Tamçelik ve Nebahat Başbüyük, "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasıyla Olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)", (der.) Soyalp Tamçelik, *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 182.

¹⁷¹ Hazar, s. 194.

¹⁷² Tamçelik ve Sözbilir, s. 227.

¹⁷³ Esra S. Değerli, "İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914)", *Akademik Bakış*, Sayı 14, Nisan 2008, s. 5.

¹⁷⁴ Mehmet S. Erol ve Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, Yaz 2014, s. 14.

¹⁷⁵ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/egypt.htm> (Erişim Tarihi: 20.12.2017).

¹⁷⁶ Abdullah Özdağ, "Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali (1896-1898)", *OTAM*, Sayı 42, Güz 2017, ss. 131-132.

durumunda kalmıştır. Bu süreçte güneyden ilerlemesini tamamlamış ve kuzeyle arada sadece Sudan kalmıştır. İngiltere, 1898 yılında Omdurman Savaşı'nda galip gelmiş ve Sudan'ı sömürgeleştirmiştir.¹⁷⁷ Sudan'da, İngiltere ve Mısır ortak yönetiminden oluşan bir kondominyum antlaşması imzalanmıştır.¹⁷⁸ Sudan'ın sömürgeleştirilmesi Fransa'yı rahatsız etmiş ve İngiltere ile aralarından gerginliğe sebebiyet vermiştir. Ancak Fransa İngiltere'nin kararlı tutumu, kendi gücünün zayıf olması, Fas'a önem vermesi, savaşın ekonomik ve siyasi maliyetinden kaçınmak istemesi gibi nedenlerden dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fransa'nın çekilmesiyle İngiltere ülkedeki gücünü pekiştirmiş, Nil'in bütünlüğünü sağlayarak Güney ile Kuzey arasındaki bağlantıyı gerçekleştirmiştir.¹⁷⁹

1.2.4. Doğu Afrika

Doğu Afrika kıyılarına ulaşan ilk sömürgeci devlet Portekiz olmuştur. Portekizliler Hindistan'a gitmek için bu güzergahı kullanmışlar ve Afrika'nın doğu kıyılarında kaleler inşa ederek sömürgecilik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Portekizliler sonrası bölgeye Ummanlı Araplar gelmiş, bölgede 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürecek imparatorluklarını kurmuşlardır.¹⁸⁰ İngiltere'nin Umman İmparatorluğu ile ilk teması, Hindistan'da siyasi ve ekonomik olarak büyük bir güç olan İngiliz şirketi BEIC aracılığıyla olmuştur. BEIC'in Basra Körfezi'nde korsanlara karşı vermiş olduğu mücadele, İngiltere-Umman ilişkilerinin yaklaşmasını sağlamıştır. Zira bu yaklaşmanın bir yansıması olarak Ummanlılar, Vahhabi tehditlerine karşı İngilizlerle işbirliğine gitmişlerdir. Bu işbirliği İngiltere'nin Umman İmparatorluğu üzerinde otorite kurmasını kolaylaştırmış, böylece İngiltere'nin Doğu Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerinin ilk adımı gerçekleşmiştir.¹⁸¹

İngiltere'nin Doğu Afrika'da ilk sömürgecilik faaliyeti, günümüzde Tanzanya kıyılarında bulunan Zanzibar'da gerçekleşmiştir. Doğu Afrika'daki Umman hakimiyeti, 1872 yılında İngiltere'nin köleliği tamamen kaldırmasıyla son bulmuştur. 1888 yılında kurulan Imperial British East Africa Company (IBEAC), Doğu Afrika kıyılarında

¹⁷⁷ Değerli, s. 6.

¹⁷⁸ Ahmed I. Abushouk, "The Anglo-Egyptian Sudan: From Collaboration Mechanism to Party Politics, 1898–1956", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 38, Sayı 2, 2010, s. 215.

¹⁷⁹ Değerli, s. 6-7.

¹⁸⁰ Gilbert ve Reynolds, s. 343.

¹⁸¹ Gilbert ve Reynolds, s. 357.

toprak kiralayarak İngiliz sömürgeciliğinin ilk adımını atmıştır.¹⁸² 1886 ile 1890 yıllarında Almanya ve İngiltere arasında yapılan antlaşmanın, Tanzanya'nın kaderi açısından önemli olduğu söylenebilir. 1885 yılında Almanya'nın Tanganika (Tanzanya Anakarası)'yı işgal etmesinden bir yıl sonra iki ülke, etki alanlarına saygı antlaşması imzalamıştır. 1890 yılında yapılan antlaşmayla sömürge sınırları net olarak çizilmiştir.¹⁸³ Antlaşmaya göre Tanganika Almanya'nın, Zanzibar da İngiltere'nin sömürge alanı olarak belirlenmiştir.¹⁸⁴ İngiltere, 1890 yılında Zanzibar'ı sömürgesi ilan etmiştir.¹⁸⁵ Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya sömürgelerinden çekilmek durumunda kalmış ve Milletler Cemiyeti (MC) kararıyla Tanganika İngiltere'nin sömürgesi olmuştur.¹⁸⁶

İngiltere'nin Doğu Afrika'daki bir diğer sömürgesi ise Kenya'dır. 1890 yılında Zanzibar'ın sömürge ilan edilmesiyle birlikte günümüzde Kenya kıyılarında bulunan Mombasa da İngiltere tarafından kiralanmıştır.¹⁸⁷ Mombasa yönetimi İngiliz şirketi IBEAC'a verilmiştir. Ancak şirketin çok az geliri olması, bölgenin köle ticaretinde dolayı yağmalanmış olması gibi nedenlerden dolayı şirket batmıştır. Şirketin batmasıyla birlikte İngiltere Kenya'yı sömürgesi ilan etmiştir.¹⁸⁸

1886 yılında Almanya ile yapılan antlaşmada Uganda'nın durumu belirsiz kalmıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Almanya arasında Uganda'ya hakim olma yarışı başlamıştır. Ancak İngiltere Mısır'ın güvenliği için Nil'in bütünlüğünü önemsemiş ve Uganda'yı etki alanı olarak açıklamıştır.¹⁸⁹ Bunun üzerine 1890 yılında yapılan Almanya İngiltere Antlaşması doğrultusunda, İngiltere'nin sömürgeleştirdiği diğer bir ülke Uganda olmuştur. Ancak Uganda'nın alınması kolay olmamış, İngiltere bölgede direnişle karşılaşmıştır. IBEAC'in desteğiyle, Uganda içerisinde yer alan Buganda 1890 yılında

¹⁸² Amy McKenna, *History of Central and Eastern Africa*, New York, Britannica Educational Publishing, 2011, s. 99.

¹⁸³ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/kenya.htm> (Erişim Tarihi: 22.12.2017).

¹⁸⁴ Soyalp Tamçelik, "Almanya'nın Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, s. 631.

¹⁸⁵ Gilbert ve Reynolds, s. 368.

¹⁸⁶ Özey, *Afrika Coğrafyası*, s. 419.

¹⁸⁷ Ahmet Kavas, *Geçmişten Günümüze Afrika*, s. 67.

¹⁸⁸ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/kenya.htm>, (Erişim Tarihi: 22.12.2017).

¹⁸⁹ Robert M. Maxon, *East Africa : An Introductory History*, Morgantown, West Virginia University Press, 2012, s. 136.

ele geçirilmiştir.¹⁹⁰ Şirket 1893 yılında Uganda'nın yönetiminden çekilmiş ve Uganda İngiltere'nin doğrudan sömürgesi haline gelmiştir.¹⁹¹

İngiltere, Doğu Afrika'nın kuzeyinde Somali ve Eritre'de de etkili olmuştur. Ancak bu bölgelere bütünüyle hakim olamamıştır. İlk olarak 1839 yılında Somali işgal edilmiştir. Ancak Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte bölgenin stratejik önemi artmış, böylelikle Fransızlar ve İtalyanlar da bölgeye gelmişlerdir. İngiltere 1882 yılında Mısır'ı işgaliyle birlikte Somali üzerindeki etkisini arttırmış ve bölgeyi kolonisi ilan etmiştir. İngiltere'nin yanı sıra Fransa Cibuti'de, İtalya Somali'nin güneyinde etkili olmuş ve sömürgecilik girişiminde bulunmuştur.¹⁹² İngiltere 1940 yılında Somali'den çekilmiştir. Ancak 1941 yılında Etiyopya'nın özgürlüğüne kavuşmasıyla birlikte İngiltere, İtalya Somali'sini tekrar işgal etmiştir. Fransız Somali'si hariç Somali'nin geri kalan kısmı İngiliz yönetimine geçmiştir.¹⁹³

İngiltere'nin kısa süre de olsa sömürgeleştirdiği bir diğer ülke Eritre'dir. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla İngiltere, Sudan üzerinden Eritre'ye girmiş ve sömürgecilik faaliyetlerine başlamıştır.¹⁹⁴ 1952 yılına kadar İngiltere'de kalan Eritre, aynı yıl özerk bir bölge olarak Etiyopya Federasyonu'na katılmıştır.¹⁹⁵ İngiltere ayrıca Doğu Afrika kıyılarındaki Reunion, Seyşeller, Mauritius ve Komorolar gibi adalarda sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Reunion Adası, Amerikan koloni savaşında İngiltere'nin yenilgisi sonrası koloni haline getirilmiştir. Kıtaya, İngilizlerin tekrar bir araya gelişini ve yeni bir dönemin başlangıcını simgelemesi bakımından, yeniden birleşme anlamına gelen Reunion adı verilmiştir.¹⁹⁶ İngiltere'nin sömürgecilik faaliyeti yürüttüğü bir diğer ada Seyşeller Adası'dır. Seyşeller Adası'na İngilizlerin gelişi 1794 yılında gerçekleşmiştir. 1815 Paris Antlaşması'yla İngiltere'ye verilen ada, 1903 yılında kraliyet kolonisi olarak ilan edilmiştir.¹⁹⁷ İngiltere'nin ilk olarak 1810 yılında geldiği Mauritius Adası, 1815 Paris Antlaşması'yla sömürgeleştirdiği bir diğer ada olmuştur.¹⁹⁸

¹⁹⁰ Durmuş Akalın, "İngiltere'nin Imperial British East Africa Company'den Uganda'yı Alması ve Osmanlı Devleti'nin Bölgeye Bakışı (1887-1894)", *TAD*, Cilt 36, Sayı 62, 2017, s. 146.

¹⁹¹ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/uganda.htm> (Erişim Tarihi: 22.12.2017).

¹⁹² Kathleen R. Smythe, *Africa's Past, Our Future*, Bloomington, Indiana University Press, 2015, s. 209.

¹⁹³ McKenna, *History of Central and Eastern Africa*, s. 161.

¹⁹⁴ <http://www.britishempire.co.uk/maproom/britishsomaliland.htm>, (Erişim Tarihi: 22.12.2017).

¹⁹⁵ Özey, *Afrika Coğrafyası*, s. 361.

¹⁹⁶ Özey, *Afrika Coğrafyası*, s. 403.

¹⁹⁷ <http://www.seychelles.org/seychelles-info/history-seychelles>, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2018).

¹⁹⁸ Richard B. Allen, *Slaves, Freedmen and Indentured Laborers in Colonial Mauritius*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 11.

1.3. İngiliz Sömürge Yönetim Şekilleri

Başlangıç döneminde henüz bir prestij ve üstünlük meselesi olarak görülmeyen sömürgecilik, ekonomik kar sağlamak amacıyla toprak elde etme faaliyeti olarak görülmüştür. Bu dönemde İngiliz sömürgeciliği ticari kar üzerine kurulmuş, ele geçirilen topraklar bu doğrultuda kullanılmıştır. Bu süreçte daha çok bireylerin ve şirketlerin inisiyatif sahibi olduğu görülmektedir. 18. yüzyıl sömürgecilik anlayışının rekabet, üstünlük, prestij ve güç unsurlarını içermesi, tüm sömürgeci devletlerle birlikte İngiltere'nin de sömürgecilik anlayışını değiştirmiştir. O zamana kadar sömürgecilik faaliyetleri ticari şirketler vasıtasıyla yürütülmüş, krallığın rolü ise yardım, teşvik ve denetim ile sınırlı kalmıştır.¹⁹⁹ Bu dönemde İngiltere, maliyeti mümkün olduğunca azaltarak, girdiyi maksimize etmeyi amaçlamıştır.

19. yüzyılın sonlarında yeni emperyalizm çağı olarak adlandırılan döneme girilmesi ve sömürgeciliğin fiili işgal prensibine dönüşmesi, Afrika kıtasının kısa süre içerisinde işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. İngiltere, sömürgecilik faaliyetinde ön plana çıkan ülkelerden birisi olmuştur. Ancak büyük topraklara sahip olmak, bu bölgelerin elde tutulmasını ve ekonomik faydanın sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. Daha önce ticari şirketler üzerinden kısıtlı bir idari yapılanma söz konusuyken, toprakların genişlemesiyle birlikte daha kuvvetli yapıların kurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu dönem sonrası fethetmekten ziyade egemen alanların yönetilmesine odaklanılmıştır.

İngiltere'nin sömürge yönetimlerini kurmasındaki en büyük amacı, ekonomik faydanın muhafaza edilmesi ve devamlılığının sağlanması olmuştur. Bu doğrultuda öncelikle devlet-toplum ilişkilerinin düzenlenmesi ve barışın korunması için bürokratik sistemin kurulması amaçlanmıştır. Zira kargaşa ortamında ekonomik çıkarın maksimize edilemeyeceği bir gerçektir. Ancak bunun için ikna olması gerekli iki kesim vardır. İlk olarak toprakları üzerinde durulan Afrikalı halk ve ikinci olarak bu halkın ekonomik, siyasi, sosyolojik yönetilmesinde ihtiyaç duyulan Avrupalı nüfus. Avrupalıların iknası ekonomik çıkarın yanı sıra medeniyetin yayılması, misyoner faaliyetler, kölelik karşıtlığı gibi belli bir kitle oluşturabilecek kavramlar üzerinden sağlanmıştır. İlk kesimin iknası ise onlara alan açarak gerçekleştirilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁹ Özcan, s. 63.

²⁰⁰ Gilbert ve Reynolds, ss. 477-478.

Sömürgeci devletler işgal etmiş oldukları topraklarda çeşitli yönetim sistemleri kurmuşlardır. İngiliz sömürge yönetiminde üç çeşit uygulamanın ağır bastığı görülmektedir. Bunlar: imtiyazlı şirketler, dolaylı yönetim ve yerleşik devletler. Bu sistemlerin çatısı altında sömürge devletlerine çeşitli statüler verilmiştir. Bunlar: kraliyet kolonisi, protektoralık, mandater, dominyon ve kondominyum yönetim anlayışıdır.²⁰¹ Bu statüler uygulanan ülkenin yapısına göre tercih edildikleri gibi dönemsel olarak da değişiklik gösterebilmiştir. Örneğin, Altın Sahili bir süreliğine doğrudan kraliyet temsilcileri tarafından yönetilmiştir. Ancak toprak genişlemesi devam ettikçe doğrudan yönetimin sürdürülebilirliği kalmamış ve dolaylı yönetime geçilmiştir.²⁰² Bu gibi yönetsel uygulamalar zamanla gereklilikler doğrultusunda değişiklik gösterebilmiştir.

Kraliyet kolonisi statüsünde, sömürge devlet doğrudan Londra'dan atanan ve Koloniler Bakanlığı çatısı altında bulunan bir vali tarafından yönetilmiştir. Valiye yardımcı yürütme ve yasama meclisleri de vardır. Sierra Leone ve Lagos (Nijerya)'ta bu statü uygulanmıştır.²⁰³ Protektoralık statüsünde ülkenin sadece dış işleri İngiltere tarafından kontrol edilmiştir. İç işlerinde yerel unsurlara alan açan İngiltere, bu ülkelerde kontrol merci olarak Yüksek Komiserlikler kurmuştur. Mandater yönetimle çok benzer olmakla birlikte birbirinden ayrılan yönleri, mandater yönetimin MC, protektoralıkların ise İngiliz Krallığı himayesinde olmalarıdır. İngiltere'nin bu statüyü verdiği sömürgeler şunlardır: Bechuanaland, Gambiya, Kenya, Nijerya, Kuzey Rodezya, Nyasaland, Sierra Leone, İngiliz Somalisi, Swaziland, Uganda ve Zanzibar.²⁰⁴ Mandater yönetim, Birinci Dünya Savaşı sonrası MC tarafından çerçevesi oluşturulan bir sistemdir. Sistem, savaştan yenik ayrılan Osmanlı Devleti ve Almanya'nın denizaşırı topraklarını ele geçirmek amacıyla kurulmuştur.²⁰⁵ Bu topraklar savaştan galip ayrılan devletler arasında paylaştırılmış, İngiltere bu paydan Kamerun'un batısını, Togoland'ın batısını ve Tanganyika'yı almıştır.

²⁰¹ Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası" s. 614.

²⁰² Camara, s. 12.

²⁰³ "Crown Colony", Encyclopedia of Western Colonialism since 1450, <http://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/crown-colony> (Erişim Tarihi: 10.01.2017).

²⁰⁴ "Protectorates and Protected States", 17 Aralık 2007, GOV.UK, <https://www.gov.uk/government/publications/applications-from-protectorates-and-protected-states> (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

²⁰⁵ Nele Matz, "Civilization and the Mandate System under the League of Nations as Origin of Trusteeship", (der.) Armin von Bogdandy ve Rüdiger Wolfrum, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Cilt 9, Sayı 1, 2005, ss. 51-52.

İngiltere'nin sömürgelerine vermiş olduğu bir diğer yönetim statüsü ise dominyondur. Dominyon, sömürge yönetimlere kendi kendini yönetme hakkı gibi çok geniş hakların tanındığı bir statüdür. Bu statünün uygulanması ilk olarak 1800'lü yıllarda Kanada'da gerçekleşmiştir.²⁰⁶ Afrika'daki uygulaması ise 1910 yılında GAB'ta görülmüştür.²⁰⁷ 1926 yılında gerçekleştirilen Balfour Deklarasyonu'nda dominyon statüsü genişletilerek iç ve dış işlerinde bağımsızlık hakkı verilmiştir. 1931 yılında çıkarılan Westminster Yasası ile birlikte ise dominyonlar yasama yetkisine sahip olmuşlar ve egemenliklerini de elde etmişlerdir.²⁰⁸ 1947 sonrası dominyon ifadesi kalkmış, yerine İMT üyeliği gelmiştir. İngiltere'nin Afrika'daki sömürgelerinde uygulamış olduğu diğer bir statü ise kondominyumdur. Bu uygulama sadece Sudan'da görülmüştür. Statü, iki veya daha fazla egemen gücün bir devlet veya toprak üzerinde ortak yönetim kurmaları anlamına gelmektedir.²⁰⁹ Sudan, 1899 yılında İngiltere ve Mısır arasında yapılan anlaşma sonrası kondominyum statüsünü elde etmiştir. Burada kağıt üzerinde iki devletin ortak egemenliği görülse de ülke 1899-1955 arası İngiliz kontrolünde olmuştur.²¹⁰

1.3.1. İmtiyazlı Şirketler

İngiltere, sömürgeciliğe başladığı ilk andan itibaren şirketler üzerinden faaliyetlerini yürütmüştür. İlk başlarda sadece ticaretle ilgilenen bu şirketler, zaman içerisinde dönüşüm geçirmişler ve siyasi faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Örneğin, 1600 yılında Hindistan'da kurulan BEIC ilk başlarda ticaretle ilgilenmiş ancak sonrasında bölgenin yönetimini ele geçirmiştir. BEIC, İngiliz sömürgeciliğinin mihenk taşı olmuş, elde ettiği başarılar sonrası diğer sömürge bölgelerinde de benzer uygulamaya gidilmiştir. Bu şirketler -İngiliz Krallığı tarafından verilmek suretiyle- imtiyaz elde ederek krallık gözetimi altında sömürge bölgelerinde faaliyet yürütmüşlerdir.

İmtiyazlı şirketler, İngilizlerin de dahil olduğu sömürgeci devletler için öncü birlik olmuşlardır. Bu şirketler özellikle bölgedeki değerli yer altı kaynaklarının elde edilmesinde başat rol oynamışlardır. Ayrıca şirketler, Avrupalı nüfusu göç ve sömürü hususunda cesaretlendirmeyi, bölge ile ticareti geliştirmeyi, yeraltı kaynaklarını

²⁰⁶ <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/empire/g3/cs1/background.htm#bullet3>, (Erişim Tarihi: 10.01.2018).

²⁰⁷ Beck, s. 103.

²⁰⁸ Werner Levi, "The British Dominions and Regionalism", *The Review of Politics*, Cilt 9, Sayı 1, Ocak 1947, s. 80.

²⁰⁹ Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası" s. 616.

²¹⁰ Phillip C. Naylor, *North Africa: A History from Antiquity to the Present*, Austin, University of Texas Press, 2005, s. 151.

korumayı ve işletmeyi amaç edinmişlerdir.²¹¹ 1886 yılında George Goldie tarafından kurulan RNC, 1888 yılında William Mackinnon tarafından kurulan IBEAC²¹² ve 1889 yılında Cecil Rhodes tarafından kurulan BSAC bu şirketlere örnek olarak gösterilebilir.²¹³ Bu şirketler, ticari faaliyetlerinin yanı sıra İngiliz Krallığı tarafından yönetsel hak elde etmeleri bakımından diğer şirketlerden farklıdır. Goldie'in şirketi Niger Deltası'nda, Mackinnon'un şirketi Kenya ve Uganda'da, Rhodes'in şirketi ise günümüzdeki Zimbabwe, Zambiya ve Malavi'nin bulunduğu bölgede faaliyet yürütmüştür.

Bu şirketlerin ticari açıdan İngiltere'ye büyük katkıları olsa da yeni topraklar elde etme hususunda aynı oranda başarılı olamadıkları görülmüştür. Zira Nijerya'da 10 yıl içerisinde kıyıda iç bölgelere sadece 150 km kadar gidilebilmiştir. Kuzey bölgelere genişleme hususunda başarı elde edilememiştir.²¹⁴ Bu şirketlerin askeri başarısızlıklarının yanı sıra yerel halka karşı katı uygulamaları halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1897 yılında BSAC'a karşı Ndebele halkının gerçekleştirmiş olduğu direniş, RNC'ye karşı batıda 1886 ve 1895 yıllarında verilen tepkiler bunlara örnek olarak gösterilebilir.²¹⁵ IBEAC yönetiminin bölge üzerindeki olumsuz yansımalarının bir tezahürü olarak, bağımsızlık sürecinde Uganda'da milli hareketler ortaya çıkmıştır.²¹⁶ Yanlış yönetimin yanı sıra IBEAC ekonomik varlığını da koruyamamış ve İngiltere yönetimi tarafından verilen imtiyazı kaybetmiştir. İmtiyazlı şirketlerde yaşanan bu tarz olumsuzluklar, 1900 yılından başlayarak şirketlerin İngiltere tarafından tedricen devre dışı bırakılmasına neden olmuştur.²¹⁷ Bu durum İngiltere'yi sömürge bölgelerinin yönetimi hususunda yeni arayışlara itmiştir. Nihayetinde İngiltere, fiilen Afrika'ya girerek kuruldıkları bölgelerde aracı kuruluş olan şirketleri yönetsel noktada devre dışı bırakmış ve işgal ettiği bölgelerde yönetimi bizzat devralmıştır.

²¹¹ Arthur K. Jones, *Rhodes and Rhodesia: The White Conquest of Zimbabwe 1884-1902*, Montreal, MQUP, 1983, s. 116.

²¹² Nazifa Rashid, "British colonialism in East-Africa during nineteenth century", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, Cilt 19, Sayı 3, Mart 2014, s. 10.

²¹³ <http://what-when-how.com/western-colonialism/chartered-companies-africa-western-colonialism/>, (Erişim Tarihi: 06.01.2018).

²¹⁴ Gilbert ve Reynolds, s. 479.

²¹⁵ <http://what-when-how.com/western-colonialism/chartered-companies-africa-western-colonialism/>, (Erişim Tarihi: 07.01.2018).

²¹⁶ Akalın, s. 147.

²¹⁷ Gilbert ve Reynolds, ss. 479-481.

1.3.2. Dolaylı Yönetim

İngiltere'nin diğer sömürgelerinde olduğu gibi Afrika'da da uygulamış olduğu yönetim şekillerinin başında dolaylı yönetim gelmektedir. Nasıl ki doğrudan yönetim Fransa ile bütünleşmişse, dolaylı yönetim tarzı da İngiltere ile bütünleşmiş bir yönetim şekli olarak bilinmektedir. Dolaylı yönetim ilk olarak Hindistan'da uygulamaya başlanmış ve diğer İngiliz sömürge bölgeleriyle birlikte Afrika'ya da uyarlanması gerçekleştirilmiştir.

Dolaylı yönetim, sömürülen ülkede sömürücü gücün yönetimde doğrudan yer almayarak, seçtikleri yerel şefler aracılığıyla dolaylı kontrolü sağladıkları bir yönetim sistemi olarak tanımlanabilir.²¹⁸ Dolaylı yönetim anlayışının Afrika'da uygulanmasında Uganda ve Nijerya'da görev yapmış bir sömürge memuru olan Frederick J. D. Lugard'ın payı büyük olmuştur. Zira daha önce Hindistan'da uygulanmasından ötürü çok eski tarihlere dayanan yönetim tarzının sistematığının oluşturulması, Lugard sayesinde gerçekleşmiştir. 1934 sonrası resmiyet kazanan bu politikada asıl amaç, sömürgeleri kendine özgü hükümet yapısıyla ve kendine has geleneksel koşullarda yönetmek olarak gün yüzüne çıkmıştır. Bu yönetim tarzı doğrultusunda "Böl ve Yönet İlkesi" benimsenmiştir.²¹⁹

Dolaylı yönetim anlayışının ortaya çıkmasını sağlayan çeşitli dayanak noktaları vardır. Bunlardan ilki, Lugard'ın Nijerya'da gelişmiş bir yönetim yapısına sahip olan Sokoto Halifeliği'ni rol model olarak almasıdır. Bir diğer dayanak noktası ise Avrupa kültürünün karmaşıklığının Afrika için uygun olmadığı fikridir. Lugard'ın ortaya attığı bu görüşe göre Afrikalılar, Batı kültürünü benimsemek için yeterince gelişmiş değillerdir.²²⁰ İngilizler, yerel unsurların iyi yönlerini korumayı bir görev addederken, aynı zamanda onların gelişmesi hususunda yardımcı olmayı amaçlamışlardır.²²¹ İngilizlerin bu politikasının ardında pragmatik bir anlayışın yattığı söylenebilir. Zira yerel unsurların gelişmesiyle bölgeden elde edilen kazancın maksimize edilmesi amaçlanmıştır. Dolaylı yönetim anlayışının benimsenmesinin bir diğer dayanak noktası, geleneklerine bağlı güçlü yerli unsurlar olmuştur. Bu düşünceye sahip yerel unsurlara

²¹⁸ "indirect rule", *Definitions.net.*, <https://www.definitions.net/definition/indirect%20rule>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

²¹⁹ Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası" s. 614.

²²⁰ Mathieu Deflem, "Law Enforcement in British Colonial Africa: A Comparative Analysis of Imperial Policing in Nyasaland, the Gold Coast, and Kenya." *Police Studies*, Cilt 17, Sayı 1, 1994, s.46.

²²¹ Michael Crowder, "Indirect Rule: French and British Style", *Africa: Journal of the International African Institute*, Cilt 34, Sayı 3, Temmuz 1964, s. 198.

karşı kolonyal rejimin icat edilmiş geleneği, tatmin edici bir faktör olmamıştır. Bu yüzden dolaylı yönetim yerel geleneklerin savunucusu halk için bir fırsat olarak görülmüştür. İngiliz sömürgecilerin Afrikalı halkın bireysellikten ziyade kabile anlayışını benimsediklerini fark etmeleri, dolaylı yönetim anlayışının yerleşmesini sağlayan bir diğer unsur olmuştur.²²²

Dolaylı yönetim sisteminin Afrika'daki en önemli uygulamasının -müsait yapısından kaynaklı olarak- Nijerya'da görüldüğü söylenebilir. Lugard'ın sistematikleştirmesi sonrası özellikle Kuzey Nijerya'da oluşturulan mahalli kurumlar, dolaylı yönetim için elverişli ortamı oluşturmuştur. Hausa ve Fulanilerin geliştirdikleri bu kurumlar, dolaylı yönetime geçiş için sağlıklı bir strateji olmuştur. Bu geçiş ile birlikte var olan sistem bir çırpıda tahrip edilmemiş, bölgede yaşayan insanların yaşam biçimi ve alışkanlıkları göz önüne alınmıştır.²²³ Kuzeyde başarılı olan dolaylı yönetim sistemi, aynı başarıyı Yorubaland ve Iboland olarak adlandırılan Nijerya'nın diğer taraflarında gösterememiştir. Kuzeyde var olan yapı ile buralardaki yapı arasında uyumsuzluk söz konusu olmuştur.²²⁴ Bu yönetim anlayışının temelini kabilecilik oluşturmuştur. Kuzey Nijerya'da olduğu gibi, en güçlü yerel kabilenin desteklenmesi ile dolaylı yönetim anlayışı uygulanmıştır. Ancak merkezi bir otorite olarak kabilelerin var olmadığı durumlarda İngilizler, yerel unsurlardan bir kabile oluşturarak sistemi uygulamaya devam etmişlerdir.²²⁵

Dolaylı yönetim yapı itibarıyla yerel şeflerden oluşmuştur. Bu şeflere İngiliz devleti tarafından maaş, ev ve çeşitli hediyeler verilmiştir. Karşılığında ise toplumsal düzeni sağlamaları, vergileri toplamaları, nüfusu kontrol etmeleri, askere alma işlemini gerçekleştirmeleri ve ucuz iş gücünü temin etmeleri beklenmiştir. Bu şefler bir üst komiserliğin çatısı altında faaliyet yürütmekle birlikte, İngiltere tarafından atanan koloni valisine bağlı olmuşlardır. Ayrıca bu şeflerin İngiliz Koloni Bakanlığı'na belli aralıklarla

²²² Timothy H. Parsons, *Race, Resistance, and the Boy Scout Movement in British Colonial Africa*, Athens, Ohio University Press, 2004, s. 10.

²²³ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 275.

²²⁴ Abdulsalami M. Deji, "Historical Background of Nigerian Politics, 1900-1960", *Journal Of Humanities And Social Science*, Cilt 16, Sayı 2, Eylül-Ekim 2013, s. 89.

²²⁵ Vincent Khapoya, *The African Experience*, New York, Roudledge, 2016, s. 117.

rapor sunmaları, başlıca yükümlülükleri olarak ön plana çıkmıştır. Bu sistemde yerel şefler, güçlerini kendi halklarından değil kolonyal sistemden almıştır.²²⁶

Dolaylı yönetimin çeşitli avantajları ve dezavantajları olmuştur. İngilizler açısından avantaj olarak bahsedilebilecek ilk unsur maliyettir. Büyük buhranın yaşandığı 1929 öncesinde sömürgelerine doğrudan müdahil olan İngiltere, bu tarih sonrası politikalarında maliyet uygunluğunu göz önüne almıştır.²²⁷ Bu doğrultuda dolaylı yönetime geçişle birlikte yönetim yükünün az olması, merkezden gönderilmesi gereken personelin de az olmasını sağlamış böylelikle maliyet de azalmıştır. Bu sistemin İngiltere açısından bir diğer avantajı, İngiliz sömürgeciliğinin meşrulaştırılmasını sağlamış olmasıdır. Fransız örneğinin aksine yerel unsurların yönetime dahil edilmesiyle "gelenek içinde değişim" anlayışını benimsemesi, İngiliz sömürgeciliğini sömürülen ülkeler nezdinden meşru zemine oturtmuştur. Afrika kültürünü ortadan kaldırmak yerine topluma kültürel hareket özgürlüğü tanınması, sömürülen ülkelerin gözünde İngiltere'nin itibarını arttırmıştır.²²⁸ Bu sistemin Afrikalılara sağlamış olduğu avantaj ise üst düzey bir sosyal sınıfın oluşması olmuştur. Zira İngiltere'nin yerel şeflere bağımsızlık tanınmasıyla liderlerle halk arasında kuvvetli bir bağ kurulmuştur. Halk ile lider arasındaki ilişkinin olumlu yansıması olarak toplumsal ilerleyiş gerçekleşmiştir.²²⁹

Dolaylı yönetimin dezavantajlarından da bahsetmek mümkündür. Bu yönetim anlayışının Afrika için en olumsuz yansıması, günümüzde dahi gördüğümüz etnik çatışmaların kaynağını oluşturmuş olmasıdır.²³⁰ İngiltere'nin etnik farklılıklar üzerinden yürütmüş olduğu bu sistem, toplumsal kutuplaşmaları artırmış ve uzun soluklu çatışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nijerya ve Kenya'da var olan çatışmaları bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Yine bu sistemin uygulanması sonucu, toplum içerisinde dikey hareketlilik ya çok az olmuş ya da hiç olmamıştır. Yerel şeflerin toplumdaki baskın rolünün getirmiş olduğu bu sıkıntı, toplum içerisine bunalıma neden olmuştur.²³¹ Ayrıca yerel şeflerin baskın güçlerinden dolayı oluşan despotik yapı, bağımsızlık sonrasına sirayet etmiş ve Afrika'da demokratik bir düzenin oluşmasının

²²⁶ The Choices Program, "Colonization and Independence in Africa", *Brown University Watson Institute for International Studies*, Ocak 2014, s. 13.

²²⁷ John Parker ve Richard Rathbone, *African History: A Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2007, s. 80.

²²⁸ Gilbert ve Reynolds, s. 489.

²²⁹ Lee ve Schultz, s. 406.

²³⁰ Khapoya, s. 118.

²³¹ Antony Best ve diğerleri, *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, İstanbul, Yayınodası, 2008, s. 100.

önündeki engellerden birisi olarak ön plana çıkmıştır.²³² Dolaylı yönetimin İngiltere'ye olan olumsuz yansımaları, imparatorluğun etkisini kaybetmesi sonrası, sistem içerisinde güçlendirmiş olduğu yerel şeflerin karşı mücadeleye girişmesi ile patlak vermiştir. Bu durum Afrika açısından da olumsuz bir durum olarak kendini göstermiştir. İngiltere'nin çekilmesiyle birlikte yerel gruplar güç mücadelesine girişmiş, böylece ülkeler siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak talan edilmiştir.²³³

1.3.3. Yerleşik Devletler

Afrika'da İngiltere tarafından uygulanan bir diğer yönetim şekli, yerleşik devletler sistemidir. Yerleşik devletler sistemi, kendilerini yerli nüfustan üstün bir konumda gören Avrupalı göçmenlerden oluşan bir sistemdir. Bu yerleşimciler Afrika'ya gelerek buranın doğal kaynaklarını sömürmüşler, çoğunluk olan Afrikalı nüfus üzerinde siyasi, ekonomik ve sosyal nüfuz elde ederek, yerleşik devlet yapısını oluşturmuşlardır. Bu devletler İngiltere'den fiilen ya da hukuken bağımsız olarak yerleşimci göçmen grupların siyasi yönetimi çerçevesinde, kendi kendilerine varlığını sürdüren bir yapıya sahip olmuşlardır.²³⁴

İngiliz sömürgelerindeki Avrupalı yerleşimciler, kolonileri üzerinde doğrudan yönetme hakkını yerleşik devlet sistemi sayesinde elde etmişlerdir. Yerleşik kolonileşme önemli miktarda göçmen nüfusun olduğu bölgelerde görülmüştür. Bu göçmen nüfus, misyoner ve görevli bürokratlar haricinde doğrudan Britanya İmparatorluğu'ndan gelen kimselerden meydana gelmiştir. Bu yönetim şekli, İngiliz sömürgeleri içerisinde Güney Afrika, Kenya, Güney Rodezya (Zimbabve) ve diğer bazı bölgelerde görülmüştür.²³⁵

Güney Afrika'nın Avrupalı yerleşimciler tarafından tercih edilmesinde bölgenin stratejik konumu, maden bakımından zengin olması gibi nedenler ön plana çıkmıştır. Kenya ve Güney Rodezya'nın tercih edilmesinde ise bu bölgelerin tarım için elverişli topraklara sahip olması önemli bir faktör olmuştur. Diğer bölgelerin aksine bu bölgede yer alan toprakların volkanik geçmişleri, yetiştirilen ürünlerin yılda birkaç defa hasat edilebilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu bölgelerdeki yerleşim yerlerinin yüksek irtifaya

²³² Daron Acemoğlu ve diğerleri, "Indirect Rule and State Weakness in Africa: Sierra Leone in Comparative Perspective", *African Successes*, Cilt 4, 2014, s. 3.

²³³ Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası" s. 614.

²³⁴ Ronald Weitzer, *Transforming Settler States: Communal Conflict and Internal Security in Northern Ireland and Zimbabwe*, Oxford, University of California Press, 1990, s. 24.

²³⁵ Daniel D. Nanjira, *African Foreign Policy and Diplomacy from Antiquity to the 21st Century Volume 1*, Oxford, ABC-CLIO, 2010, ss. 201-202.

sahip olmasından dolayı, sarıhumma ve sıtma gibi hastalıklara neden olan sinekler buralarda görülmemiştir. Bu durum Avrupalı yerleşimler için büyük bir tehdit olan bu hastalıklardan korunmayı sağlamış ve bölgeyi cazip hale getirmiştir.²³⁶

Avrupalı göçmenler sömürge yönetimindeki var olan nizamı kökten değiştirmiştir. Zira buradaki yerleşimciler; yaşadıkları alanlarda yönetimde söz sahibi olmak, yönetime tavsiyelerde bulunmak, hatta onlardan üst bir statüde yer alacak olan kendi temsilcilerinden oluşan siyasi bir yapı kurmak, ekonomik imtiyazlar elde etmek gibi bir dizi talepte bulunmuşlardır. Yerleşimciler yaşadıkları bölgelerde çeşitli haklar elde etmişlerdir. Bu haklar doğrultusunda bazı mahsullerin piyasasına sahip olmuşlar (örneğin Kenya'da çay ve kahve üretiminin yalnızca Avrupalı yerleşimcilerin yaptığı gibi), kolay krediler sayesinde nakliye işlerini gerçekleştirmişler, özel üretim hakları elde etmişler ve geniş market sahasına sahip olmuşlardır.²³⁷ Bu bölgelerdeki yöneticiler, yerleşimcilerin siyasete olan müdahaleleri sonrası, başka yerlerde sahip oldukları statüleri elde edememişlerdir. Bu durum da siyasi ortamın gerilmesine neden olmuştur.²³⁸

İngiltere açısından yerleşik devlet sisteminin en önemli uygulamalarından birisi Güney Afrika'da görülmüştür. İngiliz yerleşimciler buraya 19. yüzyılın başlarında gelmişlerdir. Bu yüzyıl boyunca bölgeye akın eden İngilizlerin nüfusu, kendilerinden önce bölgeye yerleşmiş olan Boerlerin ve yerli Afrikalıların nüfusunu geçmiştir.²³⁹ Burada kurulan Cape Koloni, bu dönemde kurulan ilk koloni olmuştur. Büyük göç sonrası İngiliz nüfusu artmaya başlamıştır. 1867 yılında elmasın, 1886 yılında da altının bulunması Avrupalı göçmenleri bölgeye çeken en önemli unsur olmuştur. 1910 yılında GAB'ın kurulmasıyla birlikte Güney Afrika, Avrupalı yerleşimcilerin yönetimi altında dominyon statüsü elde etmiştir. Bu süreç sonrası siyahlar şehirlerde kabile grupları halinde örgütlenmeye başlamış ve belirli alanlarla sınırlandırılmıştır.²⁴⁰

²³⁶ Claude Lützelschwab, "Settler Colonialism in Africa", (der.) Christopher Lloyd ve diğerleri, *Settler economies in world history*, Boston, BRILL, 2013, s. 147.

²³⁷ Caroline Elkins ve Susan Pedersen, "Settler Colonialism: A Concept and Its Uses", (der.) Caroline Elkins ve Susan Pedersen, *Settler Colonialism in the Twentieth Century: Projects, Practices, Legacies*, New York, Taylor and Francis, 2005. ss. 9-10.

²³⁸ Gilbert ve Reynolds, s. 497.

²³⁹ <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/legislativescrutiny/parliament-and-empire/parliament-and-the-american-colonies-before-1765/the-settler-colonies-south-africa/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

²⁴⁰ Unesco, (1974), *Racism and apartheid in southern Africa: South Africa and Namibia*, The Unesco Press, ss. 18-29.

Yerleşik devletler sisteminin Afrika açısından en büyük dezavantajı ırk ayrımcılığını körüklemesidir. Bunun önemli bir örneği Güney Afrika'da yaşanmıştır. 1950'lerde apartheid politikasının temelini oluşturan bu yönetim şekli, beyaz üstünlüğü anlayışını getirmiştir. Afrika dışındaki yerleşik kolonilerdeki beyaz yerleşimciler, aşamalı olarak fiili egemenliklerini elde etmişler ve bağımsız devlet haline gelmişlerdir. Ancak, Afrika'daki yerleşik azınlıklar için sömürgecilik, varoluşsal bir tehdit oluşturmuştur. İngiltere açısından bunun önemli örneklerden birisi de Güney Rodezya'da yaşanmıştır. Yönetimin siyahlara geçmesini talep eden çoğunluğun tek taraflı bağımsızlık ilanı iç savaşıyla sonuçlanmıştır.²⁴¹

1.4. İngiliz Sömürgeciliğinin Tasfiyesi (Dekolonizasyon Süreci)

Dekolonizasyon, sömürge devletlerin sömürgeci devletlerden bağımsızlıklarını kazanmaları ve/veya sömürgeci devletlerin sömürgelerinden çekilmeleri olarak tanımlanabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bu akım, Afrika'daki sömürge devletlerine de sıçramış ve tedricen bağımsızlıklar elde edilmiştir. Bu süreçten Afrika'daki iki büyük sömürgeci güçten birisi olan İngiltere de etkilenmiş ve kısa sürede sömürgelerini kaybetmiştir. Her ne kadar bağımsızlıklar çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşse de yirminci yüzyıldan itibaren meydana gelen bir takım gelişmeler bağımsızlık sürecinin habercisi olmuştur.

İlk olarak Birinci Dünya Savaşından bahsetmek gerekir. Birinci Dünya Savaşı'nda birçok Afrikalı asker zorunlu olarak cephelerde savaştırılmıştır. İngiltere yaklaşık olarak bir milyon Afrikalı askeri cephede kullanırken, 215 bin yerli savaş işçisini de Avrupa'ya götürmüştür.²⁴² Afrikalı askerlerin savaşta vermiş olduğu mücadeleye rağmen savaşa katkısı sömürgeci devletler tarafından dikkate alınmıştır. Bununla beraber savaş sonrası oluşan ekonomik tahribat Afrikalı halk üzerinden karşılanmış, bu doğrultuda vergiler arttırılırken kalkınma harcamaları kesilmiş, Afrikalılar işlerini ve devlet kademesindeki konumlarını kaybetmiştir. Yaşanan bu zorluklar Afrikalılarda kaybedilenleri geri alma fikrini doğurmuştur. Savaş süresince Avrupa'ya giden Afrikalıların efendileri ile etkileşimi psikolojik duvarları yıkmış ve Afrikalıların özgüvenini arttırmıştır. Bunun yanı sıra Wilson Prensipleriyle birlikte tanınan self determinasyon hakkı da

²⁴¹ Christoph Marx, "Settler Colonies", *The Leibniz Institute of European History*, 2017, <http://www.ieg-ego.eu/marxch-2015-en>, (Erişim Tarihi 17.02.2018).

²⁴² Erol ve Bingöl, ss. 180-182.

Afrikalıların cesaretini arttıran bir diğer husus olmuştur.²⁴³ Birinci Dünya Savaşı sömürgeci devletlere her ne kadar kısa vadede siyasi ve ekonomik fayda sağlasa da sömürülen devletlere orta ve uzun vadede psikolojik fayda sağlamış ve bağımsızlık sürecinin başlamasında kırılma noktası olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sömürgeci ve sömürge devletlerde oluşturmuş olduğu ekonomik tahribatın bağımsızlık sürecinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. 1929 Ekonomik Buhranı sonrası zor durumda kalan Avrupa ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Ekonomik krizi bertaraf etmeye çalışan sömürgeci ülkeler, Afrika'daki sömürgelerine yönelmişlerdir. Avrupa'nın Afrika'daki hammadde, madenler, yiyecek ve içecek üretimine ihtiyacı artmıştır. Bu durum Afrika ekonomilerini Avrupa ihracatına bağımlı hale getirmiş ve Kuzey-Güney ekonomik dengesizliğini arttırmıştır.²⁴⁴

İngiliz sömürgelerinin bağımsızlık süreçlerine bakıldığında, ekonomik faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz ekonomisinin zayıflığı, sömürgeleri bağımsızlık sürecine iten en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Savaş öncesi İngiltere ile sömürgeleri arasındaki ticaret, İngiltere'nin, sömürgelerinden hammadde ithal etmesi ve bunları işleyerek tekrar sömürgelere ihraç etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sirkülasyonun gerçekleşmesi için İngiltere, sömürgelerine yardımda bulunmuş ve kalkınmalarını sağlamıştır.²⁴⁵ 1929 krizi ve üzerine İkinci Dünya Savaşı sürecinde yapılan aşırı harcamalar, İngiliz ekonomisini çökertmiş öyle ki İngiltere'yi sömürgelerine karşı borçlu duruma düşürmüştür.²⁴⁶ Dünya tarihine yön veren bu gelişmelerin bir sonucu olarak, ihracat ürünlerinin dünya piyasasında dalgalanması, sömürge devletlerinin ekonomik kırılganlığını arttırmıştır. Bunun neticesinde isyanlar, grevler, şiddet eylemleri gibi bir dizi toplumsal hareketler, bağımsızlık sürecinin başlamasına neden olmuştur.

1941 yılında ABD ve İngiltere arasında imzalanan Atlantik Beyannamesi, bağımsızlık sürecinde sömürge devletlerin önemli dayanak noktalarından birisi olarak gösterilebilir. Bu beyanname, İngiltere ve ABD'nin, Nazi Almanyası'nın yenilgisi sonrası oluşturmak

²⁴³ Erol ve Bingöl, s. 190

²⁴⁴ Mazrui, *Afrikalılar* s. 302.

²⁴⁵ Ferro, s. 500.

²⁴⁶ Ferro s. 505.

istedikleri yenedünya düzeninin çerçevesini belirlemek amacıyla imzalanmıştır.²⁴⁷ Ancak beyannamede bulunan; tüm sınır düzenlemelerinde ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, tüm halklara kendini yönetecek hükümet biçimini seçme hakkı gibi maddeler, sömürge ülkelerinin bağımsızlık sürecinde sığınma limanı olmuştur.²⁴⁸

Ayrıca bu beyanname, BM'nin temellerinin atıldığı metin olarak bilinmektedir. Kuruluş felsefesi itibarıyla BM'nin de bağımsızlık sürecine doğrudan katkısı olmuştur. Zira kuruluş maddelerinde; özgürlük, insan hakları, demokrasi, ulus-devlet, self determinasyon vurguları ve bağımsızlığını kazanan devletlere karşı barışçıl tutum sergilenmesinin ifade edilmesi, bağımsızlık sürecini meşru zemine oturtmuş ve bu sürecin hızlanmasını sağlamıştır. Atlantik Beyannamesi'nin asıl etkisi Afrikalı aydınlar üzerinde olmuştur. Zira bu beyanname bir anlamda Afrika'daki milli direniş hareketlerinin meşru görülmesi anlamına gelmiştir.²⁴⁹

Milli direniş hareketleri bağımsızlık sürecinin lokomotifleri olmuştur. Bu hareketlerinin kökeni, sömürgecilik döneminin ilk yıllarına kadar götürülebilir. İlk yıllarda yerel güç unsurları direniş göstermiş, ancak zamanla misyoner faaliyetler, güç dengesizliği gibi birçok nedenden ötürü etkilerini yitirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte ise tekrar filizlenmişlerdir.²⁵⁰ Bu hareketler; demokratik düşüncüyü, siyasal bilinci arttırmış ve örgütlenmeyi sağlayarak bağımsızlıkların elde edilmesinde hayati rol oynamışlardır.

Bağımsızlık sürecindeki milli direniş hareketlerinin en büyük muhataplarından birisi İngiltere olmuştur. Pan-Afrika Hareketi olarak adlandırılan bu akım, özellikle İngiliz Afrikası'nda görülmüştür.²⁵¹ Pan-Afrika Hareketi, Afrika halklarının kültürel ve manevi birlikteliğini vurgulamış, aslında Afrika'da değil Afrika diasporasında doğmuştur. Diasporada yaşayan Afrikalılar; aldıkları eğitim, yaşam deneyimi, aydınlanma, siyasal bilinç gibi faktörler neticesinde, ülkelerine döndüklerinde Avrupa tarzı bir yaşam ideali doğrultusunda örgütlenmişlerdir. Bağımsızlık sürecinde meydana gelen bu toplumsal hareketlerin organize bir şekilde yürütülerek başarıya ulaşmasında, Pan-Afrika Hareketi

²⁴⁷ Said Bouamama, *Afrika Devriminin Figürleri*, (çev.) Şule Ünsaldı, Ankara, Notabene Yayınları, 2016, s. 46.

²⁴⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2010, s. 57.

²⁴⁹ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 291.

²⁵⁰ Ferro s. 500.

²⁵¹ Ferro s. 430.

ve onları yöneten eğitimli yerli aydınların önemli rolü olmuştur.²⁵² Örneğin harekete mensup öğrenciler, 1943 yılında Londra'da Sömürge Bakanlığı'nı ziyaret ederek siyasi talepte bulunmuşlardır. 1945 yılında Manchester'da Nkrumah ve Kenyatta'nın da katıldığı Pan-Afrika Kongresi düzenlenmiş, kongrede Atlantik Beyannamesi'nin aynen uygulanması talebi ifade edilmiştir.²⁵³ Nihayetinde bu isimlerden Nkrumah Gana'da, Kenyatta Kenya'da ve Nyerere Tanganyika'da İngilizlere karşı bağımsızlık mücadeleleri vermişler, ayrıca bu mücadelelerinde başarı elde ederek ülkelerinin ilk devlet başkanları olmuşlardır.²⁵⁴ Bağımsızlık sürecini hızlandıran bir diğer etken olarak bağımsızlıklarını kazanan bu ülke liderlerinin kurmuş olduğu Afrika Birliği Örgütü'nden bahsedilebilir. Örgüt, kazanılan bağımsızlığın korunması ve mücadele veren devletlerin teşviki noktasında önemli bir rol oynamıştır.²⁵⁵

İngiliz sömürgelerini bağımsızlık mücadelesinde cesaretlendiren ilk olay 1941-1942 yıllarında yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşında İngiltere'nin Japonya'ya yenilmesi, İngiltere için büyük bir prestij kaybı olurken, sömürge devletlerin gözündeki İngiltere'nin yenilmez olduğu miti de yıkılmıştır.²⁵⁶ Afrika'daki İngiliz sömürgeleri için pratik manada asıl önemli gelişme ise, Hindistan'ın 1947 yılında bağımsızlığını elde etmiş olmasıdır. Öyle ki bu gelişme sonrası, sadece yirmi yıl içerisinde Afrika'daki neredeyse tüm İngiliz sömürgeleri bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Yine Hindistan'daki kongre hareketi, Afrika'da bağımsızlık mücadelesi veren birçok grup için ilham kaynağı olmuştur.²⁵⁷ Ancak en büyük etkiyi Hindistan bağımsızlık hareketinde etkin rol üstlenen Mahatma Gandhi yapmıştır. Gandhi'nin bağımsızlık sürecinde uyguladığı "Pasif Direniş", özellikle Pan-Afrika Hareketi liderlerini etkilemiş ve bu liderler hareketlerini Gandhi'nin çizdiği çerçeveye oturtmaya çalışmışlardır. Nkrumah'ın "Pozitif Eylem"i, Zambiyalı lider Kaunda'nın "tüm biçimiyle şiddete karşı siyasal hareket" sloganı bu açıdan değerlendirilebilir.²⁵⁸

Afrika'nın kendi içerisinden çıkan ve İngiliz sömürgelerinin cesaret bulduğu olay, Kenya'da 1952 yılında patlak veren Mau Mau Ayaklanması'dır. Her ne kadar askeri

²⁵² Edmond J. Keller, "Decolonization Independence and the Failure of Politics", (der.) Phyllis M. Martin ve Patrick O'Meara, *Africa*, London, Indiana University Press, 1995, s. 160.

²⁵³ Marika Sherwood, "Pan-African Conferences, 1900-1953: What Did 'Pan-Africanism' Mean?", *The Journal of Pan African Studies*, Cilt 4, Sayı 10, January 2012, s. 108.

²⁵⁴ Antony Best ve diğerleri, s. 373.

²⁵⁵ Daban, s. 134.

²⁵⁶ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 289.

²⁵⁷ Johnson, s. 190.

²⁵⁸ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 298.

açından başarı elde edilemese de nispeten ilkel silahlara sahip sömürge bir devletin, İngilizlerle savaşa girme gücünün olduğu ortaya çıkmıştır. Ayaklanma, sayıca az olan ancak yönetimi elinde bulunduran beyaz grubun kırılmasını ortaya çıkarması bakımından önemli olmuştur.²⁵⁹ Son olarak, 1956 Süveyş Krizi'nde İngiltere'nin başarısız olması sömürgelerin bağımsızlık düşüncesini hızlandırırken, imparatorluğun çöküşünü de beraberinde getirmiştir. David M. McCourt, Süveyş Krizi'ni "Aslanın son kükreyişi" olarak nitelendirmişlerdir.²⁶⁰ Bir yıl sonra Gana'nın bağımsızlığını elde ettiği düşünüldüğü zaman bunun yerinde bir niteleme olduğu söylenebilir.

İngiltere, Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini önlemek veya geciktirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla İngiltere, filizlenen milli direniş hareketlerine karşı koruma refleksi göstermiş, ayaklanmaları askeri müdahale ile bastırmaya çalışmıştır. Ancak ayaklanmaların mahiyeti soruşturulduktan sonra, askeri çözümün İngiltere aleyhine sonuç doğuracağı anlaşılmış ve bu politika sürdürülemez olduğu için terk edilmiştir. Bu süreç sonrası askeri çözümün yerini siyasi çözüm almıştır. Bu doğrultuda İngiltere, kendi üst otoritesini ön plana çıkaran "hukuk ve düzen" ilkesinden vazgeçmiş, siyasi ve ekonomik reformları içeren "gelişme ve kalkınma" ilkesini benimsemiştir.²⁶¹

Askeri çözümden siyasi çözüme geçiş noktasında, anayasal reformun çözüm olacağı düşünülerek, 1941 yılında yeni bir parlamenter yönetim sistemi geliştirilmiştir.²⁶² 1945 yılına gelindiğinde ise "gelişme ve kalkınma ilkesi" doğrultusunda sömürgelere 120 milyon İngiliz sterlini kaynak sağlanmıştır. Nihayetinde 1946 yılında Nijerya ve Gana'da, yasama meclislerinde çoğunluğun Afrikalılardan oluşması ve iktidarın bu kuruluşlara devredilmesi kararı alınmıştır.²⁶³ Geliştirilen bu reformlar, sömürge sisteminin devamı için tasarlanmış önleyici nitelikte politikalar olmuştur. Zira hem savaş döneminde hem de savaş sonrası, sömürgelerin İngiliz ekonomisi için hayati rol oynadığı düşünülmüştür.

²⁵⁹ Ali A. Mazrui, "Milliyetçilikle Milliyet Arasında Afrika", Hece Dergisi Özel Sayı: 34, Afrika Cilt 2, 2017, s. 601.

²⁶⁰ David M. McCourt, *Britain and World Power since 1945: Constructing a Nation's Role in International Politics*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2014, s. 58.

²⁶¹ Mazrui, *Afrikalılar*, s. 302.

²⁶² Antony Best ve diğerleri, s. 370.

²⁶³ Antony Best ve diğerleri, s. 369.

Nihayetinde İngiltere bağımsızlık sürecinin önlenemez olduğunu fark etmiştir. Bu süreç sonrası İngiltere'nin izlediği iki ana politikadan bahsedilebilir. Bu politikalar: Afrikalıların kendi kendini yönetmeleri için hazırlanması ve bu yönetimlere etki edecek İngiltere güdümlü yönetici sınıfın oluşturulmaya çalışılmasıdır.²⁶⁴ Bu süreçte İngiltere sömürgelerle yapacağı olası bir savaşı engelleme adına bu ülkelerde teşkilatlar kurmuş, böylece bu ülkelerin kağıt üzerinde bağımsızlıklarını tanımaya çalışmıştır. Ancak iç karışıklıkların şiddetlenmesi üzerine bu devletlere 1960 ile 1970 yılları arasında doğrudan bağımsızlık verilmeye başlanmıştır.²⁶⁵ Aslında İngiltere bu ülkelere doğrudan bağımsızlık verse dahi ekonomik bağların devam edeceğini düşünmüştür. Özellikle bölgede kurulmuş olan şirketlerin gelişip serpilmeye devam edeceği inancı, İngiltere'yi nispeten rahatlatan husus olmuştur.²⁶⁶

İngiliz sömürgelerinin bağımsızlık sürecini Batı ve Doğu Afrika üzerinden değerlendirmeye başlamak yerinde olacaktır. Kronolojik sıralama açısından GAB ve Mısır erken dönemden itibaren bağımsızlık süreçlerine girmiş olsalar da bu devletlerin İngiltere ile olan hukuki ilişkileri bakımından farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bu ülkelerin hukuken bağımsız oldukları ancak fiili bağımsızlıklarını gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Ayrıca bu bağımsızlıklar ferdi kalırken, İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz Afrikası'nda Altın Sahili ile başlayan bağımsızlık hareketleri, ortak felsefeleri açısından domino etkisiyle meydana gelmiştir. Yine Güney Afrika ve Mısır'ın tam bağımsızlıklarının Kara Afrika'daki bağımsızlık süreci ile nihayete erdiğini söylemek de mümkündür.

İngiliz Kara Afrikası'nda ilk hareketlilik 1948 yılında Altın Sahili'nde başlamıştır. Akra Ayaklanması olarak adlandırılan gösterilere İngiliz ordusu tarafından müdahale edilmiştir. Fakat Batı Afrika'nın her yerine yayılan milli direniş hareketlerinin önlenemez oluşu, İngiltere'nin stratejisini askeri müdahaleden siyasi çözüme dönüştürmesine neden olmuştur.²⁶⁷ Bu doğrultuda 1951 yılında yapılan ilk parlamento seçimlerini, bir Pan-Afrika üyesi olan Nkrumah kazanarak Altın Sahili Devlet Başkanı

²⁶⁴ Daban, s. 98.

²⁶⁵ Daban, s. 135.

²⁶⁶ Antony Best ve diğerleri, s. 372.

²⁶⁷ Parsons, s. 240.

olmuştur. 1957 yılına gelindiğinde ise Altın Sahili, Gana adını alarak bağımsızlığını elde etmiştir.²⁶⁸

Tablo 2: Afrika'daki İngiliz Sömürgelerinin Bağımsızlık Tarihleri

Yıl	Tarih	Ülke
1910	31 Mayıs	Güney Afrika
1922	22 Şubat	Mısır
1956	1 Ocak	Sudan
1957	6 Mart	Altın Sahili (Gana)
1960	31 Haziran	İngiliz Somalisi
	1 Ekim	Nijerya
1961	27 Nisan	Sierra Leone
	1 Haziran	Kuzey Kamerun
	1 Ekim	Güney Kamerun
	9 Aralık	Tanganyika
1962	9 Ekim	Uganda
1963	10 Aralık	Zanzibar
	12 Aralık	Kenya
1964	6 Temmuz	Nysaland (Malawi)
	24 Ekim	Kuzey Rodezya (Zambiya)
1965	18 Şubat	Gambiya
1966	30 Eylül	Bechuanaland (Botswana)
	4 Ekim	Basutoland (Lesotho)
1968	12 Mart	Mauritius
	6 Eylül	Swaziland
1976	29 Haziran	Seyşeller
1980	18 Nisan	Güney Rodezya (Zimbabve)

Kaynak: CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>

Gana'nın bağımsızlığı diğer Afrikalı devletlere de örnek olmuştur. Ayrıca Nkrumah'ın Afrika'ya bütüncül bakması ve tüm Afrika'nın bağımsız olmadığı takdirde Gana'nın tek başına bağımsızlığının anlamsız olacağı görüşünde olması, bağımsızlığın tüm kıtaya sirayet etmesini sağlamıştır.²⁶⁹ Aslında Gana ve Nijerya yirminci yüzyılın ortalarından itibaren bağımsızlık sürecine girmişlerdir. Özellikle Nijerya'da Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkedeki örgütlenmelerin bağımsızlık mücadelesi veren yapılara dönüşmesi,

²⁶⁸ David Birmingham, *The decolonization of Africa*, London, Taylor & Francis, 2009, s. 21.

²⁶⁹ Ikechukwu A. Kanu, "Nkrumah and the Quest for African Unity", *American International Journal of Contemporary Research*, Cilt 3, Sayı 6, Haziran 2013, s. 113.

1960 yılında Nijerya'ya bağımsızlığı getirmiştir.²⁷⁰ Bölgedeki diğer İngiliz sömürgeleri olan; Sierra Leone 1961 yılında ve Gambiya 1965 yılında bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. İngilizler bu ülkelere İMT'ye katılma şartıyla imtiyazlı bağımsızlık vermişlerdir.²⁷¹

Batı Afrika'da Gana ile fiili bağımsızlık başlamışken, bu dönemde Doğu Afrika'da herhangi bir gelişme görülmemiştir. Bunun başlıca nedeni sadece doğunun batıda olduğu kadarki yoğun milli direniş hareketlerine sahip olmaması değil, aynı zamanda İngiliz görevlilerin batıdaki uygulamış oldukları politikayı, beyaz azınlıkların bulunduğu doğuda uygulamada tereddüt yaşamalarıdır.²⁷² Zira İngiltere, bu bölgede beyaz azınlığın iktidarının devamını sağlama ve müesses nizamı bilmeyen yerlilere iktidarı teslim etme hususunda ikileme düşmüştür.²⁷³ İngiltere, bölgeye dair uzun süre Kenya, Malawi, Kuzey ve Güney Rodezyan'ının dahil olduğu çok kültürlü bir siyasal sistemin hayalini kurmuştur. Ancak 1960'ların başında bu politikasından vazgeçip, bu ülkelere bağımsızlık vermek zorundan kalmıştır.²⁷⁴ Özellikle Kenya'daki Mau Mau Ayaklanması, İngiliz yönetimine karşı ilk ciddi tepki olmuş ve bölgenin hatta tüm Afrika'nın kaderini değiştirmiştir. 1952-1959 arasında gerçekleşen isyan dolayısıyla ülke olağanüstü hal ile yönetilmiş ve bölgede bağımsızlığa en geç ulaşan ülkelerden birisi olmuştur.²⁷⁵ Tanganyika'nın Nyerere ile 1961 yılında bağımsızlığını kazanması, Doğu Afrika'da domino etkisi yaratmıştır. Nihayetinde Aralık 1961 ile Aralık 1963 döneminde; Somali, Uganda, Zanzibar ve Kenya bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.²⁷⁶ 1964 yılında Malavi, 1968 ve 1976'da sırasıyla Mauritius ve Seyşeller bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası diğer bölgelerde çoğunluğun sesi gür çıkmaya başlamışken, Afrika'nın güneyinde bunun tam tersi bir durum yaşanmıştır. 1945 ile 1958 döneminde beyazlar bölgede güçlerini arttırmışlar, ülkelerin bağımsızlıklarında öncü rol oynamışlardır. Bölgeye dair üç tür bağımsızlıktan bahsedilebilir. İlk olarak nispeten barışçıl yolla elde edilen bağımsızlık (Lesotho, Bostvana, Svaziland, Zambiya ve

²⁷⁰ McKenna, *History of Western Africa*, s. 187.

²⁷¹ Johnson, s. 194.

²⁷² Frank Heinlein, *British Government Policy and Decolonisation, 1945-63: Scrutinising the Official Mind*, New York, Routledge, 2002, s. 56.

²⁷³ Ferro, s. 550.

²⁷⁴ Antony Best ve diğerleri, s. 370.

²⁷⁵ Gordon Kerr, *Short History of Africa: From the Origins of the Human Race to the Arab Spring*, Harpenden, Oldcastle Books, 2012, s. 130.

²⁷⁶ Maxon, s. 265.

Malavi), ikinci olarak uzun süren kanlı mücadele sonrası elde edilen bağımsızlık (Zimbabve) ve son olarak 1994 sonrası Güney Afrika'da apartheid rejiminden kurtulan siyahların elde etmiş olduğu bağımsızlık.²⁷⁷

Güney Afrika'nın bağımsızlık sürecine girişini Cape, Natal ve Boer Cumhuriyetleri'nden müteşekkil GAB'ın kurulduğu 1910 yılına kadar götürmek mümkündür. Zira birlik, kendi kendine yönetim elde etmesi nedeniyle erken dönemde Londra'dan kopma yaşamıştır. Ancak asıl ciddi kopuşu, 1931 yılında Westminster Yasası'nın sağlamış olduğu serbestiyetten kaynaklı olarak, İngiliz otoritesinden kurtularak yaşamıştır.²⁷⁸ Bu yasa ile birlikte, içinde Güney Afrika'nın da bulunduğu bazı sömürgeler fiili bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.²⁷⁹ 1961 yılına gelindiğinde cumhuriyet ilan edilmiş, bugünkü ismi olan Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC) adını almıştır. Aynı yıl diğer üyeler tarafından apartheid rejimine getirilen eleştiriler üzerine GAC, İMT'den çıkmak durumunda kalmıştır.²⁸⁰ GAC'ın dışlanmış durumu, diğer bölge ülkelerini ve İngilizlerin planlarını da etkilemiştir. Zira İngiltere; Bostvana, Lesotho, Nambiya ve Svaziland'ı GAB'a dahil etmeyi düşünmüştür. Ancak bunun sürdürülemez olduğu 1960'da GAC'taki Sharpeville Katliamı²⁸¹ ile ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık akımına engel olamayan İngiltere, Bostvana ve Lesotho'ya 1966 yılında Svaziland'a ise 1968 yılında imtiyazlı bağımsızlık vermiştir.²⁸²

İngiltere bağımsızlık hareketlerinin önüne geçmek amacıyla Güney Afrika'da gerçekleştiremediği birliği, 1953 yılında Kuzey ve Güney Rodezya ile Nysaland'dan oluşan Orta Afrika Federasyonu'nu kurarak gerçekleştirmiştir. Ancak 1960 yılına gelindiğinde, İngiltere'nin beyaz azınlığın yönetimini daha fazla desteklemek istememesi ve üye devletlerin birlikten memnun olmamaları sonucu, 1963 yılında Nysaland ve 1964 yılında da Kuzey Rodezya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Güney Rodezya'nın 1965 yılında tek taraflı olarak bağımsızlık ilanı İngiltere tarafından

²⁷⁷ Mckenna, *History of Southern Africa*, ss. 70-71.

²⁷⁸ Mckenna, *History of Southern Africa*, s. 164.

²⁷⁹ <http://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/statute-westminster>, (Erişim Tarihi: 31.12.2017).

²⁸⁰ <http://www.sahistory.org.za/article/pass-laws-south-africa-1800-1994>, (Erişim Tarihi: 28.12.2017).

²⁸¹ 21 Mart 1960 yılında siyahların yaşamış olduğu Sharpeville Kasabası'nda, Apartheid uygulamalarına karşı gösteri düzenleyen gruba polis tarafından ateş açılması sonucu 69 kişinin ölmesi ve 180 civarında kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan olaydır. Yapılan gösteri, rejime karşı yapılmış ilk ve en büyük şiddet içerikli gösteri olmuştur. Olay uluslararası arenada rejimin eleştirilmesine neden olmuştur. ("Sharpeville Massacre", *Encyclopædia Britannica*, 14 Mart 2018, <https://www.britannica.com/event/Sharpeville-massacre>, Erişim Tarihi: 28.12.2017).

²⁸² Kerr, s. 140.

tanınmamıştır.²⁸³ Yerli halk, Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği adı altında bir araya gelerek Ian Smith önderliğindeki azınlık hükümetiyle, koloni statüsünde devam etmek istemediği için ayaklanmıştır. İç savaşa dönüşen ayaklanma 1980 yılına kadar sürmüş, 1965 yılında ilan edilen bağımsızlık 1980 yılında tanınmıştır.²⁸⁴

İngiltere'nin Kuzey Afrika'daki ilk sömürgesi olan Mısır, 1922 yılında bağımsızlık ilan ederek İngiltere'den kopmuştur. Bu bağımsızlık sınırlı olmakla birlikte 1936 yılında genişletilmiştir.²⁸⁵ Ancak İngiltere'nin Mısır'daki ekonomik ve siyasi gücü, ülke üzerindeki etkisini sürdürmesini sağlamıştır. 1956 yılında Süveyş Krizi sonrası ABD'nin de baskısıyla İngiltere bölgeden çekilmek durumunda kalmıştır.²⁸⁶ Sudan'ın tanınma süreci de bu olay esnasında gerçekleşmiştir. İngiltere Nasır'ın kanalı millileştirme hamlesine karşılık olarak, 1956 yılında Sudan'a bağımsızlık vermiştir.²⁸⁷ Nihayetinde 1956 yılının sonunda İngiltere'nin kuzeydeki sömürge varlığı sona ermiştir.

²⁸³ Alex Thomson, *An Introduction to African Politics*, New York, Taylor & Francis Group, 2004, s. 32.

²⁸⁴ Rıza Kurtuluş, "Zimbabve", TDV İslam Ansiklopedisi, 2009, Cilt 44, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimbabve#2>, (Erişim Tarihi: 19.12.2017), s. 423.

²⁸⁵ İslam İslami, "Political History of Modern Egypt", *ILIRIA International Review*, Cilt 6, Sayı 1, 2016, ss. 193-194.

²⁸⁶ Olukoya Ogen, "The Economic Lifeline of British Global Empire: A Reconsideration of The Historical Dynamics of The Suez Canal, 1869-1956," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Güz 2008, s. 531.

²⁸⁷ Naylor, ss. 168-175.

BÖLÜM 2: BAĞIMSIZLIK SONRASI İLİŞKİLER

2.1. İlişkilerin Belirleyici Unsurları

Bağımsızlık sonrası süreçte İngiltere ile eski sömürgeleri arasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkiye etki eden çeşitli unsurlardan bahsetmek mümkündür. Bu unsurlar, sömürgecilik döneminin etkisi, uluslararası sistemin dönüşen yapısı, devletlerin güç dengesinde değişen konumu, devletlerin siyasi karar alıcıları gibi faktörlerden etkilenerek ortaya çıkmışlardır. Bu bölümde, sömürgecilik sonrası dönemin dinamiklerini anlamak ve ikili ilişkileri daha iyi anlamlandırmak amacıyla bu unsurlara değinmenin yerinde olacağı düşünülmüştür.

Bu alt başlık dahilinde ele alınan unsurlar, postkolonyal teorinin yeni sömürgecilik, kimlik ve kültür dönüşümü, özne-nesne ilişkisi, asimetrik ilişki, hakim iktidar söylemi gibi analiz konuları ışığında oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak İngiltere tarafından eski sömürge devletleri bir araya toplayan, İMT ele alınmıştır. İMT, postkolonyal teorinin yeni sömürgecilik, kimlik ve kültür dönüşümü, temsil gibi analiz konuları üzerinden değerlendirilmiştir. İkinci olarak İngiltere'nin sömürgecilik mirası üzerinde durulmuştur. Bu başlık İngiliz sömürge uygulamaları ve sonuçları üzerinden değerlendirilerek, postkolonyal teorinin vurguladığı kimliksel ve kültürel dönüşüm analiz edilmiştir. Üçüncü başlık olan Soğuk Savaş Döneminde, postkolonyal teorinin temel eleştirilerinden birisi olan "özne-nesne ilişkisi" ve "Üçüncü Dünya üzerinde devam eden hakimiyet yarışı" incelenmiştir. Bu dönemde ABD ve SSCB kendilerini özne olarak konumlandırırlarken, etkilenmesi gereken bir unsur olarak Afrika'yı nesneleştirmişlerdir. Her iki bloğun da ideolojik rekabet doğrultusunda Afrika üzerindeki hakimiyetlerini oluşturmaya çalışmaları, bu alt başlık içerisinde incelenmiştir. Dördüncü başlıkta Afrika kıtasında sömürge geçmişi olmamasına rağmen sömürge sonrası dönemde Afrika siyasetine dahil olan aktörler incelenmiştir. Bu başlık, postkolonyal teorinin iddia ettiği neokolonyalizm ve uluslararası sistemin hiyerarşik yapısı üzerinden ele alınmıştır. Son olarak ise İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz siyaseti incelenmiştir. Bu başlık altında İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin uluslararası ve ulusal siyasetinde etkili olan aktörler ve kuruluşlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

2.1.1. İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth)

20. yüzyılın başından itibaren etkisi hissedilen bağımsızlık hareketlerine karşı İngiltere, çeşitli tedbirler almıştır. Ancak bağımsızlık akımının önü alınamaz bir hal alması, İngiltere'nin strateji değiştirmesine neden olmuştur. İngiltere son çare olarak bağımsız olacak olan sömürgeleri ile ilişkilerinin devamını sağlamak adına İMT'yi kurmuştur. İngiliz sömürgeciliğinin tasfiyesinin son aşaması, İMT'nin kurulmasıyla tamamlanmıştır. İMT ile birlikte sömürge döneminden bağımsızlık dönemine geçiş sağlanmıştır. Zira yapılan bağımsızlık antlaşmalarına "İMT'ye dahil olma şartı" eklenmiştir. İngiltere'nin eski sömürgeleriyle olan ilişkilerinin bağımsızlık sonrası dönemde de devam etmesinde İMT önemli bir araç olmuştur.

İMT'nin kökeni, kendi kendini yöneten kolonilerin temsilcileri aracılığıyla gayri resmi danışmanlık talep etmek için buluştukları, 1869-1870'li yıllara kadar götürülebilir.²⁸⁸ Ancak esas itibariyle İMT, 1926 tarihli Balfour Deklarasyonu'nda ortaya çıkmış ve 1931 tarihli Westminster Yasası ile de teminat altına alınmıştır.²⁸⁹ Bu yasa ile İMT; İngiltere, İrlanda, Newfoundland ve Güney Afrika'dan oluşan beş üye ile kurulmuştur. 1946 yılında İngiliz ibaresi çıkarılmış ve "Milletler Topluluğu" adını almıştır.²⁹⁰ 1949 yılına kadar topluluk üyeleri İngiliz Krallığı'na bağlı olmuşlar ancak bu tarihten sonra bu zorunluluk kaldırılmıştır. Üye devletler, İMT'nin başkanı olarak kurulduğu dönemde Kral 6. George'u, onun ölümüyle de II. Elizabeth'i tanımışlardır.²⁹¹

İMT, dominyonlardan ve İngiltere'den meydana gelen bir topluluk olarak tanımlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, imparatorluk (Britanya) ile İMT, eş anlamlı olarak kullanılmıştır.²⁹² Bu dönemde İMT, bağımsızlığını yeni kazanan İngiliz sömürgeleri ile İngiltere'nin bir arada bulunduğu bir topluluk olmaktan öteye gidememiş, kurumsal çerçevesi ve ne olduğu tam olarak belli olmayan bir yapı olarak kalmıştır. Ancak ilerleyen süreçte çerçevesi çizilmiş, yeni üyeler dahil olmuş ve varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.²⁹³

²⁸⁸ House Of Commons, "The role and future of the Commonwealth", 1 Kasım 2012, s. 13.

²⁸⁹ Johnson, s. 200.

²⁹⁰ Hakan Kutluay, "Commonwealth (Milletler Topluluğu) Nedir?", *Makaleler.com*, 27 Aralık 2017, <https://www.makaleler.com/commonwealth-milletler-toplulugu-nedir>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

²⁹¹ <https://www.royal.uk/commonwealth>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

²⁹² Heinlein, s. 64.

²⁹³ John Holmes, "The Impact on the Commonwealth of the Emergence of Africa", *International Organization*, Cilt 16, Sayı 2, Bahar 1962, s. 295.

Harita 2'de de görüleceği üzere; İMT'nin Afrika, Asya, Amerika, Avrupa ve Pasifik'ten olmak üzere toplam 53 üyesi mevcuttur. Bu üyelere 19'u Afrika kıtasındandır. Afrika'daki İngiliz eski sömürge olan üyeler şunlardır: Bostwana, Gambia, Gana, Kenya, Lesotho, Malawi, Kamerun, Namibya, Mauritius, Nijerya, Seyşeller, Sierra Leone, Swaziland, Güney Afrika Cumhuriyeti, Uganda, Taznanya ve Zambiya. İngiltere ile sömürge geçmişi olmadığı halde kuruluşu katılan Afrika ülkeleri ise Mozambik ve Ruanda'dır.²⁹⁴

Harita 2: İngiliz Milletler Topluluğu'na Üye Ülkeler

Kaynak: Map of World, <https://www.mapsofworld.com/world-commonwealth-map.htm>

Kara Afrika'da İMT'ye katılan ilk ülke Gana olmuştur. Gana'nın katılımı, ilk yıllarda nasıl bir topluluk olduğu tam olarak belli olmayan İMT'nin, yeni anlayışının oluşması ve gelişmesi açısından hayati rol oynamıştır. GAC, 1961 yılında apartheid rejiminin uygulamalarından dolayı birlikten ayrılmak durumunda kalmıştır.²⁹⁵ GAC'ın ayrılmasının İMT açısından önemi büyüktür. Daha önce İMT'ye; anlamsız, ilkesiz, ticari işleri yürüten şirket mantığıyla bakan üyeler, GAC'ın yanlış politikalarından dolayı üyelikten çıkmak durumunda kalmasıyla birliğin, anlamlı ve ilkeli olduğu düşüncesine

²⁹⁴ <http://thecommonwealth.org/member-countries>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

²⁹⁵ W. David McIntyre, *Commonwealth of Nations: Origins and Impact, 1869-1971*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1973, s. 332.

varmışlardır. GAC, ayrılışından 33 yıl sonra -1994 yılında- tekrardan İMT'ye dahil edilmiştir.²⁹⁶

Postkolonyal teorinin eleştiri konusu olan, Afrika'nın tek başına var olamayacağı algısı, İMT'nin kuruluşunda etkili olan unsurlardan birisi olmuştur. Topluluğun başkanlığını İngiltere Kraliçesinin yapması bu görüşü destekler niteliktedir. Buna ek olarak İMT'nin kuruluş felsefesinde yer alan; ortak kültürü, dili, eğitimi, hukuku, ticareti gibi üye ülkeler arasında geliştirme amacı²⁹⁷, postkolonyal teorinin vurguladığı "sömürge kimliğinin sömürge sonrası dönemde de muhafaza edilme gayreti" ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca İMT, sömürgeleri üzerindeki siyasi hakimiyetini kaybeden İngiltere'nin, var olan ekonomik hakimiyetini koruma gayreti olarak da değerlendirilebilir. Zira İngiliz sömürgeciliğinin tasfiyesi sonrası, Afrika gibi büyük bir pazardan mahrum kalınacağı endişesi, İMT'nin kuruluşunun ardında yatan en büyük sebeplerden birisidir. 1950'lerde İngiltere'nin yaptığı ihracatın %54'ünün ve ithalatın %49'unun İMT ülkeleriyle olması, bu görüşü destekler niteliktedir.²⁹⁸ Postkolonyal teoride vurgulanan, sömürge sonrası dönemde Avrupalı güçlerin eski sömürgeleri üzerindeki hakimiyetini devam ettirme gayreti, İMT'nin kuruluş felsefesinin önemli bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. İMT, postkolonyal teorinin eleştiri konusu olan yeni sömürgecilikle de yakından ilintilidir. Gambiya'nın 2013 yılında İMT'yi "neo-kolonyal kurum" olarak nitelendirerek birlikten ayrılması²⁹⁹, buna örnek verilebilir. Ancak Gambiya, 2017 yılında yapılan seçimler sonrası yeni gelen hükümet ile birlikte, İMT'ye katılma kararı almış ve Şubat 2018'de üyeliğe yeniden kabul edilmiştir.³⁰⁰

2.1.2. İngiliz Sömürge Mirası

Sömürgeciliğin sömürge devletlere; siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel gibi birçok yönden etkisi olduğu varsayımı, postkolonyal teorinin temel argümanlarından birisidir. Bu etki literatürde sömürge mirası olarak da ifade edilmektedir. Bunun bir sonucu

²⁹⁶ John Carlin, "South Africa Returns to the Commonwealth Fold", *Independent*, 1 Haziran 1994, <https://www.independent.co.uk/news/south-africa-returns-to-the-commonwealth-fold-1419686.html> (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

²⁹⁷ <http://www.commonwealthofnations.org/commonwealth/>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).

²⁹⁸ Göktürk Tüysüzoğlu, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor mu?" *Akademik Bakış*, Sayı 26, Eylül – Ekim 2011, s. 20.

²⁹⁹ "UK regrets The Gambia's withdrawal from Commonwealth", *BBC*, 3 Ekim 2013, <http://www.bbc.com/news/uk-24376127>, (25.03.2018).

³⁰⁰ Abdurrahman A. Shaban, "The Gambia rejoins the Commonwealth after 2013 exit", *Africanews*, 8 Şubat 2018, <http://www.africanews.com/2018/02/08/the-gambia-rejoins-the-commonwealth-after-2013-exit/> (Erişim Tarihi: 25.03.2018).

olarak birçok devlet bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen; darbe, iç savaş, dikta yönetimleri, etnik çatışmalar, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık gibi bir dizi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.³⁰¹ Ancak sömürgeciliğin olumsuz etkisinin yanı sıra olumlu etkisinin olduğunu iddia edenler de mevcuttur. Bunlar, teknik ve kültürel olarak daha geri olan Afrika toplumunun, sömürgecilik ile yeni bir oluşum içerisine girdiğini ve sömürgeciliğin kıtanın modernleşmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedirler.³⁰² Olumlu veya olumsuz bu miras, bağımsızlık sonrası süreçte sömürgeci ve sömürge devletlerin ilişkilerinde belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır.

Afrika'da uzun bir sömürge geçmişine sahip olan İngiltere, sömürge dönemindeki politikalardan kaynaklı olarak kıtada derin bir etki bırakmıştır. Sömürge mirası olarak adlandırılan bu etkinin, bağımsızlık sonrası İngiltere ile eski sömürgeleri arasındaki ilişkilerde belirleyici unsurlardan birisi olduğunu söylemek mümkündür. Zira sömürge devletlerin her alanına nüfuz eden sömürgecilik anlayışının, bağımsızlıkla birlikte bir anda yok olması ve kurulan yeni devletlerin bir sistem üzerine inşa edilmesi pek mümkün olmamıştır. Bu sorunun ardında yatan en büyük neden sömürgecilik döneminde temel hizmetleri sunacak nitelikli insan gücünün sağlanamamış olmasıdır. Örneğin, Tanzanya'da bağımsızlık ilan edildiği gün, sadece iki mühendis ve dokuz doktor vardır. Uzun vadede çözüm üretilebilecek bu sorunlar, bağımsızlık sonrası toplumsal refahın artacağı beklentisinde olan halkta hayal kırıklığına yol açmıştır.³⁰³

İngiliz eski sömürgelerinde görülen olumsuz etkilerin birçoğu, İngiliz dolaylı yönetimine atfedilebilir. İngiltere, dolaylı yönetim sisteminde yönetimi, kendi kontrolü altında yerel kabile şeflerine bırakmıştır. Ancak bağımsızlık sonrası İngiltere'nin kıtadan çekilmesiyle kontrol sistemi ortadan kalkmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak kabileler arasında iktidar mücadelesi baş göstermiş, iç çatışmalar yaşanmıştır.³⁰⁴ Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu devletler istikrarsız bir ortamla karşılaşmışlardır. Bu

³⁰¹ Stephanie Burchard, *Colonial Legacies and Development Performance in Africa*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, New Orleans, The Department of Political Science in *University of New Orleans*, 2005, s. 4.

³⁰² Gaye Altuner, "Kolonyel Mirasın Afrika'daki Siyasal ve Ekonomik Gelişmelere Etkileri", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, s. 314.

³⁰³ Antony Best ve diğerleri, s. 381.

³⁰⁴ Robert Blanton ve diğerleri, "Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, Sayı 4, Temmuz 2001, s. 480.

durumu destekler nitelikte bir çalışmada Matthew Lange, İngiliz dolaylı yönetimi ile siyasi gelişmişlik seviyesi arasında olumsuz bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.³⁰⁵

Dolaylı yönetimin bir başka mirası ise farklı etnik grupların bir arada yaşamaya zorlanmalarından kaynaklı olarak ortaya çıkan etnik çatışmalardır. Örneğin, Tamçelik, günümüzde Kenya'da yaşanan çatışmaların İngiliz dolaylı yönetiminden kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁰⁶ Benzer bir şekilde günümüzde Nijerya'da yaşanan sorunların kaynağı da dolaylı yönetime dayandırılmaktadır. İngiltere, Hausa ve Fulanilerin kontrolündeki Kuzey ile Yorubaların kontrolündeki Batı ve İgboların kontrolündeki Doğu'yu bir araya getirmiştir. İngilizlerin gelişinden önce üç farklı devlet olarak kabul edilen bu bölgelerin bir araya gelişi, İngiliz sömürgeciliğinin tasfiyesi sonrası, ortak kimlik ve ulusal bütünlük oluşturma noktasında büyük bir sorun olmuştur.³⁰⁷ Sömürge sonrası dönemde ortak kimlik ve kültürün oluşmaması, postkolonyal teoride vurgulanan kimlik ve kültür dönüşümünün bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Bağımsızlık sonrası yaşanan kargaşa ortamı, İngiltere'nin bu ülkelere müdahalesinin bir bahanesi olmuştur. Örneğin, Kenya'da 2007 yılında yapılan seçimlerde hile olduğu iddiasıyla Kikuyu kabilesi ile Odinga'nın Luo kabilesi arasında meydana gelen ve 600 kişinin öldüğü çatışmada, dönemin İngiltere Başbakanı Gordon Brown ve Dışişleri Bakanı David Miliband her iki kabileyi de arayarak arabulucu rolüne bürünmüşlerdir.³⁰⁸ Ayrıca İngiltere'nin eski sömürgelerindeki bazı siyasi olaylara doğrudan müdahil olduğu da iddia edilmektedir. Örneğin, 1998 yılında Sierra Leone'da yapılan karşı darbeye İngiltere'nin rolü olduğu iddia edilmektedir.³⁰⁹ Bir başka örnek olarak, Kenya'da yapılan 2013 seçimlerinde Kenyatta'nın partisi, İngiltere'nin Nairobi Yüksek Komiseri'ni seçime

³⁰⁵ Matthew K. Lange, "British Colonial Legacies and Political Development", *World Development*, Cilt 32, Sayı 6, 2004, s. 917.

³⁰⁶ Tamçelik, "İngiltere'nin Afrika Politikası", s. 614.

³⁰⁷ Ufuk Tepebaş, *Dönüşüm Sürecinde Sahraları Afrika*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2013, s. 176.

³⁰⁸ Yavuz Çekirge, "İngiliz İmparatorluğu'nun siyasi mirası Kenya", *Hürriyet*, 13 Ocak 2008, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ingiliz-impatorlugunun-siyasi-mirasi-kenya-8018861>, (Erişim Tarihi: 29.03.2018).

³⁰⁹ Zafer Arapkirli, "İngiltere'nin başı dertte", *Milliyet*, 10 Mayıs 1998, <http://www.milliyet.com.tr/1998/05/10/dunya/dun02.html> (Erişim Tarihi: 28.03.2018).

müdahale etmekle suçlamıştır.³¹⁰ Aynı şekilde 2017 Zimbabwe darbesinde³¹¹ İngiltere'nin bağlantısının olduğu iddia edilmektedir.³¹²

Afrika sömürgelerinde ayrımcılığa neden olan bir başka durum eğitimde yaşanmıştır. İngiliz sömürgelerinde eğitimin misyonerlere verilmesi, toplumları Hristiyan ve Müslüman olarak ayırmıştır. Bu ayrım dini alanda olduğu kadar kültürel alanda da etkili olmuş ve etnik ayrımcılığı körüklemiştir.³¹³ Ayrıca bu durumun bir sonucu olarak özellikle Müslüman kesim Batılı eğitime şüpheyle yaklaşmıştır.³¹⁴ Nihayetinde İngiltere'den nefret eden bir kesim oluşmuş ve bu durum bağımsızlık sonrası ilişkilere olumsuz bir şekilde yansımıştır.

Sömürgeciliğin en büyük miraslarından birisi olarak, Afrika devletlerinin ekonomik açıdan eski sömürgecilerine bağımlı hale gelmeleri gösterilebilir. Bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen bu devletlerin ekonomik altyapılarının olmaması, kurumsal eksiklik, ekonomik çeşitliliğin sağlanamaması gibi bir dizi faktörden dolayı, bu ülkeler ekonomik gelişimlerini gerçekleştirememişlerdir.³¹⁵ Zira sömürgecilik döneminde Avrupalı devletler sömürgelerine -kendi taleplerini karşılamaları için- ihracata dayalı ekonomiyi dayatmışlardır. Örneğin, Gana ekonomisi kakao üretimine dayalıyken, Zambiya ekonomisinde bakır madeni baskın konumdadır.³¹⁶ Bu durum bu devletlerin ekonomilerini kırılgan bir hale getirirken, ekonomik gelişimlerinin önünde büyük bir engel olmuştur.

Sonuç olarak bu devletler bağımsızlıklarını elde etseler dahi ekonomik bağımlılıktan kurtulamamışlardır. Eski sömürgeler hala kendi sömürgeci devletleriyle ekonomik

³¹⁰ "İngiltere'ye Kenya seçimlerine müdahale suçlaması", *Dünya Bülteni*, 21 Kasım 2013, <http://www.dunyabulteni.net/afrika/250374/ingiltereye-kenya-secimlerine-mudahale-suclamasi> (Erişim Tarihi: 28.03.2018).

³¹¹ "China and United Kingdom knew of military coup plans in zimbabwe", *Zimbabwe Today*, 19 Kasım 2017, <http://www.zambianobserver.com/china-and-united-kingdom-knew-of-military-coup-plans-in-zimbabwe/> (Erişim Tarihi: 28.03.2018).

³¹² Bu örnekler de göstermektedir ki bağımsızlık sonrası dönemde İngiltere, çeşitli roller üstlenerek alenen veya dolaylı yollarla eski sömürgeleri üzerindeki hakimiyetini korumayı amaçlamaktadır. Eski sömürgelerindeki sorunlara karşı İngiltere'nin müdahale hakkına sahip olduğunu düşünmesi, Postkolonyal Teori'nin hiyerarşik devletler argümanının ve "Batı'nın kendini üstün görmesi" tezinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

³¹³ Mahamoud A. Bechir, *The Impact of The Colonial Legacy on Civil-Military Relations in Africa: Chad and Sudan as Comparative Case Studies*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Monterey, Naval Postgraduate School, 1997, s. 17.

³¹⁴ Tepebaş, s. 180.

³¹⁵ Kofi Ankomah, "The Colonial Legacy and African Unrest", *Science & Society*, Cilt 34, Sayı 2, Yaz 1970, s. 133.

³¹⁶ Thomson, s. 19.

ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Öyle ki bağımsızlık sonrası dönemde kıtada sömürgeci güçler arasında bloklar oluşturulmuş ve her ülke kendi bloğu ile sınırlı alanda ticaret yapmıştır. Bu bloklar her sömürgecinin eski sömürgeleri olarak belirlenmiştir.³¹⁷ Nihayetinde, sömürgeciliğin bırakmış olduğu ekonomik miras, bağımsızlık sonrası dönemde, bu sömürgeci güçlerden birisi olan İngiltere ile eski sömürgeleri arasındaki postkolonyal teorinin vurgulamış olduğu hegemonik ilişkinin devam etmesini sağlamıştır.

2.1.3. Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında ortaya çıkan siyasi gerginlik dönemidir. 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar süren bu dönemde, ABD öncülüğünde batı bloğu ve SSCB öncülüğünde doğu bloğu arasında ideolojik çatışma yaşanmıştır.³¹⁸ Yaşanan bu çatışma dünyanın dört bir yanında hissedildiği gibi, Afrika kıtasında da hissedilmiştir. Sovyetlerin Afrika politikası, sosyalist devrimin bu ülkelere ihracı ve bu ülkelerde komünist rejimlerin kurulmasına destek verilmesi şeklinde olmuştur.³¹⁹ Buna karşı ABD'nin politikası ise komünizm tehdidini ortadan kaldırmak ve kendi ideolojisine destekçi bulmak şeklindedir. Bu doğrultuda Afrika ülkelerinin mevcut yönetimleri üzerinden bir güç mücadelesi ortaya çıkmıştır.³²⁰

Soğuk Savaş döneminde İngiltere, bağımsızlıklarını elde eden eski sömürgeleriyle ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Bunun temel nedeni, sömürge döneminde önemli ekonomik kaynak olan sömürgelerden, bağımsızlık sonrasında da yararlanma düşüncesidir.³²¹ Eski sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen ekonomik yönden İngiltere'ye bağımlı olmaları, bu ilişkiyi İngiltere lehine kolaylaştırmıştır.³²² Bu dönemde İngiltere, Soğuk Savaş döneminin en önemli dış politika aracı olan dış yardımlar ile kıtada politik mücadelesini sürdürmüştür. İngiltere dış yardımlarda "En

³¹⁷ Brian Athow ve Robert G. Blanton, "Colonial Style and Colonial Legacies: Trade Patterns in British and French Africa", *Journal of Third World Studies*, Cilt 19, Sayı 2, Güz 2002, ss. 224-225.

³¹⁸ Roskin, s. 81.

³¹⁹ Eylem E. Tepeciklioğlu, "Rusya'nın Afrika Politikası", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika*, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, s. 37.

³²⁰ Soyaltı Tamçelik, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, s. 581.

³²¹ Thomson, s. 156.

³²² Mustafa S. Kiremitçi, *Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri*, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2013, s. 23.

Yoksullar İçin Daha Fazla Yardım" sloganı ile hareket etmiştir.³²³ Komünizm tehdidine karşı batı bloğunun ortak refleksi olarak değerlendirilebilecek bu politika ile İngiltere, eski kolonileriyle var olan bağına devam ettirmeyi amaçlamıştır.

ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş rekabetinden kaynaklı olarak Afrika'da göstermiş olduğu yayılcılık, İngiltere'nin Afrika'daki varlığı için bir tehdit oluşturmuştur. Bu dönemde ABD dış yardımlar aracılığıyla bölgede varlık gösterirken, SSCB, ideolojisini yayma düşüncesiyle özellikle ayrılıkçı hareketleri desteklemiştir.³²⁴ ABD, sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinde bağımsızlıktan yana bir politika izlemiştir.³²⁵ Ayrıca ABD, İngiliz eski sömürgelerinde net bir şekilde yayılcı politika izlememiş olsa da Sovyet tehdidini önlemek amacıyla bölgede etkin konuma gelmiştir. İngiltere açısından kabul edilemez olan bu duruma rağmen, doğu bloğuna karşı ortak bir tutum sergilenmiş; İngiltere, ABD ve Fransa ile birlikte hareket etmek durumunda kalmıştır.³²⁶

İngiltere'nin SSCB tehdidine karşı göstermiş olduğu tutumun en önemli nedenlerinden birisi, bağımsızlığa yön veren milliyetçi hareketlerde var olan sosyalizm unsurudur. Zira Afrika'daki milliyetçi hareketlerden bazılarının ardında, SSCB etkisi göze çarpmaktadır. Bu hareketlerin özellikle İngiliz sömürgelerinde ön plana çıkması, İngiltere'nin Soğuk Savaş döneminde eski sömürgeleriyle olan ilişkilerinde belirleyici bir unsur olmuştur. İngiliz sömürgelerindeki Sovyet etkisi; Gana'da Nkrumah, Tanzanya'da Nyerere, Mısır'da Nasır öncülüğünde görülmüştür. Ayrıca Gine, Mali ve Kongo'da da Sovyet etkisi görülmüştür.³²⁷ Soğuk Savaşın ilerleyen dönemlerinde "Sovyet Modeli"ne yönelen devletler bile olmuştur. Bunlar: Angola (1974), Mozambik (1975), Gine-Bissau (1973), Zimbabwe (1980) ve Etiyopya (1974)'dır.³²⁸

Mısır, bu ülkeler içerisinde İngiltere'yi en çok etkileyen ülke olmuştur. Özellikle SSCB desteğiyle Mısır devlet başkanı Nasır öncülüğünde 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi, İngiltere'nin prestijini sarsmıştır. Krizle birlikte bölge ülkeleri, Soğuk Savaş döneminin

³²³ Kiremitçi, s. 25.

³²⁴ Mustafa Öztürk, "Sovyetler Birliği Penceresinden Afrika Politikası (1945-1991)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, 2016, s. 286.

³²⁵ Bouamama, s. 121.

³²⁶ Şeker, s. 161.

³²⁷ Antony Best ve diğerleri, s. 376.

³²⁸ Rafik İsmayilov, "Sahra Altı Afrika'nın Gelişme Özellikleri ve Fırsatlar", 2. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 12-13 Aralık 2006, (der.) Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş, *Sahraaltı Afrika*, İstanbul, Tasam, 2007, s. 69.

bir ürünü olan ideolojik ayrışmayı, kullanabilecekleri bir araç olarak görmüşlerdir.³²⁹ Özellikle eski sömürgecilere karşı bir baskı unsuru olarak kullanmaları, İngiltere'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde sarsıcı bir etki oluşturmuştur. Kriz örneğinde olduğu gibi, İngiltere bölge ilişkilerinde istemediği sonuçlar elde etmiştir. Örneğin, Mısır'da "Arap Sosyalizmi" söylemi ön plana çıkmış, Mısır'la SSCB arasında doğrudan bir ilişki söz konusu olmuştur.³³⁰

Sonuç olarak, İngiltere ile eski sömürgeleri arasındaki ilişki, Soğuk Savaş döneminden etkilenmiştir. Batı bloğunda yer alan İngiltere, bloğunun gereklerini yerine getirmiş, bu doğrultuda Sovyet tehdidini önlemek amacıyla politikalarını gerçekleştirmiştir. Ayrıca ABD'nin batı bloğunda ön planda olması ve bazen İngiltere'nin çıkarlarına aykırı politika gerçekleştirmesi de İngiltere'nin hem bölgede etkisini azaltmış, hem de bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gerilemesine sebep olmuştur. Eski sömürgelerinden doğrudan Sovyet etkisinde olan devletlerle İngiltere arasındaki ilişkilerde düşüş yaşanmıştır.

2.1.4. Afrika Siyasetine Dahil Olan Yeni Aktörler

Afrika sömürgeciliğinde, on beşinci yüzyıldan yirminci yüzyılın ortalarına kadar; İspanya, Portekiz, Belçika, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa'nın önde gelen ülkeleri öncü olmuşlardır. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren sömürge ülkeler tek tek bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Ancak Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde, ABD'nin öncülüğünde batı bloğu ve SSCB öncülüğünde doğu bloğu arasında ideolojik çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde, İngiltere ve Fransa'nın Afrika'daki var olan etkisine ilaveten, ABD ve SSCB de kıta üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Soğuk Savaşın bitişle birlikte bu güçlerin kıtadan soyutlanması beklenirken, başta Çin ve Hindistan olmak üzere; Brezilya, Türkiye gibi yeni aktörlerin kıtadaki etkinliği, yeni bir rekabetin başlangıcı olmuştur. Soğuk Savaş döneminden olumsuz etkilenen İngiltere-Afrika ilişkileri, yeni aktörlerin gelişiyi birlikte yeni bir sarsıntı yaşamıştır.

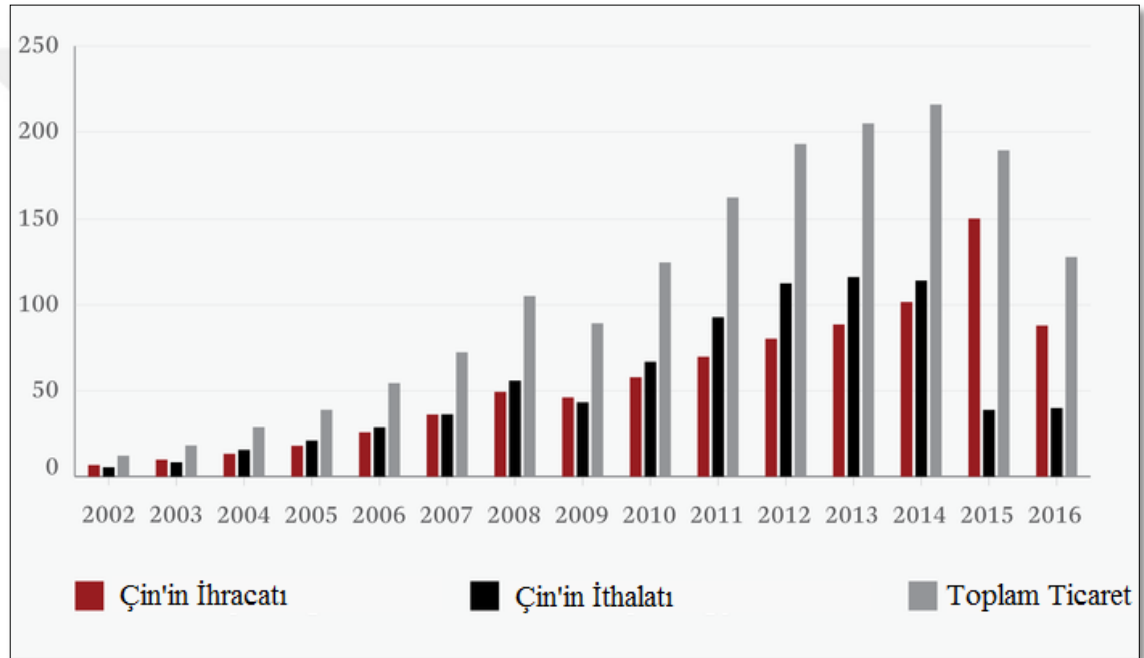
Bu dönemde Afrika'da en etkili olan devlet Çin olmuştur. Çin yirmi birinci yüzyılda ekonomik büyümenin doğal bir sonucu olarak enerji kaynaklarına ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacın karşılanabileceği kaynağı bünyesinde barındırması, Çin'in Afrika kıtasına

³²⁹ Jeffrey J. Byrne, "Africa's Cold War", (der.) Robert J. McMahon, *The Cold War in Third World*, Oxford, Oxford University Press, 2013, s. 105.

³³⁰ Soyalp Tamçelik ve Ömer Atagenç, "Afrika Ulusal Kurtuluş Hareketlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm" (der.) Soyalp Tamçelik, *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, ss. 18-21.

duyduğu ilginin artmasını sağlamıştır. Özellikle 2000 yılı sonrası gerek Çin'in kazan-kazan politikası, gerekse Afrika pazarındaki talep, Çin'i Afrika kıtasında etkin kılmıştır.³³¹ Grafik 1'e bakıldığı takdirde, 2000 yılından itibaren Çin'in, Afrika ticaretinde bir ivme yakaladığı görülecektir. Öyle ki 1992'de 3 milyar doları geçmeyen ticaret hacmi, 2002'de 9 milyar dolara çıkmış, 2014'te ise 230 milyar dolarla zirveyi görmüştür. 2015 verilerinde bu rakam 180, 2016'da da 130 milyar dolarlara gerilese de kıtadaki diğer güçlerle kıyaslandığı zaman, ticaret hacminde Çin en üst sırada yer almaktadır.³³²

Grafik 1: 2002-2016 Arası Çin-Afrika Ticareti (Milyar Dolar)

Kaynak: UN Comtrade, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade/>, (Erişim Tarihi: 26.03.2018)

Çin'in Afrika politikası yalnızca ticaret ile sınırlı değildir. Çinli şirketler Afrika'nın birçok ülkesinde çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Örneğin; Angola, Gabon ve Sudan'da Çinli şirketlerce petrol kuyuları kazılmakta; Etiyopya, Cibuti ve Kenya'da demiryolları inşa edilmekte; Fildişi Sahilleri ve Gine'de altyapı, inşa ve finanse edilmekte; Sierra Leone'da turizm endüstrisi desteklenmekte; Kenya ve Nijerya'da da cep telefonu ağı geliştirilmektedir.³³³ Bu ve benzeri birçok faaliyet, sömürgeci geçmişinin olmamasının da artışıyla Çin'i Afrika'da önemli bir aktör yapmaktadır.

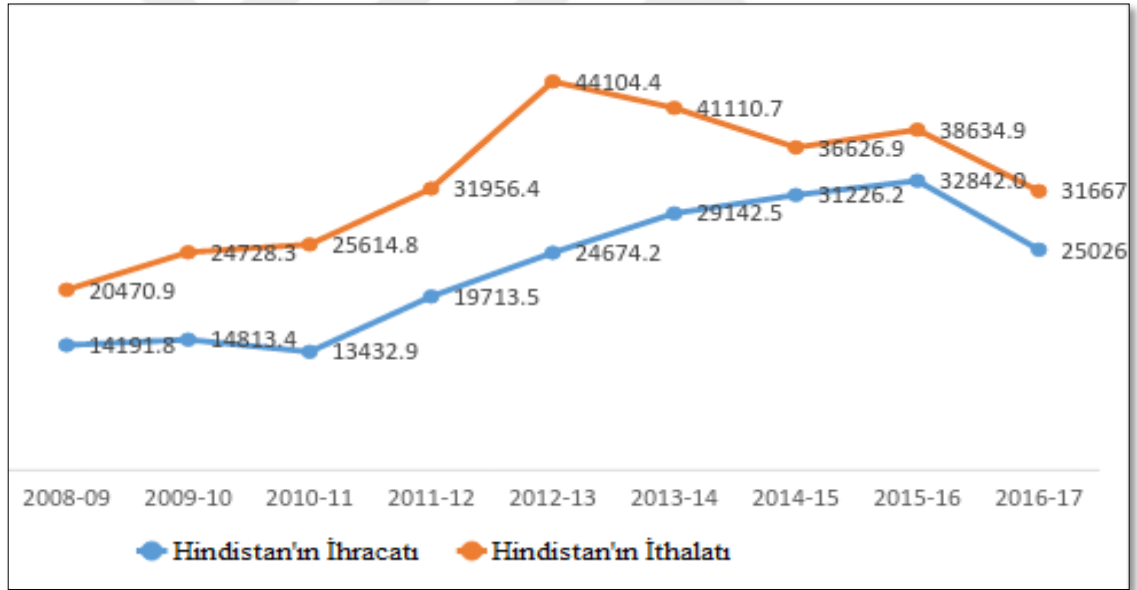
³³¹ Tepeciklioğlu, "Rusya'nın Afrika Politikası", s. 55.

³³² <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade/>, (Erişim Tarihi: 26.03.2018).

³³³ <http://www.focac.org/eng/zxxx/t1531845.htm>, (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

Bu dönemde Afrika ile ilişkilerini artıran bir diğer ülke de Hindistan'dır. Hindistan, Soğuk Savaş Dönemi'nde başını çektiği Bağılantısızlar Hareketi sayesinde, Afrikalı devletlerle olumlu bir ilişki kurmuştur.³³⁴ Dönemin başbakanı olan Nehru, İngiliz sömürge ülkelerinde konsolosluklar açmış ve bu devletlerin bağımsızlık mücadelelerini desteklemiştir. Öyle ki Kara Afrika'da bağımsızlığını kazanan ilk devlet olan Gana devlet başkanı Nkrumah, denizaşırı ilk seferini Hindistan'a gerçekleştirmiştir.³³⁵ Soğuk Savaş döneminde ilkesel bir ilişki söz konusu olurken, Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte Hindistan'ın dış politikadaki dönüşümü, Afrika'ya da yansımıştır. Bu dönemle birlikte, karşılıklı fayda temelli ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir.³³⁶ Hindistan'ın Afrika ile ticaret hacmi giderek artmaktadır. Grafik 2'de de görüleceği üzere Hindistan'ın Afrika ile ticaretinde, ithalat oranı ihracat oranından daha fazladır. Bunun, Hindistan'ın ilişkilerde vurgulamış olduğu karşılıklı fayda ilkesinin bir tezahürü olduğu söylenebilir.

Grafik 2: 2007-2017 Arası Hindistan-Afrika Ticareti (Milyar Dolar)

Kaynak: Confederation of Indian Industry, <https://www.ciiblog.in/india-africa-trade-and-investment-relations/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2018)

Ayrıca Hindistan'ın Afrika'daki ilk beş ticari ortaklarına bakıldığında, bunların İngiliz eski sömürgeleri olduğu görülmektedir. Bunlar: ihracatta; Güney Afrika, Kenya, Nijerya, Tanzanya ve Mısır olurken ithalatta; Nijerya, Güney Afrika, Gana, Bostwana

³³⁴ Soyalp Tamçelik, "Hindistan'ın Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, s. 787.

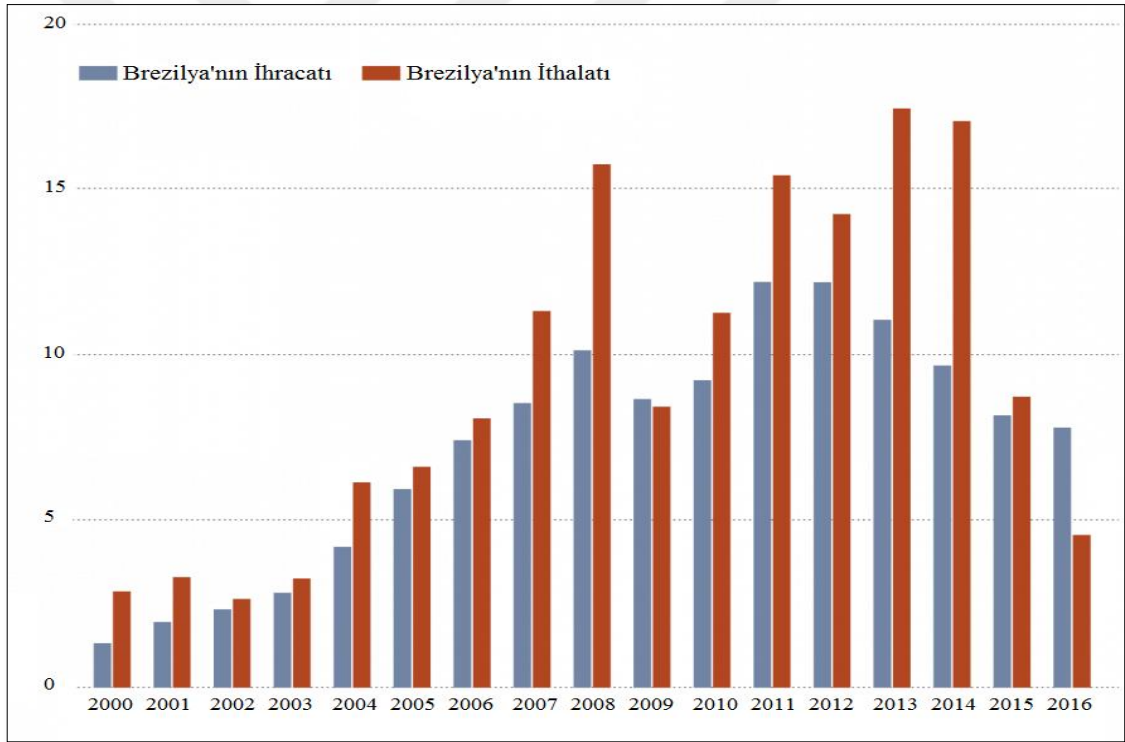
³³⁵ Melek Fırat, "Hindistan'ın Afrika Politikası", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı, Bahar 2012, s. 45.

³³⁶ Ruchita Beri, "India's Africa Policy in the Post-Cold War Era: An Assessment", *Strategic Analysis*, Cilt 27, Sayı 2, Nisan-Haziran 2003, s. 219.

ve Angola olmuştur.³³⁷ Bu devletlerden Angola hariç diğerlerinin İngiltere ile sömürge geçmişleri söz konusudur.

2000 yılı sonrası Afrika politikasını geliştiren bir diğer ülke ise Brezilya'dır. Özellikle 2002 yılında göreve gelen Lula Da Silva, Brezilya'nın Afrika politikasını dönüştürmüş; bu dönemde teknoloji, bilim, sağlık, altyapı, maden, petrol ve tarımın yanı sıra ekonomi, ticaret ve yatırıma odaklanılmıştır.³³⁸ Brezilya-Afrika ticareti, Grafik 3'te de görüleceği üzere, 2000 yılından sonra önemli bir ivme kazanmıştır. 2008 yılında yaklaşık 26 milyar dolarlık ticaret hacmi yakalanmıştır. Sonraki yıl dünya genelinde yaşanan ekonomik krizden dolayı biraz düşüş olsa da 2011 yılında ticaret hacmi 28 milyar dolar seviyelerine kadar çıkmıştır.³³⁹

Grafik 3: 2000 Yılı Sonrası Brezilya-Afrika Ticareti (Milyar Dolar)

Kaynak: <https://worldview.stratfor.com>, (Erişim Tarihi: 27.03.2018)

2012 yılından sonra ihracatta düşüş eğilimi görülürken, ithalat 2013 yılında yaklaşık 18 milyar dolarla tarihin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Ancak son yıllarda ihracat ve

³³⁷ <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/ind/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

³³⁸ Habiba B. Barka, "Brazil's Economic Engagement with Africa", *Africa Economic Brief*, Cilt 2, Sayı 5, Mayıs 2011, s. 1.

³³⁹ https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/bra/#Trade_Balance (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

ithalat oranları önemli miktarda düşmüştür. Bu düşüşün ardında Brezilya'daki ekonomik daralmanın önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.³⁴⁰

2000 yılı sonrası Afrika kıtasının yeni bir aktörü olarak nitelendirilebilecek bir diğer ülke de Türkiye'dir. Türkiye, aynı zamanda bir Afrika devleti olan Osmanlı Devleti'nin varisi olarak, Osmanlı'nın kıtada bırakmış olduğu olumlu izlenim üzerinden kıtaya yaklaşmaktadır. Türkiye diğer aktörlerden farklı olarak siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanında kültürel ilişkileri de geliştirmektedir. Somali örneğinden olduğu gibi Türkiye'nin Afrika politikası, sivil toplum kuruluşları ve resmi kurumlarca yapılan yardımlar çerçevesinde şekillenmektedir. Türkiye, THY aracılığıyla Afrika'nın birçok bölgesine sefer düzenleyerek, diplomatik temsilciliklerini artırarak, işbirliği zirveleri düzenleyerek, Afrikalı öğrencilere burs vererek ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.³⁴¹ Türkiye'nin Afrika politikası, Afrikalılarca da benimsenmekte ve ilişkiler olumlu seyir göstermektedir.

Bağımsızlık sonrası dönemde İngiltere ile Afrika kıtası arasında güçlü bir ilişki olduğunu söylemek mümkün değildir. Afrika kıtasına daima "sömürge mirasının sorumluluktan kazanca dönüştürülmesi" stratejisiyle yaklaşan İngiltere, ilişkilerinde belirli bir dengeyi gözetmiştir.³⁴² Bu dönemde İngiltere, ticari ilişkileri sürdürme ve kıtaya dış yardımda bulunma stratejisini tercih etmiştir. Ancak Çin başta olmak üzere yeni aktörlerin Soğuk Savaşın sona erdiği 1990 yılıyla birlikte Afrika kıtasına girişi, yeni bir "Soğuk Savaş" olarak adlandırılmış ve neticede yıllardır yerleşmiş olan düzen yıkılmıştır. Zira kıtanın bu yeni aktörleri ile birlikte, kıtada köklü geçmişe sahip sömürgeci devletlerin eski sömürgeleri üzerindeki tekeli yıkılmıştır.³⁴³ Bu yüzden İngiltere'nin Afrika kıtasında etkinliğini kaybetmemek ve eski sömürgeleriyle olan bağını muhafaza etmek için, kıtaya tekrar eski önemi göstermesi gerekli olmuştur.³⁴⁴ Bu doğrultuda İngiltere, dış yardım miktarını artırmış, ABD'den sonra kıtaya en çok yardım yapan ikinci ülke konumuna gelmiştir. Bu aktörlerden Çin'in kıtaya gelişi, Afrika'daki

³⁴⁰ Hüsamettin Aslan, "Brezilya'nın Afrika Politikası", *Afrika Araştırmaları Derneği AFAM*, 11 Ekim 2017, <https://www.afam.org.tr/brezilyanin-afrika-politikasi/> (Erişim Tarihi: 27.03.2018).

³⁴¹ Tepebaş, ss. 325-345.

³⁴² Taylor, s. 35.

³⁴³ Pınar Pehlivan, "Küresel Ticaret ve Afrika'ya Yansıması", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, 2017, ss. 334-35.

³⁴⁴ Kwesi Aning, "China and Africa: towards a new security relationship", (der.) Fantu Cheru ve Cyril Obi, *The Rise of China and India in Africa: Challenges, Opportunities and Critical Interventions*, London, Zed Books, 2010, s. 153.

İngiltere'nin yerleşmiş stratejisini bozsa da ilerleyen dönemde, Çin-İngiltere-Afrika üçlü işbirliği kurulmuş, böylelikle İngiltere Çin'in varlığını fırsata çevirmesini bilmiştir.³⁴⁵

2.1.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Siyaseti

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin uluslararası ve ulusal siyasetindeki çeşitli unsurların Afrika-İngiltere ilişkileri üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu unsurların; uluslararası örgütler, ulusal düzeyde yaşanan krizler, siyasi partilerin Afrika politikaları ve liderlerin Afrika'ya bakış açılarıyla şekillendiği söylenebilir. Uluslararası örgütler, getirdiği sınırlılıklar ve müdahaleci tutumları ile krizler ise ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutları ile ilişkileri etkilemektedir. Siyasi oluşum içerisinde önemli bir yere sahip olan siyasi partilerin; ideolojileri, politikaları, işlevleri, kurumsal yapıları gibi unsurlar açısından farklı özelliklere sahip olmaları da siyasete etki eden bir unsurdur. Bunun yanı sıra karar alma sürecinde kritik bir konumda bulunan liderler de politika yapım sürecinde ön plana çıkmakta ve aldıkları kararlar ile ikili ilişkileri etkilemektedir.

İngiltere, 1945 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne daimi üye olmuş, 1949 yılında ise NATO'nun kurucu üyeleri arasında yer almıştır.³⁴⁶ İngiltere'nin 1961 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusu, global çıkarlar peşinde koştuğu gerekçesiyle 1962 yılında Charles De Gaulle Fransa'sı tarafından reddedilmiştir.³⁴⁷ 1973 yılında İngiltere'nin AET üyeliği, İngiltere'nin İMT'deki çıkarlarının çoğundan vazgeçme vaadiyle kabul edilmiştir.³⁴⁸ İngiltere'nin bu gerekçeyle birlikte AET'ye girmesi, bu kuruluşa üye olan Afrikalı eski sömürgeleriyle arasında sorun olmuştur. Örneğin Nijerya, İngiltere'nin AET'ye katılmasıyla, İMT ile bağlarının zayıflayacağından endişe etmiştir.³⁴⁹ Bu endişe haklı çıkmış, İngiltere'nin AET'ye katılmasıyla birlikte sömürge pazar payını kaybederken, ticarette düşüş görülmüş ve nihayetinde döviz kıtlığı yaygın hale gelmiştir.³⁵⁰

³⁴⁵ Jing Gu ve diğerleri, "China-UK-Africa Trilateral Cooperation on Trade and Investment: Prospects and Challenges for Partnership for Africa's Development", IDS Evidence Report No: 218, Ocak 2017, s. 9.

³⁴⁶ "United Kingdom profile - Timeline", BBC, 18 Ağustos, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18028620> (Erişim Tarihi: 29.09.2018).

³⁴⁷ Andy Williams, *UK Government & Politics*, Oxford, Heinemann, 1998, s. 214.

³⁴⁸ Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, s. 206.

³⁴⁹ Oye Ogunbadejo, "Nigeria and the Great Powers: The Impact of the Civil War on Nigerian Foreign Relations ", *African Affairs*, Cilt 75, Sayı 298, Ocak 1976, s. 16.

³⁵⁰ Csis, "How British Policy Toward Africa Is Shaped and Executed", *CSIS Africa Notes*, Number 87, Washington, 27 Temmuz 1988, s. 3.

Ulusal sorunlar açısından bakıldığı zaman öncelikli olarak ekonomik krizlerden bahsetmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere, ulusal zenginliğinin yaklaşık dörtte birini kaybetmesinden kaynaklı olarak ekonomik çöküntü içerisine girmiştir. Öyle ki savaş sürecinde ABD'den temin edilen krediler, 1945'te İngiltere'yi dünyanın en borçlu devleti haline getirmiştir.³⁵¹ İngiltere, 1960 ve 1970'ler boyunca ekonomik sıkıntıyı şiddetli bir şekilde hissetmiştir. Öyle ki 1970'lerde artan ekonomik krizden kaynaklı olarak 1972 yılında gerçekleşen grevde, maden işçileri başarılı olmuş ve grev 1974 yılında Heat Hükümeti'nin düşmesine neden olmuştur.³⁵² 1980 ve 1990'larda da ekonomik sıkıntının yaşandığı dönemler olsa da 2008 yılında yaşanan kriz küresel etki oluşturması bakımından önemlidir. İngiltere bu krizden büyük oranda etkilenmiş ve ekonomik durgunluk yaşamıştır.³⁵³

Siyasi kriz olarak Anthony Eden ve Margaret Thatcher'ın istifa süreçlerinden bahsedilebilir. Eden, Süveyş Operasyonu sonrası istifa etmek durumunda kalmıştır. "Demir Leydi" unvanıyla güçlü bir kişiliğe sahip olan Thatcher, sendikalara karşı sert politikalar uygulamıştır. Thatcher'in radikal uygulamaları ve "Thatcherism"³⁵⁴ olarak adlandırılan politikaları sonucunda ülkede büyük çapta grevler düzenlenmiştir.³⁵⁵ Nihayetinde Thatcher, ülkede yaşanan gergin ortam sonrası kendi partisinden de yeterli desteği görememiş ve 1990 yılında parti liderliğini elde edemeyerek istifa etmiştir.³⁵⁶ Siyasi açıdan kriz olarak değerlendirilebilecek David Cameron döneminde yaşanmıştır. 2010 seçimlerinde Muhafazakar Parti'nin tek başına iktidarı kuramaması ve Liberal Demokrat Parti ile koalisyon kurması, İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk defa bu seçimlerde yapılması itibarıyla siyasi geleneğe aykırı bir durum olarak değerlendirilebilir.³⁵⁷ Cameron döneminde yaşan siyasi kriz ise İngiltere'nin AB'den ayrılmak amacıyla gerçekleştirmiş olduğu Brexit olarak adlandırılan referandumdur.

³⁵¹ Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, s. 191.

³⁵² Black, *Kısa İngiltere Tarihi*, s. 207.

³⁵³ "İngiltere'de kriz yarası derinleşiyor", *Deutsche Welle*, 17 Kasım 2008, <https://www.dw.com/tr/ingilterede-kriz-yarasi-derinlesiyor/a-3799161>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

³⁵⁴ Serbest piyasa ekonomisi, düşük vergilendirme, minimal devlet, özelleştirme anlayışı doğrultusunda yürütülen politika. (John Oakland, *Contemporary Britain*, London ve New York, Taylor & Francis, 2005, s. 4).

³⁵⁵ Jeremy Black, *Britain Since The Seventies: Politics and Society in The Consumer Age*, London, Reaktion Books, 2004, s. 124.

³⁵⁶ Rodney Brazier, "The Downfall of Margaret Thatcher", *The Modern Law Review*, Cilt 54, Sayı 4, Temmuz 1991, s. 475.

³⁵⁷ Ben Lauderdale, "A Brief Political History Of The United Kingdom", *FiveThirtyEight*, 25 Mart 2015, <https://fivethirtyeight.com/features/a-brief-political-history-of-the-united-kingdom/> (Erişim Tarihi: 29.09.2018).

Referandum sonucunda % 51,9'a % 48,1 ile AB'den ayrılma kararı çıkmıştır.³⁵⁸ Referandumda AB'de kalmaktan yana olan Cameron, istediği sonuç çıkmaması üzerine istifa etmiştir.³⁵⁹ İngiltere'de siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda tahribata yol açan bir faktör olarak IRA (Irish Republican Army) terör örgütünden bahsetmek gerekir. Çıkış noktası 1913 yılına dayanan IRA, İrlanda'nın İngiltere'den bağımsızlığını savunmakta ve bu amaç doğrultusunda silahlı eylemlerde bulunmaktadır. 2005 yılında mücadelesine siyasi olarak devam etme kararı alsa da ayrılan kollarıyla günümüze kadar İngiltere'de eylemlerine devam etmektedir.³⁶⁰

Tablo 3'te de görüleceği üzere 1945 sonrası İngiltere siyasetinde, İşçi Partisi ve Muhafazakar Parti baskın konumda yer almıştır. Her iki partinin Afrika politikaları, iktidarları döneminde Afrika-İngiltere ilişkilerinin yönünü tayin etmiştir. Muhafazakar Parti, Afrika'yı "bir fırsattan ziyade sorunun kaynağı" olarak görmüştür. Muhafazakar Parti'nin Afrika politikası asgari düzeyde kalırken aynı zamanda Afrika dışlanmıştır. Muhafazakarlar, Afrika sorunlarına ilgi duymamış, daha doğru bir ifadeyle sorunları hafifletmeye yardımcı olabilecek stratejilere yatırım yapabilecek politik iradeye sahip olamamışlardır.³⁶¹ İşçi Partisi, Muhafazakarların aksine aktif bir Afrika politikası benimsemiştir. İşçi Partisi iktidarında ilk olarak Foreign and Commonwealth Office (FCO)'ten ayrı bir oluşum olarak, günümüzde İngiltere dış politikasında büyük bir etkiye sahip olan Department for International Development (DFID) kurulmuş. İşçi Partisi; çatışma, yasadışı göç, uluslararası suçlar, terörizm ve yoksulluk gibi Afrika sorunlarına ilgi duymuş ve bu sorunları kendi çıkarları için olası bir tehdit olarak görmüştür.³⁶²

İngiltere Başbakanlarının Afrika politikalarına bakıldığı zaman ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası görevde bulunan Clement Attlee'den bahsetmek gerekir. İngiltere'nin savaşta ekonomik olarak yıpranmasının çözümü olarak Attlee, Afrika kolonilerinin İngiliz ekonomik serveti yeniden canlandırmasına yardımcı olabileceğine inanmış ve bu

³⁵⁸ Alex Hunt ve Brian Wheeler, "Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU", *BBC*, 27 Eylül 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887>, (Erişim Tarihi: 29.09.2018).

³⁵⁹ Heather Stewart ve diğerleri, "David Cameron resigns after UK votes to leave European Union", *The Guardian*, 24 Haziran 2016, <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/david-cameron-resigns-after-uk-votes-to-leave-european-union> (Erişim Tarihi: 29.09.2018).

³⁶⁰ "IRA Örgütü nedir?", *Timetürk*, 10 Aralık 2017, <https://www.timeturk.com/ira-orgutu-nedir/haber-800587>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

³⁶¹ Ian Taylor, *International Relations of Sub-Saharan Africa*, New York, Bloomsbury Academic & Professional, 2010, s. 36.

³⁶² Taylor, s. 36.

doğrultuda politika yürütmüştür.³⁶³ 1957-1963 yılları arası görev yapan Başbakan Macmillan'ın Güney Afrika'da yapmış olduğu "değişim rüzgarı" adlı konuşma, Afrika bağımsızlık sürecini hızlandırması ve bu sürecin İngiltere hükümeti tarafından tanınması bakımından önemli olarak değerlendirilebilir.³⁶⁴

Tablo 3: İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere Başbakanları

Dönem	Başbakan	Parti
1945-1951	Clement Attlee	İşçi Partisi
1951-1955	Winston Churchill	Muhafazakâr Parti
1955-1957	Anthony Eden	Muhafazakâr Parti
1957-1963	Harold Macmillan	Muhafazakâr Parti
1963-1964	Alec Douglas-Home	Muhafazakâr Parti
1964-1970	Harold Wilson	İşçi Partisi
1970-1974	Edward Heath	Muhafazakâr Parti
1974-1976	Harold Wilson	İşçi Partisi
1976-1979	James Callaghan	İşçi Partisi
1979-1990	Margaret Thatcher	Muhafazakâr Parti
1990-1997	John Major	Muhafazakâr Parti
1997-2007	Tony Blair	İşçi Partisi
2007-2010	Gordon Brown	İşçi Partisi
2010-2016	David Cameron	Muhafazakâr Parti
2016-...	Theresa May	Muhafazakâr Parti

Kaynakça: GOV.UK, <https://www.gov.uk/government/history/past-prime-ministers>, (Erişim Tarihi: 29.09.2018).

Bağımsızlık sürecinin kabullenilmesinin ardından 1960 ve 1970'li yıllarda -biraz da ülkedeki ekonomik sıkıntılardan kaynaklı olarak- durağan bir Afrika politikası izlenmesine karşın, 1979 yılında göreve gelen Muhafazakar Parti lideri Margaret Thatcher ile Afrika politikasında bir düşüş görülmüştür. Öyle ki İngiltere'nin diplomatik temsilciliklerinin kıta genelinde sayısı azaltılmış, hatta birçoğu da kapatılmıştır. Thatcher, Afrika'yı öncelik olarak görmemiş, kıta sorunlarına karşı "Afrika sorunlarına Afrika çözümleri" politikasını benimsemiştir. Bu dönemde müdahil olunan en önemli sorun olarak, GAC'taki apartheid rejimine karşı alınan önlemlerden bahsedilebilir.³⁶⁵ Thatcher sonrası göreve gelen John Major'un Afrika politikası Thatcher ile benzerlik

³⁶³ Tom Porteous, *Britain in Africa*, London, Zed Books, 2008, s. 6.

³⁶⁴ http://www.emersonkent.com/speeches/wind_of_change.htm, (Erişim Tarihi: 29.09.2018).

³⁶⁵ Taylor, s. 35-36.

göstermiş, Afrika problemlerine yönelik ilgisizlik devam etmiştir. Öyle ki bu dönemde yaşanan Ruanda soykırımına karşı İngiltere, bölgeyi "kendi çıkar alanı dışında" olarak değerlendirdiği için büyük bir umursamazlık göstermiştir.³⁶⁶

İngiltere Başbakanları içerisinde Afrika politikası itibariyle ön plana çıkan isim İşçi Partisi lideri Tony Blair olmuştur. Blair yönetiminde Afrika, önemli bir politika konusu haline gelmiştir. Blair, Afrika'yı "dünyanın vicdanında bir yara izi" olarak tanımlamış, kıta ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır.³⁶⁷ Muhafazakar Parti iktidarlarının aksine Blair yönetiminde Afrika sorunlarına çözüm üretilmeye çalışılmıştır. 1998 yılında Zimbabwe sorununda Blair'in arabulucu rolü, 1999 yılında Sierra Leone'a düzenlenen askeri operasyon, Ruanda sorununun Blair tarafından sıklıkla dile getirmesi gibi gelişmeler bunu örnek gösterilebilir.³⁶⁸ Ancak Taylor, İngiltere'nin potansiyelini göz önüne alarak, İşçi Partisi yönetiminde de Afrika'ya gereken önemin verilmediğini ifade etmektedir.³⁶⁹

2.2. Nijerya-İngiltere İlişkileri

2.2.1. Bağımsızlık Sonrası Nijerya'nın Siyasi Görünümü

1862 yılında Lagos'un İngiltere tarafından işgal edilmesiyle başlayan Nijerya'nın sömürgecilik süreci, bağımsızlığını kazandığı 1960 yılına kadar devam etmiştir.³⁷⁰ 1960-1999 arası dönemde Nijerya, çoğunlukla askeri rejim tarafından yönetilmiştir. Bu süreçte dönemsel olarak sivil yönetim denenmiş, ancak bu dönemler kısa sürmüştür. İlk olarak 1960-1966 arasında 1. Cumhuriyet olarak adlandırılan dönem yaşanmıştır. 1960-1963 yılları arasında Abubakar Tafawa Balewa, İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'e bağlı olarak başbakanlık görevini yürütmüştür. 1963 yılında İngiltere Kraliçesi sembolik görevini Nnamdi Azikiwe'ye bırakmış ve Azikiwe devlet başkanı olmuştur.³⁷¹ Bu dönemde üç farklı etnik grubun hakim olduğu bölgeler olan; kuzey, güney ve doğu

³⁶⁶ Taylor, s. 36.

³⁶⁷ Thomson, s. 164.

³⁶⁸ Rita Abrahamsen, "Blair's Africa: The Politics of Securitization and Fear", *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 30, Sayı 1, Ocak-Mart 2005, s. 68.

³⁶⁹ Taylor, ss. 35-37.

³⁷⁰ TBMM, Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri), Ankara, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, 2017, ss. 263,264.

³⁷¹ Akintunde Oyetade, "OBITUARY: Nnamdi Azikiwe", *Independent*, 15 Mayıs 1996, <https://www.independent.co.uk/incoming/obituary-nnamdi-azikiwe-5615956.html>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

arasında merkezi gücü elde etme yarışı görülmüştür.³⁷² Bu etnik gruplar arasındaki iktidar mücadelesi, 1. Cumhuriyet döneminin kısa sürmesine neden olmuştur.

1966 yılında ülke iki askeri darbe yaşamıştır. Güneyli bir Igbo olan General Johnson Aguiyi-Ironsi, 1966 yılında sivil yönetime son vermiş ve yönetimi ele geçirmiştir. Bu darbeden 6 ay sonra kuzey bölgesinden olan General Yakubu Gowon tarafından karşı darbe yapılmıştır.³⁷³ Etnik gruplar arasında var olan iktidar mücadelesi yerini kanlı çatışmaya bırakmıştır. 1967 yılında doğu bölgesinin Biafra Cumhuriyeti adı altında bağımsızlığını ilan etmesiyle, otuz ay sürecek kanlı bir iç savaş patlak vermiştir.³⁷⁴ Ancak doğu bölgesinin bu ayrılıkçı hareketi bastırılmıştır. 1966 yılında karşı darbe ile yönetimi ele geçiren General Gowon 1975 yılında General Murtala Muhammed tarafından yapılan başka bir darbe ile devrilmiştir.³⁷⁵ Ancak Murtala göreve geldikten sadece altı ay sonra, başarısız bir darbe girişimi esnasında suikasta uğrayarak yaşamını yitirmiştir.³⁷⁶ Murtala'dan sonra 1976 yılında General Olusegun Obasanjo yönetimi devralmış ve daha önceki askeri yönetimlerde görülmemiş bir şekilde, 1979 yılında sivil yönetime geçişi sağlamıştır.³⁷⁷

1979 yılında 2. Cumhuriyet olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Bu dönemde, yönetimi devralan kuzeyli Hausa-Fulani kabilesine mensup bir Müslüman olan Shehu Shagari, yeni bir anayasa yaparak yönetim sistemini parlamenter sistemden başkanlık sistemine dönüştürmüştür. Bu dönemde yaşanan ekonomik sorunlar ve yolsuzluklar, hükümetinin gücünün zayıflamasına yol açmıştır.³⁷⁸ Bu durumun bir sonucu olarak, 1983 yılında General Muhammadu Buhari tarafından yapılan bir darbe ile Shagari hükümeti devrilmiştir. Ancak mevcut ekonomik sıkıntılara net bir çözüm üretmediği

³⁷² Ekanade Olumide ve Tinuola Ekanade, "The First Republic and The Interface of Ethnicity and Resource Allocation in Nigeria's First Republic" *Afro Asian Journal of Social Sciences*, Cilt 2, Sayı 2, 2011, s. 2.

³⁷³ Adegboyega I. Ajayi, "Military regimes and nation building in Nigeria, 1966-1999", *African Journal of History and Culture*, Cilt 5, Sayı 7, Eylül, 2013, s. 140.

³⁷⁴ Falode A. James, "The Nigerian civil war, 1967-1970: A revolution?", *African Journal of Political Science and International Relations*, Cilt 5, Sayı 3, Mart 2011, s. 120.

³⁷⁵ E. C. Ejiogu, "Colonial Army Recruitment Patterns and Post-Colonial Military Coups Detat in Africa: The Case of Nigeria, 1966-1993", *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, Cilt 35, Sayı 1, 2007, s. 124.

³⁷⁶ Michael M. Ogbeidi, "Political Leadership and Corruption in Nigeria Since 1960: A Socio-economic Analysis", *Journal of Nigeria Studies*, Cilt 1, Sayı 2, Güz 2012, s. 8.

³⁷⁷ Olusoji J. George ve diğerleri, "Military Intervention in the Nigerian Politics and Its Impact on the Development of Managerial Elite: 1966-1979", *Canadian Social Science*, Cilt 8, Sayı 6, 2012, s. 51.

³⁷⁸ Nwokeke P. Osinakachukwu ve diğerleri, "The Success and Shortcomings of Democratic Development in Nigeria from 1960 to 1999: An Overview", *Journal of Politics and Law*, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2011, s. 168.

için Buhari hükümeti, 1985 yılında General Ibrahim Babangida tarafından gerçekleştirilen başka bir darbe ile yönetimi bırakmak durumunda kalmıştır. 1985 yılında sivil yönetime geçiş vaadiyle göreve gelen General İbrahim Babangida, aksine bir uygulamayla baskıcı bir yönetim anlayışı benimsemiştir.³⁷⁹ 1993 yılında yapılan seçimlerde Moshood Abiola % 57 oy alarak birinci parti olmuş, ancak Babangida seçimi askıya almıştır. Seçim sonucunu kabul etmeyen General Babangida, daha sonra ikna edilmiş ve istifa ederek görevi Ernest Shonekan'a bırakmıştır.³⁸⁰

Ernest Shonekan'ın başkanlığıyla birlikte 3. Cumhuriyet dönemi başlamıştır. Ancak bu dönem yalnızca üç ay sürmüştür. Bu üç ayın sonunda savunma bakanı olan General Sani Abacha, yapmış olduğu darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Abacha, baskıcı bir politika izleyerek, hem Nijerya'nın uluslararası toplumdan dışlanmasına neden olmuş, hem de halkıyla bağlantısı kopmuş bir devlet meydana getirmiştir.³⁸¹ 1998 yılında Abacha'nın ani ve gizemli ölümü, 4. Cumhuriyet dönemine geçiş sürecini başlatmıştır. Bir yıllık geçiş süreci General Abdulsalam Abubakar yönetiminde tamamlanmıştır.³⁸²

1999 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden süreç, 4. Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılmaktadır. İlk iki seçimden galip ayrılan Olusegun Obasanjo bu döneme damgasını vurmuştur. Daha önce 1976-1979 arasında da devlet başkanlığı yapan Obasanjo, her iki dönemde de geçiş süreçlerinde görev almıştır. 1979 yılında askeri rejimden sivil rejime geçişi sağladığı gibi, 1999 yılında da geçilen sivil yönetimin ilk devlet başkanı olmuştur.³⁸³ 2007 yılında -her ne kadar tartışmalı olsa da- Nijerya tarihinde bir sivil liderden bir başka sivil lidere geçişinin sağlandığı ilk seçim gerçekleşmiş ve yönetime Umaru Yar'Adua gelmiştir.³⁸⁴ Ancak 2010 yılında Yar'Adua'nın ölümü üzerine yardımcısı Goodluck Jonathan görevi devralmıştır.³⁸⁵

³⁷⁹ Osinakachukwu ve diğerleri, s. 170.

³⁸⁰ Michael M. Ogbeidi, "A Culture of Failed Elections: Revisiting Democratic Elections in Nigeria, 1959-2003", *HAOL*, Sayı 21, Kış 2010, s. 50.

³⁸¹ Ahmet G. Uluer, *Nijerya'da Silahlı Örgütler: Boko Haram ve Mend*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 33.

³⁸² Chris Ojukwu ve Oni E. Oluwole, "Ethnicity and Political Transition Programmes in Nigeria, 1960-1999", *Journal of African Elections*, Cilt 15, Sayı 2, 2016, s. 172.

³⁸³ Richard L. Sklar ve diğerleri, "Nigeri: Completing Obasanjo's Legacy", *Journal of Democracy*, Cilt 17, Sayı 3, Temmuz 2006, s. 100.

³⁸⁴ TBMM, s. 267.

³⁸⁵ "Nigerian president Umaru Yar'Adua dies after months of illness", *Telegraph*, 6 Mayıs 2010, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/7683904/Nigerian-president-Umaru-YarAdua-dies-after-months-of-illness.html>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

Jonathan 2015 yılına kadar görevini sürdürmüş ve 2015 seçimlerinde daha önce 1983-1985 döneminde de görev yapan Muhammed Buhari'ye görevi devretmiştir.³⁸⁶

2.2.2. Siyasi İlişkiler

Bağımsızlık sonrası ilk yıllarda İngiltere-Nijerya siyasi ilişkileri olumlu bir grafik çizmiştir. Bunun temel nedeni olarak, Nijerya devlet sisteminin İngiltere tarafından bizzat kurulması gösterilebilir. İngiltere, 1950'lerin sonuna doğru Nijerya'da sömürgeciliği devam ettiremeyeceğini anlayınca; kuzey, güney ve doğudan oluşan federal bir yapı oluşturmuştur.³⁸⁷ Bu federal yapı, bağımsız Nijerya'nın sistemini meydana getirmiştir. 1959 yılına gelindiğinde ise seçimle birlikte İngiliz Westminster Modeli uygulanmaya başlanmış, böylelikle parlamenter sistem kurulmuştur.³⁸⁸ Bu sistem, ilk yerli başbakanını üretirken aynı zamanda İngiltere Kraliçesinin -temsilen de olsa- bir üst otorite olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu durum, özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında Nijerya üzerindeki İngiliz etkisinin devam etmesini sağlamıştır.³⁸⁹

İngiltere'nin kurmuş olduğu sistem doğrultusunda ilk olarak 1923'lerde ortaya çıkan partiler, bağımsızlık sürecinde çeşitlenmiştir.³⁹⁰ Bu partiler hem Nijerya siyasal hayatının hem de İngiltere-Nijerya ilişkilerinin şekillenmesinde başat rol oynamışlardır. İngiltere, Nijerya'da çoğunluğu oluşturan kuzey bölgesinin Northern People's Congress (NPC) partisi ile yakın bir ilişki kurmuştur.³⁹¹ İngiltere'nin kuzeyi desteklemesinin ardında yatan gerçek, diğer bölgelere oranla kuzey halkının daha uysal bir yapıda olmasıdır.³⁹² İngilizlerin desteklediği NPC, 1959 seçimlerinde 142 sandalye alarak birinci parti olmuş ve 89 sandalye kazanan batı bölgesinden National Council of Nigeria

³⁸⁶ "Nigeria election: Muhammadu Buhari wins presidency", *BBC*, 1 Nisan 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-32139858>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

³⁸⁷ Toyin Falola ve Ann Genova, *Historical Dictionary of Nigeria*, Plymouth, Scarecrow Press, 2009, s. xxxvi.

³⁸⁸ Daniel E. Gburevie ve Samuel Oni, "Post Colonial Nigeria: Power and Politics in the First Republic, 1960-66", (der.) Rotimi Ajayi ve Joseph O. Fashagba, *Unders tanding Government and Politics in Nigeria*, Omu-Aran, Landmark University Press, 2014, s. 61.

³⁸⁹ Henry A. Kifordu, "Nigerian Political Systems since Political Independence: Changes an Trejectories", *Revista Eletrônica de Relações Internacionais do Centro Universitário Unieuro*, Sayı 12, 2013, ss. 94-95.

³⁹⁰ J. Shola Omotola, "Nigerian Parties and Political Ideology", *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, Cilt 1, Sayı 3, 2009, s. 620.

³⁹¹ Abdülkadir Turan, "Nijerya'daki İslâmî Hareketler", *Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM)*, 6 Mart 2018, <http://sdam.org.tr/haber/151-nijeryadaki-islami-hareketler/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

³⁹² Olumide Ekanade, "The inter-face of ethnicity and revenue allocation in Nigeria's first republic", *African Identities*, Cilt 10, Sayı 1, Şubat 2012, s. 96.

and Cameroon (NCNC) partisiyle koalisyon kurmuştur.³⁹³ Bu dönemde NPC lideri Ebubekir Tafawa Balewa başbakan olurken, 1963 yılında cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte, NCNC lideri Nnamdi Azikiwe de devlet başkanı olmuştur.³⁹⁴ İngiltere, bağımsızlık sürecinde oluşturmuş olduğu elit kadronun meyvesini, bu dönemde almıştır. Başbakan Balewa, 1945 yılında Londra'ya eğitim için gitmiş ve 1946 yılında tekrar Nijerya'ya dönmüştür. Döndüğü yıl kuzey bölgesi meclisine girerken, 1947 yılında Lagos'taki merkez yasama meclisine girmiş ve nihayetinde 1957 yılında Nijerya'nın ilk başbakanı olarak görev yapmıştır.³⁹⁵ İngiltere ile yakın ilişkiye sahip bir partinin ve liderin iktidar olması, 1. Cumhuriyet döneminde İngiltere-Nijerya siyasi ilişkilerine olumlu yansımıştır.

1. Cumhuriyet dönemi Balewa dış politikasının genel olarak donuk olduğu söylenebilir. Balewa, uluslararası ilişkilerde pasif davranmış, krizlere fazla müdahil olmamayı tercih etmiştir. Balewa'nın dış politikası başta İngiltere olmak üzere, batı yanlısı olmuştur. Öyle ki İngiltere yanlısı Başbakan Balewa ile milliyetçi anlayışa sahip devlet başkanı Azikiwe çeşitli siyasal konularda çatışma yaşamışlardır. Bu dönemdeki İngiltere-Nijerya sıkı ilişkilerine bir diğer örnek ise, Nijerya'da bulunan İngiliz diplomatlarının sayılarındaki fazlalıktır. Bu dönemde SSCB sadece 10 kişi ile temsil edilirken, İngiliz diplomatlarının sayısı 100 civarında olmuştur.³⁹⁶

Bağımsız Nijerya'nın İngiltere ile siyasal ilişkisinin, 1960 tarihinde imzalanan İngiltere-Nijerya Savunma Antlaşması ile başladığı söylenebilir.³⁹⁷ Ancak bu antlaşma hem İngiltere meclisinde hem de Nijerya basınında ciddi eleştiri almıştır.³⁹⁸ 21 ve 23 Şubat tarihlerinde *Sunday Times* ve *West African Pilot* gazetelerinde federal hükümetin İngiltere ile gizli savunma antlaşması yaptığı haberi, Nijerya'da tepkilere sebep olmuş ve nihayetinde Ocak 1962 yılında antlaşma yürürlükten kaldırılmıştır.³⁹⁹ Bu

³⁹³ Nwankwo J. Chidi, "Politics of Merger of Political Parties in Nigeria: The Past and Present Efforts to Evolve Two Major Parties", *Journal of Policy and Development Studies*, Cilt 9, Sayı 2, Şubat 2015, s. 57.

³⁹⁴ Ikechukwu A. Kanu, "The Political Philosophy of Azikiwe as an Ideology of Political Regeneration For Nigeria", *Bassey Andah Journal*, Cilt 3, 2010, s. 179.

³⁹⁵ "Abubakar Tafawa Balewa", *Encyclopædia Britannica*, 20 Ocak 2015, <https://www.britannica.com/biography/Abubakar-Tafawa-Balewa>, (Erişim Tarihi: 06.04.2018).

³⁹⁶ <http://www.blackpast.org/gah/balewa-sir-abubakar-tafawa-1912-1966> (Erişim Tarihi: 06.04.2018).

³⁹⁷ Marco Wyss, "A Post-Imperial Cold War Paradox: The Anglo-Nigerian Defence Agreement 1958–62", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 44, Sayı 6, 2016, s. 997.

³⁹⁸ Nereus I. Nwosu, "Legislature and Foreign Policy: Nigeria's Experience Under The First And Second Republics", *Journal of Eastern African Research & Development*, Cilt 24, 1994, ss. 94.

³⁹⁹ Gordon J. Idang, "The Politics of Nigerian Foreign Policy: The Ratification and Renunciation of the Anglo-Nigerian Defence Agreement", *African Studies Review*, Cilt 13, Sayı 2, Eylül 1970, ss. 228-230.

antlaşmanın ardında yatan gerçek, ABD'nin İngiltere'yi Nijerya ile yakın ilişki kurması konusunda teşvik etmesidir. Gana örneğinde olduğu gibi, bazı Afrikalı devletlerin Sovyet etkisine girmesi, ABD'nin Nijerya'ya verdiği önemi artırmıştır. Bu süreçte İngiltere, askeri yardımlar üzerinden Nijerya ile yakın ilişki kurmuştur.⁴⁰⁰

Balewa, iktidarının ilerleyen döneminde Nijerya'nın İngiltere'ye olan bağımlılığının azalması için ticari ilişkileri çeşitlendirmiş, ayrıca ABD ve diğer Avrupalı devletlerle ilişkilerini genişletme çabası gütmüştür. Ancak, özellikle Soğuk Savaş sürecinde komünizm tehlikesinden korkması ve İngiltere'yle olan sıkı ilişkileri, Nijerya'nın Batı'ya ve İngiltere'ye olan bağımlılığını devam ettirmiştir.⁴⁰¹ Balewa döneminde İngiltere ile ilişkilerde iki konuda çatışma yaşanmıştır. Balewa, İngiltere'nin Rodezya (Zimbabve)'daki ırkçı Ian Smirth hükümetine göz yumarak, müdahalede ağır davrandığını belirtmiştir.⁴⁰² Ayrıca İngiltere'nin Güney Afrika'daki apartheid rejimini savunmasını eleştirmiş ve Güney Afrika'nın İMT'den çıkarılması yönünde talepte bulunmuştur.⁴⁰³ Ancak bu eleştiriler iyi ilişkilere gölge düşürmemiş, genel olarak 1. Cumhuriyet Döneminde Nijerya-İngiltere siyasi ilişkileri olumlu seyretmiştir.

1967 yılında patlak veren Biafra Savaşı olarak adlandırılan iç savaş, iyi giden İngiltere-Nijerya ilişkilerinin sarsılmasına neden olmuştur. Biafra Savaşı'na büyük devletler de müdahil olmuş, Fransa ve Belçika ayrılıkçı doğu halkını desteklerken, SSCB, federal hükümeti desteklemiştir.⁴⁰⁴ İngiltere ise ilk başlarda Nijerya bütünlüğünün ulusal çıkarlarına daha uygun olduğu düşüncesiyle, tarafsızlığını koruyarak "bekle ve gör" politikası izlemiştir. Bu süreçte İngiliz hükümeti, Nijerya federal hükümetiyle yapmış olduğu silah ticaretine devam etmiştir.⁴⁰⁵ Bununla birlikte, 1940'tan beri Nijerya'nın doğu ve batısında yatırımları bulunan İngiliz petrol şirketi Shell-British Petroleum (BP), ikili politika izleyerek Biafra yönetimiyle de temas kurmuş ve talep edilen şirket işletme

⁴⁰⁰ Marco Wyss, "Cold War Burden-Sharing? The United States, Britain, and Military Assistance to Nigeria", *Lancaster University*, http://eprints.lancs.ac.uk/88421/1/Cold_War_Military_Assistance_HJ_Superfinal.pdf, (Erişim Tarihi: 07.04.2018), ss. 12-13.

⁴⁰¹ Eghosa E. Osaghae, *Crippled Giant: Nigeria Since Independence*, London, Indiana University Press, 1998, ss. 50-51.

⁴⁰² Ejitu N. Ota ve Chinyere S. Ecoma, "Nigerian Foreign Policy and the Democratic Experiment: The Lessons of History and Options for the 21st Century", *International Journal of Applied and Advanced Scientific Research*, Cilt 1, Sayı 1, 2016, s. 11.

⁴⁰³ Osaghae, s. 51.

⁴⁰⁴ Hazar, s. 60.

⁴⁰⁵ Joseph O. Akinbi, "Historicising British and Russian Intervention during the Nigerian Civil War, 1967 – 1970", *International Affairs and Global Strategy*, Cilt 34, 2015, ss. 2-3.

vergisini, federal hükümet yerine ayrılıkçı Biafra hükümetine vermiştir.⁴⁰⁶ İngiliz hükümeti kısa süre sonra Nijerya hükümetine açık bir şekilde destek vermiştir. Bunun en büyük nedenin, İngiltere'nin Nijerya'dan yapmış olduğu petrol ithalatının devamlılığını sağlamak olduğu söylenebilir. Ayrıca SSCB'nin Nijerya hükümetini destekleyerek silah satışında bulunması, İngiltere'yi dengeleyici rol oynamaya itmiştir.⁴⁰⁷

Ancak İngiltere, savaşın zor zamanlarında merkezi hükümetin beklediği desteği tam olarak vermemiştir. Nijerya hükümetinin beklediğinin aksine, İngiltere bu süreçte sadece küçük silah ve uçaksavar satışında bulunmuştur. İngiltere'nin bu kısıtlamada bulunma nedeni; Fransa, Hollanda ve Belçika'nın Nijerya'ya silah ambargosu koymaları sonrası, İngiltere'nin doğrudan müdahil olmasa bile, silah satışından dolayı Biafra'da yapılan katliamdan sorumlu olacağını bildirmeleri olmuştur.⁴⁰⁸ Ayrıca uluslararası güçlerden gelen tepkilerin yanında, İşçi Partisi hükümeti hem kendi partisinden hem de İngiliz basınından⁴⁰⁹ Nijerya'da izlenen siyasetten dolayı tepkiler almıştır.⁴¹⁰

Biafra Savaşı sonrası Nijerya hükümeti, İngiltere başta olmak üzere batı ile ilişkilerini azaltırken, savaş sürecinde silah tedarikçisi olan Sovyetlerle ilişkilerini geliştirmiştir.⁴¹¹ Bu dönemde Batı ile ilişkilerde genel olarak bir düşüş yaşansa da İngiltere ile ilişkiler zamanla tedrici ilerleme kaydetmiştir. Gowon'un bu ani politika değişiminin ardında savaş sonrası yıpranan ekonomiyi kalkındırmak istemesi yatmaktadır. Gowon, ekonomik restorasyonu uzun vadeli ve güvenli bir ilişki kurması şüpheli olan SSCB ile değil, köklü tarihsel geçmişi olan İngiltere ile yapmak istemiştir.⁴¹² Bu gelişmeler ışığında 1973 yılında Nijerya Devlet Başkanı Gowon, İngiltere'yi ziyaret etmiştir. Gowon, ziyaretinin temasını "mutabakat", "rehabilitasyon" ve "yeniden yapılandırma"

⁴⁰⁶ Aoy Raji ve Ts Abejide, "Oil and Biafra: An Assesment of Shell-BP's Dilemma During The Nigerian Civil War, 1967-1970", *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, Cilt 2, Sayı 11, Temmuz 2013, s. 16.

⁴⁰⁷ Karen E. Smith, "The UK and 'genocide' in Biafra", *Journal of Genocide Research*, Cilt 16, Sayı 2-3, 2014, s. 250.

⁴⁰⁸ Smith, s. 251.

⁴⁰⁹ A. B. Akinyemi, "The British Press and the Nigerian Civil War", *African Affairs*, Cilt 71, Sayı 285, Ekim 1972, s. 408.

⁴¹⁰ Gary Blank, "Britain, Biafra and the Balance of Payments: The Formation of London's 'One Nigeria' Policy", *Revue Française de Civilisation Britannique*, Cilt 18, Sayı 2, 2013, s. 66.

⁴¹¹ Gerald E. Ezirim, "Fifty Years of Nigeria's Foreign Policy: A Critical Review", *Sacha International Academic Journal*, s. 4.

⁴¹² Solomon Tai Okajare, "Nigeria in the Global System, 1960-1975: Exploring the Foundation of an Emergent African State's International Relations", *International Affairs and Global Strategy*, Cilt 47, 2016, s. 15.

olarak belirlemiştir. Gowon'un ziyaretinin ardından İngiltere Kraliçesi, 13-14 Ekim 1975 tarihlerinde bir ziyaret planlamış, ancak 29 Haziran tarihinde Gowon'a darbe yapılmasıyla bu ziyaret gerçekleşmemiştir.⁴¹³ Balewa döneminde olduğu gibi İngiltere'nin GAC ve Zimbabwe'deki tutumu ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bunlara ek olarak, 1973 yılında İngiltere'nin AET'ye katılması, ilişkileri olumsuz etkileyen bir başka unsur olmuştur. Nijerya, İngiltere'nin AET'ye katılmasıyla, İMT ile bağlarının zayıflayacağından endişe etmiştir.⁴¹⁴

Gowon'u devirerek göreve gelen Murtala Muhammed, seleflerinin aksine Afrika merkezli bir dış politika benimsemiştir. Murtala'nın bu politikasının tezahürü, Angola Krizi'nde açık bir şekilde görülmüştür.⁴¹⁵ Krize Güney Afrika'nın dahil olması ve bu durumun İngiltere tarafından desteklenmesi, Nijerya-İngiltere ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.⁴¹⁶ Murtala'nın suikasti sonrası göreve gelen General Olusegun Obasanjo döneminde ilişkiler iyice kötüleşmiştir. İlişkilerin kötüleşmesinin temel nedeni, devrik devlet başkanı Gowon ile İngiltere'nin işbirliği yaparak darbeyi gerçekleştirdiklerinden şüphelenilmesidir. Bu şüpheleri destekleyen en büyük dayanak noktası, darbe devam ederken darbeyi gerçekleştiren Bukar Suka Dimka'nın, İngiliz Yüksek Komiserliğini ziyaret etmesi olmuştur. Ayrıca kendisine yapılan darbe sonrası İngiltere'de ikamet eden Gowon'un, Nijerya hükümeti tarafından iade talebinin reddedilmesi de ilişkilere olumsuz yansımıştır.⁴¹⁷ Bu gelişmeler üzerine Nijerya, karşı hamle olarak 1978 yılında Barclays Bank'ı Union Bank adıyla, British Petroleum'u da African Petroleum adıyla millileştirmiştir.⁴¹⁸

On üç yıllık askeri yönetimin ardından 1979 yılında 2. Cumhuriyet olarak adlandırılan döneme girilmiştir. Bu dönemde İngiliz tarzı parlamenter sistemden, Amerikan tarzı

⁴¹³ David Aworawo, "National Interest and Foreign Policy: The Dynamics of Nigerian-British Relations, 1960-1999", *Valahian Journal of Historical Studies*, Cilt 16, Aralık 2011, ss. 61-62.

⁴¹⁴ Ogunbadejo, Nigeria and the Great Powers: The Impact of the Civil War on Nigerian Foreign Relations ", s. 16.

⁴¹⁵ Teryima B. Ashaver, "Continuities and discontinuities in Nigerian foreign policy", *International Journal of Development and Sustainability*, Cilt 3, Sayı 2, 2014, s. 291.

⁴¹⁶ Aworawo, s. 63.

⁴¹⁷ John Darnton, "Nigerian Demand That Britain Extradite Gowon, Ex-Chief of State, Said to Produce Crisis in Relations", *The New York Times*, 4 Nisan 1976, <https://www.nytimes.com/1976/04/04/archives/nigerian-demand-that-britain-extradite-gowon-exchief-of-state-said.html>, (Erişim Tarihi: 09.04.2018).

⁴¹⁸ Aworawo, s. 64.

başkanlık sistemine geçilmiştir.⁴¹⁹ Ancak bu değişim ilişkilere olumsuz yansımamış, bilakis Shehu Shagari hükümetiyle birlikte İngiltere-Nijerya ilişkilerinde iyileşme görülmüştür. Bunun temel nedeni, diğer iktidar dönemlerinde İngiltere-Nijerya ilişkilerini olumsuz etkileyen Güney Afrika probleminin, muhafazakar Shagari hükümeti tarafından önemsiz addedilmesiyle, ilişkilerdeki en büyük sorunun ortadan kalkmış olmasıdır.⁴²⁰ 1981 yılında Shagari İngiltere'yi ziyaret etmiş ve ilişkileri geliştirecek yeni alanlar bulmak için çaba sarf etmiştir.⁴²¹

1983 yılında 2. Cumhuriyet dönemi, General Muhammadu Buhari'nin yapmış olduğu askeri darbe ile sona ermiştir. Sivil yönetim altında olumlu seyir gösteren İngiltere-Nijerya ilişkisi, Buhari dönemiyle birlikte yine düşüş yaşamıştır. Bu düşüşte "Dikko Olayı" önemli bir etkiye sahiptir. Devrik lider Shagari'nin, hazineden 6 milyon dolar çalmakla suçlanan kayınbiraderi Umaru Dikko, darbe sonrası sığındığı İngiltere'den Nijerya-İsrail işbirliği ile kaçırılmaya çalışılmıştır.⁴²² Başarısız olan bu kaçırma girişiminin ardından iki ülke diplomatik temsilcilerini geri çağırılmışlardır. Bu süreçte siyasi ilişkiler, hiçbir dönemde olmadığı kadar dibe vurmuştur. Öyle ki Nijerya halkı, bu dönemde hükümeti destekleyerek; İngiliz mallarını millileştirme, İMT'den çekilme gibi daha ileri adımların atılmasını talep etmiştir.⁴²³

1985 yılında General İbrahim Babangida'nın iktidara gelişiyle birlikte, İngiltere-Nijerya ilişkileri düzelmeye başlamıştır. Buhari döneminde yaşanan krizin ardından Nijerya'nın ekonomik iyileşmesi için gayret sarf eden Babangida, ilk iş olarak İngiltere ile ilişkileri düzeltme gayretinde bulunmuştur.⁴²⁴ Genel olarak iyi ilişkilerin olduğu bu dönemin

⁴¹⁹ Grace M. Brown, "Nigerian Political System: An Analysis", *International Journal of Humanities and Social Science*, Cilt 3, Sayı, Mayıs 2013, s. 175.

⁴²⁰ Aworawo, s. 59.

⁴²¹ Max Siollun, "President Shagari of Nigeria Visits the United Kingdom", *Nigerian History Channel*, 13 Nisan 2012, <https://maxsiollun.wordpress.com/2012/04/13/president-shagari-of-nigeria-visits-the-united-kingdom/>, (Erişim Tarihi: 09.04.2018).

⁴²² Ismail Bello, "Comparative Analysis of Nigeria Foreign Policy Under Muhammadu Buhari Administration 1983-1985 and 2015-2017", *Asia Pacific Journal of Education, Arts and Sciences*, Cilt 4, Sayı 4, Ekim 2017, s. 45.

⁴²³ Saleh Dauda, "Nigerian-British Relations Under Leadership of General Muhammedu Buhari 1984-1985: In Retrospect", *The Nigerian Academic Forum: A Multidisciplinary Journal*, Cilt 9, Sayı 3, Ekim 2005, s. 40.

⁴²⁴ B. Olawale Salami, "The Prelude to Babangida Regime's Foreign Policy Initiatives", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt 5, Sayı 3, Mart 2014, s. 82.

sonunda, Babangida'nın söz verdiği sivil yönetime geçişten vazgeçerek seçimleri iptal etmesi, ilişkileri olumsuz etkilemiş, İngiltere bu dönemde yardımları durdurmuştur.⁴²⁵

1993 yılında sivil yönetime geçiş sürecinde bozulan İngiltere-Nijerya ilişkisi, Geçici Ulusal Hükümet lideri Ernest Shonekan'ya, General Sanni Abacha tarafından darbe yapılmasıyla iyice kötüleşmiştir. Abacha'nın uygulamış olduğu baskıcı politikalar, sadece İngiltere ile ilişkileri bozmamış, Nijerya'nın uluslararası ilişkilerden soyutlanmasına neden olmuştur.⁴²⁶ İngiltere Abacha'nın politikalarını değiştirmek amacıyla askeri yardımı durdurmuş, buna ek olarak kısıtlı ekonomik ambargo uygulamıştır.⁴²⁷ 1995 yılında Shell'e karşı yürütülen protestonun⁴²⁸ liderliğini yapan Ken Saro Wiwa'nın idam edilmesiyle, İngiltere'nin uyguladığı yaptırımlar artmıştır.⁴²⁹ İlk olarak Nijerya, İMT'den çıkarılmıştır.⁴³⁰ Ayrıca İngiltere, Nijerya Hava Yolları'nın İngiltere'ye uçuş hakkını iptal etmiştir.⁴³¹ 1998 yılında Abacha'nın ölümü sonrası görevi devralan General Abdulsalam Abubakar ile birlikte, sivil yönetime geçiş süreci başlamıştır. Bu süreçte Abubakar, İngiltere ile bozulan ilişkileri düzeltmek amacıyla İngiltere'ye ziyarette bulunmuştur.⁴³²

1999 yılında yapılan başkanlık seçiminde, Olusegun Obasanjo'nun devlet başkanı olmasıyla 4. Cumhuriyet Dönemi başlamış ve ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreçte özellikle Abacha dönemindeki durgunluğun aksine, ilişkilerde ilerleme kaydedilmiştir. Bu gelişmenin Nijerya'ya bakan yönü, Obasanjo'nun uluslararası

⁴²⁵ Richard Dowden, "Babangida annuls presidential election: Britain freezes aid as Nigeria military pulls back from democracy", 24 Temmuz 1993, <https://www.independent.co.uk/news/world/babangida-annuls-presidential-election-britain-freezes-aid-as-nigeria-military-pulls-back-from-1493454.html>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

⁴²⁶ Enrico Monfrini, "The Abacha Case", (der.) Mark Pieth, *Recovering Stolen Assets*, Bern, Peter Lang, 2008, s. 42.

⁴²⁷ Sheriff F. Folarin, "Nigeria and the Dilemma of Global Relevance: Foreign Policy under Military Dictatorship (1993-1999)", *Covenant Journal of Politics and International Affairs (CUJPIA)*, Cilt 1, Sayı 1, Eylül 2013, s. 16.

⁴²⁸ Nijer Deltası'nda bulunan Ogoniland'ın petrol aramalarından kaynaklı olarak çevre kirliliğine maruz kalması sonucu, Wiwa liderliğinde -başta Shell olmak üzere- petrol şirketleri Ogoni halkı tarafından protesto edilmiştir. Aynı zamanda yazar olan ve "Movement for the Survival of the Ogoni People" hareketinin liderliğini yapan Wiwa, protestolar dahilinde büyük kampanyalar düzenlemiş ve Nijerya hükümetine yoğun eleştiriler getirmiştir. (<https://www.britannica.com/biography/Ken-Saro-Wiwa>, Erişim Tarihi: 05.12.2018)

⁴²⁹ Lazarus B. Saale, "The Death of Ken Saro-Wiwa: Its Moral Implications on Nigeria", *International Journal of Art and Humanities (IJAH)*, Cilt 3, Sayı 4, Eylül 2014, s. 116.

⁴³⁰ <http://thecommonwealth.org/history-of-the-commonwealth/nigeria-suspended-commonwealth>, (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

⁴³¹ Aworawo, s. 66.

⁴³² E. E. Obioha, "Role of The Military in Democratic Transitions and Succession in Nigeria", *International Journal of Social Science and Humantiy Studies*, Cilt 8, Sayı 1, 2016, s. 260.

ilişkilerde aktif bir politika izlemesidir. Obasanjo; BM, Afrika Birliği gibi uluslararası örgütlerde de etkili olmayı amaçlamıştır.⁴³³ Bu doğrultuda İngiltere ile ilişkileri geliştirmek isteyen Obasanjo, ilk olarak İMT'ye katılma talebinde bulunmuştur. Bu talep sonrası Nijerya, kısa süre içerisinde örgüte tekrardan kabul edilmiştir.⁴³⁴ Siyasi ilişkilerin gelişmesinin İngiltere'ye bakan yönü ise Afrika'ya ilgi duyan Tony Blair'in başbakan olmasıdır. Ancak Blair'in göreve geldiği 1997 yılında Nijerya'da Abacha'nın görevde olması, ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. İkili ilişkiler 2000 yılı sonrası Obasanjo ve Blair'in yakın ilişkileriyle birlikte, gelişme trendi göstermiştir.⁴³⁵ Bu doğrultuda çeşitli diplomatik ziyaretler gerçekleşmiştir. 2002 yılında Blair dört günlük Afrika turu düzenlemiş ve ilk olarak Nijerya'yı ziyaret etmiştir.⁴³⁶ 2003 yılında ise Kraliçe II. Elizabeth Nijerya'ya bir ziyarette bulunmuştur.⁴³⁷

Blair dönemindeki aktif Afrika politikasının aksine, Gordon Brown başkanlığında bu politikanın sürdürülemez olduğu düşüncesiyle ilişkilerde kısıtlamalara gidilmiştir.⁴³⁸ Bu kısıtlamalardan Umaru Musa Yar'Adua Nijerya'sı da nasibini almış, siyasi ilişkiler Blair dönemine oranla durgun kalmıştır. 2010 yılında İngiltere'de David Cameron ve Nijerya'da Goodluck Jonathan'ın yönetime gelmesinin, siyasi ilişkilere olumlu etkisi olmuştur. İlk olarak 2011 yılında Başbakan Cameron Nijerya'ya ziyarette bulunmuştur.⁴³⁹ 2012 yılında Londra'da düzenlenen Somali Konferansında iki lider görüşmüş ve Cameron terör ile mücadele konusunda Nijerya'ya destek olacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁰ 2015 yılında göreve gelen mevcut devlet başkanı Muhammadu Buhari döneminde de ilişkilerde belli bir istikrar yakalanmıştır. Başkan Buhari hem tedavi için

⁴³³ Chukwuemeka E. Okuchukwu, "Nigerian foreign policy-relations (1999-2010): A comparison of Obasanjo's (1999-2007) and Yar'adua's (2007-2010) foreign relations", *National Journal of Advanced Research*, Cil 1, Sayı 1, Kasım 2015, s. 39.

⁴³⁴ "Nigeria returns to Commonwealth", IOL, 9 Kasım 1999, <https://www.iol.co.za/news/africa/nigeria-returns-to-commonwealth-19024>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

⁴³⁵ Julia Gallagher, *Britain and Africa under Blair: In Pursuit of the Good State*, Manchester, Manchester University Press, 2013, s. 104.

⁴³⁶ Nigel Morris, "Blair begins African tour with democracy plea", *Independent*, 6 Şubat 2002, <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/blair-begins-african-tour-with-democracy-plea-9209372.html> (16.04.2018).

⁴³⁷ <https://www.royal.uk/queen-visit-nigeria-chogm>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

⁴³⁸ Porteous, s. 101.

⁴³⁹ "David Cameron Visits Nigeria", *The Nigerian Voice*, 19 Temmuz 2011, <https://www.thenigerianvoice.com/news/56351/david-cameron-visits-nigeria.html>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

⁴⁴⁰ Tepebaş, s. 195.

hem de resmi ziyarette bulunmak amacıyla; 2015, 2016 ve 2017 yıllarında Londra'yı ziyaret etmiş, son ziyaretini ise Nisan 2018'de gerçekleştirmiştir.⁴⁴¹

Nijerya'daki terör olayları çerçevesinde siyasi ilişkiler değerlendirildiği zaman, 2000 yılı sonrası Nijerya'nın kuzeyinde ortaya çıkan Boko Haram terör örgütünden bahsetmek gerekir. 2002 yılında ortaya çıkan ve günümüzde hala etkili olan terör örgütüne karşı İngiltere, Nijerya'nın mücadelesini desteklemektedir.⁴⁴² İngiltere hükümeti, Gana'da bulunan The Royal Air Force (RAF) yardımıyla Nijerya'ya destek vermektedir. RAF; terörle mücadele, rehine müzakeresi, mağdur desteği uzmanları ile Nijerya'da faaliyet yürütmektedir.⁴⁴³ Ayrıca İngiltere, Nijerya ordusuna askeri eğitim vermektedir. 2015 itibarıyla Nijerya'da bulunan eğitimci personel sayısı iki katına çıkartılmıştır.⁴⁴⁴

2.2.3. Ekonomik İlişkiler

İngiltere-Nijerya ekonomik ilişkilerinin temel belirleyicisi, siyasi ilişkilerde de olduğu gibi sömürgecilik döneminde oluşturulmuş olan düzenin yansıması olmuştur. Zira İngiliz sömürgeciliği, İngiliz ekonomisini desteklemek ve başta İngiltere'nin hakim olduğu sektörler olmak üzere, Nijerya'da yabancı sektörlerin işleyişi için elverişli bir ortam sağlamayı amaç edinmiştir.⁴⁴⁵ Bu politikasında başarı elde eden İngiltere, sömürge döneminde ekonomi politikasını ihracat ürünlerine dayandırmıştır. Bu dönemde Nijerya; palmye, yer fıstığı ve kakao üretiminde ön plana çıkmıştır. Bu ürünler sömürgecilik döneminde Nijerya ihracatının %70'ini oluşturmuştur.⁴⁴⁶

Bu süreçte İngiltere, Nijerya ticaretinin hakim ticari ortağı konumunda yer almıştır. 1955'lere kadar İngiltere, Nijerya'nın ihracatında yaklaşık olarak %70 paya sahipken, ithalatında ise %47 civarında bir paya sahip olmuştur.⁴⁴⁷ Nijerya, bağımsızlığını

⁴⁴¹ Jerry Omondi, "Buhari in London for official visit", *CGTN*, 10 Nisan 2018, <https://africa.cgtn.com/2018/04/10/buhari-in-london-for-official-visit/>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

⁴⁴² <https://www.gov.uk/government/news/uk-reiterates-support-to-the-fight-against-boko-haram>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

⁴⁴³ Jon Lunn, "Nigeria: Boko Haram's Insurgency", *House of Common*, 19 Temmuz 2014, s. 4.

⁴⁴⁴ Jon Lunn ve Dan Harari, "Nigeria: February 2017 Update", *House of Common*, 8 Şubat 2017, s. 10.

⁴⁴⁵ J. I. Dibua, "The Post-Colonial State and Development Planning in Nigeria, 1962-1985", *Journal of Eastern African Research & Development*, Cilt 24, 1994, s. 213.

⁴⁴⁶ Adeyeri Olusegun ve Adejuwon D. Kehinde, "The Implications of British Colonial Economic Policies on Nigeria's Development", *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, Cilt 1, Sayı 2, Ağustos 2012, s. 10.

⁴⁴⁷ Helen C. Metz, *Nigeria; A Country Study*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1992, s. 197.

kazandığı 1960 yılından önce siyasi özerkliğini elde etmiş olmasına rağmen, ekonomik özerklik ve bağımsızlığını elde edememiştir. Nijerya'nın İngiltere'ye olan ekonomik bağımlılığı, bağımsızlık sonrası uzun bir dönem devam etmiştir.⁴⁴⁸

Bağımsızlık sonrası İngiltere-Nijerya ekonomik ilişkileri aynen sömürge döneminde olduğu gibi devam etmiştir. Bu süreçte Nijerya ekonomisinde tarımsal ürünler ağırlık kazanmıştır. 1970'lerde petrolde yaşanan patlamaya kadar bu durum devam etmiştir. İngiltere, bağımsızlığın ilk yıllarında Nijerya'nın toplam ticaretinde başat rol oynamıştır. Bu dönemde İngiltere, Nijerya ihracatının %86'sını, ithalatının ise %40'ını oluşturmuştur.⁴⁴⁹ 1966 yılında göreve gelen Gowon, milli ekonomiyi benimsemiş, uzun vadeli çözümlerle İngiltere'ye olan bağımlılığını azaltmak için çabalamıştır.⁴⁵⁰ Bunun bir sonucu olarak, Gowon öncesi yabancı yatırımlar içerisinde İngiltere'nin payı % 80 iken, Gowon'la birlikte bu oran % 60'a gerilemiştir.⁴⁵¹

Buna ek olarak, Biafra Savaşı esnasında İngiltere'nin petrol kaynaklarını muhafaza etme düşüncesinden kaynaklı çekingen tutumu, Nijerya hükümeti ile İngiltere'nin arasının açılmasına neden olmuştur. Ancak savaş sonrası yıpranan ekonomiyi toparlama gayreti, Nijerya'yı ekonomik olarak İngiltere'ye yaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak Nijerya ekonomisinin İngiltere'ye bağımlılığı devam etmiş ve İngiltere, Nijerya'nın en büyük ticari ortağı olmaya devam etmiştir.⁴⁵²

1970'lerde Nijerya'da petrol patlaması yaşanmış, daha önce Nijerya ihracatının temel ürünleri olan yer fıstığı, palmye ve kakaonun yerini petrol almıştır. 1971 yılında Nijerya, dünyanın üçüncü büyük petrol üretici ülkesi olarak Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nin bir üyesi olmuştur.⁴⁵³ Nijerya'da yaşanan petrol patlaması sonrası İngiltere-Nijerya ticareti, ağırlı olarak petrol üzerinden gerçekleşmiştir. Ancak petrol

⁴⁴⁸ Osita-Njoku Agnes, "The Political Economy of Development In Nigeria: From The Colonial To Post Colonial Eras", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, Cilt 21, Sayı 9, Eylül 2016, s. 9-15.

⁴⁴⁹ Aworawo, s. 58.

⁴⁵⁰ Falola, s. xxxvii.

⁴⁵¹ Aworawo, s. 58.

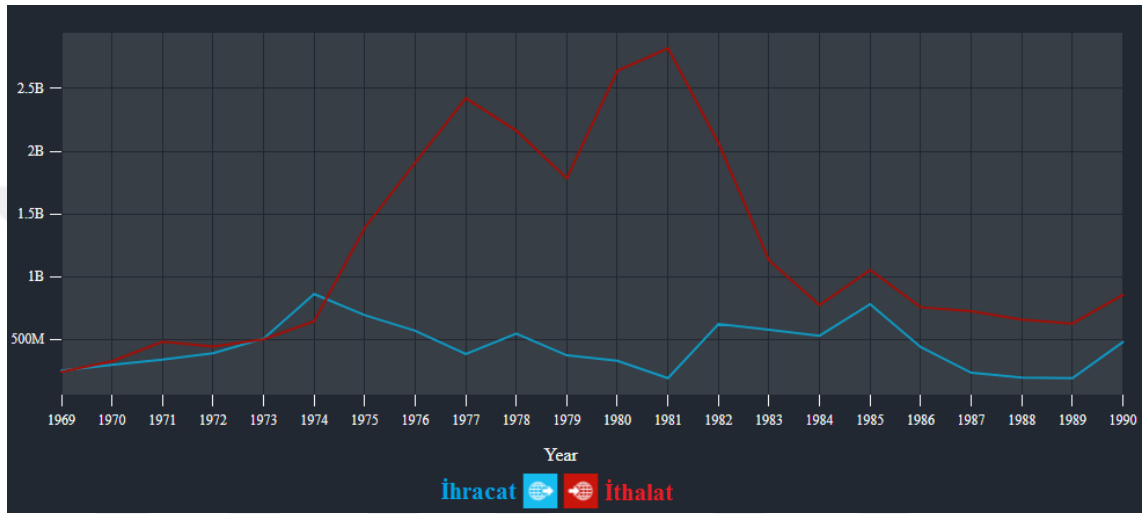
⁴⁵² Oye Ogunbadejo, "Nigeria's Foreign Policy under Military Rule 1966-79", *International Journal*, Cilt 35, Sayı 4, Güz 1980, s. 757.

⁴⁵³ Jake O. Effoduh, " The Economic Development Of Nigeria From 1914 To 2014", *CASADE*, 20 Ocak 2015, <http://www.casade.org/economic-development-nigeria-1914-2014/>, (Erişim Tarihi: 18.04.2018).

patlamasının İngiltere'ye olumsuz yansımaları, Nijerya ticaretinde başat aktör rolünün İngiltere'den ABD'ye geçmesi ile gün yüzüne çıkmıştır.⁴⁵⁴

Grafik 4'te görüleceği üzere bu süreç zarfında, Nijerya'nın İngiltere'ye olan ihracatında cüzi bir artış olmuş o da 1974 sonrası tekrar düşüşe geçmiştir. İkili ticarete asıl artış Nijerya'nın ithalatında yaşanmıştır.

Grafik 4: 1969-1990 Arası Nijerya'nın İngiltere ile Ticareti

Kaynak: Atlas Media - MIT, <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/nga/gbr/all/1969.1990/>, (Erişim Tarihi: 18.04.2018)

Not: M: Milyon Dolar, B: Milyar Dolar

1974 yılında Nijerya, İngiltere'nin en büyük 20. ticari ortağı olurken, 1975 yılında 13. olmuş ve 1976 yılında da 9. sıraya kadar yükselmiştir.⁴⁵⁵ Özellikle 1974 sonrası Nijerya ithalat miktarı büyük bir artış göstermiştir. Ancak bu artış, daha önce Nijerya ticaretinde hakim konumda olan İngiltere'nin, tekrar eski konumuna gelmesine yetmemiştir. Zira Nijerya-İngiltere ekonomik ilişkilerinde, 1960 yılında % 70 olan Nijerya ihracatı, 1976 yılında % 38'e; % 47 olan Nijerya ithalatı da % 32'ye kadar düşmüştür.⁴⁵⁶ Yani, ekonomik ilişkilerde miktar olarak artış görünse de oransal olarak azalma söz konusu olmuştur. 1970 sonrası İngiltere-Nijerya ekonomik ilişkilerindeki azalma, yatırımlara da yansımıştır. 1972'de Nijerya'daki yabancı yatırımcıların içerisinde İngiltere'nin oranı % 43 iken, 1975 yılında bu oran % 40'larda kalmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Osaghae, s. 104.

⁴⁵⁵ Olajide Aluko, "Nigeria and Britain after Gowon" *African Affairs*, Cilt 76, Sayı 304, Temmuz 1977, s. 309.

⁴⁵⁶ Osaghae, s. 104.

⁴⁵⁷ Aworawo, s. 62.

1980'li yıllar Nijerya ekonomisi açısından bunalımlı yıllar olarak ön plana çıkmıştır. 1979 yılında iktidara gelen Shagari döneminde yaşanan yolsuzluklar, kötü yönetim ve petrol fiyatlarındaki ani düşüş gibi bir takım nedenler, ekonomik durgunluğu beraberinde getirmiştir. Bu durgunluğun bir sonucu olarak, İngiltere-Nijerya ekonomik ilişkileri de gerilemiştir. Bu dönemde Nijeryalılar, İngiliz yatırımcılar aracılığıyla ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁴⁵⁸

Shagari döneminin askeri darbe ile sonlanması ve bu süreçte yaşanan diplomatik sorunlar, Nijerya-İngiltere ekonomik ilişkilerine de yansımıştır. Ayrıca bu dönemde devam eden petrol fiyatındaki düşüş, ekonomik sorunların devam etmesine neden olmuştur.⁴⁵⁹ Bu süreçte, ekonomik ilişkilerde Nijerya'nın ihracatında ve ithalatında azalma meydana gelmiştir. Babangida döneminde batıya bağımlılık tartışılmış ve bunun sonucu olarak da Buhari döneminde yaşanan ekonomik ilişkilerdeki düşüş devam etmiştir.⁴⁶⁰ 1980'li yıllarda ABD, Nijerya'nın en önemli ticari ortağı olmuştur. Örneğin, 1988 yılında Nijerya'nın ihracatında (başat ürün petrol olmak üzere) ABD % 38'lik oranıyla ilk sırada yer alırken, İngiltere ise % 14 oranıyla Nijerya ithalatında ilk sırada yer almıştır.⁴⁶¹

1993-1998 arası, Nijerya-İngiltere siyasal ilişkileri açısından en kötü dönem olarak söylenebilir. 1993 yılında Abacha'nın iktidara gelmesi ile ikili ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak ekonomik ilişkilerde de durgunluk görülmüştür. Nijerya'nın İngiltere ile yapmış olduğu ticarete, ihracat değerleri dalgalı olsa da belli bir seyir izlerken, ticaret hacminin yükünü çeken ithalat değerleri ise önemli oranda düşmüştür.

Grafik 5'te de görüleceği üzere 1991 yılında ithalat 2,1 milyar dolara seviyesine çıkarken, Abacha dönemiyle birlikte ithalat değeri bir anda 600 milyon dolar civarına kadar düşmüştür. Bu değer 4. Cumhuriyet dönemine kadar bu seviyelerde devam ederken, 4. Cumhuriyetle birlikte tekrardan önemli oranda yükselmeye başlamıştır. İhracat değeri ise Abacha'nın göreve geldiği 1993 yılında 148 milyon dolar ile

⁴⁵⁸ Joseph O. Akinbi, "Towards an Understanding of The Dynamics of Anglo-Nigerian Trade Relations, 1971 to 1990", *International Journal of Developing and Emerging Economies*, Cilt 3, Sayı 3, Ağustos 2015, ss. 24.

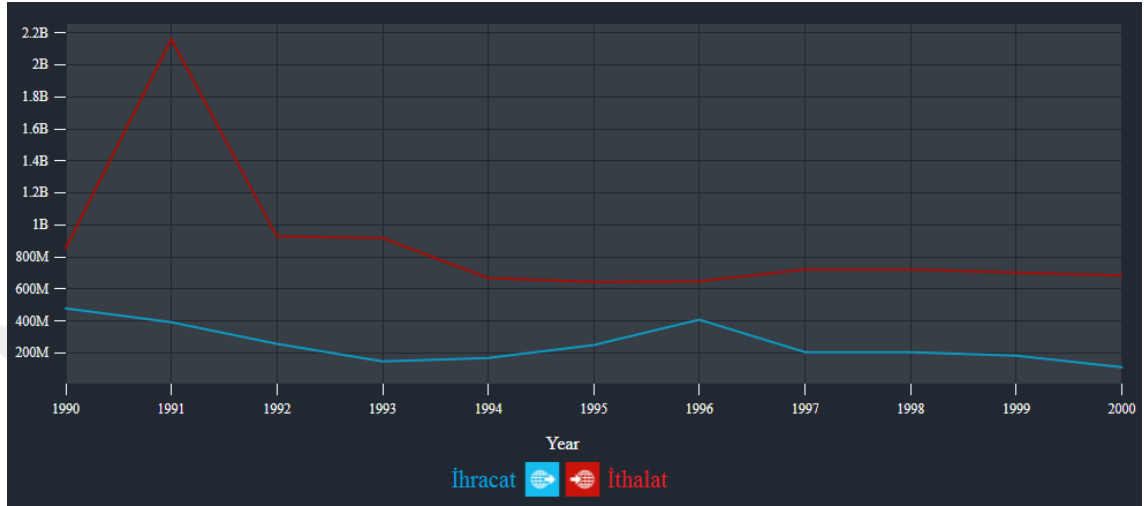
⁴⁵⁹ Bello ve diğerleri, s. 45.

⁴⁶⁰ R. A. Akindele ve Bassey E. Ate, "Nigeria's Foreign Policy, 1986-2000 AD: Background to and Reflections on the Views fromKuru" *Africa Spectrum*, Cilt 21, Sayı 3, 1986, ss. 365.

⁴⁶¹ Metz, s. 197.

bağımsızlık sonrası dönemde en düşük seviyeyi görmüştür. 1996 yılında 400 milyon dolara yükselse de Abacha döneminde ihracat değeri, genel olarak 200 milyon dolar civarında seyretmiştir.

Grafik 5: 1990-2000 Arası Nijerya'nın İngiltere ile Ticareti

Kaynak: Atlas Media - MIT, <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/nga/gbr/all/1990.2000/>, (Erişim Tarihi: 20.04.2018)

Not: M: Milyon Dolar, B: Milyar Dolar

1999 yılında Nijerya, 4. Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan sivil yönetime geçiş yapmıştır. Bu süreçte ekonomik ilişkiler askeri döneme oranla ilerleme kaydetmiştir. Ancak bu ilerleme daha çok Nijerya ithalatında gerçekleşmiştir. 2000 yılından itibaren Nijerya'nın İngiltere'ye yapmış olduğu ihracatta önemli bir düşüş görülmektedir. Öyle ki 2008 yılına kadar Nijerya ihracatında İngiltere'nin oranı % 1'i bile bulmamış ve değer olarak İngiltere'nin ithalatı 100 ile 500 milyon dolar civarında kalmıştır.

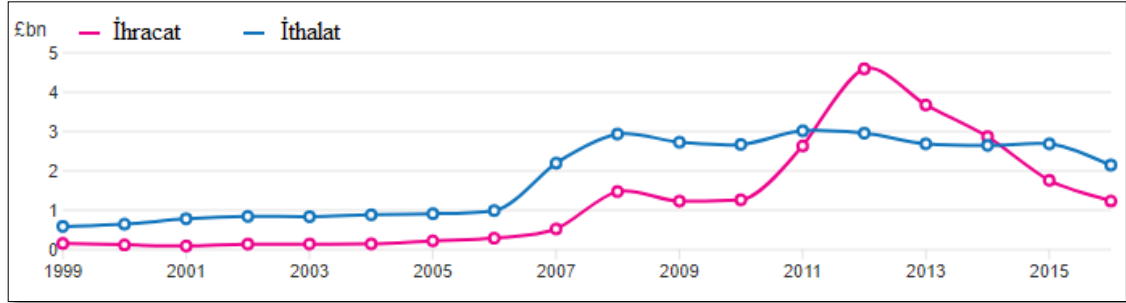
Grafik 6'da da görüleceği üzere, 2010 sonrası ikili ticarete bir ivme yakalanmıştır. Bu dönemde Nijerya ihracatında İngiltere'nin oranı % 6'lara kadar yükselirken, Nijerya'nın İngiltere'ye yapmış olduğu ihracat değeri, 8 milyar dolar (yaklaşık 4,8 milyar İngiliz sterlini) seviyelerini görmüştür. Ancak bu ilerlemeye rağmen ihracat değerinin 2012 yılından itibaren tedrici bir düşüş gösterdiği göze çarpmaktadır.⁴⁶² Grafik 6'ya bakıldığında zaman, Nijerya'nın İngiltere'den yapmış olduğu ithalatın 3 milyar İngiliz sterlini seviyelerinde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Son yıllarda değer olarak yüksek

462

https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry_TS_Graph.aspx?nvpm=1|566|||TOTAL||2|1|1|2|1|2|4|1 (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

seviyelere ulaşılmasına rağmen, Nijerya'nın yapmış olduğu ithalat içerisinde İngiltere'nin payı % 5 seviyelerinde kalmaktadır.

Grafik 6: 1999-2016 Arası Nijerya'nın İngiltere ile Ticareti (Milyar İngiliz Sterlini)

Kaynak: Office For National Statistics (ONS), <https://www.ons.gov.uk/businessindustryandtrade/internationaltrade/articles/whodoestheuktradewith/2017-02-21>, (Erişim Tarihi: 24.04.2018)

2004 yılına kadar Nijerya ithalatında ilk sırada yer alan İngiltere, bu yıldan sonra birinciliği Çin'e kaptırmıştır. Çin'in yükselişiyle İngiltere'nin düşüşünde ters orantı olduğu görülmektedir. Çin, 2004 yılında İngiltere'nin % 10'luk payına karşı % 12'lik pay elde etmiş ve İngiltere'yi geçmiştir.⁴⁶³ Çin'in ithalattaki payı 2015 yılında % 23'e kadar çıkarken, 2017 yılında ise % 19'a gerilemiştir. Çin, ilk sıradaki konumunu -ABD'nin öne geçtiği 2010-2012 dönemi hariç- günümüze kadar korumuştur.⁴⁶⁴

Değerlerde yaşanan dalgalanma oranlara da yansımıştır. Grafik 7'de görüleceği üzere 2001 yılında Nijerya'nın İngiltere'den yapmış olduğu ithalat oranı, toplam ithalat içerisinde % 13,4 iken, bu oran son yıllarda dalgalı bir seyir ile % 4'ün altına görmüştür. Nijerya'nın ihracat oranı 2001 yılında % 0,2 iken son yıllarda bu oran % 6'nın üstünü görse de 2017 yılında % 2'lere gerilemiştir.

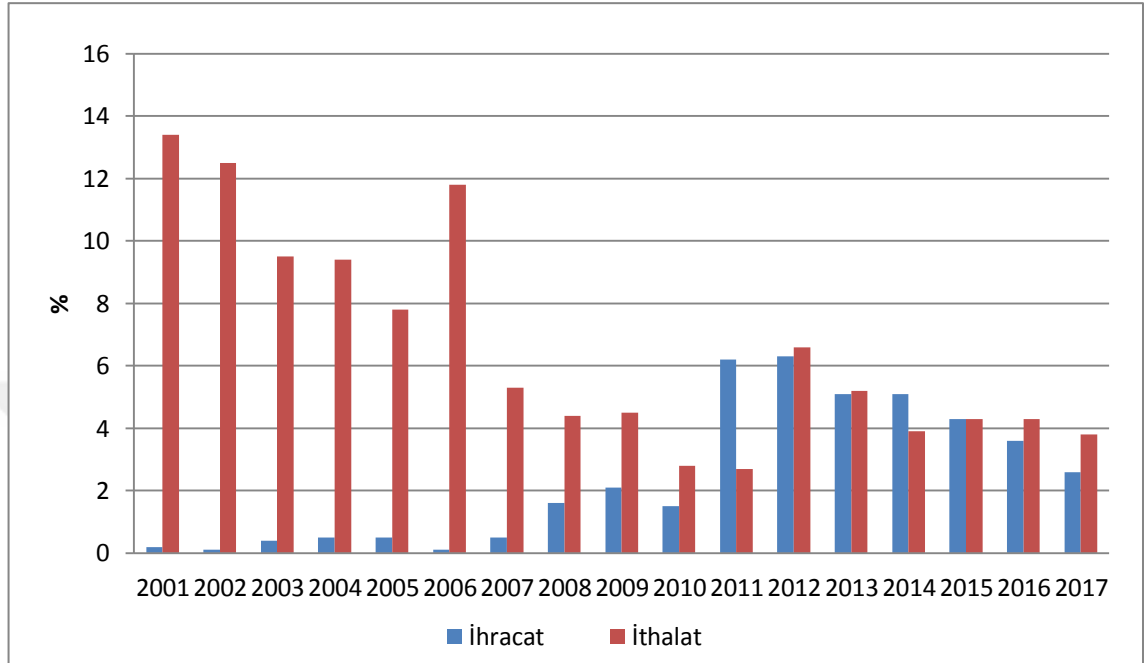
Nijerya'nın İngiltere'ye ihracatında öne çıkan ürün ham petroldür.(2016 verilerine göre %88 oranında) Diğer önemli ürünler şunlardır: çok yönlü bot ve benzeri yapılar, sanayi makineleri, kibrit ve mumlar. Nijerya'nın İngiltere'den yapmış olduğu ithalat çeşitlilik arz etmektedir. Başlıca ithalat ürünleri şunlardır: makine ve elektrik ürünleri, makine

⁴⁶³ <https://atlas.media.mit.edu/en/> (Erişim Tarihi: 24.04.2018)

⁴⁶⁴ https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry_TS_Graph.aspx?nvpm=1|566|||TOTAL||2|1|1|2|1|2|4|1 (Erişim Tarihi: 24.04.2018).

malzemeleri, kimyasal ürünler, sağlık ürünleri, tropikal ürünler, çiçekler, donmuş balık, arpa özü.⁴⁶⁵

Grafik 7: 2000 Yılı Sonrası Nijerya'nın Ticaretinde İngiltere'nin Payı (%)

Kaynak: ITC, Trade Map, <https://www.trademap.org>, (Erişim Tarihi: 03.05.2018)

İngiltere-Nijerya ticaretinde Nijerya'nın ihracatı ön plana çıkarken, bu ihracatta başat ürün olan petrolün transferinde öncü şirket Shell olmuştur. Shell Petroleum Development Company olarak adlandırılan şirket, Royal Dutch ve BP'nin birleşmesinden meydana gelmektedir. Şirket 1937 yılında ilk arama faaliyetlerine başlamıştır. 1956 yılında ilk ticari kalitede petrole ulaşan Shell, 1958 yılında da ihracata başlamıştır.⁴⁶⁶ Şirket 1970'lere kadar günde 2 milyon varil ham petrol çıkarır duruma gelirken, bu değer 2004 yılında 2,5 milyon varile ve 2010 yılında da 4 milyon varile ulaşmıştır.⁴⁶⁷ Shell'de Nijerya % 30'luk bir paya sahiptir. İkili ticarete bir diğer önemli İngiliz şirketi ise 2009 yılında kurulan "Eland Oil & Gas"dır.⁴⁶⁸

İngiltere-Nijerya ekonomik ilişkileri dış yardımlar -özellikle resmi kalkınma yardımları- üzerinden incelendiği zaman oransal ve değersel olarak dalgalı bir seyir göze

⁴⁶⁵ <https://atlas.media.mit.edu/en/>, (Erişim Tarihi: 03.05.2018).

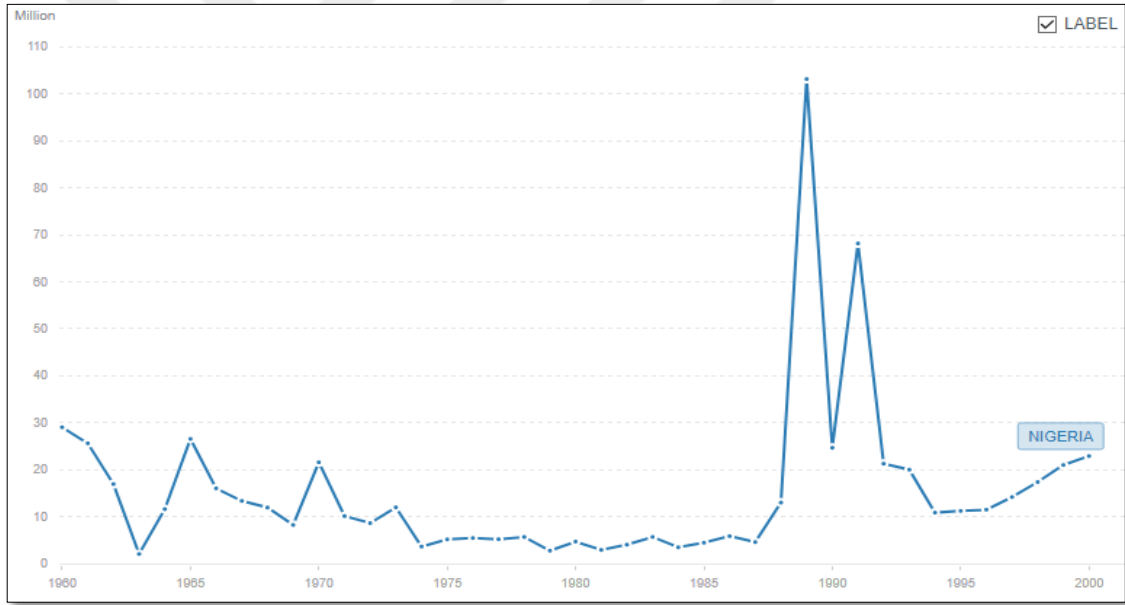
⁴⁶⁶ Elias A. Udeaja ve Lloyd A. Amaghionyeodiwe, "The Petroleum Sector and Nigerian Economy", *Nigerian Journal of Economics and Development Matters*, 2003, s. 71.

⁴⁶⁷ Gbadebo O. Odularu, "Crude Oil and The Nigerian Economic Performanse", *Oil and Gas Business*, 2008, s. 7.

⁴⁶⁸ Marc Curtis, "The New Colonialism: Britain's scramble for Africa's energy and mineral resources", *War on Want*, Temmuz 2016, ss. 44-48.

çarpmaktadır. Görülen bu dalgalanmanın en önemli nedenleri: Nijerya'da sivil-askeri yönetim değişiklikleri ve diğer donör devletlerin yardım dağılımında payının artmasıdır. Bağımsızlık sonrası ilk yıllarda dalgalı seyir izleyen yardım miktarı, 1975 yılında Gowon'un göreve gelişiyle düşmüştür. Grafik 8 incelendiği zaman bu düşüş net bir şekilde görülmektedir. Askeri dönemde 17 milyon dolara (1974) kadar düşen yardım miktarı, 1979 yılında Shagari'nin göreve gelişiyle birlikte daha da düşerek 5 milyon dolar (1981) seviyelerini görmüştür. İngiltere'nin yardımı Grafik 8'de de görüleceği üzere 1985 yılında Babangida'nın göreve gelişi ile birlikte artmıştır. 1989 yılında 160 milyon dolara çıkan yardım miktarı 1993 yılında Abacha'nın iktidarında tekrardan düşmüştür. Bu dönemde yardım miktarı 14-24 milyon dolar seviyelerinde kalmıştır.⁴⁶⁹

Grafik 8: 1960-2000 Dönemi İngiltere'nin Nijerya'ya Yapmış Olduğu İkili Yardım Akışı⁴⁷⁰ (Milyon Dolar)

Kaynak: World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/DC.DAC.GBRL.CD?end=2000&locations=NG&start=1960&view=chart&year_high_desc=false (Erişim Tarihi: 27.08.2018)

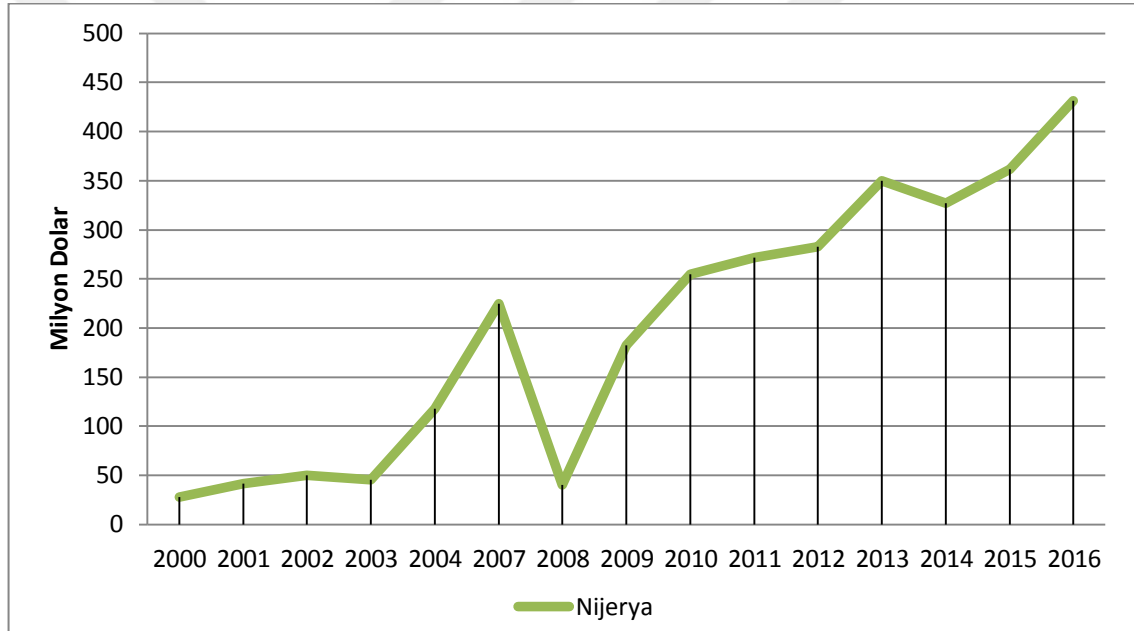
4. Cumhuriyet dönemine girilmesiyle birlikte İngiltere'nin Nijerya'ya yapmış olduğu yardım miktarında büyük bir artış görülmüştür. Öyle ki 2005 ve 2006 yıllarında

⁴⁶⁹ <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table2A#>, (Erişim Tarihi: 27.08.2018).

⁴⁷⁰ İkili Yardım Akışı (Net Bilateral Aid Flow): İkili yardım, yardımı veren ile alan ülke arasındaki yapılan bir anlaşma doğrultusunda, bir ülkeden diğerine yapılan yardımdır. Bu yardım türü, iki ülkenin iletişimi açısından etkili bir yardım türü olarak ön plana çıkmaktadır. (Erdal Arslan ve Kerem Kiper, "Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 34, Ocak-Haziran 2015, s.19.)

sırasıyla 2 ve 3 milyar dolar civarlarında yardım yapılmıştır.⁴⁷¹ Grafik 9 üzerinden son on yıllık verilere bakıldığında zaman -küresel ekonomik krizden kaynaklı olarak 2008 yılındaki düşük veri hariç- yardım miktarının belli bir seviyede olduğu ve tedrici artış gösterdiği görülmektedir. Ulaşılan son verilere göre 2016 yılında 431 milyon dolar civarında yardım yapılmıştır. İngiltere, Nijerya'ya terörizm ile mücadele hususunda da ekonomik yardımda bulunmaktadır. İngiltere her sene belli oranda yardımda bulunurken, 2017 yılında Nijerya'yı ziyaret eden Dış İşleri Bakanı Boris Johnson, 2018-2022 arasında yıllık 50 milyon İngiliz sterlini olmak üzere, toplamda 200 milyon sterlinlik yardım yapılacağını açıklamıştır.⁴⁷²

Grafik 9: 2000 Yılı Sonrası İngiltere'nin Nijerya'ya Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı

Kaynak: OECD, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table2A#> (Erişim Tarihi: 27.08.2018)

Not: 2005 (2 014,63 milyon dolar) ve 2006 (2 795, 97 milyon dolar) verileri, tablonun okunmasını zorlaştıracığı için eklenmemiştir.

Nijerya, İngiltere'nin 2005 sonrası yardımda bulunduğu tüm ülkeler arasında, ilk on ülke içerisinde yer almıştır. Ayrıca, 2005-2007 döneminde de İngiltere'nin yapmış olduğu yardımdan en çok payı alan ülke Nijerya olmuştur. 2010 sonrası dönemde en az 6.

⁴⁷¹

<https://data.worldbank.org/indicator/DC.DAC.GBRL.CD?end=2016&locations=NG&start=2002&view=chart>, (Erişim Tarihi: 27.08.2018).

⁴⁷² Sophie Camieson, "Britain halves foreign aid money to Nigeria and urges country to 'step up' action against Boko Haram", Telegraph, 31 Ağustos 2017, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/08/31/britain-halves-foreign-aid-money-nigeria/>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

sırada (2011) yer alırken, en iyi sıralamasını da 2015 yılında 3. olarak elde etmiştir.⁴⁷³ Nijerya'nın en önemli donörlerinin başında ABD gelmektedir ki son yıllarda ABD, İngiltere'nin önüne geçmiştir. ABD, 2010 sonrası yardım miktarı olarak 400 milyon doların üzerine çıkarak Nijerya'ya yardım yapan ülkeler içerisinde ilk sıraya yerleşmiştir.⁴⁷⁴

2.2.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler

İngiltere ile Nijerya arasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin, kolonyal dönemin etkisinden dolayı yakın olduğu söylenebilir. Nijerya'da İngilizcenin resmi dil olması ve yaygın olarak kullanılması, ortak kültürel unsurların paylaşılması gibi hususlar bu yakınlığı etki eden en büyük unsurlardan olmuştur.⁴⁷⁵

İki ülke sosyo-kültürel ilişkilerinin yakınlaşmasını sağlayan en önemli unsur olarak İngilizceden bahsetmek yerinde olacaktır. Zira dil bir iletişim aracı olarak toplum üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. İngilizce, 19. yüzyılın sonlarına doğru Nijerya'da, İngiliz sömürge yönetimi tarafından resmi dil olarak ilan edilmiştir. İlk başlarda resmi dil olarak eğitimde, medyada, hükümet ve iş yazışmalarında kullanılan İngilizce, daha sonraları resmi kullanımının yanı sıra halkın günlük beğenerek kullandığı bir dil haline gelmiştir.⁴⁷⁶ Öyle ki İngilizce çeşitli yerel diller üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Örneğin Yoruba dilinde bazı kelimelerin söyleyişi İngilizce ile benzerlik göstermektedir. Bunlar: titi-street, kobo-penny, loya-lawyer, telo-tailor, jiga-jigger, idoti-dirt, palo-parlour.⁴⁷⁷

İngiltere ile Nijerya arasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesinin ardında yatan en önemli unsurlardan birisi de İngiltere'nin Nijerya'da uygulamış olduğu eğitim faaliyetidir. Bu faaliyetlerde en önemli aktör, İngiltere'nin uluslararası eğitim ve kültürel fırsatlardan sorumlu en büyük organizasyonu olan British Council (BC)'dir. BC, Nijerya'daki faaliyetlerine 1947 yılında başlamış ve sömürge sonrası dönemde, İngilizce

⁴⁷³ Bu paragraftaki veriler OECD'nin "Development Co-operation Report" raporları incelenerek elde edilmiştir.

⁴⁷⁴

<https://data.worldbank.org/indicator/DC.DAC.USAL.CD?end=2016&locations=NG&start=2002&view=chart>, (Erişim Tarihi: 27.08.2018).

⁴⁷⁵ Aluko, s. 313.

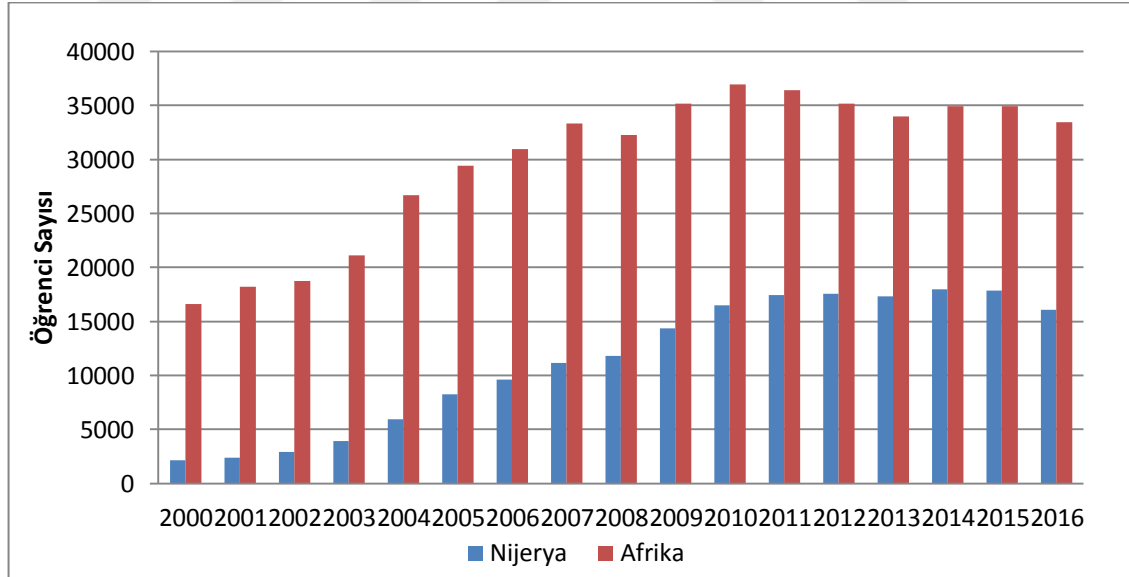
⁴⁷⁶ Inyang Udofot, "The English Language and Politics in Nigeria", *Journal of the Nigeria English Studies Association (JNESA)*, Cilt 13, Sayı 1, 2010, s. 8.

⁴⁷⁷ Olagunju R. Modupeola, "Varieties of English Language in Nigeria: A Tool for Character Stratification in Wole Soyinka's The Beatification of Area Boy", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, Cilt 19, Sayı 4, Nisan 2014, s. 87.

öğretimine odaklanarak faaliyetlerini yürütmüştür.⁴⁷⁸ Bağımsızlık sonrası Nijerya, sömürge dönemindeki eğitim sistemini değiştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla, "Ulusal Müfredat Konferansı" adı altında konferanslar düzenlenmiştir. Özellikle 1970'lerde petrol patlamasının yaşanmasıyla birlikte federal hükümet, "Universal Free Primary Education" programını uygulamaya koymuştur. Ancak programdaki eksiklikler başarının önüne geçmiştir.⁴⁷⁹

Nijerya eğitim sisteminin oturmaması ve başarısız olması, sömürge döneminden kalma İngiliz sisteminin devam etmesine neden olmuştur. Bağımsızlık döneminden itibaren birçok Nijeryalı öğrenci eğitim almak amacıyla İngiltere'ye gelmektedir. Tablo 10'da da görüleceği üzere 2000 yılı sonrası İngiltere'ye gelen Nijeryalı öğrenci sayısı her geçen yıl giderek artmaktadır. 2000 yılında 2152 olan öğrenci sayısı, 2015 yılında 17881'e yükselmiştir. Ayrıca Nijeryalı öğrencilerin Afrikalı öğrenciler içerisindeki oranı da her geçen yıl artış göstermiş, 2000 yılında % 13 oranındayken, son yıllarda % 50 seviyelerini geçmiştir.

Grafik 10: 2000-2016 Arası İngiltere'ye Gelen Afrikalı Öğrenci Sayısı

Kaynak: UNESCO, http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=edulit_ds# (Erişim Tarihi: 07.06.2018)

⁴⁷⁸ Malika Sahel, "The British Councils Post-Colonial Educational Investment in Nigeria: English Language Teaching", Multidisciplinary Academic Conference on Education, Teaching and E-learning, Czech Republic, Prague, 5-6 Ağustos 2016, (der.) Jiri Vopava ve diğerleri, *Proceeding of MAC-Etel 2016 International Conferans*, MAC Prague Consulting Ltd., s. 175.

⁴⁷⁹ Hauwa Imam, "Educational Policy in Nigeria from the Colonial Era to the Post-Independence Period", *Italian Journal of Sociology of Education*, Cilt 1, 2012, s. 188.

Nijeryalı öğrenciler, İngiltere diplomasına sahip yabancı öğrenciler içerisinde büyük bir orana sahiptir. Örneğin, 2014 yılında İngiltere'den araştırma vizesi alan yabancı öğrenciler içerisinde Nijerya; Çin, ABD ve Hindistan'ın ardından dördüncü sırada yer almaktadır.⁴⁸⁰

Bağımsızlık sonrası İngiltere-Nijerya sosyo-kültürel ilişkilerinde medyanın da önemli bir rolü vardır. Medya özelinde karşılıklı ilişkilerin başlangıcı Lagos'un ele geçirildiği 1861 tarihinden öncesine dayanmaktadır. Nijerya'da yazılı medyanın önemli bir aracı olan gazetecilik faaliyetleri, ilk olarak 1859 yılında misyonerler tarafından başlatılmıştır.⁴⁸¹ Nijerya basını, sömürge dönemi boyunca İngiliz yönetiminin bir aracı olarak kullanılmıştır. Ancak Nijerya'da bağımsızlık hareketinin başladığı dönemde basın, kitleleri harekete geçirme noktasında aktif rol almıştır. Bağımsızlık süreci boyunca Nijerya gazeteleri, İngiliz sömürgeciliği aleyhinde propaganda yürütmüşlerdir.⁴⁸²

Bağımsızlık sürecindeki geçiş döneminin ardından askeri dönem içerisinde de basın aktif olarak yer almıştır. İngiliz sömürgeleri içerisinde köklü bir geçmişe sahip olan Nijerya basını, milliyetçilik ve demokratik kültürden; bölgesel, etnik ve dini bağnazlık propagandasına yön değiştirmiştir.⁴⁸³ Bunun en büyük nedenlerinden birisi, askeri rejimlerin basın ve yayın organlarını kendi propagandalarının bir aracı olarak kullanmaları gösterilebilir. Ayrıca her federal bölgenin ve Nijerya federal hükümetinin yayım organları mevcuttur. İngiltere ile ilişkilerde dönemsel olarak yayım organları kendi hükümetlerinin propagandalarını yürütmüşlerdir. Nijerya'da görsel basın da hükümetin etkisi altında faaliyet yürütmektedir. Televizyon kanallarının çoğu hükümetlerin himayesi altındadır.⁴⁸⁴ İngiltere'nin Nijerya medyası üzerinde etkili olmaya çalıştığı söylenebilir. British Broadcasting Corporation (BBC), Nijerya siyasi

⁴⁸⁰ Elizabeth A. Nworgu, "Integrating Art and Creative Practices into a Programme of Support for Nigerian Students Studying in UK Higher Education Institutions", (der.) Nikolay Popov ve diğerleri, *Current Business and Economics Driven Discourse and Education: Perspectives from Around the World*, Sofia, BCES Conference Books, Cilt 15, 2017, s. 175.

⁴⁸¹ Ndaeyo Uko, "History and the Press: A Case Study of Australia and Nigeria", *eTropic: electronic journal of studies in the tropics*, Cilt 1, Sayı 2, 2002, s. 3.

⁴⁸² Eghosa Aimufua, *Press and National Integration: Analysis of the Role of the Nigerian Press in the Promotion of Nigerian National Identity*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cardiff, Cardiff University School of Journalism, Media and Cultural Studies, 2007, s. 137.

⁴⁸³ Almansur A. Sani, "Press Freedom: Analyzing the portrayal of Nigerian-State on National dailies cover-page headlines", *Journal of Yasar University*, Cilt 9, Sayı 35, 2014, s. 6255.

⁴⁸⁴ Mvendaga Jibo, "The Nigerian Media: An Assesment of Its Role in Achieving Transparent and Accountable Government in The Fourth Republic", *Nordic Journal of African Studies*, Cilt 12, Sayı 2, 2003, s. 192.

durumunu yakından takip etmektedir. Ayrıca internetteki haber akışının doğası gereği, Nijerya hükümeti haber içeriklerini kontrol etmekte zorlanmaktadır. Bununla birlikte çeşitli Nijerya gazetelerinde, İngiliz yükseköğrenim kurumlarından mezun olmuş birçok editör ve köşe yazarı, yazılar yazmaktadır.⁴⁸⁵

Sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesinde sivil toplum kuruluşları (STK) da önemli bir etkiye sahiptir. İngiliz hükümetinin, Department for International Development (DFID) çatısı altında BC başta olmak üzere Christian Aid, Save the Children, Water Aid gibi çeşitli toplum örgütleri yer almaktadır. DFID genel olarak uzman tavsiyelerinde bulunmak, altyapı gelişmeleri üzerine yatırımlar yapmak, insanların iş bulmalarını sağlamak ve onların kişisel yeteneklerini geliştirmek, geliri artıracak iş olanakları sunmak, yolsuzluğu önlemek amacıyla çalışmalar yapmaktır. Buna ek olarak DFID, Nijerya'yı ticaret açısından uygun hale getirmek gibi belli başlı konular üzerinde de yoğunlaşmaktadır.⁴⁸⁶

DFID çatısı altında çeşitli programlar ve projeler yer almaktadır. Bunlardan birisi olan "Humanitarian and Building Resilience to Crises:" programı dahilinde 2017 yılında İngiltere yardımları, kuzey ve doğu Nijerya'da kıtlık benzeri koşullara maruz kalan 1 milyondan fazla insana destek sağlamıştır. Bir diğer program olan " Building Stability and Institutions" dahilinde İngiltere, federal ve eyalet düzeyindeki hükümetlerin 2019 seçimlerine destek olmuştur. Ayrıca yine bu program dahilinde 2017 yılında hükümetler, vatandaşlarına daha etkin, şeffaf ve hesap verebilir olmaları hususunda desteklenmiştir.⁴⁸⁷ Aktif olan projelerden birkaçı şu şekildedir: UK Action Against Corruption (UKACT); Working to Improving Nutrition in Northern Nigeria (WINNN); Girls Education Project (GEP); Sanitation, Hygiene and Water in Nigeria, Solar Nigeria Programme, Partnership to Engage, Reform and Learn (PERL) v.b.⁴⁸⁸

Bu programlara ek olarak İngiltere'nin Nijerya'ya yönelik sağlık programları da mevcuttur. Bu programlar çerçevesinde her yıl belli oranda yardım yapılmaktadır. 2018-2019 yılında Nijerya'ya DFID çerçevesinde yapılan yardımlar içerisinde en büyük paya sahip ilk üç programın sağlık sektöründe olduğu görülmektedir. Bunlar: 85,9 milyon

⁴⁸⁵ <http://www.pressreference.com/Ma-No/Nigeria.html>, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

⁴⁸⁶ <https://www.gov.uk/government/publications/dfid-nigeria-profile-july-2018>, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

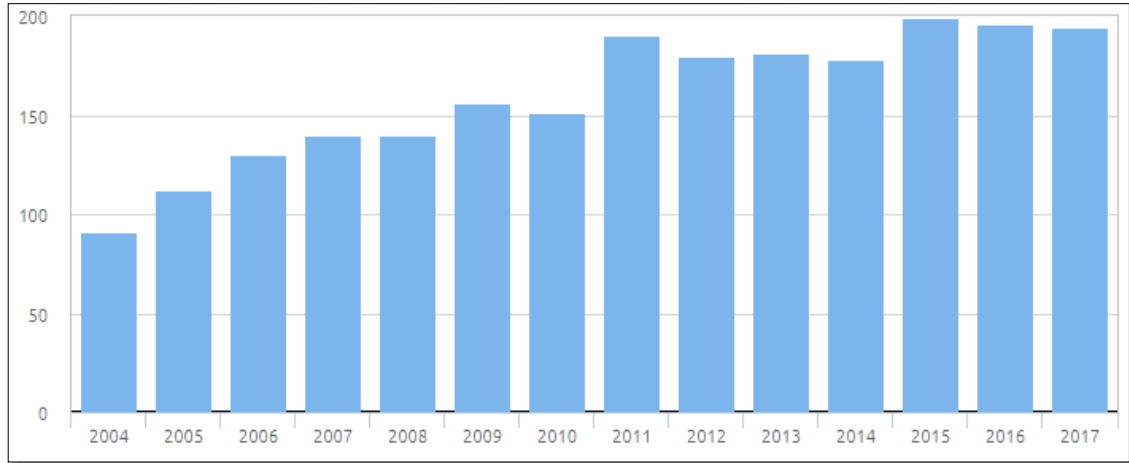
⁴⁸⁷ <https://www.gov.uk/government/publications/dfid-nigeria-profile-july-2018>, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

⁴⁸⁸ <https://devtracker.dfid.gov.uk/countries/NG/projects#page-1>, (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

İngiliz sterlini ile "North East Nigeria Transition to Development Programme", 28 milyon İngiliz sterlini ile "Maternal and Newborn Child Health Programme" ve 21,1 milyon İngiliz sterlini ile "Sanitation, Hygiene and Water in Nigeria Programme (SHAWN)"dır.⁴⁸⁹ Sağlık alanında faaliyet gösteren diğer programlar ise şunlardır: "Working to Improving Nutrition in Northern Nigeria (WINNN)", "Women for Health (W4H) Programme", "Acces to Family Planning Commodities", "Contributing Towards Eliminating Blinding Trachoma in the Commonwealth", "Nigeria: Tackling Neglected Tropical Diseases through an Integrated Approach", "Driving Delivery of Nutrition for Growth (N4G) Commitments", "North East Nigeria Transition to Development Programme".⁴⁹⁰

Nijerya-İngiltere sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlayan bir diğer unsur olarak İngiltere'deki Nijerya diasporası ön plana çıkmaktadır. Nijerya'nın İMT üyesi bir ülke olması, İngiltere ile toplumsal ilişkilerin gelişmesini ve İngiltere'de yaşayan Nijeryalı nüfusun artmasını sağlamıştır.⁴⁹¹ Grafik 11'e bakıldığı zaman son yıllarda İngiltere'de yaşayan Nijeryalı sayısında büyük oranda artışın olduğu görülmektedir

Grafik 11: 2004-2017 Arası İngiltere'de Yaşayan Nijeryalı Nüfus (Bin)

Kaynak: Migration Watch UK, <https://www.migrationwatchuk.org/statistics-population-country-birth/#create-graph>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

⁴⁸⁹ <https://www.gov.uk/government/publications/dfid-nigeria-profile-july-2018>, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

⁴⁹⁰ <https://devtracker.dfid.gov.uk/countries/NG/projects> (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

⁴⁹¹ Victor Obasaju, "Nigerian Immigrants Struggle With British Identity", *Huffpost*, 5 Mayıs 2014, https://www.huffingtonpost.com/indiana-university/nigerian-immigrants-strug_b_5265055.html, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

2004 yılında 90 bin civarında olan Nijeryalı sayısı 2015 yılında 200 bin seviyelerine çıkmıştır. 2010 sonrası verilere bakıldığı zaman, İngiltere'de yaşayan Nijeryalı nüfusun 175 ile 200 bin civarında değişiklik gösterdiği ve bu seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Son olarak 2017 yılında bu nüfusun 190 bin civarında olduğu görülmektedir.

İngiltere'de yaşayan göçmenler içerisinde Nijeryalı nüfus önemli sayılara ulaşmıştır. Örneğin, 2015 verilerine göre Nijerya; Hindistan, Polonya ve Pakistan'ın ardından dördüncü sırada yer almıştır.⁴⁹² Bu sayının artmasında Nijeryalıların iltica taleplerinin de önemli bir faktör olarak ön plana çıktığı söylenebilir. Öyle ki her yıl binlerce Nijeryalı, İngiltere'ye iltica talebinde bulunmaktadır. Örneğin 2016 verilerine göre Nijerya; İran, Pakistan, Irak, Afganistan, Bangladeş ve Hindistan'dan sonra 1894 başvuru ile İngiltere'ye iltica talebinde bulunan ülkeler içerisinde 7. sırada yer almaktadır.⁴⁹³ Buna karşılık İngiltere cephesinde daha çok turistik ziyaretler yapılmaktadır. Her ne kadar Nijerya'daki terör faaliyetleri, gelen turist sayısını etkilese ve gezilecek bölgeleri kısıtlasa da, her yıl yaklaşık olarak 117 bin İngiliz turist Nijerya'yı ziyaret etmektedir.⁴⁹⁴

2.3. Kenya-İngiltere İlişkileri

2.3.1. Bağımsızlık Sonrası Kenya'nın Siyasi Görünümü

1887 yılında Zanzibar Antlaşması ile İngiltere, günümüzdeki Tanzanya kıyılarında nüfuzunu artırarak, Kenya topraklarına doğru iyice yerleşmiştir.⁴⁹⁵ Antlaşmayı yapan BEAC, 1895 yılına kadar bölgenin yönetimini üstlenmiştir. 1895 sonrası İngiliz Kraliyeti bölgeyi bizzat yönetmeye başlamıştır.⁴⁹⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrası Pan-Afrika Hareketi olarak adlandırılan Afrika milliyetçiliği, Kenya'yı da etkisi altına almıştır. 1952-1959 yılları arasında meydana gelen Mau Mau ayaklanmaları bu etkinin

⁴⁹² Carlos V. Silva ve Cinzia Rienzo, "Migrants in the UK: An Overview", Migration Observatory, 21 Şubat 2017, <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migrants-in-the-uk-an-overview/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

⁴⁹³ Scott Blinder, "Migration to the UK: Asylum", Migration Observatory, 26 Ekim 2017, <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migration-to-the-uk-asylum/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

⁴⁹⁴ <https://www.gov.uk/foreign-travel-advice/nigeria>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

⁴⁹⁵ Şeker, s. 80.

⁴⁹⁶ Mohammed Z. Touaibia, *Land and Labour in Kenya Under British Colonial Rule From 1888-1953*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Es Senia, Faculty of Letter, Language and Art, 2014, s. 36.

bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. İsyân, Kenya'daki İngiliz sömürgesinin sona ermesi isteyen, kendi topraklarında yabancı hisseden aktivistler tarafından meydana gelmiştir.⁴⁹⁷ Pan-Afrika hareketinin liderlerinden olan, Kenyatta'nın kabilesi Kikuyuların isyana öncülük etmesi, Kenyatta'nın tutuklanmasına neden olmuştur.⁴⁹⁸

Kenyatta, kendi kabilesine bağlı bir STK olan, Kiyuku Central Association (KCA)'da aktif olarak görev almış ve bu topluluk sayesinde siyasete girmiştir. KCA'nın desteği ile Londra'ya giderek çeşitli girişimlerde bulunmuş, Kenya'nın özgürlüğe giden yolda lideri olmuştur.⁴⁹⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin siyasi oluşuma izin vermesiyle, Kenya African Union (KAU) kurulmuştur. Kenyatta önderliğinde 1944-1946 yılları arasında toplam 100 bin üye, bu siyasi oluşumun etrafında toplanmıştır. 1960 yılında hapisten çıkan ve Kenya Africa National Union (KANU)'nun başına geçen Kenyatta'nın çabaları sonucu, 1963 yılında Kenya bağımsızlığını elde etmiştir. Kenyatta, 1964 yılında seçimlerle birlikte bağımsız Kenya'nın ilk devlet başkanı olmuştur. 1969 ve 1974 seçimlerinde de liderliğini sürdüren Kenyatta, hayatını kaybettiği 1978 yılına kadar devlet başkanı olarak görev yapmıştır.⁵⁰⁰

Kenyatta döneminin ilk yıllarında KANU, ülke yönetimine hakim olarak fiili tek parti iktidarı oluşturmuştur.⁵⁰¹ Kenyatta, kendisini "Kenya ulusunun babası" olarak nitelendirmiş ve hükümetin daha güçlü olduğu baskıcı bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Kenyatta, bağımsızlık sürecinde Kenyalılara vaat ettiği Afrikalılaştırma politikasını uygulamaya çalışmış, beyaz hakimiyetinde olan ekonomiyi Kenyalılara devretmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda 1967 yılında, bazı ürünleri yalnızca Kenyalıların pazarlayabildiği "Trade Licencing Act" kanunu yürürlüğe koymuştur.⁵⁰²

Kenyatta'nın 1978 yılında hayatını kaybetmesiyle birlikte göreve, o zamana kadar devlet başkan yardımcısı olan Daniel Arap Moi gelmiştir. Moi, kendi pozisyonunu korumak ve güçlendirmek amacıyla, Kenyatta sonrası muhalif konuma düşen Kikuyuları devlet görevinden uzaklaştırmak istemiştir. Kikuyular yerine ise, kendi kökeninden olan

⁴⁹⁷ Şeker, s. 137.

⁴⁹⁸ S. M. Shamsul Alam, *Rethinking Mau Mau in Colonial Kenya*, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 91.

⁴⁹⁹ Bouamama, s. 67.

⁵⁰⁰ Charles Hornsby, *Kenya A History Since Independence*, London, I.B.Tauris, 2012, s. 19.

⁵⁰¹ Bruce D. Roberts, "Jomo Kenyatta", (der.) Thomas M. Leonard, *Encyclopedia of the developing world*, New York, Routledge, 2013, s. 906.

⁵⁰² Şeker, s. 157.

Kalenjinleri devlet görevine getirmeye başlamıştır.⁵⁰³ Moi gücün merkezileşmesi ve kişileşmesini amaç edinmiş, bu doğrultuda baskıcı bir politika izlemiştir. Öyle ki Kenyatta döneminde fiilen uygulanan tek parti sistemi, 1982 yılında Moi'nin aldığı kararla hukuken uygulanmıştır.⁵⁰⁴ Bu geçişin en önemli nedenlerinden birisi, 1982 yılında Moi'ye karşı yapılan başarısız darbe girişimidir. Zira Moi bu girişim sonrası gücünü pekiştirmek amacıyla, iktidarını kuvvetlendirme yoluna gitmiştir.⁵⁰⁵

1992 yılında uluslararası güçlerin de teşviki ve baskısıyla, "İkinci İstiklal" olarak adlandırılan Kenya'nın çok partili hayata dönüşü gerçekleşmiştir. Bu dönemde birbirinden farklı birçok kesim bir araya gelerek, tek bir hedef belirlemişlerdir: Moi'yi işgal ettiği makamdan indirmek.⁵⁰⁶ Ancak Moi, 1992 seçimlerinde muhalefetin uzlaşamaması ve parçalı bir halde seçime girmesi sonucu, % 37'lik, 1997 seçimlerinde ise % 40'lık oy oranlarıyla tekrar devlet başkanı seçilmiştir.⁵⁰⁷ 2002 yılına gelindiğinde Moi aday olmamış, partisinin adayı olarak Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta'yı aday göstermiştir. Ancak muhalefetin adayı Mwai Kibaki bu seçimlerde % 62 oy almış, % 31 oy alan Kenyatta'ya karşı ezici bir üstünlük elde ederek, Kenya'nın yeni devlet başkanı olmuştur.⁵⁰⁸

Kibaki seçimi kazandıktan sonra, seçim öncesi yapmış olduğu ittifakı görmezden gelerek yeni ittifak arayışına girişmiştir.⁵⁰⁹ Yeni ittifak arayışları siyasi ortamda kargaşanın hakim olmasına neden olmuştur. Bu süreçte yargı, bağımsızlığını yitirmiş, doğal olarak yürütmenin hesap verebilirliği azalmıştır.⁵¹⁰ Kibaki döneminde 2007 seçimleri hileli olduğu gerekçesiyle çok tartışılmış, seçim sonrası özellikle başkent Nairobi'de uzun süren protestolar yaşanmıştır. 2008 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan arabulucu rol üstlenerek, seçimi kazandığını iddia eden iki lider Kibaki ve Raila Odinga arasında uzlaşmayı sağlamıştır. Kibaki başkan olarak görev yaparken, Odinga ise

⁵⁰³ Hornsby, s. 335.

⁵⁰⁴ Korwa G. Adar ve Isaac M. Munyae, "Human Rights Abuse in Kenya Under Daniel Arap Moi, 1978-2001", *African Studies Quarterly*, Cilt 5, Sayı 1, Kış 2001, s. 3.

⁵⁰⁵ Mohamed Bakari, "2002 Kenya Seçimleri: Makyavelist Politikanın Sonu Mu?", (der.) *Yeni Yüzyılda Afrika; Güvenlik, Siyaset, Ekonomi*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, s. 16.

⁵⁰⁶ Mohammed Bakari, Kenya'da Siyaset ve Müslümanlar, İstanbul, Taş Mektep Yayınları, 2016, s. 76.

⁵⁰⁷ Stephen Brown, "Authoritarian leaders and multiparty elections in Africa: how foreign donors help to keep Kenya's Daniel arap Moi in power", *Third World Quarterly*, Cilt 22, Sayı 5, 2001, ss. 725-739, 726

⁵⁰⁸ Bakari, "2002 Kenya Seçimleri: Makyavelist Politikanın Sonu Mu?", s. 24.

⁵⁰⁹ Maurice N. Amutabi, "Beyond Imperial Presidency in Kenya: Interrogating the Kenyatta, Moi and Kibaki Regimes and Implications for Democracy and Development", *Kenya Studies Review*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık 2009, s. 73.

⁵¹⁰ Karuti Kanyinga, *Kenya Democracy and Political Participation*, Nairobi, Open Society Foundations, 2014, s. 22.

1964'ten beri olmayan başbakanlık makamına getirilmiştir.⁵¹¹ 2013 yılında görevi sona eren Kibaki yerini Uhuru Kenyatta'ya bırakmıştır. Kenyatta, 2013 ve 2017 seçimlerinde Odinga'yı yenerek devlet başkanı olmuştur.⁵¹²

2.3.2. Siyasi İlişkiler

Bağımsızlık sonrası Kenya-İngiltere siyasal ilişkileri, bezen Kenya bazen de İngiltere'den kaynaklı olarak değişkenlik göstermiştir. İngiliz egemenliği altındaki bazı sömürgelerin aksine, Kenya'nın bağımsızlık süreci Mau Mau ayaklanmalarından dolayı kanlı geçmiştir. Bu çatışmanın bir yansıması olarak, Kenya'nın siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı değişikliğe uğramıştır.⁵¹³ Bu çatışmanın lideri olarak görülen ve İngiltere tarafından hapse atılan Jomo Kenyatta'nın devlet başkanlığında, ilişkilerin olumsuz seyretmesi beklenmiştir. Ancak Kenyatta'nın en büyük rakibi olan Oginga Odinga'nın Sovyetlere yaklaşmasıyla, Kenyatta İngiltere'ye bağlı kalmayı tercih etmiştir.⁵¹⁴ Öyle ki İngiltere tarafından Mau Mau ayaklanmasının lideri olmakla suçlanan Kenyatta, devlet başkanı olarak bu isyancıları desteklemediğini, geçmişi unutmak ve affetmek gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹⁵ Bağımsızlık sonrasında İngiltere'ye alan açan ve sömürge dönemindeki düzenin devamını sağlayan Kenyatta, İngiltere açısından "enemies turned friends" (düşmandan devşirilmiş dost) olarak görülmüş ve desteklenmiştir.⁵¹⁶

Kenyatta'nın İngilizler ile ilk teması, 1929 yılında KCA'nın temsilcisi olarak İngiltere'ye gitmesiyle gerçekleşmiştir. Kenyatta, İngilizlerin sömürge dönemindeki adaletsiz uygulamalarına karşı tepki göstermiş, bu yüzden de komünist olarak adlandırılmıştır.⁵¹⁷ Bu adlandırmanın ardında yatan asıl neden, İngiltere'de bulunduğu dönemde Büyük

⁵¹¹ Clark C. Gibson ve James D. Long, "The presidential and parliamentary elections in Kenya, December 2007", *Electoral Studies* xxx, Cilt 1, Sayı 6, 2009, s. 5.

⁵¹² Amy Mckenna, "Uhuru Kenyatta", *Encyclopædia Britannica*, 28 Kasım 2017, <https://www.britannica.com/biography/Uhuru-Kenyatta>, (Erişim Tarihi: 22.06.2018).

⁵¹³ Hornsby, s. 44.

⁵¹⁴ Şeker, s. 160.

⁵¹⁵ James Baigent, *Political Leadership after the British: A Study of Jomo Kenyatta and Julius Nyerere*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Wellington, Victoria University of Wellington Arts in Political Science, 2013, s. 80.

⁵¹⁶ Poppy C. Cullen, 'Kenya is no doubt a special case': *British policy towards Kenya, 1960-1980, Durham theses*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Durham, Philosophy Department of History Durham University, 2015, s. 83.

⁵¹⁷ Kenneth O. Nyangena, "Jomo Kenyatta: An Epitome of Indigenous Pan-Africanism, Nationalism and Intellectual Production in Kenya", *AJIA*, Cilt 6, Sayı 1 & 2, 2003, s. 3.

Britanya Komünist Partisi'nin yayım organlarında çeşitli makalelerinin yayımlanmasıdır.⁵¹⁸

Afrika bağımsızlık sürecinde Pan-Afrika liderlerini etkileyen ve Kenyatta'nın da savunduğu "Afrika Sosyalizmi", bağımsızlık sonrasında bir anda gündemden düşmüştür. Kenyatta bu durumu "Marksist sınıflar mücadelesi teorisinin Kenya'nın durumuyla hiçbir ilgisi yoktur." şeklinde ifade etmiştir. Aynı yıl İngiliz gazetesi The Economist, "Our man in Kenya" (Kenya'daki Adamımız) başlıklı bir makale yayımlamıştır.⁵¹⁹ Böylelikle Kenya'nın zaman zaman Sovyet çizgisine kayan dış politikası, İngiltere öncelikli olmak üzere batı ekseninde devam etmiştir.

İngiltere, Kenya siyasi sisteminin kurulmasında öncü rol oynamıştır. 1962 yılında KANU, KADU partileriyle birlikte İngiltere'de konferans düzenleyerek, bağımsız Kenya'nın siyasi sisteminin nasıl olacağına karar vermişlerdir. İngiltere; askeri, ekonomik, stratejik çıkarları doğrultusunda bir sistem taraftarı olmuş ve diğer birçok eski kolonisinde olduğu gibi burada da Westminster sistemi ile benzer bir sistem kurmuştur.⁵²⁰ Bu dönemde var olan hukuk sistemi İngiliz modelinin taklidi olurken, ekonomi de yine İngilizlerin etkisi altında olmaya devam etmiştir.⁵²¹

İngiltere ile var olan bağın devamını sağlayan bir diğer önemli unsur, askeri alanda yapılan işbirliği olmuştur. Somali ve Etiyopya ile yaşanan sınır sorunlarından dolayı Kenyatta, İngiltere ile savunma antlaşması imzalayarak ülke güvenliğini garanti altına almak istemiştir.⁵²² Ayrıca 1964 yılında, yerine getirilmemiş bağımsızlık hayallerini ve silahlı kuvvetlerin İngiliz subayları tarafından sürekli hakimiyetini protesto eden Kenyalı askerlerin bastırılmasında da İngiliz kuvvetleri kullanılmıştır.⁵²³ Ayrıca 1963-1968 yılları arasında meydana gelen Shifta savaşında, İngiltere Kenya'ya lojistik ve teknik destek sağlamıştır. 1964 yılında ise İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri, Kenya Hava Kuvvetlerini kurmuştur.⁵²⁴ 1965 yılında Sovyetler tarafından desteklenen

⁵¹⁸ Bouamama, s. 68.

⁵¹⁹ Bouamama, s. 80.

⁵²⁰ Kathryn R. Meyer, *Kenya: Decolonization, Democracy and the Struggle for Uhuru*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, South Hadley, Mount Holyoke College, 2015, ss. 45-46.

⁵²¹ Şeker, s. 155.

⁵²² Hornsby, s. 87.

⁵²³ Njagi A. Munene, *The Colonial Legacy in Kenya-British Military Relations: 1963-2005*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nairobi, Political Science of Kenyatta University, 2013, s. 69.

⁵²⁴ Faith Mabera, "Kenya's foreign policy in context (1963-2015)", *South African Journal of International Affairs*, Cilt 23, Sayı 3, 2016, s. 370.

Kenyatta'nın yardımcısı Oginga Odinga tarafından darbe yapılacağına söylentisi üzerine, İngiltere tarafından "Operation Binnacle" adında bir plan hazırlanmıştır. Plan dahilinde İngiltere, Kenyatta'nın isteği üzerine önce Mombasa'ya gemileri göndermiş, ardından ise birlikleri karadan sevk etmiştir.⁵²⁵ Sadece söylenti üzerine bile İngiltere büyük bir reaksiyonda bulunmuştur. İngiliz çıkarlarına uygun bir lider olan Kenyatta'nın varlığı desteklenmiştir. Bu gelişmeler Kenyatta döneminde İngiltere-Kenya ilişkilerin olumlu seyretmesini sağlamıştır.

Kenyatta döneminde İngiltere ile anlaşmazlık yaşanan meselelerden birisi Rodezya üzerine olmuştur. Kenyatta, Rodezya'daki beyaz yönetime karşı İngiltere'nin yeterli tepki göstermediğini belirtmiştir.⁵²⁶ 1975'lere kadar iyi giden ilişkiler bu tarihten sonra eski yakınlığından uzaklaşmıştır. Bu yıllarda ilişkilerin kötüleşmesinin İngiltere'ye bakan yönü, İngiltere'nin Kenyatta'yı başarısız bulmasıdır. Hastalığından dolayı devlet işlerindeki yetersizliği, ülkede artan yolsuzluk gibi bir dizi neden, Kenya'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin Kenyatta hakkında olumsuz rapor bildirmesine neden olmuştur.⁵²⁷ Bağımsızlık sonrasında Kenya dış politikasında öncü konumunda olan İngiltere, bu tarihten itibaren konumunu ABD'ye kaptırmıştır.⁵²⁸

Kenyatta'dan sonra kimin geleceği, İngiliz çıkarlarının devamı açısından önem verilen bir husus olarak ön plana çıkmıştır. Bunun içindir ki İngiltere, Kenyatta'nın yerine kimin geçeceğini çok önceden düşünmeye ve uygun ismi belirlemeye çalışmıştır. Kenyatta'dan sonra yerine başkan yardımcısı Daniel Arap Moi geçmiştir. 1978 yılında Kenya'daki İngiliz Yüksek Komisyonu'nun raporunda, Moi ve ekibinin İngiltere'yi Kenya'nın en iyi dostu olarak gördüğü belirtilmiştir.⁵²⁹

Moi göreve geldiğinde dış politikada "Nyayo" adı verilen politikayı benimsediğini, yani Kenyatta'nın ayak izlerini takip edeceğini belirtmiştir.⁵³⁰ Ancak Moi, Kenyatta'nın aksine sık sık uluslararası seyahatlerde bulunmuş, ilk ziyaretini de 1979 yılında

⁵²⁵ Poppy Cullen, "Operation Binnacle: British plans for military intervention against a 1965 coup in Kenya", *The International History Review*, Cilt 39, Sayı 5, 2017, s. 800.

⁵²⁶ Hornsby, s. 176.

⁵²⁷ Poppy Cullen, *Kenya and Britain after Independence Beyond Neo-Colonialism*, Cambridge, Palgrave Macmillan, 2017, s. 214.

⁵²⁸ Hornsby, s. 318.

⁵²⁹ Poppy Cullen, "Funeral Planning: British Involvement in the Funeral of President Jomo Kenyatta", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 3, Sayı 44, 2016, s. 14.

⁵³⁰ Javanson K. Arithi, *Clandestine Diplomacy and Kenya's Foreign Policy*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nairobi, University of Nairobi Institute Of Diplomacy and International Studies, 2015, s. 34.

İngiltere'ye gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret kapsamından İngiliz Kraliyet ailesini ve Başbakan Margaret Thatcher'ı ziyaret etmiştir.⁵³¹ İngiltere tarafından ise Kraliçe II. Elizabeth, 1983 yılında Kenya'ya ziyarette bulunmuştur.⁵³² Moi diğer ziyaretini 1987 yılında gerçekleştirmiş, bu ziyaretinde Thatcher ile görüşmüştür.⁵³³ Thatcher ise 1988 yılında Kenya'yı ziyaret etmiştir.⁵³⁴ Bu dönemde ikili ilişkilerin gelişmesini sağlayan bir unsur olarak, Moi ve Thatcher'ın yakın kişisel ilişkileri ön plana çıkmıştır. Öyle ki bu dönemde yakın ilişkilerden kaynaklı olarak, Kenya'da bulunan Moi Üniversitesi'nde Margaret Thatcher adına bir kütüphane kurulmuştur.⁵³⁵

İngiltere, Moi yönetimini hem ekonomik hem de siyasi olarak desteklemiştir. Bu desteğin bir tezahürü olarak, Ağustos 1982'de Kenya Hava Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen darbe girişiminden haberdar olan İngiliz Güvenlik Hizmetleri, durumu Kenya ordusuna bildirmiştir.⁵³⁶ Kenya ordusunun herhangi bir önlem almaması sonucu İngiltere Başbakanı Thatcher, durumu dikkatle izlediklerini ifade etmiştir. Bu konuşmada Thatcher, Kenya'da konuşlandırılan İngiliz kuvvetlerinin gerekliliğinin anlaşıldığını ifade etmiş ve ikili ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır.⁵³⁷

Moi döneminde Kenya dış politikası tamamen Moi'nin kişisel kararları üzerinden yürütülmüştür. Moi, Kenya'nın dış politika yönetiminin merkezinde tek başına yer almıştır.⁵³⁸ İngiltere bu duruma karşı düşük profil çizmiş ve statükoyu desteklemiştir. Öyle ki 1969'dan beri devam eden fiiliyattaki tek parti hükümetinin, 1982 yılında Moi tarafından resmi devlet sistemi olarak ilan edilmesine dahi sessiz kalınmıştır. İngiltere,

⁵³¹ Hornsby, s. 371.

⁵³² <https://www.royalcollection.org.uk/collection/2880517/hm-queen-elizabeth-ii-in-kenya>, (Erişim Tarihi: 30.07.2018).

⁵³³ "Britain signs \$75 million agreement with Moi", *UPI*, 16 Mart 1987, <https://www.upi.com/Archives/1987/03/16/Britain-signs-75-million-agreement-with-Moi/7716542869200/> (Erişim Tarihi: 31.07.2018).

⁵³⁴ Howell Raines, "A Thatcher Milestone Spurs Debate on Her Forceful Style", *The New York Times*, 5 Ocak 1988, <https://www.nytimes.com/1988/01/05/world/a-thatcher-milestone-spurs-debate-on-her-forceful-style.html> (31.07.2018).

⁵³⁵ Artur A. Olanda, *The role of foreign policy in economic development in Kenya, 1990-2010*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nairobi, University of Nairobi Institute Of Diplomacy and International Studies, 2010, s. 35.

⁵³⁶ Hornsby, s. 378.

⁵³⁷ Munene, s. 81.

⁵³⁸ Elizabeth Achieng, "Kenya's Foreign Policy Trajectory: The Politics of Changing Regimes", *International Journal of Social Science and Humanities Research*, Cilt 5, Sayı 2, Nisan-Haziran 2017, s. 103.

başarısız darbe girişiminden sonra Moi'nin 80'ler boyunca uygulamış olduğu yozlaşmış, baskıcı politikalara da ses çıkarmamıştır.⁵³⁹

1980'lerin sonuna doğru Soğuk Savaşın etkisinin gitmeye başlamasıyla birlikte, Kenya-İngiltere ilişkilerinde düşüş görülmüştür.⁵⁴⁰ Buna ek olarak 1990 yılıyla birlikte göreve gelen John Major, İngiltere'nin Kenya politikasındaki duruşunu sorgulamaya başlamıştır. Major, yaşanan yolsuzlukların ve baskıların sonlandırması gerektiğini belirtmiş, ancak Moi, politikalarına devam edince ilişkiler gerilemiştir.⁵⁴¹ Yaşanan bu gerilemeyle birlikte İngiltere, daha önce sessiz kaldığı Kenya'nın gayri hukuki durumuna eleştiriler getirmeye ve sistemin İngiliz politikasıyla çeliştiğini ifade etmeye başlamıştır. İngiltere, diğer Avrupalı devletlerin Kenya'ya göstermiş olduğu tepkilere katılarak daha demokratik bir alan talep etmiştir. Buna karşılık Moi, daha önce Kenyatta döneminde on beş yıllığına İngiliz ordusunun Kenya'da eğitim yapması üzerine olan sözleşmeyi, önce beş yıla indirmiş, daha sonra da bu süreyi üç yıl olarak tayin etmiştir.⁵⁴² İngiltere diğer Avrupalı devletlerle birlikte Kenya'ya yapılan ekonomik yardımları kısma tehdidinde bulunarak, Kenya'nın mevcut durumunu çözme yoluna gitmiştir.⁵⁴³ Bu süreç, bağımsızlık sonrası Kenya-İngiltere ilişkilerinin en kötü olduğu dönem olarak ifade edilebilir. 1992 yılında "İkinci İstiklal" olarak adlandırılan dönemde, Kenya'nın çok partili sisteme dönmesiyle birlikte, İngiltere Kenya ilişkilerinde düzelme görülmüştür. İngiltere, iktidarda kimin olması gerektiğine değinmeden Kenya'nın demokrasiye dönüşünü desteklemiştir.⁵⁴⁴

Moi 2002 seçimlerinde KANU'dan ayrılarak aday olmamış ve yerini Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta'ya bırakmıştır. Bu seçimde, National Rainbow Coalition (NARC) çatısı altında birleşen muhalefetin adayı olarak, 1978-1988 dönemlerinde Moi'nin yardımcılığını yapan Mwai Kibaki seçimlere girmiştir. Kibaki seçimleri kazanarak uzun

⁵³⁹ Richard Dowden, "Winners with a country to lose: Britain should tell President Moi that his re-election must not bring political repression back to Kenya, says Richard Dowden", *Independent*, 6 Ocak 1993, <https://www.independent.co.uk/voices/winners-with-a-country-to-lose-britain-should-tell-president-moi-that-his-re-election-must-not-bring-1476868.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2018).

⁵⁴⁰ Mumo Nzau, "The Strategic Art of Appeasing Old Lovers while Courting New Friends: Kenya's Foreign Relations in Retrospect", (der.) Michael M. Kithinji ve diğerleri, *Kenya After 50: Reconfiguring Historical, Political, and Policy Milestones*, London, Palgrave Macmillan, 2016, s. 147.

⁵⁴¹ Hornsby, s. 482.

⁵⁴² Munene, s. 82.

⁵⁴³ Lucy N. Njuguna, *Terror Activities And Evolution Of Kenya's Foreign Policy: 1998-2015*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nairobi, University of Nairobi Institute Of Diplomacy and International Studies, 2014, s. 43.

⁵⁴⁴ Hornsby, s. 510.

yıllar tek parti olan KANU'nun iktidarına son vermiştir.⁵⁴⁵ NARC iktidarı ile birlikte İngiltere-Kenya ilişkileri kötüleşmiştir. İlişkilerin kötüleşmesinin ardında yatan sebep, Kibaki iktidarının Moi döneminde İngiltere ile kurulan özel ilişkiden rahatsızlık duymasıdır.⁵⁴⁶ Kibaki, dış politikada özel ilişkilerden ziyade uluslararası ortakların çok olduğu bir anlayışı benimsemiştir. Bu doğrultuda İngiltere ile ilişkiler düşüş yaşarken, insan hakları ile dış politikayı bağdaştırmamasından dolayı iyi bir alternatif olan Çin ile ilişkiler gelişim göstermiştir.⁵⁴⁷ Öyle ki Kibaki göreve geldiği ilk dönemde ilk ziyaretini Çin'e gerçekleştirirken, İngiltere'yi bu dönemde ziyaret etmemiştir.⁵⁴⁸

2005 yılında İngiltere, Kenya Ulaştırma Bakanı'nı yolsuzluk yapmakla suçlamış, bakanın İngiltere'ye gelişini ve İngiltere üzerinden aktarma yapmasını yasaklamıştır. Ulaştırma Bakanlığı sözcüsü, bakanın birçok defa bu iddiaları yalanladığını ve bunu tekrar ettiklerini belirtmiştir.⁵⁴⁹ Bu yasaklamayla birlikte ikili ilişkiler zarar görmüştür. İkili ilişkileri kötü etkileyen olaylardan birisi de 2007 yılında yapılan Kenya seçimleridir. Kenya'da gerçekleşen seçimlerin gözlemciler tarafından adil olmadığı belirtilmiş ve Kibaki adına seçimde hile yapıldığı şeklinde kuvvetli bulgular ortaya konulmuştur.⁵⁵⁰ Seçim sonucunun açıklanmasının ardından İngiltere, Kibaki hükümetini tebrik etmeyi reddetmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı: "Şu anki Kenya Hükümetini, Kenya halkının demokratik iradesi olarak tanımıyoruz." şeklinde açıklama yapmıştır.⁵⁵¹

Kibaki döneminde, liderler tarafından yapılan üst düzey resmi ziyaretlerin ilki 2005 yılında yapılmıştır. İngiltere Başbakanı Gordon Brown, Afrika'ya düzenlemiş olduğu tur dahilinde 12 Ocak'ta Kenya'ya da uğramıştır.⁵⁵² Ancak Kibaki döneminde ziyaret üzerinden de bir kriz yaşanmıştır. 2010 yılında İngiltere Başbakanı Brown tarafından Kibaki'ye yapılan ve program içerisinde Kraliçe II. Elizabeth'e ziyaretin de bulunduğu

⁵⁴⁵ McKenna, *History of Central and Eastern Africa*, s. 152.

⁵⁴⁶ Hornsby, s. 729.

⁵⁴⁷ Andrew T. Maina, "Kenya's 'New' Foreign Policy Approach", *The Foreign Policy Analyst*, 25 Haziran 2013, <https://theforeignpolicyanalyst.wordpress.com/tag/pillars-of-kenya-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

⁵⁴⁸ Munene, s. 96.

⁵⁴⁹ Mike Pflanz, "Britain bans Kenyan transport minister over suspected corruption", *The Telegraph*, 29 Temmuz 2005, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/kenya/1495075/Britain-bans-Kenyan-transport-minister-over-suspected-corruption.html> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

⁵⁵⁰ The International Republican Institute (IRI), "Kenya Presidential, Parliamentary and Local Elections", *Election Observation Mission Final Report*, 27 Aralık 2007, s. 27.

⁵⁵¹ Hornsby, s. 764.

⁵⁵² "Brown visits slum on Africa trip", *BBC*, 12 Ocak 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4167407.stm (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

davet, "ziyaret etmek için uygun olmadığı" gerekçesiyle Kibaki tarafından reddedilmiştir.⁵⁵³

Ancak Kibaki, Temmuz 2012'de İngiltere'ye bir ziyarette bulunmuştur. Ziyaret kapsamında Kenya Yatırım Konferansında, Kenya'daki yatırım imkanları ve iş olanakları üzerine konuşma yapmıştır. Ayrıca 2012 Londra Olimpik Oyunları seremonisine de katılmış ve açılış seremonisi öncesi Kraliçe II. Elizabeth ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁵⁴

2013 yılında Kenya başkanlık seçimleri sonucunda Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta göreve gelmiştir. Kenyatta'nın seçim süreci ikili ilişkileri açısından parlak bir dönem olmamıştır. İngiltere, Kenyatta'nın rakibi Raila Odinga'nın seçimleri kazandığında, İngiliz çıkarlarının korunacağını düşünmüştür. International Criminal Court (ICC) davasında insanlığa karşı işlenen suçtan yargılanan Kenyatta'nın seçilmesi halinde İngiltere, Kenya ile ilişkilerinin çok basit olacağı kanaatine varmıştır.⁵⁵⁵ Bu doğrultuda İngiltere doğrudan olmasa da dolaylı olarak Odinga'yı desteklemiştir. Kenyatta ise Nairobi'de bulunan İngiliz Yüksek Komiserliği elçisi üzerinden İngiltere'yi, seçimlerde "karanlık ve şüpheli" rolde olmakla suçlamıştır.⁵⁵⁶

Ayrıca İngiltere'nin bu tutumuna karşı Kenyatta, en büyük ticaret ortaklarından birisi olan İngiltere ile iyi ilişkilerin, kendi döneminde zarar görmeyeceğini ifade etmiştir. Ancak herhangi bir yaptırıma ve engellemeye karşı da başta Çin olmak üzere diğer uluslararası aktörlere yöneleceği tehdidinde bulunarak, "Bir kapı kapanır bir kapı açılır" şeklinde beyan vermiştir.⁵⁵⁷ Seçim sürecinde İngiltere ile kötü ilişkiler olmasına

⁵⁵³ David Ochami, "Kibaki declined invitation to visit Britain", *Standard Digital*, 12 Nisan 2012, <https://www.standardmedia.co.ke/business/article/2000056081/kibaki-declined-invitation-to-visit-britain> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

⁵⁵⁴ "Kibaki headed to London for visit", *Capital News*, 25 Temmuz 2012, <https://www.capitalfm.co.ke/news/2012/07/kibaki-headed-to-london-for-visit/> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

⁵⁵⁵ Kim Sengupta, "If Raila Odinga wins Kenya's elections, Britain's interests are secure, but if Uhuru Kenyatta wins...", *Independent*, 25 Şubat 2013, <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/if-raila-odinga-wins-kenyas-elections-britains-interests-are-secure-but-if-uhuru-kenyatta-wins-8510687.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

⁵⁵⁶ Mike Pflanz, "Uhuru Kenyatta accuses British envoy of 'shadowy, suspicious' role in Kenya election", *The Telegraph*, 6 Mart 2013, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/kenya/9912353/Uhuru-Kenyatta-accuses-British-envoy-of-shadowy-suspicious-role-in-Kenya-election.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

⁵⁵⁷ Kim Sengupta, "If Raila Odinga wins Kenya's elections, Britain's interests are secure, but if Uhuru Kenyatta wins...", *Independent*, 25 Şubat 2013, <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/if-raila-odinga-wins-kenyas-elections-britains-interests-are-secure-but-if-uhuru-kenyatta-wins-8510687.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

rağmen, Kenyatta'nın 2007 seçimleri sonrası yaşanan ölümcül eylemleri yönetmekle suçlandığı ICC davasında ve başkanlık seçimlerinde, bir İngiliz şirketi Kenyatta için çalışma yürütmüştür. Kenyatta ironik bir şekilde, bu şirketi kullanarak batı karşıtı ve milliyetçi bir politika izlemiştir.⁵⁵⁸

Kenyatta, göreve gelişiyle birlikte Kenya dış politikasına yeni bir bakış açısı getirme gayreti içerisinde olmuştur. Kenyatta dış politikada, geleneksel müttefiklerle birlikte yeni, güçlü ve etkili bir dış politika arayışına girmiştir. Kenyatta, dış politikanın fırsatlar doğrultusunda gelişmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu doğrultuda Çin, Hindistan, Güney Kore ve Malezya gibi ekonomik açıdan gelişme gösteren aktörleri, bir fırsat olarak değerlendirmiş ve yeni ortaklarla birlikte çok boyutlu bir dış politika anlayışını benimsemiştir.⁵⁵⁹

Kenyatta dönemi, İngiltere-Kenya ilişkileri açısından pek parlak bir başlangıca sahip olmamıştır. Kibaki dönemindeki olumsuz ilişkilerin Kenyatta döneminde de devam etmesi, İngiltere'nin çıkarları açısından olumsuz bir görünüme sahip olmuştur. Ayrıca İngiltere'nin de içinde bulunduğu batılı ülkeler -Kenya'da özellikle Kibaki döneminde yükselişe geçen Çin örneğinde olduğu gibi- Asya ülkelerinden büyük endişe duymuşlardır. Zira İngiltere, Kenya'da çok büyük ekonomik fırsatlar görmüş ve bunu Çin'e kaptırmak istememiştir.⁵⁶⁰ Bu durum Lordlar Meclisi'nde büyük tartışmalara yol açmıştır. Nihayetinde meclis, İngiliz hükümetini, Kenyatta dönemi ile birlikte İngiltere-Kenya ilişkilerini yükseltmeye davet etmiştir.⁵⁶¹

İngiltere, ilişkilerin düzelmesi noktasında ilk adım olarak, 1950'lerde Kenya'da yaşanan Mau Mau isyanının işkence mağdurlarına, 19,9 milyon İngiliz sterlini ödemeyi kabul etmiştir. Dışişleri Bakanı, Avam Kamarasında yaptığı konuşmada "samimi pişmanlıklarını" ileterek, 5228 Kenyalıya ödeme yapılacağını ifade etmiştir.⁵⁶² Bu, ilişkiler açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

⁵⁵⁸ Luke Obala, "Kenya's 2013 Elections and Emerging Foreign Policy", *Al Jazeera Center for Studies*, 6 Haziran 2013, s. 6.

⁵⁵⁹ Arithi, s. 37.

⁵⁶⁰ Dann Mwangi, "Why the British government needs Kenya", *Fiftestate*, 25 Mart 2013, <https://www.capitalfm.co.ke/eblog/2013/03/25/why-the-british-government-needs-kenya/> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

⁵⁶¹ Obala, s. 5.

⁵⁶² Jane Croft, "UK to pay nearly £20m compensation to Mau Mau torture victims", *Financial Times*, 6 Haziran 2013, <https://www.ft.com/content/f0aec002-cea9-11e2-ae25-00144feab7de> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

Kenyatta döneminde, resmi ziyaretlerin zayıf olması beklenirken, seçimden iki ay sonra Kenyatta, Somali Çatışması üzerine bir konferansa davet edilmiştir. Kenyatta, bu ziyaretinde İngiltere Başbakanı David Cameron ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁶³ Ziyaret dışında iki lider Eylül 2015'te New York'ta düzenlenen BM zirvesinde bir araya gelerek, ikili ilişkiler üzerine görüşme yapmışlardır.⁵⁶⁴ Üst düzey ziyaretlerden bir diğeri, 2017 Mart'ında İngiltere Dışişleri Bakanı Boris Johnson'un Kenya'yı ziyareti ile gerçekleşmiştir. Bu ziyarette Boris, Kenyatta'nın da dahil olduğu üst düzey liderlerle bir araya gelerek, Kenya-İngiltere ilişkileri üzerine değerlendirmede bulunmuştur.⁵⁶⁵ Bu ziyaretten iki ay sonra bu kez Kenyatta İngiltere'yi ziyaret ederek, Başbakan Teresa May ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmenin ana teması, Nairobi-Londra ticareti olmuştur.⁵⁶⁶

2017 yılında Kenyatta tartışmalı bir seçim sonrası tekrardan Kenya devlet başkanlığına seçilmiştir. Seçim her ne kadar "düzensiz" ve "illegal" olarak tanımlansa da İngiltere Dışişleri Bakanı Boris, Kenyatta'yı seçim sonucundan dolayı tebrik etmiştir.⁵⁶⁷ 2018 Nisan'ında Londra'da İMT hükümet başkanları toplantısına katılan Kenyatta, Kraliçe II. Elizabeth ve Başbakan Theresa May ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁶⁸ Kenyatta'nın ikinci döneminde, ilk dönemine oranla ikili ilişkilerin daha sıcak olduğu söylenebilir.

2.3.3. Ekonomik İlişkiler

Kenya, bağımsızlık sonrası ekonomik kalkınma stratejisinin temel ilkeleri ve stratejilerini hem batı kapitalizmini hem de doğu komünizmini reddeden politik ve ekonomik felsefe, olarak belirlemiştir.⁵⁶⁹ Sömürgeciliğin yapmış olduğu tahribata karşı

⁵⁶³ "Kenya's Uhuru Kenyatta to meet UK's David Cameron", *BBC*, 6 Mayıs 2013, <https://www.bbc.co.uk/news/world-africa-22425869> (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

⁵⁶⁴ Brian Ngugi, "Kenya, Britain make efforts to repair relations", *Daily Nation*, 11 Nisan 2016, <https://www.nation.co.ke/news/politics/Kenya-Britain--make-efforts-to-repair-relations/1064-3155228-313inw/index.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

⁵⁶⁵ <https://www.gov.uk/government/news/uk-foreign-secretary-visits-kenya>, (Erişim Tarihi: 07.08.2018).

⁵⁶⁶ "Uhuru meets May in UK, opens talks on Nairobi-London trade", *Citizen Digital*, 11 Mayıs 2017, <https://citizentv.co.ke/news/uhuru-meets-may-in-uk-opens-talks-on-nairobi-london-trade-165666/> (Erişim Tarihi: 07.08.2018).

⁵⁶⁷ Rob Merric, "Boris Johnson in fresh foreign affairs controversy after congratulating Kenya's President on disputed re-election", *Independent*, 21 Kasım 2017, <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/boris-johnson-kenya-president-re-election-uhuru-kenyatta-nazinin-ratcliffe-foreign-secretary-iran-a8067271.html> (Erişim Tarihi: 07.08.2018).

⁵⁶⁸ <http://www.mfa.go.ke/president-kenyatta-arrives-uk-commonwealth-meeting/> (Erişim Tarihi: 07.08.2018).

⁵⁶⁹ Munene, s. 75.

ve bağımsızlık sonrası ekonomik yapının yeniden inşası için tek kurtuluşun, milli bir oluşum olduğuna inanılmıştır. Bu doğrultuda "Afrikalılaştırma" politikası adı altında Kenyatta, Kenya ekonomisini Afrikalı Kenyalıların eline geçirme girişiminde bulunmuştur. İlk olarak 1967 yılında Trade Licencing Act adında bir kanun çıkarılmıştır. Kanun dahilinde ziraat sahasında sadece Kenyalı vatandaşların iş yapması ve mısır, şeker, pirinç gibi belli başlı ürünleri, sadece Kenyalıların pazarlayabilmesi sağlanmıştır. 1970 yılında bu ürünlere çimento, sabun ve tekstil de eklenmiş, Kenya Milli Ticaret Odası da bu dönemde kurulmuştur.⁵⁷⁰

Kenyatta liderliği altında "*Harambee*" olarak adlandırılan Afrikalılaştırma politikası, sosyalist temellere dayandırılmış ancak uygulamada bu politikanın kapitalist olduğu görülmüştür.⁵⁷¹ Zira Kenyatta, İngiliz yerleşim planlarını tersine çevirmek için net bir girişimde bulunmamış, bulunsada bu politikalarından sonuç elde edememiştir. Kenyatta yönetiminin sosyalizm planında, vatandaşlara tam ve eşit hakları vermek amaçlanmış, aynı zamanda da İngiltere ile olan ekonomik bağın devam etmesi sağlanmıştır.⁵⁷² Bunun ardında yatan en büyük nedenlerden birisi, bağımsızlık döneminde Kenya'nın finansal zorluklar yaşamış olmasıdır. Sonuç olarak bu süreçte İngiltere, Kenya'ya kalkınma yardımlarının yanı sıra; kalkınma kredileri, bütçe açığını kapatmak amacıyla yapılan yardımlar gibi bir dizi ekonomik destekte bulunmuştur.⁵⁷³ İngiltere'nin bu desteği, bağımlılığı azaltmak ve uluslararası işbirliğini artırarak dengeli bir siyaset izlemek isteyen Kenyatta'nın, hayalinin aksine bir durum olarak zuhur etmiştir.

Kenyatta döneminde batı yanlısı ekonomik politika ile baş etmek pratikte pek mümkün olmamıştır. Bu dönemde Kenya'daki özel sektör yatırımları orantısız bir şekilde Batı merkezli olarak devam etmiştir. Yatırımların yaklaşık % 50'si batılı devletler tarafından gerçekleştirilirken, bunda en büyük pay da İngiltere'nin olmuştur.⁵⁷⁴ Bu durum Kenya'nın sömürge döneminden kalma geleneksel ekonomik bağımlılığının devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kenya'nın ekonomisinin çoğunlukla dış yatırımlara bağımlı olmasının zararı, 1973 Petrol Krizi'nde ortaya çıkmıştır.

⁵⁷⁰ Şeker, s. 157.

⁵⁷¹ Meyer, s. 79.

⁵⁷² Meyer, s. 80.

⁵⁷³ Hornsby, s. 128.

⁵⁷⁴ Hornsby, s. 129.

Kriz Kenya'ya büyük zarar vererek savunmasız bırakmış ve ülke ekonomisini uluslararası ortamda rekabet edemez konuma getirmiştir.⁵⁷⁵ 1973 Petrol Krizi sadece Kenya'yı değil İngiltere'yi de derinden sarsmış, faizler beklenmedik oranda artarak, ülke ekonomisi krizin eşiğine gelmiştir. Ayrıca 1970'lerin ortalarından itibaren Kenya-İngiltere siyasal ilişkileri, Kenyatta'nın İngiltere çıkarlarını koruyamayacağı düşüncesiyle olumsuz seyretmiştir.⁵⁷⁶ Tablo 4'te de görüleceği üzere, 1970'ler boyunca İngiltere'nin Kenya ticaretindeki oranlarının düştüğü görülmektedir. 1978 yılında yönetimin değişmesiyle birlikte, İngiltere'nin ticaretteki oranlarının tekrar artmıştır.

Tablo 4: İngiltere'nin Kenya Ticaretindeki Oranı (%)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
İhracat	20.2	21.4	17.5	8.7	10.2	10.9	12.9	14.5	20.3	12.3
İthalat	30.5	28.5	25.0	17.5	20.0	19.2	17.9	22.1	24.4	21.6

Kaynak: Poppy Cullen, *Kenya and Britain after Independence Beyond Neo-Colonialism*, Cambridge, Palgrave Macmillan, 2017, ss. 220, 221.

Grafik 12 incelendiği zaman, ikili ticaretteki ekonomik değerlerin 1976 sonrası ivme kazandığı görülmektedir. Bu dönemde Kenya ihracatında İngiltere (1977: 271 milyon dolar) başat konumda iken, en yakın rakibi Almanya (1977: 223 milyon dolar) olmuştur.⁵⁷⁷ Kenya ithalatında İngiltere (1978: 374 milyon dolar) yine başat aktör olurken, en yakın rakipleri Almanya (1978: 227 milyon dolar), Japonya (1978: 168 Milyon Dolar) ve İran (1976: 163 milyon dolar) olmuştur.⁵⁷⁸

1970'ler boyunca İngiltere, Kenya dış ticaretinde en büyük kaynağı olarak ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda İngiltere'nin Afrika'daki yardımları içerisinde Kenya, en büyük paya sahip ülkelerden birisi olmuştur.⁵⁷⁹ Bu dönemde ABD, bazı ülkelerde İngiltere'den

⁵⁷⁵ Meyer, s. 83.

⁵⁷⁶ Cullen, *Kenya and Britain after Independence Beyond Neo-Colonialism*, ss. 213-214.

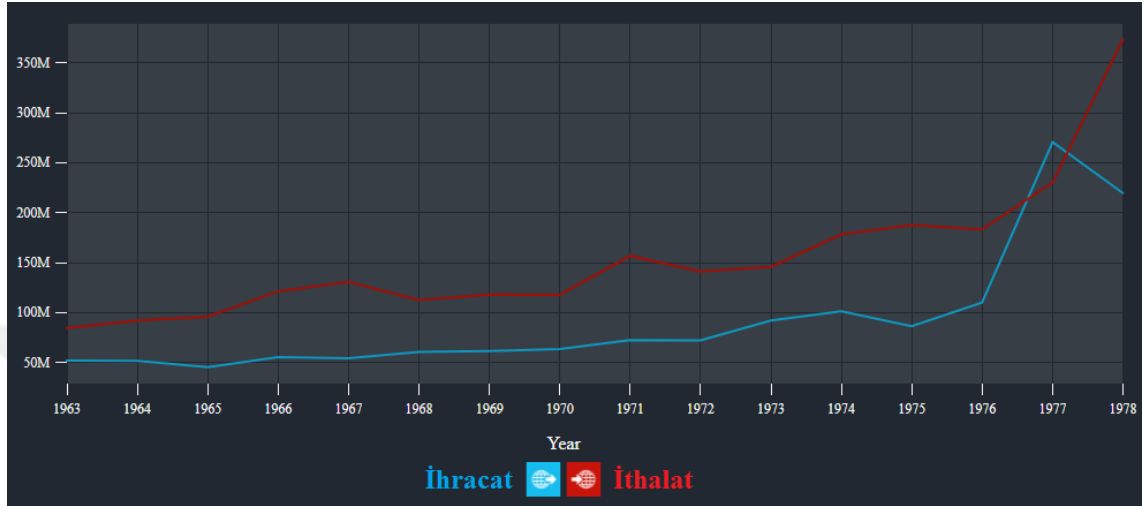
⁵⁷⁷ <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/export/ken/show/all/1970.1980/> (Erişim Tarihi: 19.08.2018).

⁵⁷⁸ <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/import/ken/show/all/1970.1980/> (Erişim Tarihi: 19.08.2018).

⁵⁷⁹ Cullen, "Funeral Planning: British Involvement in the Funeral of President Jomo Kenyatta", s. 3.

üstünlüğü alırken, Kenya ile ilişkileri dostça olsa da düşük seviyede kalmıştır.⁵⁸⁰ Bu durum İngiltere'nin Kenya ile ilişkilerinde özellikle ekonomik boyutuyla güçlü kalmasını sağlamış ve Kenya ticaretinde İngiltere öncü olmaya devam etmiştir.

Grafik 12: Kenyatta Döneminde Kenya'nın İngiltere ile Ticareti

Kaynak: Atlas Media - MIT, <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/ken/gbr/all/1963.1978/>, (Erişim Tarihi: 19.08.2018)

Not: M: Milyon Dolar, B: Milyar Dolar

Daniel Arap Moi döneminin ilk yıllarında, Kenyatta döneminde üst düzey olan ekonomik ilişkilerde daha da ilerleme kaydedilmiştir. Bunun bir yansıması olarak, Kenya'nın İngiltere'den yapmış olduğu ithalat, 1980 yılında 438 milyon dolar seviyelerine çıkmıştır.⁵⁸¹ Bu dönemde Kenya'nın İngiltere'ye yapmış olduğu ihracatta kısmi düşüş yaşanmış ve ihracat ilerleyen yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir.

1982 yılındaki darbe girişimi sonrası, Moi yönetimin tarafından gerçekleştirilen anti demokratik uygulamalara, İngiltere tepki göstermemiştir. İngiltere, Kenya'ya yapmış olduğu hayati ekonomik yardımlara devam etmiştir.⁵⁸² Öyle ki 1987 yılında Moi'nin Londra'ya yapmış olduğu ziyarette, 75 milyon dolar yardım ve ticaret antlaşması imzalanmıştır.⁵⁸³ 1988 sonrasında ise diğer batılı ülkelerle birlikte İngiltere, Moi yönetiminin anti demokratik uygulamalarına tepki göstermiştir. Bu durum İngiltere-

⁵⁸⁰ Hornsby, s. 237.

⁵⁸¹ <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/ken/gbr/all/1962.2011/> (Erişim Tarihi: 20.08.2018).

⁵⁸² Federal Research Division, "Country Profile: Kenya", *Library of Congress*, Haziran 2007, s. 3.

⁵⁸³ "Britain signs \$75 million agreement with Moi", *UPI*, 16 Mart 1987, <https://www.upi.com/Archives/1987/03/16/Britain-signs-75-million-agreement-with-Moi/7716542869200/> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

Kenya ikili ilişkilerinde gerilemeye neden olmuştur. Bu dönemde İngiltere, ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır.⁵⁸⁴ 1990'ların başlamasıyla tepki artmış, yolsuzluk ve insan hakları iyileştirilene; siyasi ve ekonomik reformlar gerçekleştirilene kadar yardım ve kredilerin askıya alınacağı ifade edilmiştir.⁵⁸⁵ 1991 yılında Moi'nin demokratik beklentileri karşılaması ile birlikte, ekonomik ilişkiler düzelme eğilimi göstermiştir.

Soğuk Savaş sonrası Kenya, ekonomik ortaklarını çeşitlendirmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda doğulu ülkeler ile yakınlık kurulmuştur.⁵⁸⁶ Moi döneminde beklenen seviyelere ulaşılamasa da Kibaki döneminde, Çin ile ilişkiler geliştirilmiştir. 2005 yılında Kibaki'nin Çin'i, 2006 yılında da Çinli liderlerin Kenya'yı ziyaretlerinde, yatırım ve ticaret üzerine ekonomik antlaşmalar imzalanmıştır.⁵⁸⁷ Bu antlaşmalar sonucunda, 2002 yılında Kenya'nın ihracatı 5,2 milyon dolardan, Kibaki'nin görevi bıraktığı 2013 yılında 44,5 milyon dolara yükselmiştir. İthalat ise 2002 yılında 73,8 milyon dolardan, 2013 yılında 3,1 milyar dolara yükselmiştir.⁵⁸⁸ Bu süreç zarfında Kenya'nın İngiltere ile ticaretinde en yüksek ihracat değeri, 2008 yılında 549 milyon dolar olurken, en yüksek ithalat değeri ise 2013 yılında 661 milyon dolar seviyelerinde kalmıştır.⁵⁸⁹

Kibaki, uluslararası ilişkilerde çok çeşitliliği amaçlamış ve bunu ekonomik ilişkilere de yansıtmıştır. Bağımsızlık yılından itibaren 2000 yılına kadar İngiltere, Kenya ithalat ve ihracatında birinci sırada yer alırken, 2000 yılı sonrası özellikle Kibaki dönemiyle birlikte İngiltere tahtını yitirmiştir. 2000-2017 yılları arasında Kenya'nın ihracatında İngiltere; Pakistan, Uganda, ABD ve Hollanda'dan sonra beşinci sırada yer almıştır.⁵⁹⁰ 2000 yılı sonrası Kenya'nın ithalatında çeşitlilik daha da artmıştır. İngiltere; Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya, ABD, Almanya, Rusya, Hindistan, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Endonezya, Uganda ve Mısır'la yarışmaktadır. İngiltere, Kibaki döneminde bu ülkeler arasında ilk altıya girebilse de Kibaki sonrası sıralamanın

⁵⁸⁴ Munene, s. 77.

⁵⁸⁵ Federal Research Division, s. 3.

⁵⁸⁶ Olanda, s. 74.

⁵⁸⁷ Hornsby, s. 730.

⁵⁸⁸ https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/chn/ken/all/2000_2016/ (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

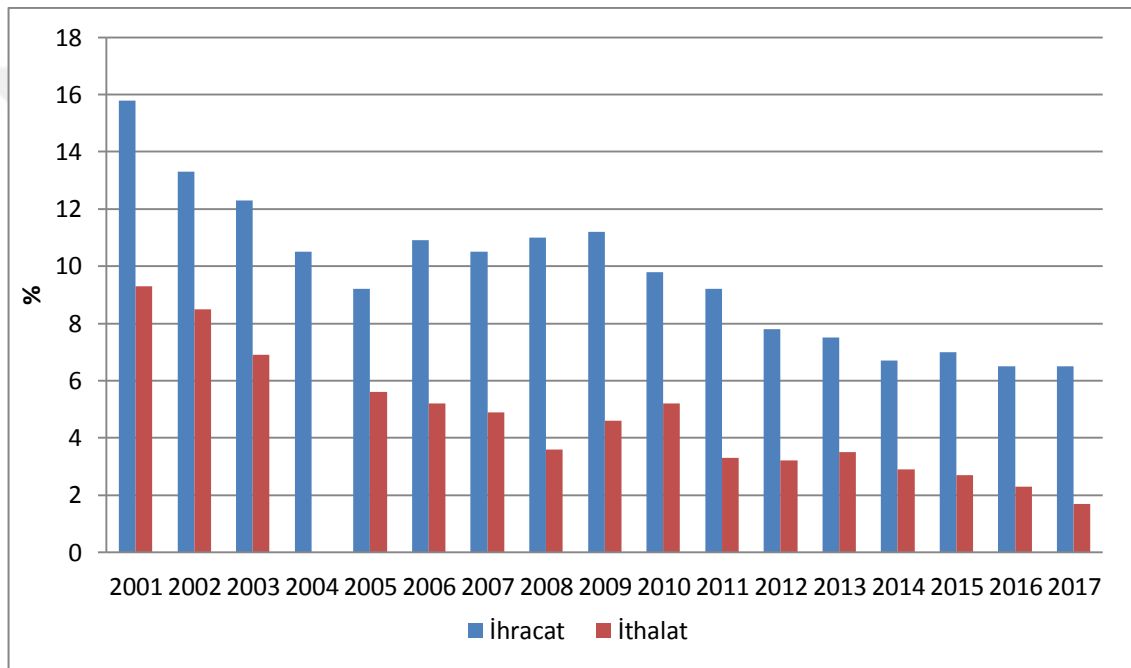
⁵⁸⁹ <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/hs92/show/gbr/ken/all/2000.2016/> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

⁵⁹⁰ https://www.trademapp.org/Country_SelProductCountry_TS_Graph.aspx?nvpm=1|404|||TOTAL|||2|1|1|2|2|1|2|1|1 (Erişim Tarihi: 21.08.2018).

gerisinde yer almıştır.⁵⁹¹ Bu durumun bir sonucu olarak Kenya'nın ticaretinde İngiltere'nin payı tedricen azalmıştır.

Grafik 13'te de görüleceği üzere 2001 yılında Kenya'nın İngiltere'ye yapmış olduğu ihracat Kenya'nın toplam ihracatının içerisinde yaklaşık % 16 iken, bu oran 2017 yılında % 6,5'lara kadar düşmüştür. Kenya'nın 2001 yılında İngiltere'den yapmış olduğu ithalat, Kenya'nın toplam ithalatının içerisinde % 9,3 değere sahipken, bu oran 2017 yılında % 1,7'lere kadar düşmüştür.

Grafik 13: 2000 Yılı Sonrası Kenya'nın Ticaretinde İngiltere'nin Payı (%)

Kaynak: ITC, Trade Map, <https://www.trademap.org>, (Erişim Tarihi: 21.08.2018)

İngiltere, Kenya ile düşen ekonomik ilişkileri geliştirmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak 2015 yılında Kenyatta ve Cameron, New York'ta görüşme gerçekleştirmişlerdir.⁵⁹² Bu görüşme, 2013 seçimlerinde iki ülkenin gerilmesi sonrası olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. 2016 yılında Brexit'tan AB'den ayrılma kararının çıkmasıyla birlikte, İngiltere'nin Afrika'da önemli ticaret ortaklarından birisi olan Kenya ile ekonomik ilişkileri de önem kazanmıştır. Bu ilişkilerin nasıl seyir

⁵⁹¹

https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c404%7c%7c%7cTO TAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c2%7c4%7c1, ((Erişim Tarihi: 21.08.2018).)

⁵⁹² Brian Ngugi, "Kenya, Britain make efforts to repair relations", *Daily Nation*, 11 Nisan 2016, <https://www.nation.co.ke/news/politics/Kenya-Britain--make-efforts-to-repair-relations/1064-3155228-313inw/index.html> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

göstereceği tartışılırken, Kenyatta bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Kenya Brexit boyunca ve sonrasında İngiltere ile olan ticari ilişkisine devam etmek istemektedir. Biz, İngiltere, AB'den ayrıldıktan sonra da İngiliz piyasasına gümrüksüz ve kotasız bir şekilde ulaşmak arzusundayız."⁵⁹³ Buna ek olarak, İngiltere Dışişleri Bakanı Boris Johnson, Mart 2017'de Doğu Afrika'ya gerçekleştirmiş olduğu üç günlük tur kapsamında, Kenya'da devlet başkanı Kenyatta ile de görüşmüştür. Görüşmede her iki ülkenin kişisel çıkarlarına değinilerek; ticaret, yatırım ve turizm konuları ele alınmıştır.⁵⁹⁴

Kenya'nın İngiltere'ye ihracatı büyük oranda çay, kahve ve çeşitli sebzeler üzerinden yapılmaktadır. Bağımsızlık sonrası kahve ve çay, Kenya ihracatının yaklaşık % 50'sini oluştururken, ilerleyen yıllarda kahve oranı düşmüş, çay ise yüksek yüzde ile önemli bir ihracat ürünü olmaya devam etmiştir. 2000 yılı sonrası kahve % 3'lere kadar düşerken, çay oranı % 40 seviyelerine çıkmıştır. Bu dönemde, ihracat ürünleri içerisinde çiçek önemli bir yer almıştır. Örneğin, 2013 yılında çiçek, ihracat içerisinde % 22'lere kadar çıkmıştır. İthalat ürünleri ise çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar: araba, traktör, bilgisayar ve ilaç ürünleridir.⁵⁹⁵

Kenya-İngiltere ekonomik ilişkilerinde, hem kolonyal dönemde hem de bağımsızlık döneminde, İngiliz şirketlerinin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bağımsızlık döneminin sonlarına doğru, İngiliz şirketleri Shell ve BP Kenya'da petrol arama faaliyetlerine başlamışlardır.⁵⁹⁶ Bağımsızlık sonrası İngiliz şirketleri; turizm, bankacılık, çay, kahve ve bahçecilik gibi çeşitli alanlarda yatırım yapmışlardır.⁵⁹⁷ Günümüzde, İngiliz şirketleri Kenya'daki petrol ve gaz operatörlerinin yaklaşık % 60'ını oluşturmaktadır. Buna ek olarak İngiltere menşeli şirketler, Kenya'da jeotermal, güneş, biyogaz ve rüzgar projelerine 50 milyon sterlinin üzerinde yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımlar Kenyalılar için iş ve gelir kaynağı sağlamıştır.⁵⁹⁸

⁵⁹³ "Uhuru meets May in UK, opens talks on Nairobi-London trade", *Citizen Digital*, 11 Mayıs 2017, <https://citizentv.co.ke/news/uhuru-meets-may-in-uk-opens-talks-on-nairobi-london-trade-165666/> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

⁵⁹⁴ <https://www.gov.uk/government/news/uk-foreign-secretary-visits-kenya> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

⁵⁹⁵ <https://atlas.media.mit.edu/en/> (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

⁵⁹⁶ Şeker, s. 152.

⁵⁹⁷ <http://www.deputyresident.go.ke/index.php/kenya-united-kingdom-relations-to-hinge-on-trade> (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

⁵⁹⁸ <http://bcckenya.org/index.php/pages/doing-business-in-kenya> (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

Kenya'da faaliyet yürüten 200 civarında İngiliz şirketi mevcuttur.⁵⁹⁹ İngiltere, bu şirketler aracılığıyla, yaklaşık 1,5 milyar euro değerle, Kenya'da en fazla yatırıma sahip ülke konumundadır. Bu şirketler arasında en önemlileri şunlardır: Safaricom, Barclays, Unilever, Standard Chattered ve Diageo.⁶⁰⁰ Kenya yer altı kaynaklarını işleyen başlıca şirketler ise şunlardır: Acacia Mining Plc, Goldplat Plc, Lonmin Plc, Red Rock Resources, BG Group, Bowleven Oil & Gas, Ophir Energy Plc, Premier Oil Plc, Tullow Oil Plc.⁶⁰¹

Kenya-İngiltere ekonomik ilişkilerinde dış yardımlar önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Bağımsızlık sonrası, kolonyal dönemin bir mirası olarak Kenya ekonomisi İngiltere'ye bağımlı kalmaya devam etmiştir. Yeni devletin ekonomik gücünü sağlamak isteyen iktidar sahipleri ile ekonomik çıkarlarını korumak isteyen İngiltere için, bu yol karşılıklı fayda olarak görülmüştür. Bağımsızlığın elde edildiği yıldan itibaren İngiltere çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlar 1960'lı yıllarda miktar olarak 10-15 milyon İngiliz sterlini olmuştur. Bu dönemde İngiltere'nin Afrika'ya yapmış olduğu toplam yardımlar içerisinde Kenya'nın payı ise, % 20 civarındadır.⁶⁰²

Bu oranların yüksek olması, İngiltere açısından Kenya'nın ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 1964 yılından başlayarak 2000'li yıllara gelene kadar, İngiltere'nin Kenya'ya yapmış olduğu yardımların değersel ve orasal olarak dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Buna ek olarak Kenya'ya yapılan yardımlar içerisinde İngiltere'nin payı da ilerleyen yıllarda düşüş göstermiştir. Örneğin, 1964 yılında Kenya'ya yapılan yardımlar içerisinde İngiltere'nin payı % 87,3 iken, bu oran 1972 yılında % 22'lere kadar düşmüştür.⁶⁰³ 1970'ler boyunca da % 17 seviyelerinde kalmıştır.

İngiltere'nin Kenya'ya yapmış olduğu yardımların yıllık ortalaması, 1970'lerde 37 milyon dolar olurken, 1980'lerde 62 milyon dolara yükselmiş ve 1990'larda tekrar 55

599

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/630933/Kenya.pdf, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

⁶⁰⁰ "The New Ripple of UK Firms making investments in Kenya", *careinsureguide.wordpress.com*, 11 Haziran 2015, <https://carinsureguide.wordpress.com/2015/06/11/the-new-ripple-of-uk-firms-making-investments-in-kenya/> (24.08.2018).

⁶⁰¹ Curtis, ss. 36-64.

⁶⁰² Cullen, *Kenya and Britain after Independence Beyond Neo-Colonialism*, s. 185.

⁶⁰³ Gerald Holtham ve Arthur Hazlewood, *Inequality in Kenya British Development Assistance to Kenya*, London, Routledge, 2011, s. 32.

milyon dolar seviyelerine düşmüştür.⁶⁰⁴ İngiltere'nin izlediği bu politika sonrası; Japonya, Almanya, ABD gibi ülkeler, Kenya'ya yardım yapan ülkeler içerisinde, İngiltere'den daha fazla orana sahip olmuşlardır. Grafik 14 incelendiği zaman İngiltere açısından bu yardımların yüzdelerindeki tedrici düşüş görülecektir. İngiltere'nin Kenya'ya yapılan yardımlar içerisindeki payı azalırken, özellikle Japonya'nın yaptığı yardımlardaki artış göze çarpmaktadır. Japonya, 1970'lerde % 4 olan ortalamasını, 1990'larda % 17'lere kadar çıkarmıştır.

Grafik 14: 1970-1996 Arası Kenya'ya Resmi Kalkınma Yardımında Bulunan Başlıca Ülkelerin Oranı

DONOR/LENDER	1970-79	1980-89	1990-96	1970-96
World Bank/IDA	19.9%	20.4%	16.2%	18.5%
Japan	4.0	8.6	17.0	11.8
Germany	11.3	6.6	12.6	9.8
UK	17.9	9.3	5.5	8.7
USAID	6.5	9.7	8.1	8.1
Netherlands	5.8	6.6	5.0	5.8
Canada	4.9	4.7	3.8	4.3
Sweden	8.6	3.7	2.3	3.7
Eur.Comm.	1.3	4.1	4.1	3.7
Denmark	4.1	3.6	2.6	3.2
AfDB/ADF	0.9	3.0	2.7	2.6
Norway	4.2	3.7	0.6	2.4
Others	10.6	16.0	19.5	17.4
TOTAL	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: F. S. O'Brien ve T. C. I. Ryan, "Aid and Reform in Africa, Kenya Case Study", Washington, *World Bank*, 27 Ağustos 1999, s. 47.

1990'larda İngiltere'nin yardım oranının düşük olmasının nedeni, dünya genelinde Moi'nin antidemokratik uygulamalarına gösterilen tepkiye, İngiltere'nin de katılarak ekonomik desteğini azaltmasıdır.⁶⁰⁵ Moi, 2002 yılında iktidardan ayrıldıktan sonra, daha önce yardım yapan ülkelerin endişeleri ortadan kalkmış ve bu ülkeler tekrardan harekete geçmişlerdir.⁶⁰⁶

Grafik 15'te de görüleceği üzere Moi'nin 2002 yılında iktidarı almasıyla, yardımlarda ilerleme kaydedilmiş, asıl artış ise iktidarın ilerleyen yıllarında yaşanmıştır. 1990'lar boyunca 55 milyon dolar seviyelerinde olan yardım miktarı, ilerleyen yıllarda 161,32

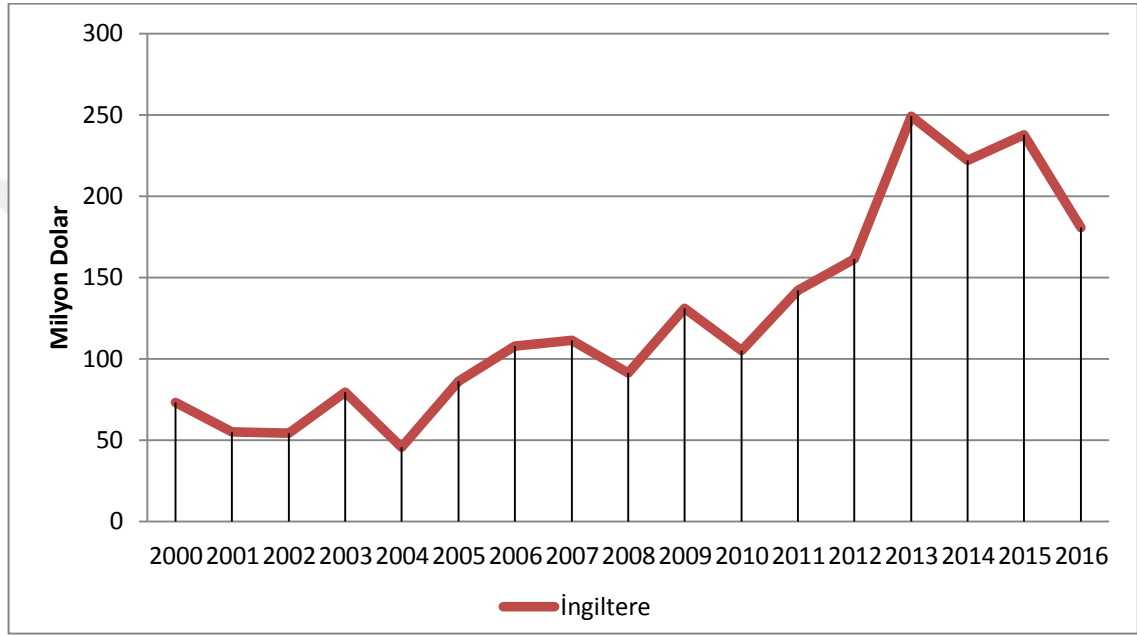
⁶⁰⁴ F. S. O'Brien ve T. C. I. Ryan, "Aid and reform in Africa: Kenya case study", Washington, *World Bank*, 27 Ağustos 1999, s. 3.

⁶⁰⁵ Joseph R. Oppong ve Esther D. Oppong, *Kenya*, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2004, s. 83.

⁶⁰⁶ Federal Research Division, s. 13.

milyon doları (2012) görmüştür. Uhuru Kenyatta'nın iktidar olduğu 2013 sonrası yardım miktarı daha da artmış ve 237,7 milyon dolara (2015) çıkmıştır. Son olarak 2017 yılında Kenya'nın en büyük yardım sağlayıcılarından birisi olan İngiltere sağlık ve eğitimi geliştirmek, çatışma ile başa çıkmak ve iş fırsatları oluşturmak amacıyla 230 Milyon Dolar yardımda bulunmuştur.⁶⁰⁷

Grafik 15: 2000 Yılı Sonrası İngiltere'nin Kenya'ya Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı

Kaynak: OECD, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table2A#>, (Erişim Tarihi: 22.08.2018)

2000 yılı sonrasına bakıldığı zaman ABD'nin Kenya'ya yapmış olduğu yardımda büyük bir artış olduğu görülmektedir. Örneğin 2000 yılında 100 milyon dolar olan yardım miktarı 2013 yılında 900 milyon dolara kadar çıkmıştır. Son olarak 2016 yılında bu değer 800 milyon değer civarında olmuştur.⁶⁰⁸ Buna ek olarak ABD'nin yardım yapan ülkeler içerisindeki payı % 10'lardan, % 50'lere çıkmıştır. Son yıllarda İngiltere'nin yardımındaki değersel artışın yanı sıra, yardım yapan ülkeler içerisindeki oranı da artmıştır. Ancak bu oran % 15-20 arasında seyretmektedir. Bu verilerle İngiltere, Kenya'ya yardım yapan ülkeler içerisinde ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ <https://www.gov.uk/government/news/uk-foreign-secretary-visits-kenya> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

⁶⁰⁸

<https://data.worldbank.org/indicator/DC.DAC.USAL.CD?end=2016&locations=KE&start=2002&view=chart> (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

⁶⁰⁹ Bu paragraftaki bilgiler OECD verileri incelenerek elde edilmiştir.

2.3.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler

İngiltere-Kenya sosyo-kültürel ilişkilerinin ileri seviyede olmasında ve gelişmesinde, en önemli unsurlardan birisinin dil olduğu söylenebilir. Zira İngilizce, Kenya'da hem resmi dil olarak hem de toplumsal iletişimde, -başta Kiswahili olmak üzere- yerel dillerle birlikte kullanılmaktadır. İngiliz kolonyal yönetiminde de bu iki dil uzun süre kullanılmıştır. Günümüzde ise radyo, televizyon, internet, basın, reklamcılık, film gibi birçok sektörde İngilizce ağırlıklı olarak kullanılmaktadır.⁶¹⁰

İngilizcenin kullanıldığı önemli alanlardan birisi de eğitimidir. İngiltere, Kenya eğitim sistemine İngilizce sayesinde müdahale etme olanağı bulmuştur. Böylece Kenya eğitim sistemindeki İngiliz etkisi, kolonyal dönemde oluşmuş ve sonrasında da devam etmiştir. Bu durum sosyo-kültürel ilişkileri doğrudan etkileyen bir gelişme olarak ön plana çıkmıştır. İngilizcenin etkisi, kolonyal dönemde ırkçılığı körüklerken, aynı zamanda eğitimin gelişmesi ve genişlemesini de sağlamıştır. 1903 yılında, kolonyal yönetici Charles Elliot'un birçok beyaz yerleşimciyi Kenya'ya davet etmesi dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Kenya siyasal sisteminde önemli bir etkiye sahip olan bu yerleşimcilerin, çocuklarına daha iyi bir eğitim talebinde bulunmaları sonucu, 1909 yılında yeni bir eğitim modeli belirlenmiştir. Bu dönemde eğitimde ırkçılık görülmüş, öyle ki Kenyalı yerlilerin eğitilip eğitilmeyeceği tartışma konusu haline gelmiştir.⁶¹¹ 1919 sonrasında, İngiltere tarafından desteklenen misyoner okullar Kenya eğitim sistemine dahil olurlarken, eğitimden ziyade Hristiyanlaştırma üzerine yoğunlaşmışlardır.⁶¹² Sömürge döneminde Kenya eğitim sistemindeki İngiliz etkisi, bağımsızlık sonrası da devam etmiştir. Bu etkinin kırılması adına, 1981 yılında devlet başkanı Moi, daha önce büyük oranda İngiliz sistemiyle benzerlik gösteren sistemi kaldırarak yeni bir sisteme geçiş yapmıştır.⁶¹³

Eğitim sistemi İngiliz etkisi altında olan Kenya'da, öğrenciler yükseköğrenimleri için İngiltere'yi tercih etmişlerdir. Özellikle dolaylı yönetimde görev alacak elit bir kadro oluşturmak amacıyla sömürge döneminde görülen bu durum, bağımsızlık sonrası da

⁶¹⁰ Martha M. Michieka, "English in Kenya: a sociolinguistic profile", *World Englishes*, Cilt 24, Sayı 2, 2005, ss. 176-178.

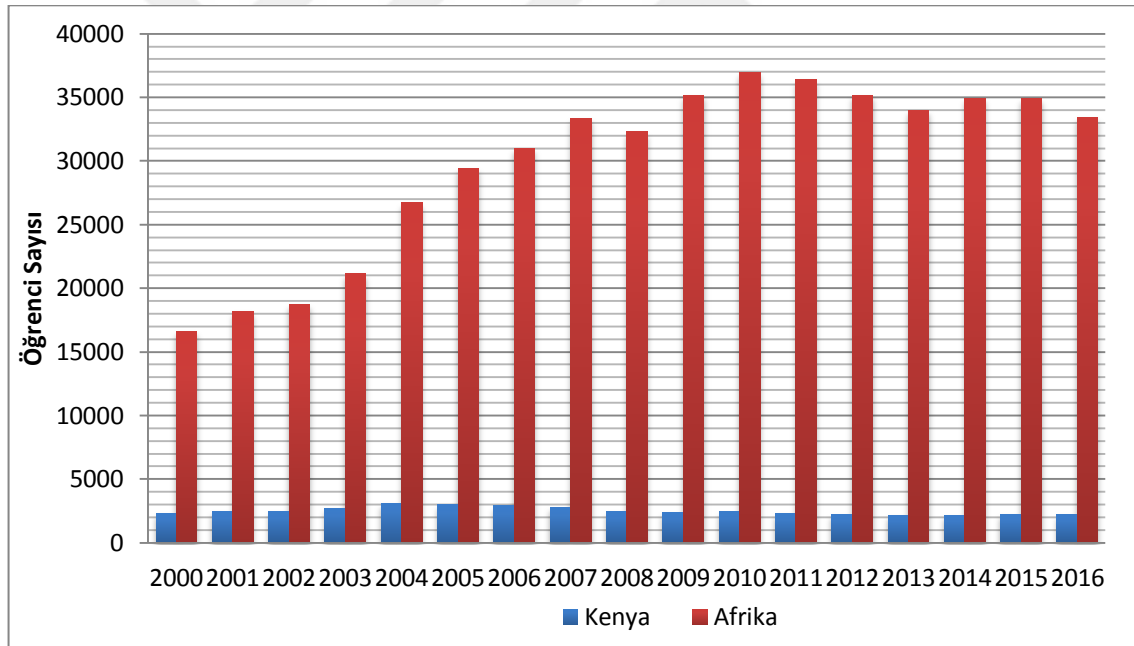
⁶¹¹ Caleb Mackatiani ve diğerleri, "Development of Education in Kenya: Influence of the Political Factor Beyond 2015 Mdns", *Journal of Education and Practice*, Cilt 7, Sayı 11, 2016, s. 56.

⁶¹² Helene Charton, "Sahra Altı Afrika'da Eğitim ve Kalkınma: Kenya Örneği", 2. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 12-13 Aralık 2006, (der.) Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş, *Sahraaltı Afrika*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007, s. 314.

⁶¹³ Mackatiani, s. 58.

devam etmiştir. 1960'lar ve 1970'ler boyunca birçok Kenyalı, yükseköğrenimlerini İngiltere'de tamamlamışlardır. Ancak İngiltere'de göçmen kurallarının katılaşmasıyla, İngiltere'ye olan bu ilgi ABD, SSCB ve Kanada'ya yönelmiştir.⁶¹⁴ 2000 yılı sonrası veriler incelendiği zaman, her yıl 2000 ile 3000 arasında Kenyalı öğrencinin eğitim almak amacıyla İngiltere'ye gittiği görülmektedir. Grafik 16 incelendiği zaman, bu öğrencilerin Afrika'dan giden öğrencilerle olan oranı görülecektir. 2000 yılı sonrası İngiltere'ye giden Afrikalı öğrenci sayısında belli bir artış kazanılmışken, Kenyalı sayısı dalgalı bir seyir izlememekle birlikte, son yıllarda düşmektedir. Aynı zamanda Afrika'dan giden öğrenciler içerisindeki Kenyalı öğrencilerin oranı, hem Afrikalı sayısındaki artışa hem de Kenyalı sayısındaki azalmaya bağlı olarak, düşüş göstermektedir. Örneğin; 2000 yılında Afrika'dan giden öğrenciler içerisindeki Kenyalı oranı % 13 iken, 2015 yılında bu oran % 5,5'e gerilemiştir.

Grafik 16: 2000-2016 Arası İngiltere'ye Gelen Afrikalı Öğrenci Sayısı

Kaynak: UNESCO, http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=edulit_ds# (Erişim Tarihi: 29.08.2018)

Kenya-İngiltere sosyo-kültürel ilişkilerini etkileyen bir diğer önemli faktör ise medyadır. Modern medyanın Kenya'da doğuşu misyonerler ve İngiliz yerleşimcilerle başlamıştır. Medya bu dönemde misyonerler tarafından istihbarat aracı olarak da kullanılmıştır. Yerleşimciler ise medyayı anavatanları olan İngiltere'den haber aldıkları

⁶¹⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ke.html> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

bir kaynak olarak görmüşlerdir.⁶¹⁵ Aynı zamanda bu dönemde medya sömürge yönetimi tarafından, statükoyu devam ettirmenin siyasi ve ekonomik çıkarları korumanın bir aracı olarak da kullanılmıştır. Öyle ki yöneticiler medyayı, üzerinde baskı kurulması gerekli potansiyel bir tehdit olarak görmüşlerdir.⁶¹⁶ Bağımsızlık sonrası medya, Kenya devlet başkanlarının etkisi altında kalmış ve dönemsel olarak uygulanan politikalar doğrultusunda şekillenmiştir. Örneğin, 1962 yılında İngiltere tarafından yönetilen Kenya Broadcasting Corporation (KBC), Kenyatta'nın "Afrikalılaştırma Politikası"ndan kaynaklı olarak, 1964 yılında millileştirilmiştir.⁶¹⁷ Bu dönemde medya, yöneticisi devlet başkanı tarafından atanan Bilgi ve Yayıncılık Bakanlığı tarafından kontrol edilmiştir.⁶¹⁸ Özellikle Moi döneminde medya baskısından kaynaklı olarak halk, BBC gibi haber kanallarına yönelmiştir. Günümüzde Kenya'da günlük çıkarılan gazete sayısı 4, periyodik olarak çıkarılan gazete sayısı 10, televizyon kanalı sayısı 8, radyo istasyonu sayısı 38'dir.⁶¹⁹ Haber kanallarının çoğu yurtdışı kaynaklı olurken, bazı kanallar haber kaynağı olarak İngiliz kuruluşu olan BBC'yi kullanmaktadırlar. Örneğin, STV (Stellagraphics, Ltd.) kanalı kaynak olarak BBC ve SKY International'ı kullanmaktadırlar.⁶²⁰

İngiltere Kenya sosyo-kültürel ilişkilerinde STK'lar önemli bir rol oynamaktadır. Kenya'da STK'lar, 1990 sonrası ortaya çıkmış, 2000 yılı sonrası da siyasi sürece dahil olarak etkili olmaya başlamışlardır. Kolonyal dönemde ve sonrasında İngiltere'nin Kenya'da oynadığı rolün farkında olan ve buna tepki göstermek isteyen halk için STK'lar aracı rol üstlenmiştir.⁶²¹ Bu tür STK'lar genellikle milli duygularla oluşturulmuş olan ufak çaplı girişimler olmuşlardır. İngiltere açısından STK'lar, Kenya ile kurduğu ilişkinin daha güvenilir olmasını sağlamıştır. Örneğin, 2011 yılında İngiltere, Kenya'ya yapacağı eğitim yardımını doğrudan Kenya hükümetine yapmak yerine, güvenilir STK'lar aracılığıyla yapma kararı almıştır.⁶²² Ayrıca İngiltere'nin STK'ları

⁶¹⁵ Polycarp J. O. Ochilo, "Press Freedom and the Role of the Media in Kenya", *Africa Media Review*, Cilt 7, Sayı 3, 1993, ss. 23-24.

⁶¹⁶ Njeri M. Nganga, "The media scene in Kenya", *Musicianafrica*, 29 Mayıs 2015, <https://www.musicianafrica.net/magazine/media-scene-kenya> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

⁶¹⁷ Neal Sobania, *Culture and Customs of Kenya*, London, Greenwood Press, 2003, s. 81.

⁶¹⁸ Ochilo, s. 24.

⁶¹⁹ <http://www.pressreference.com/Gu-Ku/Kenya.html> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

⁶²⁰ Sobania, s. 81.

⁶²¹ Asena Boztaş ve Volkan İpek, "Türkiye'nin Afrika Açılımlında Kenya'nın Olası Modelliği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, s. 171.

⁶²² Gwendolin J. Bandi, *Non-Governmental Organizations in Kenya's Education Sector*, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Pittsburgh, Felsefe Fakültesi, 2011, ss. 44-45.

destekleyerek, Kenya'daki çıkarlarını muhafaza etmeyi amaçladığı söylenebilir. Buna ek olarak, kolonyal tarihten ve günümüzdeki faaliyetlerden gelmesi muhtemel tepkilerin önüne geçmek bir başka amaç olarak ön plana çıkmaktadır.

Kenya'daki STK'ların baskı rejimlerinden kaynaklı olarak yaşadıkları zorlukların yanı sıra, maddi zorluklar da yaşaması, güçlerini zayıflatmaktadır. İngiltere, çeşitli STK'lara destek vererek, kazan-kazan politikası izlemektedir. Örneğin, İngiliz kuruluşu olan BC, maddi zorluklar yaşayan Community Initiatives Concern (CINCO) örgütüne 20 bin Euro yardımda bulunmuştur.⁶²³ İngiltere'nin bu tarz girişimlerde bulunarak, Kenya ile olan sosyo-kültürel ilişkilerinin devamını sağlamayı amaçladığı söylenebilir. Ayrıca İngiltere'nin; BC, Save The Children, Vision Africa, Christian Aid, British Canadian International Education Ltd... gibi önemli STK'lar, Kenya'da faal olarak çalışmaktadır.

STK'ların yanı sıra İngiltere, DFID çatısı altında çeşitli programlarla Kenya ile sosyo-kültürel ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu programlardan bazıları şunlardır: Social Protection Programme, Strengthening Adaptation and Resilience to Climate Change in Kenya Plus (StARCK+), Chevening Scholarships in Kenya, Reducing Insecurity and Violent Extremism in the Northern Territories (Re-INVENT), Adolescent Girls Initiative, Scoping Study for Africa Infrastructure Project Preparation Facility, Epidemiology, Ecology and Socio-Economics of Disease Emergence in Nairobi, The effectiveness of Mooncups to reduce school absenteeism, and sexual and reproductive harms in Kenyan schoolgirls, Development of a solar-hydro hybridization system in Kenya, Green Mini-Grids Kenya, Strengthening Emergency Preparedness and Response in Kenya (2014-2018) v.b.⁶²⁴

İngiltere tüm Afrika kıtasında olduğu gibi Kenya'da da sağlık üzerine önemli yatırımlar ve yardımlar yapmaktadır. Sağlık sektöründe belirlenen başlıca alanlar şunlardır: "Anne yeni doğan ve çocuk sağlığı", "aşılama", "sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıklar", "beslenme", "cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve aile planlaması".⁶²⁵ Belirlenen bu alanlar dahilinde yürütülen başlıca projeler ise şunlardır: Support to Scaling Up Nutrition Donor Convenor, Medicines Transparency Alliance International Secretariat, Maximising the Quality of Scaling Up Nutrition + Framework (MQSUN +), Review &

⁶²³ <https://www.britishcouncil.org/education/skills-employability/what-we-do/entrepreneurial-africa/news-events/kenya-transforming-ngo> (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

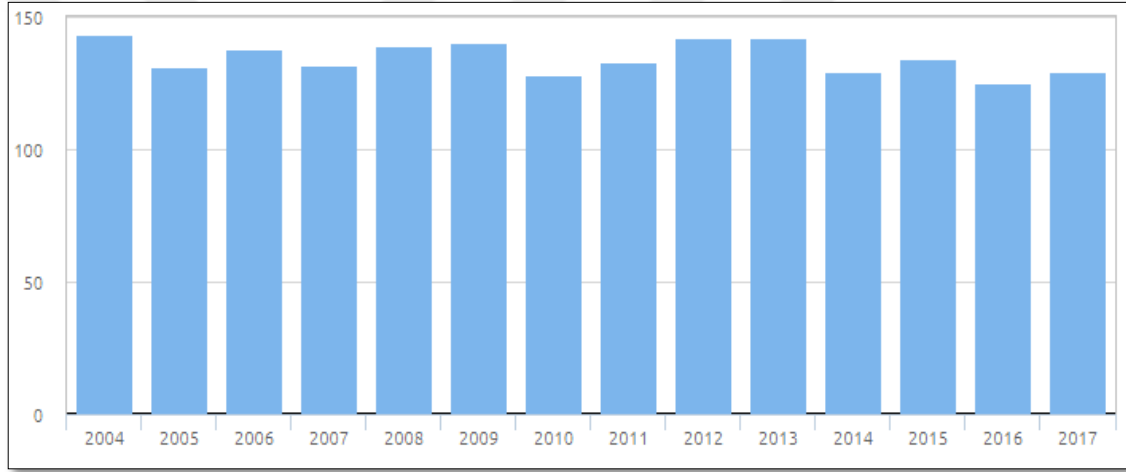
⁶²⁴ <https://devtracker.dfid.gov.uk/countries/KE/projects#page-5> (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

⁶²⁵ <http://healthpartners-int.co.uk/what-we-do/priority-health-areas/> (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

Costing of Nutrition Policies & Plans v.b.⁶²⁶ DFID dahilinde yürütülen sağlık projeleri ise şunlardır: Hunger Safety Net Programme, Reducing Maternal and Newborn Deaths in Kenya, Delivering Increased Family Planning Across Rural Kenya, Kenya Nutrition Support Transition Programme v.b.⁶²⁷

Kenya-İngiltere sosyo-kültürel ilişkilerini gelişimini sağlayan bir husus da her iki ülke diasporalarının önemli orandaki varlıklarıdır. Örneğin, günümüzde Kenya'da 250.000 İngiliz vatandaşı kalıcı olarak ikamet ederken, İngiltere'de de 120.000 civarında Kenyalı yaşamaktadır.⁶²⁸ Grafik 17'de görüleceği üzere, son 13 yılda İngiltere'de yaşayan Kenyalı sayısında ufak da olsa dalgalı bir durum söz konusudur.

Grafik 17: 2004-2017 Arası İngiltere'de Yaşayan Kenyalı Nüfus (Bin)

Kaynak: Migration Watch UK, <https://www.migrationwatchuk.org/statistics-population-country-birth/#create-graph>, (Erişim Tarihi: 03.09.2018)

2004 yılında İngiltere'deki Kenyalı sayısı 142.000 dolaylarında olurken, 2017 yılında bu sayı 129.000'lere gerilemiştir. Ancak 1990'lara göre ilerleme olduğundan bahsedilebilir. Örneğin, 1991 yılında İngiltere'deki Kenyalı sayısının 112.000 civarında olduğu görülmektedir.⁶²⁹ İngiltere ile Kenya'da yaşayan her iki ülke diasporalarındaki sayının yüksek olması, sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesine yardımcı olan bir unsur olarak ifade edilebilir. Buna ek olarak sosyo-kültürel ilişkileri geliştiren bir diğer unsur ise

⁶²⁶ http://healthpartners-int.co.uk/search_gcse/?q=Kenya (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

⁶²⁷ <https://devtracker.dfid.gov.uk/countries/KE/projects#page-1> (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

⁶²⁸ <http://kenyahighcom.org.uk/kenya-united-kingdom-relations-2/> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

⁶²⁹ http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/uk/05/born_abroad/countries/html/kenya.stm (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

İngiliz turistlerdir. Zira her yıl 100.000 civarında İngiliz turist Kenya'yı ziyaret etmektedir.⁶³⁰ Bu durum ikili ilişkileri geliştiren bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

2.4. Güney Afrika Cumhuriyeti-İngiltere İlişkileri

2.4.1. Bağımsızlık Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Siyasi Görünümü

İngiltere'nin Güney Afrika ile ilk teması, 1805 yılında Boerlerin egemenliği altındaki Cape'ı işgal etmesiyle başlamıştır. 1815 yılında yapılan Viyana Kongresi'nden sonra Cape, bir İngiliz kolonisi haline gelmiştir. 19. yüzyıl boyunca Boerler ile İngilizler arasında birçok savaşa sahne olan bölge, 1899-1902 yılları arasında meydana gelen Boer Savaşı sonrası, tamamen İngiliz egemenliğine geçmiştir.⁶³¹ 1910 yılında Boerlerin eski kolonisi Natal, İngiliz kolonisi Cape ve Boer cumhuriyetleri Transvaal ve Orange, birleşmesiyle Güney Afrika Birliği (GAB) kurulmuştur. GAB, 1934 yılında imzalanan "Status of the Union Act" antlaşması ile tam anlamıyla egemen bir devlet haline gelmiştir.⁶³² Beyaz yerleşimcilerin hakim olduğu yönetim, 1930'lar boyunca ırk ayrımına dayalı kanunları yürürlüğe koymuştur. Nihayetinde 1948 yılında Daniel Malan'ın liderliğinde iktidara gelen National Party (NP), ırk ayrımcılığını resmiyete dökerek apartheid politikasını uygulamıştır.⁶³³ 1961 yılında GAB'tan ayrılan Güney Afrika, cumhuriyet rejimine geçerek Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC) adını almıştır. Aynı yıl, uygulanan ırkçı politikalara gösterilen tepkiler üzerine GAC, İMT'den çıkmak zorunda kalmıştır.⁶³⁴

Güney Afrika'daki apartheid politikası, 1948 yılından 1994 yılına kadar uygulanmıştır. Bu politikalar doğrultusunda sosyal, siyasal ve ekonomik alanda siyah-beyaz ayrımına gidilmiştir. Okullarda, iş hayatında, ulaşım, sinema gibi eğlence mekanlarında dahi

⁶³⁰

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/630933/Kenya.pdf (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

⁶³¹ Rıza Kurtuluş, "Güney Afrika Cumhuriyeti", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, 1996, <https://islamansiklopedisi.org.tr/guney-afrika-cumhuriyeti> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶³² Leonard M. Thompson, "Segregation", *Encyclopædia Britannica*, 10 Ekim 2017, <https://www.britannica.com/place/South-Africa/Segregation#ref480709> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶³³ Musa Gülkaya, "Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Raporu", *İGEME*, Ankara, Nisan 2011, s. 3.

⁶³⁴ Osman N. Aras, *Akıyla Kararıyla Güney Afrika*, Bakü, 2004, <https://works.bepress.com/osmannuri-aras/10/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018), s. 17.

siyah-beyaz ayrımı yapılmış, ırkçılık sosyal yaşamın her alanına yerleştirilmiştir.⁶³⁵ Bu dönemde birçok kanlı eylem ve katliam gerçekleştirilmiştir. Örneğin, 1960 yılında Sharpeville'da pasaport kanununu protesto eden silahsız siyah gruba, polis tarafından ateş açılmış ve birçok siyah yaşamını yitirmiştir.⁶³⁶ Yine 1976 yılında gerçekleşen ve Soweto Katliamı olarak adlandırılan olayda, lisede Afrikaner dilinin öğretilmesinin zorunlu olmasını protesto eden siyah öğrencilere karşı, polis ateş açmış ve yüzlerce öğrenci yaşamını yitirmiştir.⁶³⁷ 1980'lere gelindiğinde yumuşama havası hakim olmuş ve 1986 yılından itibaren bazı ayrılıkçı yasalar kaldırılmıştır. 1989 yılında apartheid politikası tamamen kaldırılmış ve 1994 yılında herkesin katılabildiği adil bir seçim yapılmıştır.⁶³⁸

GAC'ta apartheid rejiminin sonlanmasında ve siyahların özgürlüğüne kavuşmasında, simge isimlerinden birisi Nelson Mandela'dır. Mandela'nın siyasi serüveni, apartheid politikasına karşı kurulan Afrika Ulusal Kongresi (ANC)'ne 1944 yılında katılmasıyla başlamıştır. Mandela ANC'de 1948 yılında sekreter, 1950 yılında da başkan olarak görev yapmıştır.⁶³⁹ 1962 yılında tutuklanan Mandela, 1990 yılında başkan Frederik Willem de Klerk tarafından affedilmiş, böylelikle Mandela'nın 27 yıl süren hapis hayatı sona ermiştir.⁶⁴⁰ 1994 yılında ilk defa bütün ırkların katılımıyla gerçekleştirilen seçimleri, Nelson Mandela'nın partisi ANC % 62,6 oy oranıyla kazanmış ve Mandela devlet başkanı olmuştur.⁶⁴¹ Mandela, 1990 yılında hapisshaneden çıkmasıyla siyasi faaliyetlere başlamıştır. 1994 seçimleri öncesi, madenlerin millileştirileceği ve tekel sanayiye geçileceği gibi bir dizi vaatte bulunan Mandela, iktidarı döneminde bunları

⁶³⁵ Eray Özer, "Sistematik Irkçılık: Apartheid", <http://www.tarihakli.com/sistematik-irkcilik-apartheid/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶³⁶ Karaşahan, s. 153.

⁶³⁷ İlhan Ceylan, "Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığına dayanan rejimi: Apartheid", *Gaiadergi*, 2 Ocak 2018, <https://gaiadergi.com/guney-afrikanin-irk-ayrimciliga-dayanan-rejimi-apartheid/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶³⁸ "Güney Afrika'da Apartheid Rejiminin Dağılma Süreci", *Afrika Bülteni*, 9 Kasım 2015, <https://afrikablteni.wordpress.com/2015/11/09/guney-afrikada-apartheid-rejiminin-dagilma-sureci/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶³⁹ Burcu Değirmencioglu, "Güney Afrika Ulusunun Babası İnsan Haklarının Yılmaz Savunucusu Nelson Mandela", *Hukuk Gündemi*, Sayı 2, 2013, s. 82.

⁶⁴⁰ Samuel W. Crompton, *Nelson Mandela*, New York, Chelsea House, 2007, s. 74.

⁶⁴¹ Deik, "Ülke Bülteni; Güney Afrika", İstanbul, 2017, s. 3.

gerçekleştirememiştir.⁶⁴² Bu dönemde GAC, 20 yıl aradan sonra BM Genel Kuruluna katılma hakkı elde etmiştir.⁶⁴³

Devlet başkanı olarak bir dönem görev yapacağını ifade eden Mandela, 1999 seçimlerine katılmamış ve görevi Thabo Mvuyelwa Mbeki'ye devretmiştir. Mbeki, 1999'da % 66,35 ve 2004'de % 69,68 oy oranlarıyla, iki dönem GAC devlet başkanlığı görevini yürütmüştür.⁶⁴⁴ 2007 yılında Mbeki'nin partisi ANC'nin başkanlığına Jacob Zuma'nın gelişiyle birlikte, ikili arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Mbeki, Zuma'ya yönelik yapılan yolsuzluk davasına siyasi müdahale ile suçlanmıştır. Nihayetinde ANC'nin aldığı bir karar doğrultusunda Mbeki, 2008 yılında görevini bırakmak durumunda kalmıştır.⁶⁴⁵ Mbeki'nin görevini bırakmasıyla birlikte, bir yıl sonra yapılacak seçimlere kadar geçici devlet başkanı olarak Kgalema Motlanthe göreve getirilmiştir.⁶⁴⁶

2009 yılında yapılan seçimlerde ANC'nin lideri Jacob Zuma, oyların % 65,9'unu alarak devlet başkanlığı görevine gelmiştir. Başkanlığı döneminde adı sıklıkla yolsuzluk olaylarıyla anılan ve ülke ekonomisindeki kötü gidişi önleyemeyen Zuma, tüm bunlara rağmen 2014 seçimlerinde de başarılı olarak yeniden devlet başkanı seçilmiştir.⁶⁴⁷ Ancak bu seçimlerde ANC'nin oy yüzdesi, önceki seçimlere oranla düşüş yaşamıştır. 2009 yılındaki ilk seçimde Zuma % 65,9 oy oranına ulaşırken, 2014 yılındaki seçimde bu oran 62,15'e düşmüştür.⁶⁴⁸ Bu düşüş, hem halk nezdinde hem de ANC içerisinde Zuma'ya olan desteğin yitirilmesine neden olmuştur.⁶⁴⁹ Aralık 2017'de ANC başkanlığını Cyril Ramaphosa'nın kazanması, Zuma'nın gücünü zayıflatmıştır. Artan

⁶⁴² Nicoli Nattrass, "South Africa: Post-Apartheid Democracy and Growth", *Democracy Works/Conference Paper*, s. 14.

⁶⁴³ <http://www.tarihiolaylar.com/ulkeler/guney-afrika-cumhuriyeti-123> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶⁴⁴ Aras, s. 37.

⁶⁴⁵ Katie Cooksey, "Thabo Mbeki to step down as South African president after ANC request", 20 Eylül 2008, <https://www.theguardian.com/world/2008/sep/20/southafrica1> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶⁴⁶ Michael Ray, "Kgalema Motlanthe", *Encyclopædia Britannica*, 15 Temmuz 2018, <https://www.britannica.com/biography/Kgalema-Motlanthe> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶⁴⁷ <https://www.biography.com/people/jacob-zuma-262727> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶⁴⁸ <http://www.elections.org.za/content/elections/results/2014-national-and-provincial-elections--national-results/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶⁴⁹ <https://www.sahistory.org.za/article/jacob-zuma-presidency-2009-2017-march> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

yolsuzluk iddiaları sonrası partisi ANC tarafından istifaya zorlanan Zuma, nihayetinde Şubat 2018'de istifa ederek, görevi ANC başkanı Cyril Ramaphosa'ya bırakmıştır.⁶⁵⁰

2.4.2. Siyasi İlişkiler

İngiltere-GAC siyasi ilişkileri birkaç dönem üzerinden değerlendirilebilir. İlk olarak, GAB'ın kendi kendine yönetim hakkını elde ettiği 1910 yılı ile apartheid politikasının resmiyet kazandığı 1948 arası dönemden bahsedilebilir. İkinci dönem ise apartheid politikasının resmi devlet politikası olarak benimsendiği, 1948-1994 arasıdır. Üçüncü dönem olarak Mandela'lı yıllar söylenebilir. Güney Afrika'nın apartheid uygulamasına karşı verdiği mücadele ile direncin simgesi haline gelen Nelson Mandela, bu dönemde devlet başkanlığı yapmıştır. Son olarak ise 2000 yılından günümüze kadar olan süreç, ayrı bir dönem olarak ele alınabilir.

İngiltere ile Güney Afrika'nın 1910 sonrası siyasi ilişkisine bakıldığı zaman, öncelikle Güney Afrika'nın statüsü üzerinde bir mücadelenin olduğu görülecektir. İngiltere, 1931 Westminster Yasası'na kadar GAB'ı, İMT'ye dahil bir ülke olarak tanımamıştır. Bu süreçte İngiltere, GAB'ın Britanya imparatorluğuna bağlı olması için çabalarırken, Güney Afrika'nın -başta Boerler olmak üzere- önde gelen liderleri, bağımsızlığı tercih etmişlerdir. Güney Afrika'nın ilk başbakanı Louis Botha ve ikinci başbakanı Jan Christiaan Smuts gibi öncüler de Boerlerden etkilenerek, bağımsız olma ve yeni bir anayasa yapma gayretinde bulunmuşlardır.⁶⁵¹ 1910 yılında Güney Afrika'daki İngiliz yerleşimciler ve Boerler, beyaz azınlığa birçok hakkın verildiği ancak Afrikalı çoğunluğun hak elde edemediği bir anayasa yapmışlardır.⁶⁵²

Güney Afrika siyasetine bakıldığı zaman, Boer ağırlıklı hükümetlerin olduğu görülecektir. Ancak bağımsızlığın elde edildiği ilk yıllarda bu durum, İngiliz karşıtlığına yol açmamıştır. Aksine Botha ve Smuth gibi Boer savaşında İngilizlere karşı savaşmış liderler, bu dönemde İngiltere ile işbirliği yapmayı tercih etmişlerdir.⁶⁵³ Bu iş birliği, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla görülmüştür. İngiltere

⁶⁵⁰ "Silahlı mücadele, cezaevi, başkanlık, istifa: Güney Afrika'da Zuma görevi bıraktı", *Mepanews*, 15 Şubat 2018, <https://www.mepanews.com/silahli-mucadele-cezaevi-baskanlik-istifa-guney-afrikada-zuma-gorevi-birakti-13150h.htm> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

⁶⁵¹ Alistair B. Evans, "The History of the Formation of South Africa" *ThoughtCo*, 5 Temmuz 2018, <https://www.thoughtco.com/union-of-south-africa-44564>. (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

⁶⁵² <https://www.sahistory.org.za/article/history-south-african-constitution-1910-1996> (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

⁶⁵³ <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?ParagraphID=oui> (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

Almanya'ya savaş açtığında Güney Afrika, dominyon statüsünden kaynaklı olarak doğrudan savaşa dahil olmuştur. Botha'nın tereddütsüz bir şekilde İngiltere tarafında savaşa dahil olması, Boerlerin tepkisini beraberinde getirmiştir. Öyle ki eski bir Boer komutanı olan James Barry Munnik Hertzog, Güney Afrika tarihini derinden etkileyen NP'yi bu gelişmeler üzerine kurmuştur.⁶⁵⁴ 1924 yılında Hertzog'un göreve gelmesi ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Hertzog'un görevde kaldığı 15 yıl boyunca Afrikaner milliyetçiliğini arttırması, İngiltere açısından olumsuz karşılanmıştır.⁶⁵⁵ Hertzog yönetimi altında Güney Afrika, 1934 yılında İngiltere'den tamamen ayrılarak bağımsızlığını elde etmiştir.⁶⁵⁶

Bağımsızlık sonrası İngiltere-Güney Afrika ilişkilerindeki ilk sınav, 1939 yılında İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle verilmiştir. Bağımsızlık sonrası South African Party (SAP) ile NP'nin birleşmesiyle oluşan United Party (UP) koalisyonu, bu gelişme sonrası ayrılığa düşmüştür.⁶⁵⁷ İngiltere'yle yakın ilişki içerisinde olan SAP lideri Smuts savaşa dahil olma taraftarıyken, Boer milliyetçiliği üzerine kurulu NP lideri Hertzog ise tarafsız kalınması gerektiğini savunmuştur. Nihayetinde meclisten Smuts'un görüşü çıkmış ve UP koalisyonu dağılmıştır. Koalisyondan ayrılan birçok kişi, bağımsızlıktan itibaren bu birliğe karşı olan ve NP'yi "Purified National Party" adıyla canlandıran Daniel François Malan etrafında birleşmişlerdir.⁶⁵⁸ NP, 1948 yılında yapılan seçimde, Smuts'un partisi UP'yi yenmiş ve böylelikle apartheid dönemi başlamıştır.⁶⁵⁹

NP'nin ilk yıllarında İngiltere ile Güney Afrika ilişkileri, apartheid politikalarından kaynaklı olarak gergin başlamıştır. Bunun en büyük nedeni ise İkinci Dünya Savaşı sonrası; özgürlük, demokrasi, insan hakları akımından İngiltere'nin de etkilenerek, bu kavramların savunuculuğunu yapma gayretidir. Buna ek olarak bir diğer neden ise uluslararası toplumun apartheid hükümetine karşı İngiltere'den ciddi önlemler alması beklentisidir. Ancak İngiltere bu beklentilerin ve ilk yıllardaki gerginliklerin aksine, bu dönemde Güney Afrika hükümeti ile yakın ilişki içerisinde olmaya devam etmiştir.

⁶⁵⁴ T. R. H. Davenport, "The South African Rebellion, 1914", *The English Historical Review*, Cilt 78, Sayı 306, Ocak 1963, s. 73.

⁶⁵⁵ Ronald Hyam ve Peter Henshaw, *The Lion and the Springbok Britain and South Africa since the Boer War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 112.

⁶⁵⁶ <http://www.constitutionnet.org/country/south-africa> (Erişim Tarihi: 08.09.2018).

⁶⁵⁷ <https://www.sahistory.org.za/dated-event/united-party-formed> (Erişim Tarihi: 09.09.2018).

⁶⁵⁸ Andries Nel ve diğerleri, "Encyclopædia Britannica", 7 Nisan 2018, <https://www.britannica.com/place/South-Africa/World-War-II> (Erişim Tarihi: 09.09.2018).

⁶⁵⁹ <https://www.sahistory.org.za/article/south-african-general-elections-1948> (Erişim Tarihi: 09.09.2018).

İngiltere, apartheid hükümetine dolaylı destek vererek, İngiliz ekonomik çıkarların korunmak istemiş, buna ek olarak iki kutuplu sistem içerisinde Güney Afrika'nın komünizm radarına girmesini önlemeye çalışmıştır.⁶⁶⁰ Bu dönemde ikili ilişkiler gelişme göstermiştir. Bunun bir tezahürü olarak, 1813 yılından beri İngiltere'nin kontrolünde olan Simon's Town Donanması 1957 yılında Güney Afrika hükümetine devredilmiştir.⁶⁶¹

İngiltere'nin tüm Afrika kıtası ve Güney Afrika ile ilişkilerini etkileyen en önemli gelişmelerden birisi, 6 Ocak 1960 tarihinde yaşanmıştır. İngiltere Başbakanı Harold MacMillan, Capetown'da yapmış olduğu "Değişim Rüzgarı" adlı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: "Değişim rüzgarı bu kıtada esiyor ve biz bundan hoşlansak da hoşlanmasak da ulusal bilincin büyümesi politik bir gerçektir. Bunu bir gerçek olarak kabul etmeli ve ulusal politikalarımızı bunu dikkate alarak gerçekleştirmeliyiz."⁶⁶² Bu konuşma, Afrika'da bağımsızlık sürecini hızlandırırken, Güney Afrika'nın da cumhuriyet rejimine geçişini sağlamıştır. Ancak bu dönemde yaşanan; Sharpeville katliamı, Langa isyanı, olağanüstü halin ilanı, ANC ve Pan-Afrikan Kongresi'nin yasaklanması gibi bir dizi gelişme tüm dünyada tepkiye neden olmuştur.⁶⁶³ 1961 yılında Londra'da yapılan İMT toplantısında Güney Afrika, üyeliğe devam kararının çıkacağını umarken, diğer üyelerin eleştirisi ve baskısı sonrası üyelikten ayrılmak zorunda kalmıştır. Güney Afrika, İngiltere'den tamamen koparak 31 Mayıs 1961 tarihinde cumhuriyet ilan etmiştir.⁶⁶⁴

1961 sonrası GAC hükümeti, apartheid politikalarını genişleterek uygulamaya devam etmiştir. Bu dönemde Mandela'nın da içinde bulunduğu önemli muhalif liderler hapse atılmıştır.⁶⁶⁵ Bu gelişmeler, hem Afrika'da hem de uluslararası siyasette tepkiyle karşılanmıştır. 1963 yılında BM, GAC'a silah ambargosu uygulanması tavsiyesinde bulunmuştur. İngiltere'de Muhafazakar Parti iktidarı, silahın içerde ve dışarıda kullanılmasının düzenlenmesi şartıyla kısıtlı ambargo uygularken, 1964 yılında İşçi

⁶⁶⁰ David J. Hornsby ve David R. Black, "Breaking with tradition? South Africa–UK relations", *Commonwealth & Comparative Politics*, Cilt 54, Sayı 2, 2016, s. 271.

⁶⁶¹ <https://samihistory.com/2016/01/21/simonstown-agreement-a-thorn-in-the-uns-position-on-south-africa/> (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

⁶⁶² http://www.emersonkent.com/speeches/wind_of_change.htm (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

⁶⁶³ Saul Dubow, "Macmillan, Verwoerd, and the 1960 'wind of change' speech" *Historical Journal*, Cilt 54, Sayı 4, 2011, s. 1088.

⁶⁶⁴ Mckenna, *The History of Southern Africa*, s. 167.

⁶⁶⁵ Liz Sonneborn, *The end of apartheid in South Africa*, New York, Infobase Publishing, 2010, s. 59.

Partisi iktidarıyla GAC'a uygulanan silah ambargosu genişletilmiştir.⁶⁶⁶ 1970 yılında BM, uygulamış olduğu silah ambargosunu güçlendirmiş ancak İngiltere bu ambargoya katılmamıştır.

İngiltere'nin 1973 yılında katılmış olduğu AET, GAC'ın İngiliz eski kolonisi olmasından dolayı, sorunu ilk etapta İngiltere'nin bir meselesi olarak değerlendirmiştir.⁶⁶⁷ 1974 yılında BM, insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek, GAC'ın üyelikten çıkarılmasını tartışmıştır. Ancak oylamada İngiltere karşı oy vermiştir. BM apartheid politikasını bitirmek adına yaptırım kararı almış, ancak yine beş daimi üyeden birisi olan İngiltere veto hakkını kullanmıştır.⁶⁶⁸ 1976 yılında AET, GAC'taki durumu kınayarak ırkçılıkla mücadeleyi gündemine almıştır. Ancak İngiltere, AET'nin bu politikasını benimsememiş, beyaz olmayanlara yardım edilmesini reddetmiştir.⁶⁶⁹

1980'lerde GAC'ın apartheid politikasına karşı uluslararası baskı artarak devam etmiştir. 1979 yılında İngiltere'de göreve gelen Thatcher hükümeti, ABD başkanı Reagan'ın GAC'taki apartheid hükümetine karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlara bir alternatif olarak, "constructive engagement" politikasını benimsemiştir.⁶⁷⁰ Bu politika birçok devlet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Öyle ki 1986 yılında düzenlenen Commonwealth Olimpiyat Oyunlarına, Güney Afrika doğumlu sporcuların da katılacak olması tepkiye neden olmuş ve çoğu Afrikalı olmak üzere birçok katılımcı devlet olimpiyattan çekilmiştir.⁶⁷¹

Thatcher ilk etapta apartheid sorununu göz ardı etmiş ve İngiliz çıkarları adına apartheid hükümetini desteklemiştir. Thatcher, apartheid rejimine karşı önemli bir direnç unsuru olan Mandela'nın liderliği yaptığı ANC'yi bir tür terörist grup olarak nitelendirmiştir.⁶⁷²

⁶⁶⁶ Merle Lipton, "British Arms for South Africa", *The World Today*, Cilt 26, Sayı 10, Ekim 1970, s. 427.

⁶⁶⁷ Konstantinos Margaritis, "An Outline of the Europe-South Africa Relations During and Post The Apartheid Era", *Centre for European Studies (CES) Working Papers*, Cilt 4, Sayı 4, 2012, s. 760.

⁶⁶⁸ <https://www.sahistory.org.za/article/south-africas-foreign-relations-during-apartheid-1948> (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

⁶⁶⁹ Margaritis, s. 761.

⁶⁷⁰

https://www.cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/h/History_of_South_Africa_in_the_apartheid_era.htm (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

⁶⁷¹ Matthew L. McDowell ve Skillen Fiona, "The 1986 Commonwealth Games: Scotland, South Africa, sporting boycotts, and the former British Empire", *Sport in Society*, Cilt 20, Sayı 3, 2017, s. 387.

⁶⁷² Andy McSmith, "Margaret Thatcher branded ANC 'terrorist' while urging Nelson Mandela's release", *Independent*, 9 Aralık 2013, <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/margaret-thatcher-branded-anc-terrorist-while-urging-nelson-mandela-s-release-8994191.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

Ancak ilerleyen dönemde Thatcher, apartheid hükümetini siyahi çoğunluğun temsilcisi olan ANC ile müzakere yapmaya teşvik etmiştir. İngiltere'nin GAC üzerindeki ekonomik önemi, GAC hükümetine karşı bir baskı unsuru oluşturmuştur. Buna ek olarak Thatcher, ANC'nin silahsız mücadele yapmasında ısrarcı olmuş, müzakere şartlarının oluşmasını amaçlamıştır.⁶⁷³

İngiltere'nin arabulucu rolüne bürünmesinin ardında, 1984 yılında Botha'nın Londra'yı ziyaretinin etkili olduğu söylenebilir. Botha'nın ziyareti, 1961 yılı sonrasında devlet başkanı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaretidir. Bu ziyarette apartheid uygulamaları konuşulmuş, Thatcher apartheid politikalarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁴ Nihayetinde 1980'lerin sonuna doğru İngiltere, GAC'a ANC ile müzakere yapması hususunda baskı uygulamıştır. 1989 yılında devlet başkanı Botha, hem uluslararası hem de ulusal tepkilerden dolayı görevinden istifa ederek, yerini Frederik Willem de Klerk'e bırakmıştır. Klerk, apartheid uygulamalarını yavaş yavaş kaldırmış ve 27 yıldır hapiste olan ANC lideri Mandela'yı serbest bırakmıştır.⁶⁷⁵

GAC'taki bu gelişmelerde Thatcher'in etkisi olduğu söylenebilir. Zira Thatcher, Botha'nın istifası sonrası devlet başkanı olma potansiyeli en yüksek isim olarak Klerk'i İngiltere'ye davet etmiş ve bu meseleye dair düşünce ve beklentilerini iletmıştır.⁶⁷⁶ Başkanlığı sonrasında Klerk, İngiltere'ye Ekim 1990'da bir ziyaret gerçekleştirmiş ve apartheid politikasına karşı önemli İngiliz kurumlarından Anti-Apartheid Movement (AAM) ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁶⁷⁷ Başkanlığı döneminde Klerk, siyasi çoğulculuğu sağlamış ve Güney Afrika tarihindeki ilk genel katılımlı seçim 1994 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu seçimde Mandela'nın partisi ANC, seçimleri % 62,65'lik oy oranıyla kazanarak iktidar olmuştur.⁶⁷⁸

⁶⁷³

https://www.cs.mcgill.ca/~rwest/wikispeedia/wpcd/wp/h/History_of_South_Africa_in_the_apartheid_era.htm (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁷⁴ Martin Plaut, "What really happened when Margaret Thatcher met P W Botha?", *Martinplaut*, 3 Ocak 2014, <https://martinplaut.wordpress.com/2014/01/03/what-really-happened-when-margaret-thatcher-met-p-w-botha/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁷⁵ Aras, ss. 30-31.

⁶⁷⁶ Robin Renwick, "Margaret Thatcher's secret campaign to end apartheid", *The Telegraph*, 11 Şubat 2015, <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/11403728/Margaret-Thatchers-secret-campaign-to-end-apartheid.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁷⁷ <https://www.sahistory.org.za/topic/british-anti-apartheid-movement> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁷⁸ <http://www.anc.org.za/content/election-results-1994> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

GAC'ın ilk siyahi devlet başkanı olan Mandela'nın yardımcılığını Thabo Mbeki yapmıştır. Mandela döneminde, geçmiş yılların izinin silinmesi amacıyla, dış politika geliştirilmeye çalışılmıştır. Öyle ki 1996-1997 döneminde 46, 1997-1998 döneminde de 40 yurtdışı ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁶⁷⁹ Mandela, 1993 yılında Foreign Affairs dergisindeki, "South Africa's Future Foreign Policy" adlı makalesinde, GAC'ın dış politikasında insan hakları ve demokrasiyi geliştirmeyi amaçladığını ifade etmiştir.⁶⁸⁰ Mandela göreve gelmesiyle birlikte, dış politikayı bu prensipler üzerine kurmuş ve Nijerya örneğinde olduğu gibi, Afrika sorunlarının çözülmesinde de etkin rol oynamıştır.⁶⁸¹ Mandela, Nijerya'daki insan hakları ihlallerine karşı, İngiltere Başbakanı Major'u arayarak müdahale edilmesi tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁸² Mandela'nın devlet başkanı seçilmesiyle GAC, 33 yıl aradan sonra tekrardan İMT'ye üye olmuştur. Bu gelişme üzerine İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth ve Başbakan Major, Mandela'ya tebrik mesajı göndermişlerdir.⁶⁸³ Mandela döneminde, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına, 1997 yılında, "Güney Afrika-İngiltere İkili Forumu" kurulmuştur.⁶⁸⁴

Mandela dönemi resmi ziyaretler açısından zengin bir dönem olmuştur. İlk olarak Eylül 1994'te İngiltere Başbakanı John Major, GAC'ı ziyaret etmiş ve yatırım yapma sözü vererek, ticari bağların daha da kuvvetleneceğini belirtmiştir.⁶⁸⁵ İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth (prenses olarak), 1947 yılından sonra ilk defa 1995 yılında GAC'ı ziyaret etmiştir.⁶⁸⁶ Mandela ise bundan bir yıl sonra İngiltere'ye bir ziyarette bulunmuştur. Mandela; Kraliçe Elizabeth, Edinburgh Dükü, Başbakan John Major ve bazı üst düzey

⁶⁷⁹ Scott Firsing, "Remembering Mandela's Foreign Policy", *International Policy Digest*, 6 Aralık 2013, <https://intpolicydigest.org/2013/12/06/remembering-mandela-s-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁸⁰ <https://www.foreignaffairs.com/articles/south-africa/1993-12-01/south-africas-future-foreign-policy> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁸¹ Cullen, *Kenya and Britain after Independence Beyond Neo-Colonialism*, s. 235.

⁶⁸² Anthoni Van Nieuwkerk, *South Africa's post-apartheid foreign policy decision-making on African crises*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Johannesburg, Faculty of Commerce, Law and Management, University of the Witwatersrand, 2006, s. 141.

⁶⁸³ John Carlin, "South Africa returns to the Commonwealth fold", *Independent*, 1 Haziran 1994, <https://www.independent.co.uk/news/south-africa-returns-to-the-commonwealth-fold-1419686.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁸⁴ Markus Weimer ve Alex Vines, "UK-South Africa Relations and the Bilateral Forum", *Chatham House*, Haziran 2011, s. 2.

⁶⁸⁵ Rita M. Byrnes, *South Africa: a country study*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1997, s. 85.

⁶⁸⁶ Donatella Lorch, "Cape Town Journal; Britain's Queen Comes Bearing a Gift: Acceptance", *The New York Times*, 23 Mart 1995, <https://www.nytimes.com/1995/03/23/world/cape-town-journal-britain-s-queen-comes-bearing-a-gift-acceptance.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

bakanların katıldığı geleneksel resmi karşılama töreni ile karşılanmıştır.⁶⁸⁷ İngiltere cephesinden yapılan ikinci ziyaret ise 1999 yılında Başbakan Tony Blair'dan gelmiştir. Blair, Ocak 1999'da bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette, başta silah olmak üzere önemli antlaşmalar imzalanmıştır.⁶⁸⁸

1999 yılında Mandela'nın görev süresinin bitmesiyle başkanlığa, Mandela döneminde başkan yardımcılığı yapan Thabo Mbeki geçmiştir. Mbeki, ANC'nin bir temsilcisi olarak, 1962-1970 yılları arasında eğitim almak ve çalışmak amacıyla İngiltere'de yaşamıştır.⁶⁸⁹ GAC devlet başkanı olarak, Mandela döneminde olduğu gibi İngiltere ile iyi ilişkiler sürdürmeye devam etmiştir. Mbeki döneminde Afrika'daki önemli sorunlardan birisi olan Zimbabwe meselesi, iyi giden ilişkilere zarar vermiştir. İngiltere Başbakanı Blair, Zimbabwe meselesinin çözülmesi adına girişimlerde bulunmuştur. Blair, Zimbabwe meselesi için fon ayırmış ve uluslararası kurumları da bu fona katkıda bulunmaya davet etmiştir.⁶⁹⁰ Ancak ilerleyen yıllarda iki devlet adamı meseleye dair birbirini suçlamışlardır. Mbeki, Blair'in kendisinden Zimbabwe hükümetine müdahale etmesini istediğini belirtmiş, Blair ise bu iddiayı inkar etmiştir.⁶⁹¹ İki lider meseleye yaklaşım tarzında çatışma yaşamıştır. Mbeki, Blair'in "megafon diplomasi"sini reddetmiş, bu durumun Zimbabwe'den ziyade kendi ülkesine zarar vereceğini düşünerek, "sessiz diplomasi"yi tercih etmiştir. Nihayetinde Mbeki, İngiltere ve İngiliz emperyalizmine karşı olan Zimbabwe lideri Mugabe'yi desteklemiştir.⁶⁹²

İkili ilişkilerde karşılıklı ziyaretler de gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 2001 yılında Mbeki İngiltere'ye ziyarette bulunmuştur. Zimbabwe sorununun çözümüne yönelik atılacak adımlarda yaşanan krize rağmen ziyaret olumlu gelişmiş; AIDS, HIV, ikili ticaret gibi

⁶⁸⁷ "UK: President Mandela's Royal Welcome to Britain", *AP ARCHIVE*, <http://www.aparchive.com/metadata/youtube/7d9674fe3d5bf3d17a4a165db12dee1e> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

⁶⁸⁸ Martin Plaut, "Blair role in SA arms contract", *BBC*, 31 Mayıs 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6707369.stm (Erişim Tarihi: 14.09.2018).

⁶⁸⁹ John A. Siko, "Democratic" Foreign Policy Making and The Thabo Mbeki Presidency: A Critical Study, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pretoria, University of South Africa African Politics, 2014, s. 210.

⁶⁹⁰ Jo-Ansie van Wyk, "Efsane Devam Ediyor: Güney Afrika Dış Politikasında Zimbabwe Sorunu", (der.) *Yeni Yüzyılda Afrika; Güvenlik, Siyaset, Ekonomi*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005, ss. 77-80.

⁶⁹¹ David Smith, "Tony Blair plotted military intervention in Zimbabwe, claims Thabo Mbeki", *The Guardian*, 27 Kasım 2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/27/tony-blair-military-intervention-zimbabwe-claim> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

⁶⁹² James Barber, "The new South Africa's foreign policy: principles and practice", *International Affairs*, Cilt 81, Sayı 5, 2005, s. 1092.

konular üzerinde durulmuştur.⁶⁹³ Mbeki diğer bir ziyaretini 2006 yılında yapmış, bu ziyarette siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamıştır. Blair ise görevinden ayrılmadan önce kıtaya gerçekleştirmiş olduğu veda ziyaretinde, GAC'a uğramış ve Mbeki ile samimi bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁶⁹⁴

2009 yılında göreve gelen Jacob Zuma, Mandela ve Mbeki dönemlerinde kurulan iyi ilişkilerin devam etmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda başkanlığa gelişinden 10 ay sonra Zuma, İngiltere'ye bir ziyarette bulunmuştur. Mart 2010'da gerçekleşen bu ziyaret, ikili ilişkilerin gelişmesi açısından önemli bir ziyaret olarak değerlendirilmiştir. Zira Kraliçe II. Elizabeth'in yılda sadece bir devlet başkanını davet ettiği düşünüldüğünde, Zuma'yı daveti, GAC'a verdiği önemin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁶⁹⁵ Ancak Zuma bu dönemde vermiş olduğu bir röportajda, İngiltere'yi kolonyalist geçmişle suçlamış ve Güney Afrika'daki İngiliz sömürgeciliğinden esinlenerek, İngiliz halkının yabancılara küçümseyerek baktığını ifade etmiştir.⁶⁹⁶ Buna ek olarak 2011 yılında Libya'daki olaylarda Zuma, ABD ile birlikte İngiltere'yi de rejimi değiştirmek için çabalamakla suçlamıştır.⁶⁹⁷ Bu gelişmeler üzerine ikili ilişkiler zarar görmüştür. Öyle ki 2014 yılında Zuma İngiltere'yi ziyaret etmek istemiş, Başbakan Cameron'un kendisiyle görüşmeyeceğini öğrendiğinde bu ziyareti iptal etmiştir.⁶⁹⁸

Zuma'nın dış politikası, 2010 yılında dahil olduğu BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) sonrası, doğu ve güney ülkeleri ekseninde olmuştur.⁶⁹⁹ Zuma BRICS üyelerinde özellikle Çin ile iyi ilişkiler kurmuş ve Avrupa ile olan ilişkilerinde

⁶⁹³ "Mbeki begins 4-day state visit to Britain", *News24*, 12 Haziran 2001, <https://www.news24.com/SouthAfrica/Mbeki-begins-4-day-state-visit-to-Britain-20010612> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

⁶⁹⁴ Helene Mulholland, "Blair winds up Africa farewell tour", *The Guardian*, 1 Haziran 2007, <https://www.theguardian.com/politics/2007/jun/01/tonyblair.labour> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

⁶⁹⁵ Nosimilo Ramela, "SA to strengthen ties with Britain", *Media Club South Africa*, 1 Mart 2010, <http://www.medioclubsouthafrica.com/democracy/1544-sa-to-strengthen-ties-with-britain> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

⁶⁹⁶ Richard Palmer, "Zuma slams British colonialists", *Express*, 4 Mart 2010, <https://www.express.co.uk/news/uk/161613/Zuma-slams-British-colonialists> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

⁶⁹⁷ Colin Freeman, "Jacob Zuma cancels visit to Britain after being told he could not see David Cameron", *The Telegraph*, 28 Ocak 2014, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/11190761/Jacob-Zuma-cancels-visit-to-Britain-after-being-told-he-could-not-see-David-Cameron.html> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

⁶⁹⁸ "South Africa President Cancels UK Visit, Reportedly Over Snub", *NDTV*, 26 Ekim 2014, <https://www.ndtv.com/world-news/south-africa-president-cancels-uk-visit-reportedly-over-snob-684422> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

⁶⁹⁹ Ross Anthony ve diğerleri, "South Africa's changing foreign policy in a multi-polar world The influence of China and other emerging powers", *Centre fo Chinese Studies*, Stellenbosch, Eylül 2015, s. 7.

kendilerinin ikinci, üçüncü sınıf olarak görüldüğünü, ancak Çin ile kardeş gibi ikili ilişki kurduklarını ifade etmiştir.⁷⁰⁰ Zuma döneminde yaşanan krizlerden de kaynaklı olarak İngiltere ile ilişkilerin düşüş gösterdiği söylenebilir. Buna bağlı olarak Zuma, çok kutuplu yapı içerisinde siyasi ve ekonomik ortaklıklarını genişletmeye çalışmıştır.

Zuma'nın istifası sonrası Şubat 2018'de göreve gelen Cyril Ramaphosa, Londra'da düzenlenen İMT Devlet Başkanları Toplantısı'nda İngiltere Başbakanı Theresa May ve Kraliçe II. Elizabeth ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Ramaphosa ve May, GAC'a yapılacak 50 milyon İngiliz sterlini yardım üzerinde bir antlaşmaya varmışlardır.⁷⁰¹ Bu antlaşma, Zuma döneminde kötüleşen ikili ilişkileri geliştirmek adına bir adım olarak değerlendirilebilir. Son olarak Ağustos 2018'de Başbakan May, GAC'a bir günlük bir ziyarette bulunmuştur.⁷⁰²

2.4.3. Ekonomik İlişkiler

İngiltere Güney Afrika'yı işgal ederek, ekonomik açıdan en önemli sömürgelerinden birisi olan Hindistan'ın güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. 19. yüzyılın başlarında gerçekleşen bu işgal, 19. yüzyılın ikinci yarısında Transvaal ve Orange Bağımsız Cumhuriyetlerinde altın ve gümüşün bulunması ile daha da ilerlemiştir.⁷⁰³ 20. yüzyıla girildiğinde İngiltere, Güney Afrika'daki siyasi varlığını pekiştirirken, ekonomik varlığının da temellerini atmıştır. Boerler ile İngiliz yerleşimciler arasında rekabete sahne olan bu dönemde ekonomi İngiliz yerleşimcilerin etkisi altında kalmıştır.⁷⁰⁴

İngilizler ekonomiye odaklanarak sermaye birikimiyle uğraşırken, Boerlerin derin milliyetçi arzularını görmezden gelmişler ve kendi kurdukları siyasal sistemin zayıflamasına engel olamamışlardır.⁷⁰⁵ Ancak ekonominin İngiliz yerleşimcilerde olması, İngiltere ile olan ekonomik ilişkilere olumlu yansımıştır. 1910 sonrası Güney Afrika'ya yapılan yatırımlar içerisinde en büyük pay İngiltere'nin olmuştur. Örneğin, 1913 yılında Güney Afrika'ya 350 milyon İngiliz sterlini yatırım yapılırken, bunun 320

⁷⁰⁰ Anthony ve diğerleri, s. 11.

⁷⁰¹ Jan Gerber, "Ramaphosa scores R857m UK funding from Prime Minister May", *News24*, 17 Nisan 2018, <https://www.news24.com/SouthAfrica/News/ramaphosa-scores-r857m-uk-funding-from-prime-minister-may-20180417> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

⁷⁰² "UK Prime Minister May arrives in South Africa", *Business Report*, 28 Ağustos 2018, <https://www.iol.co.za/business-report/economy/uk-prime-minister-may-arrives-in-south-africa-16774873> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

⁷⁰³ Sonnerborn, ss. 23-27.

⁷⁰⁴ Beck, s. 112.

⁷⁰⁵ Clarence Tshitereke, *The Experience of Economic Redistribution The Growth, Employment and Redistribution Strategy in South Africa*, New York, Routledge, 2006, s. 7.

milyonu sadece İngiltere tarafından yapılmıştır. İngiltere, yapılan toplam yatırımlar içerisinde % 91,4'lük oranla ilk sırada yer almıştır.⁷⁰⁶ İngiltere, bu dönemde Güney Afrika ile yapılan ikili ticarete de ilk sırada yer almıştır. Örneğin, 1920'lerde İngiltere, Güney Afrika'nın ithalatında % 50'lik bir orana sahip olmuştur. Güney Afrika ekonomisinde önemli bir etkiye sahip olan İngiltere, Güney Afrika'nın ithalatında öncü konumda yer alırken, ihracatında da ana aktör olarak ön plana çıkmıştır.⁷⁰⁷ Örneğin 1928 yılında Güney Afrika, toplamda 228 milyon dolar ihracat yaparken, bunun 114 milyon dolarını İngiltere'ye gerçekleştirmiştir.⁷⁰⁸

1934 yılında Güney Afrika'nın tam bağımsızlığını elde etmesiyle, ekonomik ilişkilerdeki pozitif tablo korunmuştur. Bu durumun ardında yatan en önemli neden ise bağımsızlık verilirken yapılan antlaşmalardır. Bu antlaşmalarda Güney Afrika, "sterlin bölgesi"ne girmeyi kabul etmiş ve savaş zamanı altın satışının İngiliz Merkez Bankası aracılığıyla yapılacağını teminatını vermiştir.⁷⁰⁹ Ancak bu dönemde Güney Afrika'nın genel ihracatındaki düşüşten de kaynaklı olarak, İngiltere'ye yapmış olduğu ihracat da azalmıştır. Bu dönemde, Güney Afrika'nın toplam ihracatında İngiltere'nin oranı % 40'lara düşmüştür.⁷¹⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin de içinde bulunduğu birçok büyük devlet, ekonomik durgunluk yaşamıştır. Bu süreçte Güney Afrika'nın ekonomisi, altın ihracatının etkisiyle yükselişe geçmiştir.⁷¹¹ 1948 yılında İngiltere'nin yapmış olduğu yaklaşık 420 milyon İngiliz sterlini altın ithalatının yaklaşık 350 milyon sterlini, Güney Afrika tarafından temin edilmiştir.⁷¹² İngiliz ekonomisinin düzelmeye olan ihtiyacı ve Güney Afrika ekonomisindeki atılım, ikili ekonomik ilişkileri yeniden geliştirmiştir. Öyle ki 1948 yılında Güney Afrika'nın 167 milyon dolar olan toplam ihracatının 141

⁷⁰⁶ Hyam ve Henshaw, s. 120.

⁷⁰⁷ Bill Freund, "South Africa: the union years, 1910–1948 – political and economic foundations", (der.) Robert Ross ve diğerleri, *The Cambridge History of South Africa: Volume 2, 1885–1994*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 222.

⁷⁰⁸ United Nations, "International Trade Statistic 1900 – 1960" Mayıs 1962, <https://unstats.un.org/unsd/trade/imts/Historical%20data%201900-1960.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.09.2018), s. 43.

⁷⁰⁹ Hyam ve Henshaw, s. 129.

⁷¹⁰ United Nations, s. 43.

⁷¹¹ Nicoli Nattrass ve Jeremy Seekings, "The economy and poverty in the twentieth century in South Africa.", *CSSR Working Paper*, Sayı 276, Temmuz 2010, s. 26.

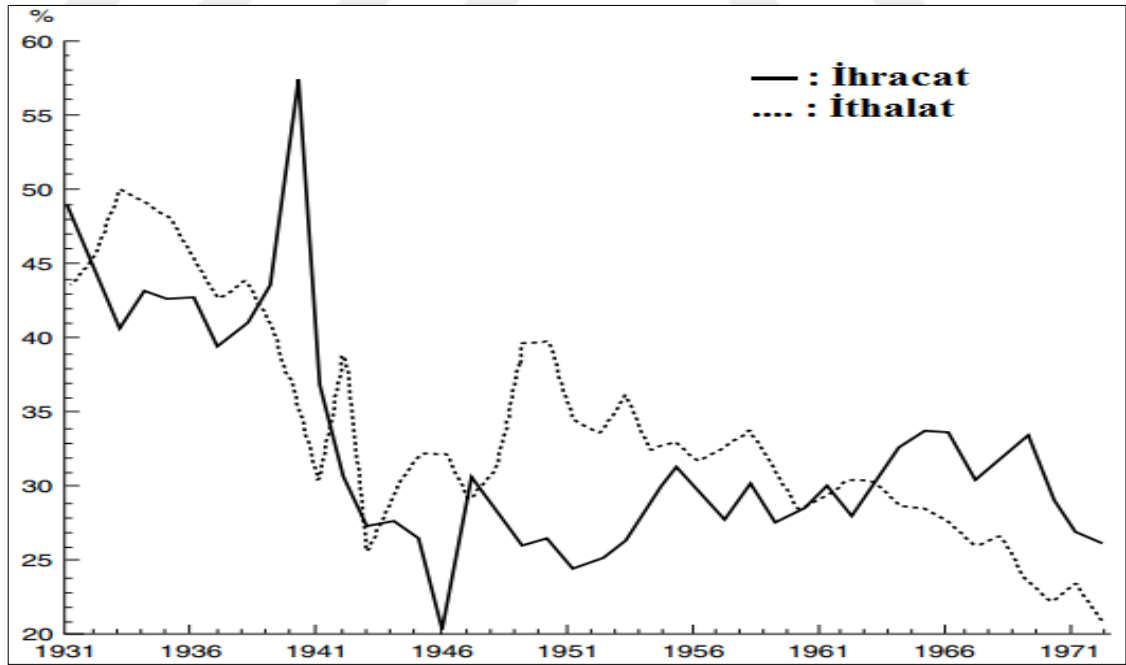
⁷¹² Hyam ve Henshaw, s. 122.

milyon doları, sadece İngiltere'ye gerçekleştirilmiştir.⁷¹³ Böylelikle Güney Afrika'nın ihracatında İngiltere'nin payı, % 84,4 ile yeniden önceki yüksek değerlere ulaşmıştır.

1948 yılında Güney Afrika'nın apartheid politikalarını uygulamaya başlaması ikili ekonomik ilişkilere olumsuz yansımamıştır. Güney Afrika'nın stratejik konumu, Soğuk Savaş döneminin etkisi, İngiltere'ye olan derin bağlılık ekonomik ilişkileri korumuştur. İngiltere, çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla Güney Afrika'da uygulanan ırkçılığı görmezden gelmiştir.⁷¹⁴ Bu dönemde İngiliz karşıtlığıyla bilinen NP'nin iktidarda olması, ekonomik ilişkilere set vurması muhtemel bir unsur olarak görülmüştür. Ancak her ne kadar Malan hükümetinin böyle bir arzusu olsa da İngiltere bu dönemde de Güney Afrika için müşteri, tedarikçi ve finansör rolünde olmaya devam etmiştir.

Grafik 18'de görüleceği üzere, apartheid döneminde Güney Afrika'nın ticaretinde İngiltere'nin oranı hatırı sayılır seviyededir. Apartheid döneminin ilk yıllarında ithalattaki oran dikey bir yükselişe geçerken, ihracattaki oran belli bir düşüş yaşasa da 1951 sonrası o da yükselmiştir.

Grafik 18: 1931-1971 Döneminde Güney Afrika Ticaretinde İngiltere'nin Payı

Kaynak: Ronald Hyam ve Peter Heinshaw, *The Lion and the Springbok Britain and South Africa since the Boer War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, 125.

⁷¹³ United Nations, s. 43.

⁷¹⁴ Margaritis, s. 758.

NP hükümeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası sterlin bölgesinden çıkmak istese de partiyi 1933'te bölen türden bir ekonomik krizi tetikleme korkusuyla, bu düşünceden vazgeçmiştir.⁷¹⁵ Zira İngiltere, apartheid döneminde Güney Afrika'ya giden yabancı sermayenin en önemli kaynağı olmuş, dolayısıyla NP hükümetleri bu desteğe sırtını dönme cesaretini gösterememişlerdir.⁷¹⁶ 1950'li yıllarda İngiltere ile olan ticarete oransal olarak düşüş yaşansa da miktar olarak artış göze çarpmaktadır. Örneğin 1930'larda 50, 1940'larda 140 milyon dolar seviyelerinde olan Güney Afrika ihracatı, 1950'lerde 300 milyon doları geçmiştir.⁷¹⁷ İngiltere bu dönemde, Güney Afrika ticaretindeki baskın konumunu korumuştur. İngiltere'nin oransal düşüşünün ardında yatan en büyük etken olarak, ABD ile Güney Afrika ekonomik ilişkilerindeki artış gösterilebilir.⁷¹⁸

İngiltere, apartheid politikasına karşı ulusal ve uluslararası tepkilerin dozu artana kadar Güney Afrika'yı desteklemiştir. Gelişen tepkiler üzerine İngiltere, GAC'ı öncelikle uyarmış ardından da İMT'den çıkmasına ses çıkarmamıştır. Ancak İngiltere'nin vermiş olduğu tepki sözde kalmış, uluslararası arenada uygulanması muhtemel yaptırımlardan GAC'ı korumaya devam etmiştir.⁷¹⁹ Zira GAC'a uygulanacak en ufak yaptırım, ülke ekonomisine büyük zarar verecek, dolayısıyla bu durum GAC ile en büyük ekonomik ilişkiye sahip İngiltere'yi de doğrudan etkileyecektir. İki ülke arasındaki kuvvetli ikili ticaret, bu dönemde İngiliz ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁷²⁰

1940'larda İngiltere'nin Güney Afrika dış ticaretindeki yüksek payı, 1950'lerde düşmüş, GAC'ta ekonomik patlamanın yaşandığı 1960'lar boyunca bu düşüş devam etmiştir. Bu dönemde başta ABD olmak üzere, Avrupalı devletlerin GAC ile olan ekonomik ilişkileri artmaya başlamıştır.⁷²¹ 1970'lerde GAC'a yatırım yapan ve ticari faaliyetlerini arttıran devletler arasına Japonya ve Almanya da katılmıştır. Ancak bu dönemde yıllık yaklaşık 50 milyon İngiliz sterlini yatırımla İngiltere, bu devletler arasında ön sıralarda yer almıştır.⁷²² Öyle ki 1978 yılında GAC'a yapılan yatırımlarda İngiltere'nin oranı %

⁷¹⁵ Hyam ve Henshaw, s. 144.

⁷¹⁶ Hornsby ve Black, s. 270.

⁷¹⁷ United Nations, s. 43.

⁷¹⁸ H. V. Roberts, "South Africa and the Commonwealth political, strategic, economic", *Commonwealth Relations Conference: South African Paper*, Sayı 1, 1954, Lahor, s. 22.

⁷¹⁹ Hyam ve Henshaw, s. 146.

⁷²⁰ Hornsby ve Black, s. 270.

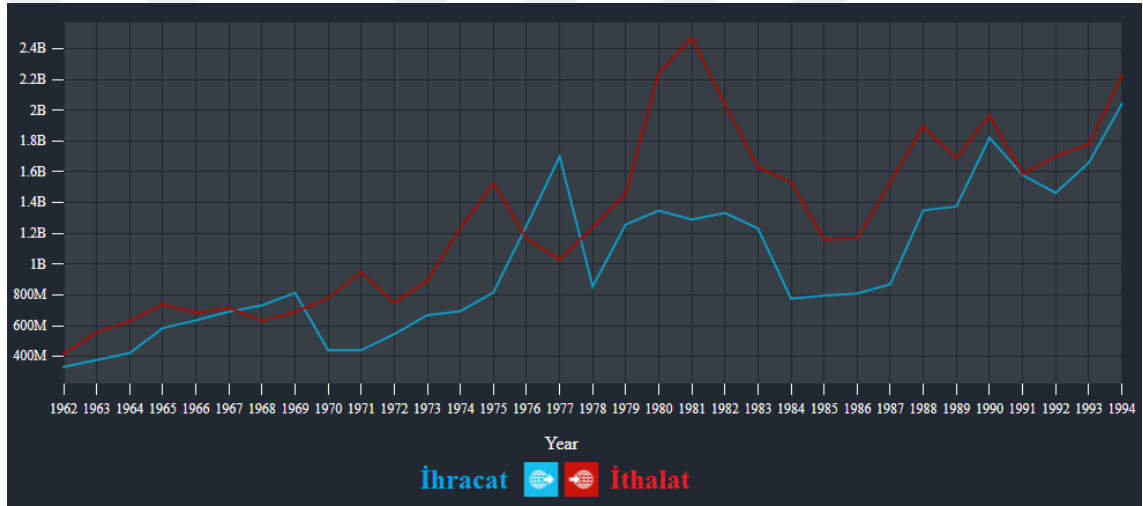
⁷²¹ Thompson, s. 217.

⁷²² Sigurd Jorde, *The foreign relations of South Africa 1973-1978*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Oslo, Department of History University of Oslo, 2005, s. 20.

40'lara kadar çıkmıştır. GAC'a yatırım yapan ülkeler içerisinde İngiltere ön sıralarda yer alırken, aynı şekilde İngiltere'nin yurtdışına yapmış olduğu doğrudan yatırımlarda da % 10'luk oranı ile GAC ilk sıralarda yer almıştır.⁷²³

1979 yılında İngiltere'de başbakanlık koltuğuna Margaret Thatcher'ın oturmasıyla ekonomik ilişkilerde ivme kazanılmıştır. Thatcher, İMT üyelerinin GAC'a karşı katı ekonomik önlemler alınması yönündeki taleplerini reddetmiş ve ilişkileri geliştirme gayreti göstermiştir.⁷²⁴ Grafik 19'da da görüleceği üzere ikili ticaret, ilk yıllarda ivme yakalamıştır. Özellikle GAC'ın ithalatında önemli bir artış olmuş, örneğin 1979 yılında 1,4 milyar dolar olan ithalat, bir yıl sonra 2,2 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Grafik 19: 1962-1994 Dönemi Güney Afrika Cumhuriyeti'nin İngiltere ile Ticareti

Kaynak: Atlas Media, MIT, <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/zaf/gbr/all/1962.1994/> (Erişim Tarihi: 19.09.2018)

Not: M: Milyon Dolar, B: Milyar Dolar

İki ülke ekonomik ilişkilerindeki artış, 1980'lerin ilk yarısı boyunca devam etmiştir. Bu dönemde İngiltere, GAC'a verilen yabancı sermaye kredisinde ve yapılan yatırımlarda ilk sıralarda yer almıştır. Örneğin 1984 yılında İngiltere, GAC'a yapılan yatırımlarda % 40'lık paya sahip olmuştur.⁷²⁵

Thatcher döneminde, ikili ekonomik ilişkilerde ilerleme kaydedilse de dünya genelinde artan tepkilere İngiltere de kayıtsız kalamamış, özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren

⁷²³ Thompson, s. 218.

⁷²⁴ Thompson, s. 232.

⁷²⁵ Byrnes, s. 183.

sınırlı da olsa yaptırım uygulanmasına onay vermiştir.⁷²⁶ Uygulanan bu yaptırımlar İngiltere'ye, GAC'taki şirketlerinin yatırım oranının % 20 azalmasına mal olmuştur.⁷²⁷ Sınırlı yaptırımın çözüm olmayacağının düşünülmesinden dolayı tam ekonomik yaptırım talep edilmiş, ancak bu talep İngiltere tarafından reddedilmiştir.

İngiltere, İngiliz şirketlerinin ekonomik zararının yanı sıra, ekonomik kriz durumunda İngiliz yerleşimcilerin GAC'ı terk edeceğinden endişe etmiştir. Böylelikle, gidecek yerleri olmayan Boerlerin direneceği, nihayetinde de ekonomik krizin artarak ve yayılarak devam edeceği varsayılmıştır.⁷²⁸ Bu doğrultuda, BM'nin 1988 yılında talep ettiği tam ekonomik yaptırım, Thatcher yönetimi tarafından reddedilmiştir.⁷²⁹ Grafik 19'da da görüleceği üzere iki ülke arasındaki ticaret, 1980'lerin ortalarına doğru düşüşe geçerken, apartheid politikasını bitirmek adına müzakerelerin gerçekleştiği 1980'lerin sonuna doğru tekrar artış göstermiştir.

1990 yılında Thatcher'ın görevden ayrılmasıyla İngiltere-GAC ilişkilerinin zarar göreceği düşünülmüştür. Ancak düşünülenin aksine, hem GAC'taki dönüşümün sağladığı ılımlı ortam ve hem de İngiltere'nin ticaret ve yatırımları ikili ilişkilerin devam etmesini sağlamıştır.⁷³⁰ Tablo 5'te de görüleceği üzere ikili ticarete belli bir denge yakalanmıştır. GAC'ın ihracatı, ortalama 1,5 milyar dolar olurken, GAC'ın ihracatında İngiltere'nin oranı % 7,9 ile 11 arasında değişiklik göstermiştir. İthalat ise ortalama 1,6 milyar dolar olurken, GAC'ın ithalatında İngiltere'nin payının genellikle % 12'lerde olduğu görülmüştür.

1994 yılında Mandela'nın devlet başkanı olmasıyla ılımlı, çok ırklı ve demokratik bir yola girilmiştir. Bu durum, başta İngiltere ve ABD olmak üzere birçok devletin GAC ile yeniden üst düzey ekonomik ilişki kurmasını sağlamıştır. Bu dönemde İngiltere'nin GAC'a yapmış olduğu doğrudan yatırımlarda büyük bir artış görülmüştür.⁷³¹ 1997

⁷²⁶ Margaritis, s. 763.

⁷²⁷ Hornsby ve Black, s. 271.

⁷²⁸ C. Hefti ve Elke S. Witt, "Economic sanctions against South Africa and the importance of Switzerland", *Schweizerischer Nationalfonds*, 2002, http://www.snf.ch/sitecollectiondocuments/nfp/nfp42p/nfp42p_staehelin-e.pdf (Erişim Tarihi: 19.09.2018), s. 8.

⁷²⁹ Hornsby ve Black, s. 272.

⁷³⁰ James Barber, "Britain, South Africa and the fall of Margaret Thatcher", *South African Institute of International Affairs (SAIIA) Bries Report*, Cilt 3, Sayı 91, 1990, s. 4.

⁷³¹ John Cassidy, "Mandela's Mixed Economic Legacy", *The New Yorker*, 12 Aralık 2013, <https://www.newyorker.com/news/john-cassidy/mandelas-mixed-economic-legacy> (Erişim Tarihi: 21.09.2018).

yılında, siyasal ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla kurulan "Güney Afrika Cumhuriyeti-İngiltere İkili Forumu" ikili ilişkilere olumlu yansımıştır. Bu Forum dahilinde iki ülke liderleri karşılıklı ziyaretlerde bulunmakta ve zirvelerde önemli kararlar alınarak ekonomik ilişkiler geliştirilmektedir.⁷³²

Tablo 5'te görüleceği üzere Mandela dönemiyle birlikte ikili ticarete hem ihracatta hem de ithalatta değersel olarak bir artış söz konusudur. Bununla birlikte, GAC'ın ihracatında İngiltere'nin oranı dalgalı bir seyir izlerken, ithalattaki oranın genellikle % 12 olduğu görülmüştür.

Tablo 5: 1990'larda Güney Afrika'nın İngiltere ile Ticareti

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İhracat (Milyar \$)	1.5	1.4	1.6	2.0	2.6	1.8	2.2	2.2	2.9
İhracat (%)	11	7.9	9.1	10	11	6.8	8.3	8.3	11
İthalat (Milyar \$)	1.5	1.7	1.7	2.2	2.6	2.8	2.2	2.2	2.0
İthalat (%)	13	12	12	12	11	12	12	12	9.6

Kaynak: Atlas Media MIT, <https://atlas.media.mit.edu/en/>, (Erişim Tarihi: 21.09.2018)

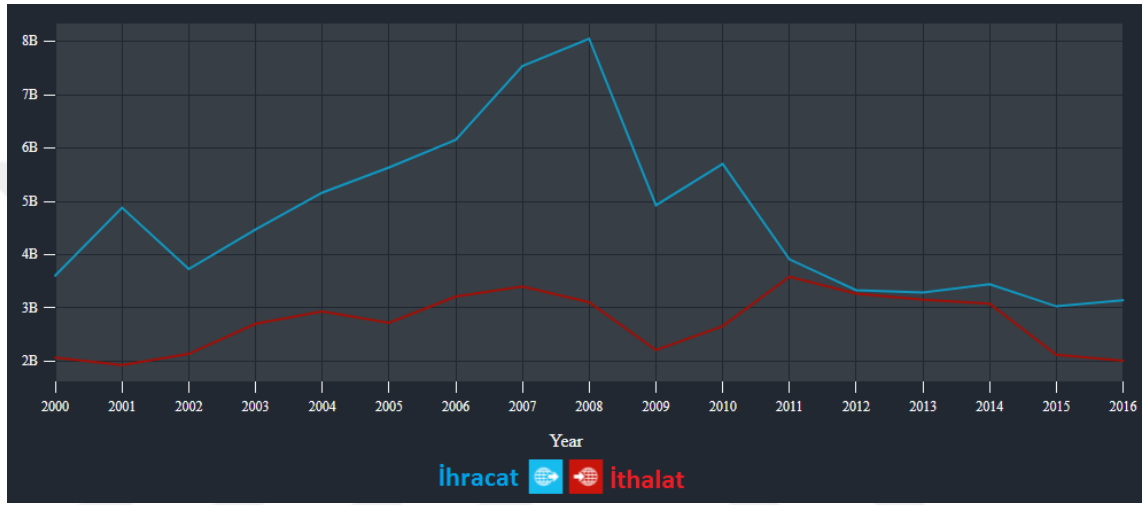
1990'lar boyunca 3-5 milyar dolar arasında değere sahip olan ikili ticaret, 2000 yılıyla beraber artış eğilimi göstermiştir. Bu dönemde GAC'ın ihracat değeri büyük bir artış gösterirken, ithalat değeri belli bir seviyede devam etmiştir. Grafik 20'de de görüleceği üzere en büyük ihracat değeri 8 milyar dolar ile 2008 yılında yakalanmıştır. Bununla birlikte ithalat değerinin en büyük olduğu yıl 3,5 milyar dolar ile 2011 yılı olmuştur.

İkili ticaretteki en yüksek değere ulaşılan 2008 yılı sonrası değerlerde düşüş görülmektedir. Bunun ardında yatan en büyük nedenlerden birisi, 2009 yılında -

⁷³² Weimer ve Vines, s. 2.

Mandela ve Mbeki'ye göre ikili ilişkilerde nispeten kötü bir dönem olan- Zuma dönemine geçilmiş olmasıdır. 2010 yılı sonrasında iyice kötüleşen ilişkiler, Grafik 20'de de görüleceği gibi özellikle GAC'ın ihracatına yansımıştır. Öyle ki ihracat değeri 2000'li yılların başındaki 4 milyar dolar seviyelerinin de altına düşerek 3 milyar dolara gerilemiştir. 2011 yılında 3,5 milyar doları geçen ithalat değeri ise 2016 yılında 2 milyar dolar olmuştur.

Grafik 20: 2000 Yılı Sonrası Güney Afrika'nın İngiltere İle Ticareti (Milyar Dolar)

Kaynak: Atlas Media, MIT, <https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/line/sitc/show/zaf/gbr/all/2000.2016/> (Erişim Tarihi: 22.09.2018)

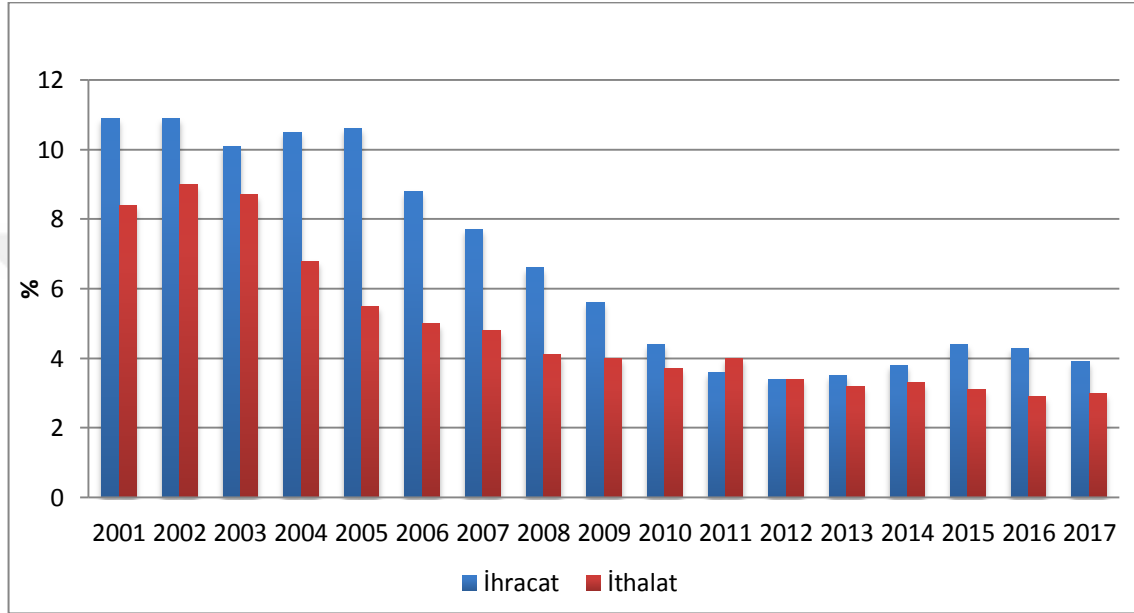
2000 yılı sonrası ticaret hacmi artış gösterse de GAC'ın ticaretinde İngiltere'nin payı ilerleyen yıllarda düşmüştür. Grafik 21'de de görüleceği üzere, 2000'lerin başında % 11'lerde olan ihracat oranı, 2017'de % 4 olurken; yine 2000'lerin başında yaklaşık % 9 olan ithalat oranı, 2017 yılında % 3'e gerilemiştir. İngiltere'nin ikili ticarete değerinin artmasına rağmen, payının azalmasının ardında yatan en büyük neden; Almanya, Çin, Japonya, ABD ve Hindistan gibi devletlerin GAC ticaretinde önemli değerlere ulaşması olmuştur. Örneğin GAC'ın Çin ile ticaret hacmi 2001 yılında 1,4 milyar dolar iken, bu değer 2013 yılında 28 milyar dolara kadar yükselmiştir. Bir diğer dikkat çekici çıkış Hindistan'dan gelmiş, 2001 yılında 600 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2013 yılında 8,2 milyar dolara kadar yükselmiştir.⁷³³

2000'li yıllarda yatırımlara devam eden İngiltere, GAC'a yatırım yapan ülkeler arasında çoğunlukla % 50'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Örneğin, 2008 yılında GAC'a

⁷³³ <https://tradingeconomics.com> (Erişim Tarihi: 22.09.2018).

yatırım yapan ülkeler arasında İngiltere, % 54,1'lik payla ilk sırada yer almıştır. Ancak yatırım değeri ve payı 2008 krizi sonrası düşmüştür.⁷³⁴ 2008 yılında 2,3 milyar dolara kadar çıkan yatırım, takip eden iki yıl 800 milyon dolarlara kadar düşerken, sonrasında 1,3 milyar dolarlara tekrar yükselmiştir.⁷³⁵

Grafik 21: 2000 Yılı Sonrası Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Ticaretinde İngiltere'nin Payı

Kaynak: ITC Trade Map, <https://www.trademap.org>, (Erişim Tarihi: 22.09.2018)

Yatırım yapan ülkeler içerisinde İngiltere'nin oranı giderek düşmektedir. Örneğin, 2009'da % 54 iken, 2014 yılında bu oran % 45,6'ya düşmüştür.⁷³⁶ 2016 yılına gelindiğinde İngiltere'nin payı % 38,4'e kadar gerilemiştir.⁷³⁷ Ancak İngiltere, GAC'a yapılan yabancı yatırımlarda hala ilk sıradaki yerini korumaktadır. Zira 2003-2017 arası dönemde İngiltere, GAC'a yaklaşık 159,01 milyar Güney Afrika Randı (güncel kur ile 11.11 milyar dolar) yatırım yapmıştır.⁷³⁸

⁷³⁴ Hornsby ve Black, s. 278.

⁷³⁵ https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=FDI_POSITION_PARTNER# (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷³⁶ Rob Jeffrey, "South Africa needs to attract domestic and foreign investment for economic growth", Eepublishers, 23 Mayıs 2016, <https://www.ee.co.za/article/need-south-africa-attract-domestic-foreign-direct-investment-policy-change-reuniting-country-focussing-economic-growth.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷³⁷ <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/south-africa/foreign-investment> (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷³⁸ "Trade relations between South Africa and UK reaffirmed", *Business Report*, 20 Eylül 2017, <https://www.iol.co.za/business-report/trade-relations-between-south-africa-and-uk-reaffirmed-11289809> (Erişim Tarihi: 22.09.2018).

GAC'ın İngiltere'den yapmış olduğu başlıca ithalat ürünleri şunlardır: turbo jetleri, turbo pervaneleri, gaz türbinleri, makineler, mekanik cihazlar, elektrikli ekipmanlar, araçlar (uçak ve gemiler dahil) ve kimyasallar ürünler. İkili ticarete GAC'ın başlıca ihracat ürünleri ise şunlardır: doğal ve kıymetli taşlar, mineral ürünler, araçlar (gemiler dahil), makine ve mekanik ürünler, meyve ve sebze ürünleri, temel metaller ve işlenmiş ürünler, hazırlanan yiyecek ve içecekler.⁷³⁹ GAC'ın ihracatında 1960'lı yıllarda önemli bir yer tutan elmas, 1990'lı yıllardan itibaren 2010 yılına kadar yine önemli bir ihracat ürünü olmuştur.

Öyle ki İngiltere'ye yapılan ihracattaki elmas oranı, 2009 yılında % 45'lere kadar çıkmıştır. Buna ek olarak son dönemlerde platin ihracatında büyük bir artış göze çarpmaktadır. 2011 yılından itibaren platin ihracatı, elmas ihracatını geçmiş, 2015 yılında platin ihracatının oranı İngiltere'ye yapılan toplam ihracatta % 41'e ulaşmıştır.⁷⁴⁰ İthalatta dikkat çeken ürün ise makinedir. Makine, GAC'ın ithalatında % 49 (1969) oranına ulaşmıştır. GAC, makine ürünleri dahilinde araba, kamyon, kamyonet, traktör, araç kaportası gibi ürünleri ithal etmektedir.⁷⁴¹

İngiltere-GAC ekonomik ilişkilerinde şirketler önemli bir yer tutmaktadır. İngiltere, BSAC örneğinde olduğu gibi sömürgecilik döneminde şirketleri sömürgeciliğin bir aracı olarak kullanmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde ise ekonomik ilişkilerin devamını sağlamak ve ekonomik çıkarlarını korumak için yine şirketleri kullanmıştır. Örneğin iki İngiliz bankası olan Standart ve Barclays, Güney Afrika ekonomisinde baskın bir rolde yer almıştır. Öyle ki iki banka, 1948'in sonlarına doğru vadesiz mevduatların yüzde 93,4'ünü ve kredilerin yüzde 86,7'sini kontrol etmiştir.⁷⁴² 1978'lere gelindiğinde İngiliz bankaları Standard ve Barclays, GAC banka mevduatlarının yüzde 60'ını kontrol eder duruma gelmiştir.⁷⁴³ GAC'ta yatırımları bulunan en önemli 5 İngiliz

⁷³⁹ Weimer ve Vines, s. 4.

⁷⁴⁰ https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/sitc/export/zaf/gbr/show/1962/ (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷⁴¹ https://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/sitc/import/zaf/gbr/show/1962/ (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷⁴² Freund, ss. 222-223.

⁷⁴³ Thompson, s. 218.

şirketi şunlardır: Anglo American, Vodacom, Holiday Inn, British Petroleum, Unilever.⁷⁴⁴

GAC'ta yatırımları bulunan diğer önemli İngiliz şirketleri ise şunlardır: Aquarius Platinum Ltd. (Platin), Bushveld Minerals (demir cevheri, vanadyum, kalay, kömür), Central Rand Gold Ltd. (altın), Sylvania Platinum Ltd. (krom, platin, bakır, nikel), Bisichi Mining Plc. (kömür), BlueRock Diamonds Plc. (elmas), Petra Diamonds (elmas), DiamondCorp Plc. (elmas), Ferrex Plc. (manganez, demir cevheri), Galileo Resources Plc. (nadir topraklarda bulunan zengin mineraller), Glencore Plc. (demir cevheri, kurşun, çinko, kömür, petrol, nikel, platin, krom), Ironveld Plc. (demir cevheri, vanadyum, titanyum), Jubilee Platinum (platin, altın, nikel), Lonmin Plc. (platin, bakır, altın, gümüş, çinko), Mwana Africa Plc. (altın, nikel, elmas, bakır, kobalt, demir oksit, kurşun, çinko), Pan African Resources Plc. (altın, platin), Petra Diamonds (elmas), Rio Tinto (boksit, demir cevheri, uranyum, mineral kumlar), Royal Dutch Shell (petrol), Sable Mining Africa Ltd. (demir, kömür), Tower Resources (petrol, gaz)⁷⁴⁵ Buna ek olarak İngiltere'de yatırımları bulunan en önemli 5 Güney Afrika şirketi ise şunlardır: Investec, Logicalis, FirstRand, Element Six, Eskom.⁷⁴⁶

Dış yardımlar açısından ekonomik ilişkilere bakıldığı zaman, İngiltere'nin yapmış olduğu dış yardımların apartheid sonrası yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu dönemde dış yardımlar, GAC'ın apartheid politikalarından demokrasiye geçişini teşvik etmek ve desteklemek amacıyla yapılmıştır.⁷⁴⁷ İngiltere'nin 1993'ten bugüne kadar GAC'a yapmış olduğu yardımlar, GAC hükümet harcamalarının % 1'ini oluştururken, milli gelirin de yaklaşık olarak % 0,3'üne tekabül etmektedir. İkili ticaretteki değerlere bakıldığı zaman, İngiliz yardımlarının çok düşük olduğu söylenebilir. Buna rağmen İngiltere, ABD ve AB'den sonra GAC'a en çok yardım yapan 3. ülke konumundadır.⁷⁴⁸

⁷⁴⁴ "The Importance of The South Africa UK Trade Relations", *Accelerate Capetown*, 12 Mart 2014, <http://acceleratecapetown.co.za/the-importance-of-the-south-africa-uk-trade-relations/> (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷⁴⁵ Curtis, ss. 44-48.

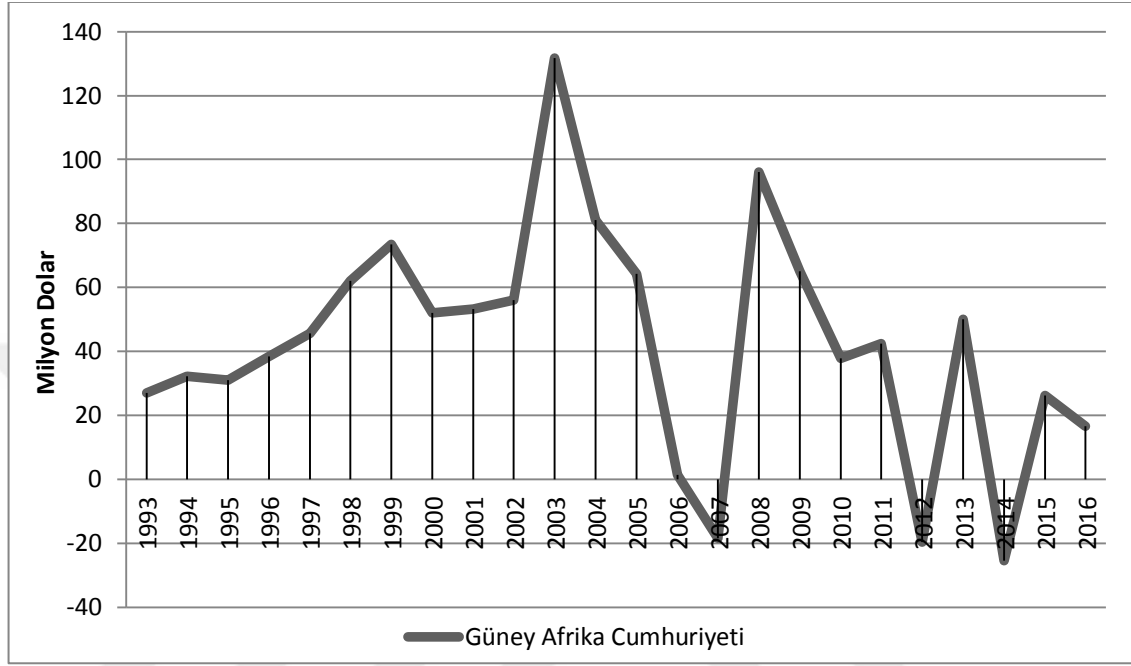
⁷⁴⁶ "The Importance of The South Africa UK Trade Relations", *Accelerate Capetown*, 12 Mart 2014, <http://acceleratecapetown.co.za/the-importance-of-the-south-africa-uk-trade-relations/> (Erişim Tarihi: 23.09.2018).

⁷⁴⁷ <https://www.gov.uk/government/news/uk-to-end-direct-financial-support-to-south-africa> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

⁷⁴⁸ Jonathan Glennie ve Siân Herbert, "UK should revisit its decision on South Africa and its concept of aid", *The Guardian*, 2 Mayıs 2013, <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2013/may/02/uk-revisit-decision-south-africa-aid> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

Grafik 22'de de görüleceği üzere yardım miktarı 1994'ten 2003'e kadar artış göstermişken, son yıllarda dalgalı bir seyir izlemektedir.

Grafik 22: 1993 Sonrası İngiltere'nin Güney Afrika Cumhuriyetine Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımı

Kaynak: OECD, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table2A#>, (Erişim Tarihi: 25.09.2018)
Not: Resmi Kalkınma Yardımları kredi ödemeleri ve yatırımları içerdiği için negatif değere sahip olabilmektedir.

İngiltere, 2013 yılında aldığı bir kararla GAC'a yapmış olduğu doğrudan yardımları durdurma kararı almıştır. İngiliz hükümeti, apartheid sonrası arzu edilen geçiş sürecinin sağlandığı ve GAC'ın artık kendi gelişimini destekleyecek noktada olduğunu ifade etmiştir. GAC ise bunu, "geniş kapsamlı sonuçları olan büyük bir karar" olarak nitelendirmiş ve memnuniyetsizliğini ifade etmiştir.⁷⁴⁹ Ancak İngiltere, yapmış olduğu yardımların tamamını durdurmamıştır. 2015 sonrasında ikili mali yardımları durdururken; merkezden yönetilen programlar, küresel düzeydeki teknik yardımlar, çapraz hükümet yardımları ve DFID tarafından yapılmayan diğer resmi kalkınma yardımları devam etmektedir.⁷⁵⁰

⁷⁴⁹ "South Africa criticises UK decision to end direct aid", BBC, 1 Mayıs 2013, <https://www.bbc.com/news/uk-22348326> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

⁷⁵⁰ The Independent Commission For Aid Impact (ICAI), "When aid relationships change: DFID's approach to managing exit and transition in its development partnerships", Kasım 2016, s. 20.

2.4.4. Sosyo-Kültürel İlişkiler

İngiltere-Güney Afrika sosyo-kültürel ilişkilerini geliştiren en önemli unsurlardan birisi İngilizcedir. İngilizce, ilk defa 1822 yılında hükümetin "İngilizleştirme Politikası"nın bir ürünü olarak, Cape Kolonisi'nde resmi dil olmuş ve günümüze kadar da bu konumunu korumuştur. İngilizce, özellikle eğitim alanında *lingua franca* (ortak dil) olarak tercih edilirken; başta bürokrasi olmak üzere iş dünyasında ve ticaretle de birinci dil olarak kullanılmaktadır.⁷⁵¹ İngilizcenin sosyo-kültürel ilişkilerde bir araç olmasını sağlayan en önemli unsur, apartheid dönemidir. Zira apartheid döneminde İngilizce, Afrikalı yerlilerin Afrikanır diline karşı mücadele aracı olarak ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Afrikanır dili zalimin dili olarak görülürken, birçok siyahın pasif ama güçlü desteği, İngilizcenin baskın dil olarak günümüze kadar kalmasını sağlamıştır.⁷⁵² Günümüzde 54,8 milyonluk GAC nüfusu içerisinde İngilizce konuşanların oranı, % 9.6 (5.2 milyon) civarındadır.⁷⁵³

Sosyo-kültürel ilişkileri etkileyen bir diğer önemli unsur ise eğitimidir. Bağımsızlık sonrası Güney Afrika'da eğitim, sömürge döneminde kurulan sistemin devamı niteliğindedir. Sömürge sonrası Güney Afrika hükümetlerinin tercih ettiği eğitim sistemleri, beyazlara orantısız ayrıcalıklar tanımıştır. Apartheid hükümetlerinin uygulamaları, eğitim sistemi üzerindeki beyaz hegemonyasını pekiştirmiştir.⁷⁵⁴ Öyle ki 1954 yılında yürürlüğe konulan Bantu eğitim sistemi dahilinde Afrikanır dili ve İngilizce 2. dil olarak okutulmuştur. 1974 yılında Afrikanır dilinin İngilizce ile birlikte okutulma zorunluluğu isyana neden olmuştur. Soweto'da meydana gelen isyanda yüzlerce çocuk yaşamını yitirmiştir.⁷⁵⁵ Apartheid sonrası, yerel unsurları da kapsayan daha geniş bir sistem oluşturulmuştur.

1994 sonrası İngiltere, eğitimi geliştirmek adına, DFID aracılığıyla resmi kalkınma yardımları yapmaktadır. İngiliz yetkililer, Güney Afrikalı öğrencilerin yeteneklerini geliştirmek ve istihdam olanaklarını artırmak için bir GAC kurumu olan "Department of

⁷⁵¹ Irina Khokhlova, "Lingua Franca English of South Africa", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 214, 2015, s. 985.

⁷⁵² Ian Shapiro ve Kahreen Tebeau, *After Apartheid: Reinventing South Africa?*, London, University of Virginia Press, 2011, s. 312.

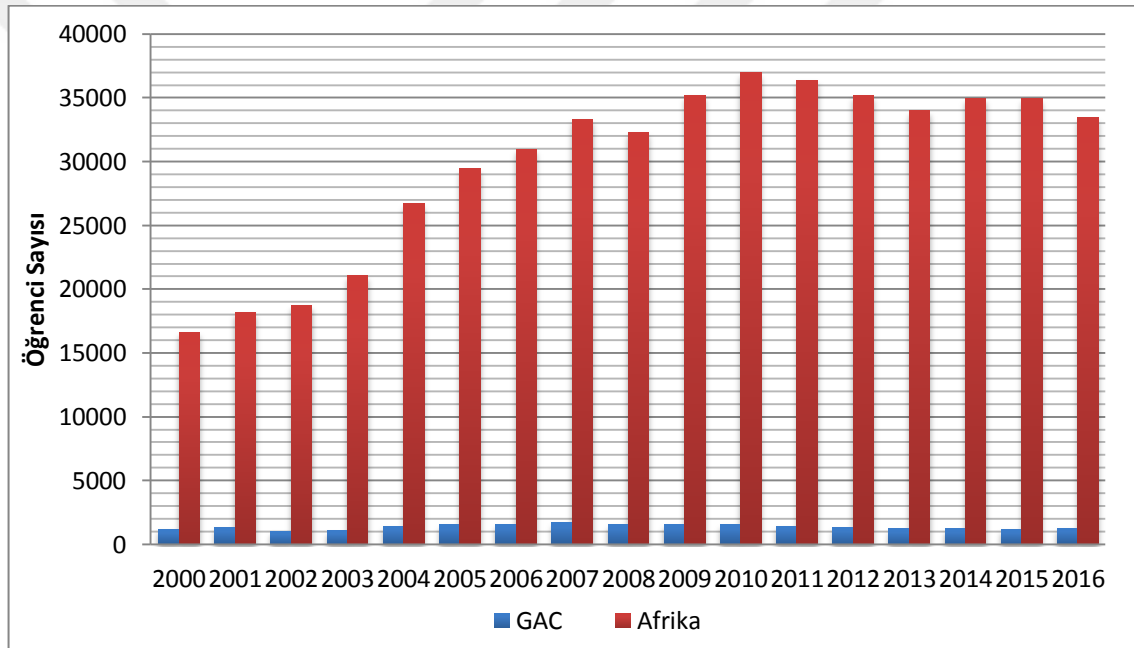
⁷⁵³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

⁷⁵⁴ Alisia Watson, "What Cultural Factors Influenced the Education System in South Africa?", *Findmypast*, 10 Mart 2017, <https://blog.findmypast.com/what-cultural-factors-influenced-the-education-system-in-south-africa-2602242322.html> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).

⁷⁵⁵ Hermann Giliomee, "Bantu Education: Destructive intervention or part reform?", *New Contree*, Sayı 65, Aralık 2012, s. 83.

Higher Education and Training" ile birlikte çalışmaktadır. Ayrıca BC, iletişim becerilerini geliştirmek ve eğitim sisteminin standartlarını yükseltmek amacıyla, Güney Afrika'daki İngilizce öğretmenleri ve öğrencilerini desteklemektedir.⁷⁵⁶ Buna ek olarak, her yıl birçok Güney Afrikalı öğrenci, yükseköğrenimini gerçekleştirmek amacıyla İngiltere'yi tercih etmektedir. Grafik 23'te de görüleceği üzere, 2000 yılı sonrası her yıl 1000 ile 1700 arası öğrenci, eğitim almak amacıyla İngiltere'ye gitmektedir. 2007'de 1699 ile en büyük değer yakalanmıştır. Son yıllara bakıldığında zaman bu sayının 1100'lere düştüğü görülmektedir. Buna ek olarak, UNESCO verilerine göre İngiltere'den GAC'a giden öğrenci sayısı 2011-2015 arası ortalama 500 civarındadır.⁷⁵⁷

Grafik 23: 2000-2016 Arası İngiltere'ye Gelen Afrikalı Öğrenci Sayısı

Kaynak: UNESCO, http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=edulit_ds#, (Erişim Tarihi: 26.09.2018)

Sosyo-kültürel ilişkileri etkileyen bir unsur olan medya, GAC'ta ilk olarak İngiliz sömürgeciliği altında ortaya çıkmıştır. 1800'de ortaya çıkan yazılı medya, Cape Town Gazette ve African Advertiser adlı iki gazeteden oluşmuş ve sömürge hükümeti tarafından kontrol edilmiştir. Radyo yayıncılığı, 1976'da ortaya çıkarken, dijital medya 1990'ların başında kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁵⁸ İngiltere'nin medya üzerindeki etkisi, GAC'ın önde gelen medya kuruluşlarından birisi olan ve birçok medya organına sahip

⁷⁵⁶ Hornsby ve Black, s. 279.

⁷⁵⁷ http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=edulit_ds# (Erişim Tarihi: 26.09.2018).

⁷⁵⁸ <http://www.southafricanmedia.co.za/history/> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).

Avusa (şu an: Tiso Blackstar Group) üzerinden gerçekleşmiştir. Avusa, İngiliz merkezli bir eğitim ve yayıncılık şirketi olan Pearson PLC ile ortak çalışmaktadır. Avusa, 1977 yılında hükümetin Steve Biko cinayetindeki rolünü ortaya çıkarması sonrası yasaklanmıştır.⁷⁵⁹ 2007 yılında Times Media Group adını alan şirket, 2013 yılında İngiliz şirketinin % 50 hissesini alarak kuruluşa tamamen sahip olmuştur.⁷⁶⁰ Güney Afrika yerli haber ajansı olan The South African Press Association'ın (SAPA) haber aldığı kaynaklardan birisi İngiliz haber ajansı Reuters'tır. Buna ek olarak GAC medyasında İngilizcenin baskın olduğu görülmektedir.⁷⁶¹ Bu durum, Güney Afrika medyasında Afrikanırlardan ziyade İngiliz etkisinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesinde STK'ların da önemli bir etkisi vardır. Bu ilişkileri apartheid dönemi ve sonrası olarak ikiye ayırmak yerinde olacaktır. Apartheid döneminde GAC hükümeti, beyazlara ve ırkçı sisteme hizmet eden STK'ları desteklerken, apartheid politikasını eleştiren kuruluşları ise yasaklamıştır.⁷⁶² İngiliz siyaseti apartheid politikasına karşı önemli adımlar atmayarak, ekonomik ilişkilerini geliştirme çabası gösterirken, Güney Afrikalı ve İngiliz bir grup 1959 yılında AAM'yi kurmuşlardır.⁷⁶³ Hareket, İngiliz hükümetinin GAC politikasını değiştirmeyi ve Güney Afrika liberal hareketlerine destek vermeyi amaçlamıştır.⁷⁶⁴ Birçok boykota, gösteriye ön ayak olan hareket, nihayetinde İngiliz politikasının değişmesinde ve Güney Afrika'ya demokrasinin gelmesinde çok büyük paya sahip olmuştur. Hareket, 1994 yılında Action for Southern Africa (ACTSA) adını alarak; bilim, eğitim ve yardım kampanyaları ile faaliyetlerini yürütmektedir.⁷⁶⁵

Apartheid dönemi sonrası Güney Afrika'nın demokratik ortamından kaynaklı olarak birçok STK ortaya çıkmıştır. Bu dönemde GAC'ta özellikle çocuklar ve onların eğitimi üzerine faaliyet yürüten başlıca İngiliz yardım kuruluşları şunlardır: Ubuntu Education

⁷⁵⁹ "The media in South Africa", *Media Club South Africa*, <http://www.medioclubsouthafrica.com/culture/36-themedia/mediabg/110-the-media-in-south-africa> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).

⁷⁶⁰ Andrew England, "Pearson to sell BDFM stake to Times Media", 15 Nisan 2013, <https://www.ft.com/content/2e3f0232-a5d9-11e2-9b77-00144feabdc0> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).

⁷⁶¹ <http://www.pressreference.com/Sa-Sw/South-Africa.html> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).

⁷⁶² Adam Habib ve Rupert Taylor, "South Africa: Anti-Apartheid NGOs in Transition", *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Cilt 10, Sayı 1, 1999, s. 74.

⁷⁶³ Elizabeth Williams, "Anti-Apartheid: The Black British Response", *South African Historical Journal*, Cilt 64, Sayı 3, 2012, s. 687.

⁷⁶⁴ Genevieve Klein, "The British Anti-Apartheid Movement and Political Prisoner Campaigns, 1973–1980", *Journal of Southern African Studies*, Cilt 35, sayı 2, 2009, s. 455.

⁷⁶⁵ <https://actsa.org/about-us/history/> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

Fund, Afrika Tikkun, Nelson Mandela's Children's Fund UK, Mellon Educate, Khulisa, Canon Collins Educational & Legal Assistance Trust.⁷⁶⁶ Diğer önemli kuruluşlar ise şunlardır: Oxfam, ActionAid, WaterAid, Save the Children, One International.⁷⁶⁷

İngiltere, GAC'taki STK'lar aracılığıyla çeşitli proje faaliyetleri yürütmektedir. Bu projeler dahilinde; büyüme ve iş imkanı oluşturma, HIV ile mücadele etme, anne ve çocuk ölümlerini azaltma, kapsayıcı ve düşük karbon büyümesinin teşvik edilmesi, kadına yönelik şiddeti önleme gibi başlıklar öncelikli konumda yer almaktadır. Başlıca projeler şunlardır: International Carbon Capture and Storage Capacity Building, Strengthening Local/ Municipal Service Delivery in South Africa, Combatting Serious and Organised Crime in South Africa, Environment in South Africa, Grindrod, Enhancing transparency and accountability within the South African Department of Home Affairs, Cyber Security practical awareness campaign & training in Africa, Integrating off-grid solutions to support South Africa's rural electrification programme, Development of renewable energy projects on mining impacted land and communities, Supporting South Africa's infrastructure needs.⁷⁶⁸

İngiltere'nin GAC'ta yürüttüğü projelerde önemli konulardan birisi de sağlıktır. İngiltere çok erken dönemlerden itibaren sağlık alanında yatırımlara başlamıştır. Örneğin, 1936 yılında Kolonyal Ofis çatısı altında, çocukların beslenme problemlerleri ve okul beslenme ihtiyaçları ile ilgilenmek amacıyla "Beslenme Komitesi" kurulmuştur.⁷⁶⁹ İlerleyen dönemlerde ise yatırımlar ve projelerde DFID ön plana çıkmıştır. DFID, 1994'ten beri 20'ye yakın proje ile Güney Afrika sağlık sektörünü geliştirmeye odaklanmıştır.

İngiltere'nin DFID çatısı altında sağlık alanında yürütmüş olduğu başlıca projeler şunlardır: MVA85A Tuberculosis Vaccine Prime and Selective Delayed BCG Boost in infants of HIV infected Mothers, Steroid regulated immune responses in tuberculosis, Characterisation of the C-type lectin receptor CLECSF8 (CLEC4D), Step-down

⁷⁶⁶ Katy Scott, "6 UK charities doing wonders for South Africa", *The South African*, 7 Nisan 2016, <https://www.thesouthafrican.com/6-uk-charities-doing-wonders-for-south-africa/> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

⁷⁶⁷ Rolf Rosenkranz, "Top global development NGOs in South Africa: A primer", *Devex*, 2 Ocak 2012, <https://www.devex.com/news/top-global-development-ngos-in-south-africa-a-primer-77094> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

⁷⁶⁸ <https://devtracker.dfid.gov.uk/countries/ZA/projects#page-3> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

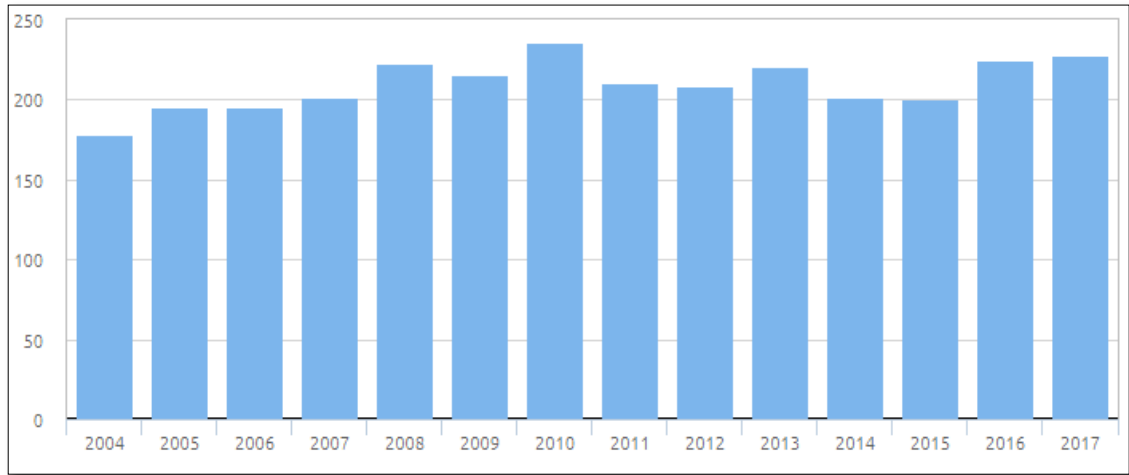
⁷⁶⁹ Peter Kallaway, "Welfare and education in British colonial Africa and South Africa during the 1930s and 1940s", *Paedagogica Historica*, Cilt 41, Sayı 3, 2005, s. 353.

affordable treatment for chronic hepatitis B 12250ection in Africa and India Acronym STEP-HEP.⁷⁷⁰

İngiltere'nin sağlık alanında en önem verdiği sorunlardan birisi AİDS'tir. South Africa's Revitalised Response to AIDS and Health (SARRAH), AİDS karşısında önemli bir proje olarak ön plana çıkmaktadır. DFID'in yürüttüğü projelerde önemli başarılar elde edilmektedir. Örneğin 2011-2015 arası dönemde Güney Afrikalı 156 bin kadın doğum öncesi tedavi imkanına kavuşmuştur.⁷⁷¹

İngiltere-GAC sosyo-kültürel ilişkilerinin yakın olmasını sağlayan en önemli etmenlerden birisi de her iki ülke diasporalarının önemli orandaki mevcudiyetleridir. Güney Afrikalıların İngiltere'ye göçleri son yıllarda önemli sayılara ulaşmıştır. Güney Afrika'nın bir cumhuriyet olduğu 1961 sonrasında bile birçok Güney Afrikalı, İngiltere'ye göçmüş ve oranın kültürüne entegre olmuştur.⁷⁷² 2000 yılı sonrası döneme bakıldığı zaman göçlerin artarak devam ettiği görülmektedir. Ayrıca Afrika'dan İngiltere'ye yapılan göçler içerisinde, Güney Afrikalı nüfusun en üst sıralarda olduğu görülmektedir. Grafik 24 incelendiği zaman görüleceği üzere, 2000 yılı sonrası dönemde İngiltere'de yaşayan Güney Afrikalı nüfus, 200 binleri geçmiştir. 2017 verilerine göre bu sayının 228 bin olduğu görülmektedir.

Grafik 24: 2004-2017 Arası İngiltere'de Yaşayan Güney Afrikalı Nüfus (Bin)

Kaynak: Migration Watch UK, <https://www.migrationwatchuk.org/statistics-population-country-birth/#create-graph>, (Erişim Tarihi: 27.09.2018)

⁷⁷⁰ <https://devtracker.dfid.gov.uk/countries/ZA/projects#page-3> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

⁷⁷¹ Lauren Stuart, "The End of UK Aid: Is South Africa Ready? ", *Ngopulse*, 10 Temmuz 2013, <http://www.ngopulse.org/article/end-uk-aid-south-africa-ready> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

⁷⁷² Thompson, s. 218.

İngilizler açısından ise sömürge döneminde olduğu gibi bağımsızlık sonrasında da İngiliz göçmenler Güney Afrika'ya gelmeye devam etmiştir. Örneğin 1946'dan 1978'e kadar Güney Afrika'ya, 350 bin İngiliz göçmen yerleşmiştir.⁷⁷³ 1951-1957 arası dönemde İngiliz göçmenlerin yasaklanması göz önüne alındığında ve Avrupa'dan Afrika'ya yapılmasından dolayı göçmen nüfusu azımsanamayacak sayıdadır.⁷⁷⁴

İki ülke turizm açısından da kuvvetli bağlara sahiptir. Özellikle İngiliz turistler Güney Afrika'ya büyük ilgi duymaktadırlar. Son yıllara veriler incelendiği zaman, her yıl ortalama 400 bin civarında İngiliz turistin Güney Afrika'yı ziyaret ettiği görülmektedir. Örneğin 2009 yılında 486 bin turist GAC'ı ziyaret etmek amacıyla gelmiştir.⁷⁷⁵ 2012 verilerine göre ise 440 bin İngiliz turist Güney Afrika'yı ziyaret etmiştir.⁷⁷⁶

⁷⁷³ Jorde, s. 17.

⁷⁷⁴ Deborah Posel, "The Apartheid Project, 1948–1970", (der.) Robert Ross ve diğerleri, *The Cambridge History of South Africa: Volume 2, 1885–1994*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, s. 326.

⁷⁷⁵ İstanbul İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, s. 26.

⁷⁷⁶ Hornsby ve Black, s. 278.

SONUÇ

Bu çalışmada, eski sömürgeleri üzerindeki İngiliz hakimiyetinin bağımsızlık sonrası dönemde de devam ettiği ve bu devletlerin iç ve dış politikasında İngiltere'nin baskın konumda yer aldığı varsayımından hareket edilerek, Afrika'daki İngiliz eski sömürgelerinin bağımsızlık sonrası ilişkileri araştırılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesini, sömürgeci devletlerin sömürgeleri üzerindeki hakimiyetin günümüzde siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel unsurlar çerçevesinde devam ettiği savını ortaya koyan postkolonyal teori oluşturmuştur. Postkolonyal teorinin sömürgecilik politikalarına maruz kalmış devletlerin, sömürgecilerle kurduğu ilişkilere ve bu ilişkilerin günümüzdeki yansımalarına odaklanması, çalışmanın Postkolonyal teori çerçevesinde incelenmesini uygun hale getirmiştir. Çalışmanın örneklemini olarak İngiliz eski sömürgeleri olan Nijerya, Kenya ve GAC belirlenmiştir. Bu ülkelerin farklı bölgelerde yer alması, İngiltere tarafından farklı yönetim şekillerinin uygulanması, farklı ekonomik ve sosyolojik yapıya sahip olması gibi faktörler, daha fazla açıklama kapasitesine sahip olması nedeniyle örneklemin güvenilirliğini arttırdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, İngiltere'nin bu ülkelerle olan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Nihayetinde, bu sistematik üzerine kurulan çalışmada örnek ülke incelemeleri sonucunda, İngiliz eski sömürgeleri ile İngiltere'nin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerinin seyri konusunda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

İngiliz eski sömürgeleri ile İngiltere'nin siyasi ilişkileri incelendiği zaman ilk olarak sömürgeciliğin tasfiye sürecinden bahsetmek yerinde olacaktır. Bu süreç üç farklı yolla gerçekleşmiştir. İlk olarak Güney Afrika'da olduğu gibi 1931 yılında Westminster Yasası'nın sağlamış olduğu serbestiyetten kaynaklı olarak elde edilen bağımsızlık, ikinci olarak Nijerya örneğinde olduğu gibi uzlaşılı yoluyla elde edilen bağımsızlık ve son olarak Kenya örneğinde olduğu gibi çatışma sonucu elde edilen bağımsızlıktır. Bu nedenle İngiltere, ilk iki örneğe siyasi çözüm perspektifinden yaklaşırken, üçüncü örneğe askeri müdahale ile cevap vermiştir. Bu durum bağımsızlık sonrası ikili ilişkilere Nijerya ve GAC'ta olumlu yansırken, Kenya'da olumsuz yansımış ve bunun sonucu olarak ilk yıllarda ikili ilişkilerde dalgalı bir seyir izlendiği görülmüştür.

İngiltere'nin sömürgelerinde uyguladığı yönetim şekillerinin de ikili ilişkileri etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, dolaylı yönetim uygulamalarından kaynaklı olarak bu

lkelerde ortaya çıkan toplumsal kutuplaşma, bağımsızlık sonrası etnik çatışmalara neden olmuştur. Kenya ve Nijerya örneklerinde görülen bu istikrarsız ortamın, İngiltere'nin bu çatışmaları bahane ederek eski sömürgeleri olan bu devletlerin iç işlerine karışmasına neden olduğu görülmüştür. Örneğin, Kenya'da 2007 yılında yapılan seçimlerin hileli olduğu iddiasıyla Kikuyu ile Luo kabileleri arasında meydana gelen ve 600 kişinin öldüğü çatışmada İngiltere, arabulucu rolüyle Kenya'nın iç işlerine müdahale etmiştir. Bir diğer sömürge yönetim şekli olan, Kenya ve GAC'ta uygulanan "yerleşik devletler sistemi"nin ırk ayrımcılığını körükleme si sonuc u ortaya çıkan apartheid uygulaması da siyasi ilişkilerde belirleyici olmuştur. Nijerya ve Kenya'daki siyasi iktidarlar İngiltere ile iyi ilişkilere sahip olsa da GAC'taki apartheid politikasına ve Zimbabwe'deki ırkçı Ian Smirth hükümetine gz yuman İngiltere'yi eleştirmişlerdir. Bu lkeler ile İngiltere arasındaki siyasi ilişkilere olumsuz etki eden bir durum olarak ön plana çıkmıştır.

Siyasi ilişkilerde, ekonomik ilişkilerdeki kadar öneme sahip olmasa da İMT'nin önemli bir yeri olduğu görülmüştür. İMT'nin sömürgecilik döneminden bağımsızlık sonrası döneme yumuşak bir geçiş sağlaması, siyasi ilişkilerdeki önemini arttırmıştır. 1961 yılında apartheid uygulamalarından kaynaklı olarak GAC'ın, 1995 yılında Abacha'nın baskıcı politikalarından dolayı Nijerya'nın İMT'den çıkarılması, iki ülke ile İngiltere arasındaki siyasi ilişkileri etkilemiştir. Ayrıca İngiliz sömürgeleri olmamalarına rağmen Mozambik ve Ruanda'nın birliğe ye olmaları, İngiltere Kraliçesinin İMT'nin başkanlığını yapması, siyasi açıdan İMT'nin önemini göstermektedir.

Uluslararası sistemin de siyasi ilişkileri etkileyen bir başka faktör olarak ön plana çıktığı görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistem, 1990'a kadar iki kutuplu bir yapı iken, 1990-2000 arası tek kutuplu, 2000 yılı sonrası ise çok kutuplu olma eğilimi göstermiştir. İki kutuplu sistem içerisinde, İngiliz eski sömürgelerinin Soğuk Savaş döneminin ideolojik ayrışmasını bir araç olarak kullanmaları, İngiltere üzerinde bir baskı unsuru olmuş ve siyasi ilişkiler üzerinde etki oluşturmuştur. Kenya rneğinde olduğu gibi İngiltere, bağımsızlığa yön veren milliyetçi hareketlerde var olan sosyalizm unsurunu dikkate almış ve ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Benzer bir durum eski sömürge devletlerinde de görülmüştür. Örneğin Kenyatta, bağımsızlık sürecinde İngiltere tarafından Mau Mau ayaklanmasının lideri olmakla suçlanmasına rağmen, iktidarı döneminde en büyük rakibi olan Odinga'nın SSCB'ye yaklaşımasıyla,

İngiltere'ye bağlı kalmayı tercih etmiştir. 2000 yılı sonrası ortaya çıkan çok kutuplu yapı, eski sömürge ülkeleri tarafından bir fırsat olarak görülmüştür. Örneğin Kibaki, 2002 yılında iktidara gelmesiyle Moi döneminde İngiltere ile kurulan özel ilişkiden rahatsızlık duyduğunu belirtmiş ve dış politikada özel ilişkilerden ziyade çok taraflı bir politika anlayışı benimsemiştir. Uhuru Kenyatta ise Çin, Hindistan, Güney Kore ve Malezya gibi uluslararası politikada gelişme gösteren aktörleri bir fırsat olarak değerlendirmiş ve çok taraflı bir dış politika anlayışını benimsemiştir. 2010 yılında dahil olduğu BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve GAC) sonrası GAC'ın dış politikasının doğu ve güney ülkeleri ekseninde olması da buna örnek gösterilebilir. Zira bu dönemde çok kutuplu yapı içerisinde yakın ilişki kurulan siyasi aktörlerin sayısı arttırılmaya çalışılırken, İngiltere ile siyasi ilişkiler düşüş göstermiştir.

Uluslararası sistemin yanı sıra siyasi ilişkileri etkileyen bir diğer unsur olarak uluslararası aktörlerden bahsedilebilir. Örneğin ABD'nin İngiliz eski sömürgelerinde yayılmacı bir politika izlemesine rağmen, hem Sovyet tehdidi hem de güç dengesinde yaşanan değişim İngiltere'nin eski sömürgeleriyle siyasi ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin yanı sıra Çin, Japonya, Hindistan, Brezilya, Türkiye gibi aktörlerin Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Afrika'da etkili olmaya başlamaları, kıtada köklü bir geçmişe sahip sömürgeci devletlerin, eski sömürgeleri üzerindeki tekeli yıkmıştır. Bu durum İngiltere'nin daha aktif bir politika izlemesini gerekli kılmıştır.

Uluslararası bir aktör olarak uluslararası örgütler de siyasi ilişkiler üzerinde etkili olmuştur. Örneğin GAC'ta apartheid politikalarını benimseyen NP'nin ilk yıllarında İngiltere ile siyasi ilişkileri gergin geçmiştir. Bunun ardında yatan bir neden olarak BM'nin kuruluş felsefesi olan özgürlük, demokrasi, insan hakları bakımından İngiltere'nin de etkilenmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra diğer neden ise uluslararası toplumun apartheid hükümetine karşı İngiltere'den ciddi önlemler almasını beklemesi olmuştur. 1961 yılında Londra'da yapılan İMT toplantısında diğer üyelerin eleştirisi ve baskısı sonrası GAC'ın üyelikten çıkarılması buna örnek gösterilebilir.

İngiliz eski sömürgeleri ile İngiltere siyasi ilişkilerini etkileyen bir diğer faktör ise devletlerin siyasal sistemleri olmuştur. İngiltere Nijerya ve Kenya örneklerinde olduğu gibi eski sömürgelerinde, kendi siyasal sistemiyle benzer bir sistem olan Westminster sistemini uygulamaya koymuştur. İngiltere eski sömürgelerinde kurmuş olduğu bu sistem sayesinde ikili siyasi ilişkilerde ön plana çıkmıştır. Ancak Nijerya örneğinde

sıklıkla görüldüğü üzere, askeri rejimlerin otoriter tutumu ve bu rejimlerin beraberinde getirdiği despotik uygulamaların ikili siyasi ilişkileri olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bunun tersi bir durum da görülmüştür. Örneğin Nijerya'da General Babangida döneminde İngiltere ile ikili siyasi ilişkiler olumlu seyretmiştir. Bir diğer örnek olarak ise İngiltere, Kenya'da Moi'nin baskıcı politikasına ek olarak, 1969'dan beri devam eden fiiliyattaki tek parti hükümetinin, 1982 yılında Moi tarafından resmi devlet sistemi olarak ilan edilmesine sessiz kalmıştır. Buna ek olarak İngiliz siyasal sistemi de ikili siyasi ilişkileri etkilemiştir. Örneğin 2000 yılı sonrası Kenya-İngiltere ilişkilerinde yaşanan düşün, Uhuru Kenyatta döneminde devam etmesi ve bu dönemde Kenya'nın Çin ile yakınlaşması, Lordlar Kamarası'nda büyük tartışmalara yol açmıştır. Lordlar Kamarası, İngiliz hükümetini Kenyatta dönemi ile birlikte İngiltere-Kenya ilişkilerini geliştirmeye davet etmiştir.

Siyasi ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden birisi olarak, günümüzde siyasi mekanizma içerisinde karar alma sürecinin önemli aktörlerinden birisi olan siyasi liderler ön plana çıkmaktadır. Afrikalı ve İngiliz liderlerin karakterleri, ideolojileri, çıkarları, hedefleri gibi faktörler doğrultusunda uygulamış oldukları politikaların, siyasi ilişkileri doğrudan etkilediği görülmüştür. Örneğin Abacha döneminde, Abacha'nın baskıcı politikalarından kaynaklı olarak, Nijerya-İngiltere ilişkileri tarihin en kötü dönemini yaşamıştır. Kenya örneğinde ise Kibaki döneminde Kibaki'nin çok aktörlü bir dış politika tercihi ve İngiltere ile özel ilişki kurmaktan kaçınması sonucu ikili siyasi ilişkiler kötü seyretmiştir. Olumsuz örneklerin yanı sıra liderlerin tutumlarından kaynaklı olarak olumlu örneklerden de bahsedilebilir. Örneğin bağımsızlık sonrasında İngiltere'yle yakın ilişki kurmak isteyen ve sömürge dönemindeki düzenin devamını sağlayan Kenyatta, İngiltere açısından "enemies turned friends" (düşmandan devşirilmiş dost) olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Bağımsızlık sürecinde Afrika sosyalizmini destekleyen Kenyatta, bağımsızlık sonrasında İngiliz ekseninde izlediği siyasetle The Economist gazetesi tarafından "Our man in Kenya" (Kenya'daki Adamımız) olarak nitelendirilmiştir. Uhuru Kenyatta ise 2013 seçimlerinde İngiltere'nin dolaylı olarak Odinga'yı desteklemesi sonucu İngiltere'yi, seçimlerde "karanlık ve şüpheli" rolde olmakla suçlamasına rağmen, seçim sonrası İngiltere ile iyi ilişkiler kurmuştur.

İngiliz siyasi liderleri de siyasi ilişkileri etkileyen bir diğer faktör olmuştur. Örneğin Macmillan'ın Güney Afrika'da yapmış olduğu "değişim rüzgarı" adlı konuşma

bağımsızlık sürecine geçişi sağlamıştır. Thatcher ve Major'un Afrika'ya ilgisiz kalması siyasi ilişkilere olumsuz yansırken, Afrika'yı "dünyanın vicdanında bir yara izi" olarak gören Blair'in, Afrika sorunlarına ilgi duyması ve çözme gayretinde bulunması, siyasi ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca Muhafazakar Parti'nin Afrika'yı "bir fırsattan ziyade sorunun kaynağı" olarak görmesi ilişkilere olumsuz yansırken, İşçi Partisi'nin çatışma, yasadışı göç, uluslararası suçlar, terörizm ve yoksulluk gibi Afrika sorunlarına ilgi duyması ve bu sorunları kendi çıkarları için olası bir tehdit olarak görmesi, ikili siyasi ilişkilere olumlu yansımıştır.

Genel olarak İngiltere'nin eski sömürgeleriyle siyasi ilişkilerinin güçlü olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Afrika kıtasına daima "sömürge mirasının sorumluluktan kazanca dönüştürülmesi" stratejisiyle yaklaşan İngiltere, ilişkilerinde belirli bir dengeyi gözetmiştir. İlk yıllarda siyasi ilişkilerin olumlu seyrettiği görülürken ilerleyen yıllarda siyasi ilişkiler dalgalı bir seyir izlemiştir. İngiltere eski sömürgeleriyle siyasi ilişkilerine çıkar temelli yaklaşmıştır. Örneğin Kenyatta postkolonyal dönemde İngiltere tarafından desteklenirken, 1970'lerin ortalarından itibaren İngiliz çıkarlarını koruyamadığı gerekçesiyle İngiltere'nin desteğini yitirmiştir. Ayrıca İngiltere, 2013 seçimlerinde Uhuru Kenyatta'nın rakibi Raila Odinga'nın seçimleri kazandığında, İngiliz çıkarlarının korunacağını düşünmesinden kaynaklı olarak Odingayı desteklemiştir. Ancak Kenyatta seçimi kazanmış ve İngiltere ile yakın ilişki kurmuştur. Bunun üzerine İngiltere 2013 seçimlerinin aksine, 2017 seçimlerinde Uhuru Kenyatta'yı desteklemiş ve seçimin "düzensiz" ve "illegal" olarak tanımlanmasına rağmen İngiltere, seçim sonucundan dolayı Kenyatta'yı tebrik etmiştir. İngiltere'nin eski sömürgeleriyle siyasi ilişkilerde müdahaleci bir tutum sergilediği görülmüştür. Örneğin, Kenyatta'dan sonra kimin iktidara geleceğinin belirlenmesi konusunda İngiltere aktif rol oynamıştır. Kenya'daki İngiliz Yüksek Komisyonu'nun raporunda Moi, İngiliz çıkarları için en uygun isim olarak nitelendirilmiştir.

İngiliz eski sömürgeleriyle İngiltere'nin ekonomik ilişkilerinin çeşitli faktörlerden etkilendiği görülmüştür. Öncelikle sömürge döneminin bir mirası olarak eski sömürge devletlerinin ekonomik açıdan İngiltere'ye olan bağımlılığından bahsedilebilir. Bağımsız olmalarına rağmen bu devletler; sömürge döneminde dayatılan ihracata dayalı ekonomik sistem, Avrupalı devletlerin Afrika'yı bloklaştırması sonucu her devletin eski sömürgelerinden oluşan alanda ticaret yapması, ekonomik altyapının zayıflığı, kurumsal

eksiklik, ekonomik çeşitliliğin sağlanamaması gibi bir dizi faktörden dolayı ekonomik özgürlüklerini tam anlamıyla sağlayamamışlardır. Örneğin, Kenya'da bağımsızlık sonrası ilk yıllarda Kenyatta tarafından uygulanmak istenen milli ekonomi model başarılı olamamış, bunun sonucunda da ekonomi İngiltere'ye bağımlı kalmaya devam etmiştir. Güney Afrika'da, İngiliz karşıtlığıyla bilinen NP'nin iktidarı döneminde İngiltere ile ekonomik ilişkiler olumlu seyir göstermiştir. Zira Boerler derin milliyetçi arzularla siyaset yaparken, İngilizler ekonomiye odaklanarak sermaye birikimiyle uğraşmışlardır. Bunun sonucunda da bağımsızlık sonrası dönemde İngiliz eski sömürgelerin İngiltere ile ekonomik ilişkileri sömürge döneminde olduğu gibi devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz ekonomisinde yaşanan çöküş, ikili ekonomik ilişkiler üzerinde etkili olmuştur. İngiltere savaş sürecinde ABD'den temin ettiği kredilerle 1945 yılında dünyanın en borçlu ülkesi haline gelmiştir. Ekonomik krizi bertaraf etmeye çalışan İngiltere, Afrika'daki sömürgelerine yönelmiştir. Bu durum İngiliz eski sömürgelerinin genelde Batıya özelde ise İngiltere'ye bağımlılığını artıran bir unsur olmuştur. Oluşan ekonomik sistemin ikili ekonomik ilişkilerin gelişimine olumlu yansıdığı görülmüştür.

Bağımsızlık sonrası dönemde eski sömürgelerin İngiliz ekonomisine duyduğu güven sonucu, ekonomik ilişkilerin olumlu yönde seyrettiği görülmüştür. Örneğin Nijerya'da yaşanan Biafra savaşı süresince Nijeryalı lider Gowon silah tedarikçisi SSCB ile ilişkileri geliştirmiştir. Ancak savaş sonrası yıpranan ekonomiyi kaldırmak amacıyla İngiltere'ye yaklaşmıştır. Gowon'un bu politika değişikliğinin nedeni, ekonomik restorasyonu uzun vadeli ve güvenli bir ilişki kurması şüpheli olan SSCB ile değil, köklü tarihsel geçmişi olan İngiltere ile yapmak istemesidir. Ayrıca bağımsızlık döneminde önemli bir geçiş sağlayan İMT'nin de ekonomik ilişkileri etkileyen bir unsur olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Zira İMT'nin kuruluşunun ardında, Afrika gibi büyük bir pazardan mahrum kalınacağı endişesi yatmaktadır. Bağımsızlık sonrası İngiltere'nin ekonomik ilişkilerinde İMT üyelerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Ekonomik ilişkiler ekseninde ulaşılan bir başka sonuç ise ekonomik ilişkilerin siyasi gelişmelerden ve liderlerin tutumlarından etkilendiğidir. Örneğin Kenya'nın bağımsızlığı sonrası Kenyatta liderliğinde İngiltere ile yakın ekonomik ilişkiler görülmesine rağmen İngiltere, 1970'lerin ortalarından itibaren İngiliz çıkarlarına uygun

olmadığı gerekçesiyle Kenyatta'dan desteğini çekmiştir. Siyasette yaşanan bu gelişme ekonomiyi de etkilemiş ve ilişkiler olumsuz seyretnmiştir. Kibaki döneminde ise Kibaki'nin çok aktörlü bir dış politika anlayışına sahip olmasından kaynaklı olarak ekonomik ilişkiler olumsuz etkilenmiştir. GAC'ta ise olumsuz seyreden siyasi ilişkilerin bir yansıması olarak, Zuma döneminde ekonomik ilişkilerin de olumsuz seyrettiği görülmüştür. Nijerya'da ise 1993 yılında Abacha'nın iktidara gelmesi ile ikili ilişkiler durma noktasına gelmiş, bunun bir sonucu olarak ekonomik ilişkilerde de durgunluk yaşanmıştır. Siyasi ilişkilerin problemlili ancak ekonomik ilişkilerin olumlu olduğu örneklere de rastlanmıştır. Örneğin Thatcher döneminde Afrika ile siyasi ilişkiler durağan olsa da ekonomik ilişkilerin ivme yakaladığı görülmektedir. Ekonomik ilişkilerde Nijerya'nın İngiltere'den yaptığı ithalat ön plana çıkmıştır. Bir başka örnek ise Nijerya'da 1970'li yıllarda askeri rejim altında siyasi ilişkiler istenilen seviyede olmamasına rağmen ekonomik ilişkilerin ileri seviyede olduğu görülmektedir. Örneğin, Nijerya 1974 yılında İngiltere'nin en büyük 20. ticari ortağı olurken, 1976 yılında da Nijerya'nın sıralaması 9'a kadar yükselmiştir.

Ekonomik ilişkiler üzerinde etkili olan bir diğer husus ise krizler ve uluslararası gelişmelerdir. Örneğin apartheid politikasına dünya genelinde verilen tepkilerin artış göstermesi sonucu İngiltere 1980'lerin sonuna doğru ekonomik yaptırım uygulamak durumunda kalmış ve bu durum ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Nijerya'da yaşanan Biafra krizi sürecinde İngiltere'nin çekingen tutumu ekonomik ilişkilere olumsuz yansımıştır. Küresel krizlerin de ekonomik ilişkilere doğrudan etki ettiği görülmüştür. Örneğin 2008 krizinde İngiltere'nin ekonomik durgunluk yaşaması ikili ekonomik ilişkilere doğrudan yansımış ve olumsuz etkilemiştir.

İngiliz eski sömürgeleriyle İngiltere'nin ekonomik ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrasının çok kutuplu yapısından olumsuz etkilendiği görülmüştür. Özellikle 2000 yılı sonrası Çin'in Afrika'daki yükselişi ekonomik alanda kendini fazlasıyla hissettirmektedir. Örneğin, 2004 yılına kadar Nijerya ithalatında ilk sırada yer alan İngiltere, bu yıldan sonra liderliği Çin'e kaptırmıştır. Çin'in yükselişiyle İngiltere'nin düşüşü arasında ters orantı olduğu görülmektedir. Kenya'da da benzer bir tablo görülmektedir. 2002 yılında Kenya'nın ihracatı 5,2 milyon dolarken, 2013 yılında 44,5 milyon dolara yükselmiştir. İthalat ise 2002 yılında 73,8 milyon dolarken, 2013 yılında 3,1 milyar dolara kadar çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında etkili olan bir diğer aktör Hindistan'dır. Hindistan'ın

Afrika'daki ilk beş ticari ortaklarına bakıldığı zaman, bunların İngiliz eski sömürgeleri olduğu görülmektedir.

Ekonomik ilişkilerde İngiliz şirketlerin çok büyük etkiye sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Kenya'da faaliyet yürüten 200 civarında İngiliz şirketi mevcuttur. İngiltere, bu şirketler aracılığıyla, yaklaşık 1,5 milyar euro değerle, Kenya'da en fazla yatırıma sahip ülke konumundadır. Diğer başlıca İngiliz şirketleri ise şunlardır: Shell, Standart, Barclays, Tullow Oil Plc, British Petroleum, Rio Tinto, Anglo American, Vodacom, Holiday Inn, Unilever.

Genel olarak İngiliz eski sömürgeleriyle İngiltere'nin ekonomik ilişkilerinin siyasi ilişkilere oranla belli bir seviyeyi koruduğu görülmektedir. İngiltere sömürge döneminde olduğu gibi sömürge sonrası dönemde de şirketler aracılığıyla eski sömürgelerinde ekonomik hakimiyetini devam ettirmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası aktörlerin Afrika'da etkili olmasından kaynaklı olarak ilişkilerde gerileme görülmüş ve İngiltere piyasadaki hegemonyasını yitirmeye başlamıştır. İngiltere, Afrika kıtasında etkinliğini kaybetmemek ve eski sömürgeleriyle olan bağı muhafaza etmek amacıyla, Soğuk Savaş döneminden beri yapıla gelen dış yardım miktarını artırmış ve ABD'den sonra kıtaya en çok yardım yapan ikinci ülke konumuna gelmiştir. Örneğin, 2000'lerin başında Nijerya'ya 30 milyon, Kenya'ya ise 70 milyon dolar civarında yardım yapılırken, bu oranlar günümüzde sırasıyla 400 milyon ve 200 milyon doları aşmıştır. İstisna olarak GAC'a yapılan yardımlarda "kendi gelişimini sağlayacak güce sahip olduğu" gerekçesiyle yardım miktarı azaltılmıştır.

İngiliz eski sömürgeleriyle İngiltere'nin sosyo-kültürel ilişkileri çeşitli parametreler üzerinden değerlendirilmiş ve çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle dil faktörünün sosyo-kültürel ilişkilerin gelişimine büyük oranda etki ettiği görülmüştür. İngilizce; ticaret, eğitim, hükümet ve iş yazışmaları, radyo, televizyon, internet, basın, reklamcılık, film gibi birçok sektörde kullanılmaktadır. Buna ek olarak İngilizce halkın günlük konuşma dili olarak da kullanılırken, aynı zamanda İngilizcenin yerel dillere de etki ettiği görülmüştür. Örneğin Nijerya'nın Yoruba dilinde bazı kelimelerin söyleyişinin İngilizce ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu durum İngilizcenin yerel halk tarafından ne kadar benimsendiğini göstermektedir. GAC'ta ise apartheid döneminde Afrikanır dili zalimin dili olarak görülürken, İngilizce muhalefetin kendini ifade aracı olarak ön plana çıkmış ve günümüze kadar güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Sosyo-kültürel ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden birisi de eğitim sistemi olmuştur. Üç örnekte de ortak olarak görüldüğü üzere sömürgecilik sürecinde İngiltere tarafından kurulan eğitim sistemi sömürgecilik sonrası dönemde de devam etmiştir. İngiliz sisteminin değiştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin Nijerya'da 1970'lerin ortalarından itibaren yeni bir eğitim sistemi denenmiş ancak başarı elde edilememiştir. Ayrıca incelenen ülkelerde öğrencilerin yurtdışı yükseköğrenimlerinde genellikle İngiltere'yi tercih ettikleri görülmüştür. Örneğin 2000 yılı sonrası incelendiği zaman her yıl ortalama Kenya'dan 2000, GAC'ta da 1500 civarı öğrenci yükseköğrenimlerini görmek amacıyla İngiltere'ye gitmektedir. Nijerya'da ise 2000'lerin başında 2000 civarında olan bu sayının son yıllarda 18.000'e kadar çıktığı görülmüştür. Bu durumun bir karşılığı olarak Nijeryalı öğrenciler, İngiltere diplomasına sahip yabancı öğrenciler içerisinde ilk sıralarda yer almaktadır. Örneğin, 2014 yılında İngiltere'den araştırma vizesi alan yabancı öğrenciler içerisinde Nijerya; Çin, ABD ve Hindistan'ın ardından dördüncü sırada yer almaktadır.

Sosyo-kültürel ilişkilere medya açısından bakıldığı zaman İngiltere'nin eski sömürgelerinin medya organları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin Nijerya gazetelerinde, İngiliz yükseköğrenim kurumlarından mezun olmuş birçok editör ve köşe yazarı çalışmaktadır. GAC'ın önde gelen medya kuruluşlarından birisi olan ve birçok medya organına sahip Avusa (şu an: Tiso Blackstar Group) ile İngiliz merkezli bir eğitim ve yayıncılık şirketi olan Pearson PLC'nin ortak çalışması, İngiltere'nin GAC medyasında etkili olmasını sağlamıştır. Buna ek olarak bu ülkelerdeki bazı kanallar haber kaynağı olarak İngiliz kuruluşu olan BBC'yi kullandığı görülmüştür. Örneğin, STV (Stellagraphics, Ltd.) kanalı kaynak olarak BBC ve SKY International'ı kullanmaktadır.

Sosyo-kültürel ilişkilerde sivil toplum kuruluşlarının da etkili olduğu ulaşılan bir başka sonuçtur. İngiltere, Department for International Development (DFID) çatısı altında BC başta olmak üzere Christian Aid, Save the Children, Water Aid gibi çeşitli toplum örgütleri aracılığıyla eski sömürge ülkelerde etkili olmaya devam etmektedir. İngiltere eski sömürgelerine yapmış olduğu yardımlarda bu STK'ları aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin İngiltere, Kenya'ya yapacağı eğitim yardımlarını doğrudan Kenya hükümetine yapmak yerine, güvenilir STK'lar aracılığıyla yapmaktadır. Ayrıca DFID aracılığıyla İngiltere, sağlık alanında çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Anne yeni doğan ve çocuk

sağlığı, aşılama, sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıklar, beslenme, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve aile planlaması gibi alanlarda çalışmalar yapılmaktadır.

Sosyo-kültürel ilişkilerde eski sömürge ülke diasporalarının ve İngiliz diasporasının etkili olduğu görülmüştür. Bu etki artan sayı ile katlanarak devam etmektedir. Örneğin 2000'lerin başında İngiltere'de, Nijerya diasporası 100 bin civarında, GAC diasporası ise 160 bin civarında iken, günümüzde bu sayılar sırasıyla 200 bin ve 230 bin seviyelerine kadar yükselmiştir. Kenya diasporasının ise 2000 yılı sonrası ortalama 150 bin civarında olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyo-kültürel ilişkilerin gelişiminde İngiliz turistlerin de etkili olduğu görülmüştür. Her yıl Nijerya'yı 117 bin, Kenya'yı 100 bin ve GAC'ı ise 400 bin civarında İngiliz turist ziyaret etmektedir.

Genel olarak eski sömürgeleriyle İngiltere'nin sosyo-kültürel ilişkilerinin ileri seviyede olduğu görülmüştür. Sömürge döneminde oluşturulan sistematığın bir getirisi olarak İngiltere, eski sömürgeleri üzerindeki kültürel hakimiyetini sürdürebilmektedir. Sosyo-kültürel alanda İngiliz hegemonyasının devamını sağlayan en önemli faktörlerin başında dil ve eğitim gelmektedir. İngilizcenin sosyolojik olarak ön planda yer aldığı görülmektedir. Eğitim alanında ise var olan İngiliz sistemine ek olarak, öğrencilerin yükseköğrenim tercihlerinde İngiltere'nin ön planda olması, İngiliz hakimiyetinin kanıtı olarak gösterilebilir. Eski sömürgelerde yer alan İngiliz diasporasının ve İngiltere'de yer alan Afrika diasporasının da ilişkilerin gelişimine olumlu katkıda bulunduğu söylemek mümkündür. Ayrıca, kitle iletişimlerinin en önemli araçlarından birisi olan medyanın, İngiliz etkisinden kaynaklı olarak sosyo-kültürel ilişkilerin olumlu seyrine büyük bir katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Nihayetinde İngiliz eski sömürgeleri ile İngiltere arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyo-ekonomik ilişkiler incelendiği zaman, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan postkolonyal teorinin temel varsayımlarına ulaşmak mümkündür. İlk olarak postkolonyal teorinin ortaya attığı "sömürge döneminin sömürge sonrası döneme etki ettiği" varsayımının, ilişkilerin analiz edilmesi sonucu doğrulandığı söylenebilir. Örneğin, sömürge yönetim şekillerinin siyasi ve sosyo-kültürel ilişkilere doğrudan etki ettiği görülmüştür. Ayrıca dil, eğitim, medya gibi sosyo-kültürel faktörlerin sömürge döneminin etkisi altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunlara ek olarak, ekonomik ilişkilerde, İngiliz eski sömürgelerinin sömürge dönemi ekonomik sistemini değiştirmek

istemelerine rağmen başarı elde edemeyerek var olan düzende devam edilmesini de bu perspektiften ele almak mümkündür.

Postkolonyal teorinin ortaya attığı sömürgeci devletler ile eski sömürgeleri arasında "özne-nesne ilişkisinin var olduğu" savının doğruluğu İngiliz müdahaleciliğiyle doğrulanmaktadır. Zira İngiltere'nin; eski sömürgelerindeki darbelere, seçimlere, krizlere müdahale ettiği görülmüştür. İngiltere'nin bu müdahaleci tavrını postkolonyal teorinin "Batı merkezilik" eleştirisi üzerinden de okumak mümkündür. Buna ek olarak İMT'ye İngiltere Kraliçesinin başkanlık etmesi ikili ilişkilerin postkolonyal teorinin "asimetrik ilişki" vurgusunu kanıtlar niteliktedir. Sömürgeci ile sömürülen arasındaki asimetrik ilişkinin, postkolonyal teorinin uluslararası sistem üzerine yaptığı "hiyerarşik" tanımlamasını desteklediği söylenebilir. Ayrıca ikili sosyo-kültürel ilişkilerdeki yakınlığı, postkolonyal teorinin bağımsızlığını elde eden eski sömürgelerin yaşadığı "kimlik ve kültür dönüşümü" üzerinden değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALAM, S. M. Shamsul (2007), *Rethinking Mau Mau in Colonial Kenya*, Palgrave Macmillan, New York.
- ALLEN, Richard B. (1999), *Slaves, Freedmen and Indentured Laborers in Colonial Mauritius*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ALTUNER, Gaye (2017), "Kolonyel Mirasın Afrika'daki Siyasal ve Ekonomik Gelişmelere Etkileri", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, İstanbul, ss. 309-315.
- ANING, Kwesi (2010), "China and Africa: towards a new security relationship", (der.) Fantu Cheru ve Cyril Obi, *The Rise of China and India in Africa: Challenges, Opportunities and Critical Interventions*, Zed Books, London, ss. 145-154.
- ARTOKÇA, İzzettin (2014), "Eş Şebab ve Boko Haram Terör Örgütlerinin Özellikleri ve Afrika Siyasetindeki Yerleri", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Nobel, Ankara, ss. 201-231.
- ASHCROFT, Bill ve diğerleri (2002), *The Empire Writes Back : Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, Taylor & Francis Group, Londra ve New York.
- ATAÖV, Türkkaya (2010), *Emperyalizmin Afrika Sömürüsü*, İleri Yayınları, İstanbul.
- BAKARI, Mohamed (2005), "2002 Kenya Seçimleri: Makyavelist Politikanın Sonu Mu?", (der.) *Yeni Yüzyılda Afrika; Güvenlik, Siyaset, Ekonomi*, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 13-29.
- BAKARI, Mohammed, (2016), *Kenya'da Siyaset ve Müslümanlar*, Taş Mektep Yayınları, İstanbul.
- BALCI, Ali (2018), *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- BECK, Roger B. (2000), *History of South Africa*, Greenwood Publishing Group, Londra.
- BEST, Antony ve diğerleri (2008), *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayınodası, İstanbul.
- BHABHA, Homi K. (1994), *The Location of Culture*, Routledge, Londra ve New York.
- BIRMINGHAM, David (2009), *The decolonization of Africa*, Taylor & Francis, London.
- BLACK, Jeremy (2004), *Britain Since The Seventies : Politics and Society in The Consumer Age*, Reaktion Books, London.
- BLACK, Jeremy (2017), *Kısa İngiltere Tarihi*, Say Yayınları, Ankara.

- BOUAMAMA, Said (2016), *Afrika Devriminin Figürleri*, (çev.) Şule Ünsaldı, Notabene Yayınları, Ankara.
- BUSH, Barbara (2001), *Imperialism, Race and Resistance: Africa and Britain, 1919-1945*, Taylor & Francis, Londra ve New York.
- BYRNE, Jeffrey J. (2013), "Africa's Cold War", (der.) Robert J. McMahon, *The Cold War in Third World*, Oxford University Press, Oxford, ss. 101-123.
- BYRNES, Rita M. (1996), *South Africa: a country study*, U.S. Government Printing Office, Washington.
- CHASTEEN, John C. (2012), *Latin Amerika Tarihi*, (çev.) Ekin Duru, Say Yayıncılık, Ankara.
- CROMPTON, Samuel W. (2007), *Nelson Mandela*, Chelsea House, New York.
- CULLEN, Poppy (2017), *Kenya and Britain after Independence Beyond Neo-Colonialism*, Palgrave Macmillan, Cambridge.
- ÇELİKER, Mehmet A. (2011), *Sömürgecilik Sonrası İngiliz Romanında Kültür ve Kimlik*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- DABAN, Cihan (2017), *Dekolonizasyon Süreci ve Sonrası Afrika*, Açılım Kitap, İstanbul.
- ELDREDGE, Elizabeth A. (2007), *Power in Colonial Africa: Conflict and Discourse in Lesotho, 1870-1960*, , University of Wisconsin Press, London.
- ELKINS, Caroline ve PEDERSEN Susan, (2005), "Settler Colonialism: A Concept and Its Uses" (der.) Caroline Elkins ve Susan Pedersen, *Settler Colonialism in the Twentieth Century: Projects, Practices, Legacies*, Taylor and Francis, New York, ss. 1-20.
- FALOLA, Toyin ve GENOVA Ann (2009), *Historical Dictionary of Nigeria*, Scarecrow Press, Plymouth.
- FERREIRA, Eduardo S. (1974), *Portuguese colonialism in Africa: the end of an era*, The Unesco Press, Paris.
- FERRO, Marc (2017), *Sömürgecilik Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- FRANCO, José L. (1979), "The slave trade in the Caribbean and Latin America", (der.) UNESCO, *The african slave trade from the fifteenth to the nineteenth century*, UNESCO, Paris, ss. 88-100.
- FREUND, Bill (2011), "South Africa: the union years, 1910–1948 – political and economic foundations", (der.) Robert Ross ve diğerleri, *The Cambridge History of South Africa: Volume 2, 1885–1994*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 211-253.

- FYLE C. Magbaily (2006), *Historical Dictionary of Sierra Leone*, The Scarecrow Press, Oxford.
- GALLAGHER, Julia (2013), *Britain and Africa under Blair: In Pursuit of the Good State*, Manchester University Press, Manchester.
- GBEREVBIE, Daniel E. ve ONI Samuel (2014), "Post Colonial Nigeria: Power and Politics in the First Republic, 1960-66", (der.) Rotimi Ajayi ve Joseph O. Fashagba, *Understanding Government and Politics in Nigeria*, Landmark University Press, Omu-Aran ss. 53-74.
- GILBERT, Erik ve REYNOLDS Jonathan T. (2016), *Dünya Tarihinde Afrika*, (çev.) Mehmet Demirkaya, Küre Yayınları, İstanbul.
- HAZAR, Numan (2016), *Türkiye Afrika İlişkileri*, Akçağ, Ankara.
- HEINLEIN, Frank (2002), *British Government Policy and Decolonisation, 1945-63: Scrutinising the Official Mind*, , Routledge, New York.
- HOBSON, John A. (1902), *Imperialism: A Study*, James Pott &Company, New York.
- HOLTHAM, Gerald ve HAZLEEWOOD Arthur (2011), *Inequality in Kenya British Development Assistance to Kenya*, Routledge, London.
- HORNSBY, Charles (2012), *Kenya A History Since Independence*, I.B.Tauris, London.
- HYAM, Ronald ve HENSHAW Peter (2003), *The Lion and the Springbok Britain and South Africa since the Boer War*, Cambridge University Press, Cambridge.
- HYNSON, Colin (2010), *Afrika'nın Keşfi*, Koleksiyon Yayıncılık, İstanbul.
- İPEK, Volkan ve OYMAN, Çağlar (2016), "Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler", (der.) Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 405-441.
- JOHNSON, Robert (2003), *British Imperialism*, Palgrave Macmillan, Londra.
- JONES, Arthur K. (1983), *Rhodes and Rhodesia: The White Conquest of Zimbabwe 1884-1902*, MQUP, Montreal.
- KAHRAMAN, Kemal (2017), *Afrika'da Bir Direniş Öyküsü Osman Dan Fodio ve Sokoto Hilafeti*, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- KANYINGA, Karuti (2014), *Kenya Democracy and Political Participation*, Open Society Foundations, Nairobi.
- KARA, Atanur (2014), "Eğitim ve Gelişmişlik İlişkisi", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Nobel, Ankara, ss. 259-292.
- KAVAS, Ahmet (2014), "Fransız Sömürgeciliği", (der.) Azmi Özcan, *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 44-59.

- KAVAS, Ahmet (2017), *Geçmişten Günümüze Afrika*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KELLER, Edmond J. (1995), "Decolonization Independence and the Failure of Politics", (der.) Phyllis M. Martin ve Patrick O'Meara, *Africa*, Indiana University Press, London, ss. 156-171.
- KERR, Gordon (2012), *Short History of Africa: From the Origins of the Human Race to the Arab Spring*, Oldcastle Books, Harpenden.
- KHAPOYA, Vincent (2016), *The African Experience*, Roudledge, New York.
- KLERK, Vivian de (1996), *Focus on South Africa*, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.
- LINKLATER, Andrew (2005), "Marxism", (der.) Scott Burchill ve diğerleri, *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, ss. 110-136
- LOOMBA, Ania (2000), *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- LUTZELSCHWAB, Claude (2013), "Settler Colonialism in Africa", (der.) Christopher Lloyd ve diğerleri, *Settler economies in world history*, BRILL, Boston, ss. 141-168.
- LÜTFİ, Ömer (2013), *Yüzyıl Önce Güney Afrika*, Kitabevi, İstanbul.
- MATZ, Nele (2005), "Civilization and the Mandate System under the League of Nations as Origin of Trusteeship", (der.) Armin von Bogdandy ve Rüdiger Wolfrum, *Max Planck Yearbook of United Nations Law* Cilt 9, Sayı 1, BRILL, ss. 47-95.
- MAXON, Robert M. (2012), *East Africa: An Introductory History*, West Virginia University Press, Morgantown.
- MAZRUI, Ali A. (1992), *Afrikalılar*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MCCOURT, David M. (2014), *Britain and World Power since 1945: Constructing a Nation's Role in International Politics*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- MCINTYRE, W. David (1973), *Commonwealth of Nations: Origins and Impact, 1869-1971*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- MCKENNA, Amy (2011), *History of Central and Eastern Africa*, Britannica Educational Publishing, New York.
- MCKENNA, Amy (2011), *History of Southern Africa*, Britannica Educational Publishing, New York.
- MCKENNA, Amy (2011), *History of Western Africa*, Britannica Educational Publishing, New York.

- METZ, Helen C. (1992), *Nigeria; A Country Study*, U.S. Government Printing Office, Washington.
- MONFRINI, Enrico (2008), "The Abacha Case", (der.) Mark Pieth, *Recovering Stolen Assets*, Peter Lang, Bern, ss. 41-62.
- MORGAN, Kenneth (2007), *Slavery and the British Empire: From Africa to America*, Oxford University Press, New York.
- NAIR, Sheila (2017), "Postcolonialism", (der.) Stephen McGlinchey ve diğeri, *International Relations Theory*, E-International Relations, Bristol, ss. 69-75.
- NAIR, Sheila ve CHOWDHRY, Geeta (2004) "Introduction: Power in a postcolonial world: race, gender, and class in international relations", (der.) Geeta Chowdhry ve Sheila Nair, *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading race, gender and class*, Routledge, London, ss. 1-32.
- NANJIRA, Daniel D. (2010), *African Foreign Policy and Diplomacy from Antiquity to the 21st Century Volume 1*, ABC-CLIO, Oxford.
- NAYLOR, Phillip C. (2005), *North Africa: A History from Antiquity to the Present*, University of Texas Press, Austin.
- NZAU, Mumo (2016), "The Strategic Art of Appeasing Old Lovers while Courting New Friends: Kenya's Foreign Relations in Retrospect", (der.) Michael M. Kithinji ve diğeri, *Kenya After 50: Reconfiguring Historical, Political, and Policy Milestones*, Palgrave Macmillan, London, ss. 137-164.
- OAKLAND, John (2005), *Contemporary Britain*, Taylor & Francis London ve New York.
- OKUR, İbrahim (2009), *Afrika Zengin ama Yoksul*, Okursoy, Bursa.
- OKUR, Mehmet A. (2012), *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- OPPONG, Joseph R. ve OPPONG Esther D. (2004), *Kenya*, Chelsea House Publishers, Philadelphia.
- OSAGHAE, Eghosa E. (1998), *Crippled Giant: Nigeria Since Independence*, Indiana University Press, London.
- ÖZCAN, Azmi (2014), "İngiliz Sömürgeciliği", (der.) Azmi Özcan, *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 60-75.
- ÖZDEMİR, Muhammed (2017), *Post-Kolonyalizm Nedir? Dünyalar Arasında ve Türkiye'de Bilim, Kavram ve Teorilerin İşlevleri*, Açılım Kitap, İstanbul.
- ÖZEY, Ramazan (2014), "Afrika Kıtasının Panaroması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 1*, Nobel, Ankara, ss. 1-47.

- ÖZEY, Ramazan (2015), "Afrika'da Toplum: Batı Afrika İnsanın Kültürel Özellikleri: Dünü-Bugünü", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 2*, Nobel, Ankara, ss. 1-34.
- ÖZEY, Ramazan (2016), *Afrika Coğrafyası*, Aktif Yayınları, İstanbul.
- PARKER, John ve RATHBONE Richard (2007), *African History: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York.
- PARSONS, Timothy H. (2004), *Race, Resistance, and the Boy Scout Movement in British Colonial Africa*, Ohio University Press, Athens.
- PEHLİVAN, Pınar (2017), "Küresel Ticaret ve Afrika'ya Yansıması", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, İstanbul, ss. 327-338.
- PORTEUS, Tom (2008), *Britain in Africa*, Zed Books, London.
- POSEL, Deborah (2011), "The Apartheid Project, 1948–1970", (der.) Robert Ross ve diğerleri, *The Cambridge History of South Africa: Volume 2, 1885–1994*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 319-368.
- RACES, Alien (1899), *A history of the colonization of Africa*, Cambridge University Press, Cambridge.
- ROBERTS, Bruce D. (2013), "Jomo Kenyatta" (der.) Thomas M. Leonard, *Encyclopedia of the developing world*, Routledge, New York, ss. 905-906.
- RODNEY, Walter (2015), *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ROSKIN, Michael G. ve BERRY Nicholas O. (2015), *Uluslararası İlişkiler: Uİ'nin Yeni Dünyası*, (çev.) Özlem Şimşek, Adres Yayınları, Ankara.
- RUMELİLİ, Bahar (2014), "Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm", (der.) Evren Balta, *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 203-220.
- SAID, Edward (1994), *Culture and Imperialism*, Vintage Edition, New York.
- SAİD, Edward W. (2008), *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- SANDER, Oral (2013), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara.
- SHAPIRO, Ian ve TEBEAU Kahreen (2011), *After Apartheid: Reinventing South Africa?*, University of Virginia Press, London.
- SMYTHE, Kathleen R. (2015), *Africa's Past, Our Future*, Indiana University Press, Bloomington.
- SOBANIA, Neal (2003), *Culture and Customs of Kenya*, Greenwood Press, London.

- SONNEBORN, Liz (2010), *The end of apartheid in South Africa*, Infobase Publishing, New York.
- SPIVAK, Gayatri C. (1994), "Can the Subaltern Speak?", (der.) Patrick Williams ve Laura Chrisman, *Colonial Discourse and Post-colonial Theory: A Reader*, Columbia University Press, New York, ss. 66-111.
- ŞEKER, Cafer T. (2016), *Kenya'nın Müstemleke Tarihi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- TAMÇELİK, Soyalp (2017), "Almanya'nın Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, İstanbul, ss. 627-644.
- TAMÇELİK, Soyalp (2017), "Amerika Birleşik Devletleri'nin Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, ss. 605-644.
- TAMÇELİK, Soyalp (2017), "Fransa'nın Afrika Politikasının Esasları ve Uygulama Alanı Olarak Cezayir Örneği", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, İstanbul, ss. 645-675.
- TAMÇELİK, Soyalp (2017), "Hindistan'ın Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, İstanbul, ss. 787-811.
- TAMÇELİK, Soyalp (2017), "İngiltere'nin Afrika Politikası", (der.) Hasret Çomak ve diğerleri, *Afrika Politikası*, Beta Basım, İstanbul, ss. 605-644.
- TAMÇELİK, Soyalp ve ATAGENÇ Ömer (2014), "Afrika Ulusal Kurtuluş Hareketlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm", (der.) Soyalp Tamçelik, *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 3-25.
- TAMÇELİK, Soyalp ve BAŞIBÜYÜK Menekşe (2014), "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kitasıyla Olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)" (der.) Soyalp Tamçelik, *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 161-205.
- TAMÇELİK, Soyalp ve SÖZBİLİR Menekşe (2014), "Britanya İmparatorluğu'nun Afrika Koloniciliğinde Süveyş Kanalı'nın Rolü ve Önemi", (der.) Soyalp Tamçelik, *Küresel Politikada Yükselen Afrika*, Gazi Kitabevi, Ankara, ss. 207-234.
- TANDOĞAN, Muhammed (2013), *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TAYLOR, Ian (2010), *International Relations of Sub-Saharan Africa*, Bloomsbury Academi & Professional, New York.
- TBMM, (2017), Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri), TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, Ankara.
- TEPEBAŞ, Ufuk (2013), *Dönüşüm Sürecinde Sahraları Afrika*, Tasam Yayınları, İstanbul.

- TEPECİKLİOĞLU, Eylem E. (2015), "Rusya'nın Afrika Politikası", (der.) İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, ss. 35-60.
- THOMPSON, Leonard (1996), *A History of South Africa: Revised Edition*, Yale University Press, New Haven.
- THOMSON, Alex (2004), *An Introduction to African Politics*, Taylor & Francis Group, New York.
- TSHITEREKE, Clarence (2006), *The Experience of Economic Redistribution The Growth, Employment and Redistribution Strategy in South Africa*, Routledge, New York.
- UNESCO, (1974), *Racism and apartheid in southern Africa: South Africa and Namibia*, The UNESCO Press, Paris.
- WALSH Judith E. (2006), *A Brief History of India*, Infobase Publishing, New York.
- WEITZER, Ronald (1990), *Transforming Settler States: Communal Conflict and Internal Security in Northern Ireland and Zimbabwe*, University of California Press, Oxford.
- WILLIAMS, Andy (1998), *UK Government & Politics*, Heinemann, Oxford.
- WILSON, Keith M. (2014), *The International Impact of the Boer War*, Routledge, New York.
- WRIGHT, Donald R. (2004), *The World and a Very Small Place in Africa: A History of Globalization in Niumi, the Gambia*, M.E. Sharpe, Inc., Londra.
- WYK, Jo-Ansie van (2005), "Efsane Devam Ediyor: Güney Afrika Dış Politikasında Zimbabwe Sorunu", (der.) *Yeni Yüzyılda Afrika; Güvenlik, Siyaset, Ekonomi*, Tasam Yayınları, İstanbul, ss. 71-113.
- YOUNG, Robert J. (2016), *Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş*, Matbu Kitap, İstanbul.

Makaleler

- ABRAHAMSEN, Rita (2005), "Blair's Africa: The Politics of Securitization and Fear", *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 30, Sayı 1, Ocak-Mart, ss. 55-80.
- ABUSHOUK, Ahmed I. (2010), "The Anglo-Egyptian Sudan: From Collaboration Mechanism to Party Politics, 1898–1956", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 38, Sayı 2, ss. 207-236.
- ACEMOĞLU, Daron ve diğerleri (2014), "Indirect Rule and State Weakness in Africa: Sierra Leone in Comparative Perspective", *African Successes*, Cilt 4, ss. 343-370.

- ACHIENG, Elizabeth (2017), "Kenya's Foreign Policy Trajectory: The Politics of Changing Regimes", *International Journal of Social Science and Humanities Research*, Cilt 5, Sayı 2, Nisan-Haziran, ss. 101-111.
- ADAR, Korwa G. ve MUNYAE Isaac M. (2001), "Human Rights Abuse in Kenya Under Daniel Arap Moi, 1978-2001", *African Studies Quarterly*, Cilt 5, Sayı 1, Kış, ss. 1-17.
- AGNES, Osita-Njoku (2016), "The Political Economy of Development In Nigeria: From The Colonial To Post Colonial Eras", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, Cilt 21, Sayı 9, Eylül, s. 12.
- AJAYI, Adegboyega I. (2013), "Military regimes and nation building in Nigeria, 1966-1999", *African Journal of History and Culture*, Cilt 5, Sayı 7, Eylül, s. 138-142.
- AKALIN, Durmuş (2017), "İngiltere'nin Imperial British East Africa Company'den Uganda'yı Alması ve Osmanlı Devleti'nin Bölgeye Bakışı (1887-1894)", *TAD*, Cilt 36, Sayı 62, ss. 133-172.
- AKINBI, Joseph O. (2015), "Historicising British and Russian Intervention during the Nigerian Civil War, 1967 – 1970", *International Affairs and Global Strategy*, Cilt 34, ss. 1-6.
- AKINBI, Joseph O. (2015), "Towards an Understanding of The Dynamics of Anglo-Nigerian Trade Relations, 1971 to 1990", *International Journal of Developing and Emerging Economies*, Cilt 3, Sayı 3, Ağustos, ss.14-29.
- AKINDELE, R. A. ve ATE Bassey E. (1986), "Nigeria's Foreign Policy, 1986-2000 AD: Background to and Reflections on the Views from Kuru", *Africa Spectrum*, Cilt 21, Sayı 3, ss. 363-370.
- AKINYEMI, A. B. (1972), "The British Press and the Nigerian Civil War", *African Affairs*, Cilt 71, Sayı 285, Ekim, ss. 408-426.
- ALUKO, Olajide (1977), "Nigeria and Britain after Gowon" *African Affairs*, Cilt 76, Sayı 304, Temmuz, ss. 303-320.
- AMUTABI, Maurice N. (2009), "Beyond Imperial Presidency in Kenya: Interrogating the Kenyatta, Moi and Kibaki Regimes and Implications for Democracy and Development", *Kenya Studies Review*, Cilt 1, Sayı 1, Aralık, ss. 55-84.
- ANKOMAH, Kofi (1970), "The Colonial Legacy and African Unrest", *Science & Society*, Cilt 34, Sayı 2, Yaz, ss. 129-145.
- ARSLAN Erdal ve KİPER Kerem (2015), "Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 34, Ocak-Haziran, ss.9-26.
- ASHAVER, Teryima B. (2014), "Continuities and discontinuities in Nigerian foreign policy", *International Journal of Development and Sustainability*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 286-305.

- ATHOW, Brian ve BLANTON Robert G. (2002), "Colonial Style and Colonial Legacies: Trade Patterns in British and French Africa", *Journal of Third World Studies*, Cilt 19, Sayı 2, Güz, ss. 219-241.
- AWORAWO, David (2011), "National Interest and Foreign Policy: The Dynamics of Nigerian-British Relations, 1960-1999", *Valahian Journal of Historical Studies*, Cilt 16, Aralık, ss. 53-72.
- AYDEMİR Cahit ve GÜNEŞ Hüseyin H. (2006), "Merkantalizmin ortaya çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 15, ss. 136-158.
- BARBER, James (1990), "Britain, South Africa and the fall of Margaret Thatcher", *South African Institute of International Affairs (SAIIA) Bries Report*, Cilt 3, Sayı 91, ss. 1-4.
- BARBER, James (2005), "The new South Africa's foreign policy: principles and practice", *International Affairs*, Cilt 81, Sayı 5, ss. 1079-1096.
- BELLO, Ismail (2017), "Comparative Analysis of Nigeria Foreign Policy Under Muhammadu Buhari Administration 1983-1985 and 2015-2017", *Asia Pacific Journal of Education, Arts and Sciences*, Cilt 4, Sayı 4, Ekim, ss. 43-52.
- BERI, Ruchita (2003), "India's Africa Policy in the Post-Cold War Era: An Assessment", *Strategic Analysis*, Cilt 27, Sayı 2, Nisan-Haziran, ss. 216-232.
- BLANK, Gary (2013), "Britain, Biafra and the Balance of Payments: The Formation of London's 'One Nigeria' Policy", *Revue Française de Civilisation Britannique*, Cilt 18, Sayı 2, ss. 65-86.
- BLANTON, Robert ve diğerleri, (2001), "Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, Sayı 4, Temmuz, ss. 473-491.
- BOZTAŞ, Asena ve İPEK Volkan, (2012), "Türkiye'nin Afrika Açılımında Kenya'nın Olası Modelliği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, ss. 166-177.
- BRAZIER, Rodney (1991), "The Downfall of Margaret Thatcher", *The Modern Law Review*, Cilt 54, Sayı 4, Temmuz, ss. 471-491.
- BROWN, Grace M. (2013), "Nigerian Political System: An Analysis", *International Journal of Humanities and Social Science*, Cilt 3, Sayı 1, Mayıs, ss. 172-179.
- BROWN, Stephen (2001), "Authoritarian leaders and multiparty elections in Africa: how foreign donors help to keep Kenya's Daniel arap Moi in power", *Third World Quarterly*, Cilt 22, Sayı 5, ss. 725-739.
- CHIDI, Nwankwo J. (2015), "Politics of Merger of Political Parties in Nigeria: The Past and Present Efforts to Evolve Two Major Parties", *Journal of Policy and Development Studies*, Cilt 9, Sayı 2, Şubat, ss. 52-63.

- CRAVEN, Matthew (2015), "Between law and history: the Berlin Conference of 1884-1885 and the logic of free trade", *London Review of International Law*, Cilt 3, Sayı 1, ss. 31-59.
- CROWDER, Michael (1964), "Indirect Rule: French and British Style", *Africa: Journal of the International African Institute*, Cilt 34, Sayı 3, Temmuz, ss. 197-205.
- CULLEN, Poppy (2016), "Funeral Planning: British Involvement in the Funeral of President Jomo Kenyatta", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 3, Sayı 44, ss. 513-532.
- CULLEN, Poppy (2017), "Operation Binnacle: British plans for military intervention against a 1965 coup in Kenya", *The International History Review*, Cilt 39, Sayı 5, ss. 791-809.
- ÇOLAK, Kamil (2008), "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 2, ss. 141-183.
- DANE, Kennedy (1996), "Imperial History and Post-Colonial Theory" *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 24, Sayı 3, ss. 345-363.
- DARBY Phillip ve PAOLINI Albert J. (1994), "Bridging International Relations and Postcolonialism", *Alternatives: Global, Local, Political*, Cilt 19, Sayı 3, Yaz, ss. 371-397.
- DAUDA, Saleh (2005), "Nigerian-British Relations Under Leadership of General Muhammedu Buhari 1984-1985: In Retrospect, *The Nigerian Academic Forum: A Multidisciplinary Journal*, Cilt 9, Sayı 3, Ekim, ss. 39-42.
- DAVENPORT, T. R. H. (1963), "The South African Rebellion, 1914", *The English Historical Review*, Cilt 78, Sayı 306, Ocak, ss. 73-94.
- DEFLEM, Mathieu (1994), "Law Enforcement in British Colonial Africa: A Comparative Analysis of Imperial Policing in Nyasaland, the Gold Coast, and Kenya." *Police Studies*, Cilt 17, Sayı 1, ss. 45-68.
- DEĞERLİ, Esra S. (2008), "İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914)", *Akademik Bakış*, Sayı 14, Nisan, ss. 1-15.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Burcu (2013), "Güney Afrika Ulusunun Babası İnsan Haklarının Yılmaz Savunucusu Nelson Mandela", *Hukuk Gündemi*, Sayı 2, ss. 80-84.
- DEJI, Abdulsalami M. (2013), "Historical Background of Nigerian Politics, 1900-1960", *Journal Of Humanities And Social Science*, Cilt 16, Sayı 2, Eylül-Ekim, s. 84-94.
- DEMİR Ali (2011), "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 14, ss. 117-141.

- DIBUA, J. I. (1994), "The Post-Colonial State and Development Planning in Nigeria, 1962-1985", *Journal of Eastern African Research & Development*, Cilt 24, ss. 212-228.
- DUBOW, Saul (2011), "Macmillan, Verwoerd, and the 1960 'wind of change' speech", *Historical Journal*, Cilt 54, Sayı 4, ss. 1087-1114.
- EJIOGU, E. C. (2007), "Colonial Army Recruitment Patterns and Post-Colonial Military Coups Detat in Africa: The Case of Nigeria, 1966-1993", *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, Cilt 35, Sayı 1, ss. 99-132.
- EKANADE, Olumide (2012), "The inter-face of ethnicity and revenue allocation in Nigeria's first republic", *African Identities*, Cilt 10, Sayı 1, Şubat, ss. 95-110.
- ELİK Süleyman ve BAL Faruk (2004), "Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi,1493-1648", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, ss. 88-117.
- EROL, Mehmet S. ve BİNGÖL Oktay, (2014), "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgeciliğe Etkileri", *Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, Yaz, ss. 177-196.
- EZIRIM, Gerald E. (2011), "Fifty Years of Nigeria's Foreign Policy: A Critical Review", *Sacha International Academic Journal*, ss. 1-16.
- FIRAT, Melek (2012), "Hindistan'ın Afrika Politikası", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Bahar, ss. 41-58.
- FOLARIN, Sheriff F. (2013), "Nigeria and the Dilemma of Global Relevance: Foreign Policy under Military Dictatorship (1993-1999)", *Covenant Journal of Politics and International Affairs (CUJPIA)*, Cilt 1, Sayı 1, Eylül, ss. 15-33.
- GEORGE, Olusoji J. ve diğerleri (2012), "Military Intervention in the Nigerian Politics and Its Impact on the Development of Managerial Elite: 1966-1979", *Canadian Social Science*, Cilt 8, Sayı 6, ss. 45-53.
- GIBSON, Clark C. ve LONG James D. (2009), "The presidential and parliamentary elections in Kenya, December 2007", *Electoral Studies xxx*, Cilt 1, Sayı 6, ss. 1-6.
- GILIOMEE, Hermann (2012), "Bantu Education: Destructive intervention or part reform?", *New Contree*, Sayı 65, Aralık, ss. 67-86.
- GÜNDÜZ Ahmet (2016), "Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Takdikler 'Ortadoğu Örneği'", *Tarih Okulu Dergisi*, Mart, Cilt 9, Sayı 25, ss. 763-784.
- HABIB, Adam ve TAYLOR Rupert, (1999), "South Africa: Anti-Apartheid NGOs in Transition", *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Cilt 10, Sayı 1, ss. 73-82.

- HOLMES, John (1962), "The Impact on the Commonwealth of the Emergence of Africa", *International Organization*, Cilt 16, Sayı 2, Bahar, s. 291-302.
- HORNSBY, David J. ve BLACK David R. (2016), "Breaking with tradition? South Africa–UK relations", *Commonwealth & Comparative Politics*, Cilt 54, Sayı 2, ss. 268-286.
- IDANG, Gordon J. (1970), "The Politics of Nigerian Foreign Policy: The Ratification and Renunciation of the Anglo-Nigerian Defence Agreement", *African Studies Review*, Cilt 13, Sayı 2, Eylül, ss. 227-251.
- IMAM, Hauwa (2012), "Educational Policy in Nigeria from the Colonial Era to the Post-Independence Period", *Italian Journal of Sociology of Education*, Cilt 1, ss. 181-204.
- ISLAMI, Islam (2016), "Political History of Modern Egypt", *ILIRIA International Review*, Cilt 6, Sayı 1, ss. 189-206.
- JAMES, Falode A. (2011), "The Nigerian civil war, 1967-1970: A revolution?", *African Journal of Political Science and International Relations*, Cilt 5, Sayı 3, Mart, ss. 120-124.
- JIBO, Mvendaga (2003), "The Nigerian Media: An Assessment of Its Role in Achieving Transparent and Accountable Government in The Fourth Republic", *Nordic Journal of African Studies*, Cilt 12, Sayı 2, ss. 180–195.
- KALLAWAY, Peter (2005), "Welfare and education in British colonial Africa and South Africa during the 1930s and 1940s", *Paedagogica Historica*, Cilt 41, Sayı 3, ss. 337-356.
- KANU, Ikechukwu A. (2010), "The Political Philosophy of Azikiwe as an Ideology of Political Regeneration For Nigeria", *Bassey Andah Journal*, Cilt 3, ss. 178-189.
- KANU, Ikechukwu A. (2013), "Nkrumah and the Quest for African Unity", *American International Journal of Contemporary Research*, Cilt 3, Sayı 6, Haziran, ss. 111-114.
- KHOKHLOVA, Irina (2015), "Lingua Franca English of South Africa", *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 214, ss. 983-991.
- KIFORDU, Henry A. (2013), "Nigerian Political Systems since Political Independence: Changes and Trajectories", *Revista Eletrônica de Relações Internacionais do Centro Universitário Unieuro*, Sayı 12, ss. 87-124.
- KLEIN, Genevieve (2009), "The British Anti-Apartheid Movement and Political Prisoner Campaigns, 1973–1980", *Journal of Southern African Studies*, Cilt 35, sayı 2, ss. 455-470.
- LANGE, Matthew K. (2004), "British Colonial Legacies and Political Development", *World Development*, Cilt 32, Sayı 6, ss. 905–922.

- LEE, Alexander ve SCHULTZ Kenneth A. (2017), "İngiliz ve Fransız Sömürge Miraslarının Karşılaştırılması: Kamerun'un Süreksizlik Analizi", *Hece Dergisi Özel Sayı 34: Afrika* Cilt 1, ss. 367-410.
- LEVI, Werner (1947), "The British Dominions and Regionalism", *The Review of Politics*, Cilt 9, Sayı 1, Ocak, ss. 77-91.
- LIPTON, Merle (1970), "British Arms for South Africa", *The World Today*, Cilt 26, Sayı 10, Ekim, ss. 427-434.
- MABERA, Faith (2016), "Kenya's foreign policy in context (1963–2015)", *South African Journal of International Affairs*, Cilt 23, Sayı 3, ss. 365-384.
- MACKATIANI, Caleb ve diğerleri (2016), "Development of Education in Kenya: Influence of the Political Factor Beyond 2015 Mdgs", *Journal of Education and Practice*, Cilt 7, Sayı 11, ss. 55-60.
- MARGARITIS, Konstantinos (2012), "An Outline of the Europe-South Africa Relations During and Post The Apartheid Era", *Centre for European Studies (CES) Working Papers*, Cilt 4, Sayı 4, ss. 758-771.
- MAZRUI, Ali A. (2017), "Milliyetçilik ile Millet Arasında Afrika", *Hece Dergisi Özel Sayı 34: Afrika* Cilt 2, ss. 593-608.
- MCDOWELL, Matthew L. ve SKILLEN Fiona (2017), "The 1986 Commonwealth Games: Scotland, South Africa, sporting boycotts, and the former British Empire", *Sport in Society*, Cilt 20, Sayı 3, ss. 384-397.
- MICHIEKA, Martha M. (2005), "English in Kenya: a sociolinguistic profile", *World Englishes*, Cilt 24, Sayı 2, ss. 173–186.
- MODUPEOLA, Olagunju R. (2014), "Varieties of English Language in Nigeria: A Tool for Character Stratification in Wole Soyinka's *The Beatification of Area Boy*", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, Cilt 19, Sayı 4, Nisan, ss. 86-89.
- MOGALAKWE, Monageng (2006), "How Britain Underdeveloped Bechuanaland Protectorate: A Brief Critique of the Political Economy of Colonial Botswana", *Africa Development*, Cil 31, Sayı 1, ss. 66-88.
- NUNN, Nathan (2008), "The Long-Term Effects of Africa's Slave Trades", *Quarterly Journal of Economics*, Cilt 123, Sayı 1, ss. 139-176.
- NWOSU, Nereus I. (1994), "Legislature and Foreign Policy: Nigeria's Experience Under The First And Second Republics", *Journal of Eastern African Research & Development*, Cilt 24, ss. 88-101.
- NYANGENA, Kenneth O. (2003), "Jomo Kenyatta: An Epitome of Indigenous Pan-Africanism, Nationalism and Intellectual Production in Kenya", *AJIA*, Cilt 6, Sayı 1 & 2, ss. 1–18.

- OBIOHA, E. E. (2016), "Role of The Military in Democratic Transitions and Succession in Nigeria", *International Journal of Social Science and Humanitiy Studies*, Cilt 8, Sayı 1, ss. 251-268.
- OCHILO, Polycarp J. O. (1993), "Press Freedom and the Role of the Media in Kenya", *Africa Media Review*, Cilt 7, Sayı 3, ss. 19-33.
- ODULARU, Gbadebo O. (2008), "Crude Oil and The Nigerian Economic Performanse", *Oil and Gas Business*, ss. 1-29.
- OGBEIDI, Michael M. (2010), "A Culture of Failed Elections: Revisiting Democratic Elections in Nigeria, 1959-2003", *HAOL*, Sayı 21, Kış, ss. 43-56.
- OGBEIDI, Michael M. (2012), "Political Leadership and Corruption in Nigeria Since 1960: A Socio-economic Analysis", *Journal of Nigeria Studies*, Cilt 1, Sayı 2, Güz, s. 1-25.
- OGEN, Olukoya, (2008), "The Economic Lifeline of British Global Empire: A Reconsideration of The Historical Dynamics of The Suez Canal, 1869-1956," *Uluslararası Sosyal Arastirmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Güz, ss. 523-533.
- OGUNBADEJO, Oye (1976), "Nigeria and the Great Powers: The Impact of the Civil War on Nigerian Foreign Relations ", *African Affairs*, Cilt 75, Sayı 298, Ocak, ss. 14-32.
- OGUNBADEJO, Oye (1980), "Nigeria's Foreign Policy under Military Rule 1966-79", *International Journal*, Cilt 35, Sayı 4, Güz, ss. 748-765.
- OJUKWU, Chris ve OLUWOLE Oni E. (2016), "Ethnicity and Political Transition Programmes in Nigeria, 1960-1999", *Journal of African Elections*, Cilt 15, Sayı 2, s. 159-176.
- OKAJARE, Solomon T. (2016), "Nigeria in the Global System, 1960-1975: Exploring the Foundation of an Emergent African State's International Relations", *International Affairs and Global Strategy*, Cilt 47, ss. 11-22.
- OKON, Etim E. (2014), "Christian Missions and Colonial Rule in Africa: Objective and Contemporary Analysis", *European Scientific Journal*, Cilt 10, Sayı 17, ss. 192-209.
- OKUCHUKWU, Chukwuemeka E. (2015), "Nigerian foreign policy-relations (1999-2010): A comparison of Obasanjo's (1999-2007) and Yar'adua's (2007-2010) foreign relations", *National Journal of Advanced Research*, Cil 1, Sayı 1, Kasım, ss. 38-41.
- OLUMIDE, Ekanade ve EKANADE Tinuola (2011), "The First Republic and The Interface of Ethnicity and Resource Allocation in Nigeria's First Republic" *Afro Asian Journal of Social Sciences*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 1-27.
- OLUSEGEN, Adeyeri ve KEHINDE Adejuwon D. (2012), "The Implications of British Colonial Economic Policies on Nigeria's Development", *International Journal*

of Advanced Research in Management and Social Sciences, Cilt 1, Sayı 2, Ağustos, ss. 1-16.

OMOTOLA, J. Shola (2009), "Nigerian Parties and Political Ideology", *Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences*, Cilt 1, Sayı 3, ss. 612-634.

OSINAKACHUKWU, Nwokeke P. ve diğerleri (2011), "The Success and Shortcomings of Democratic Development in Nigeria from 1960 to 1999: An Overview", *Journal of Politics and Law*, Cilt 4, Sayı 1, Mart, s. 166-174.

OTA, Ejitu N. ve ECOMA Chinyere S. (2016), "Nigerian Foreign Policy and the Democratic Experiment: The Lessons of History and Options for the 21st Century", *International Journal of Applied and Advanced Scientific Research*, Cilt 1, Sayı 1, ss 9-18.

ÖZDAĞ, Abdullah (2017), "Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali (1896-1898)", *OTAM*, Sayı 42, Güz, ss. 119-160.

ÖZTÜRK, Mustafa (2016), "Sovyetler Birliği Penceresinden Afrika Politikası (945-1991)", *Uluslararası Tarih ve sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 15, ss. 279-300.

RAJI, Aoy ve ABEJIDE Ts (2013), "Oil and Biafra: An Assesment of Shell-BP's Dilemma During The Nigerian Civil War, 1967-1970", *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, Cilt 2, Sayı 11, Temmuz, ss. 15-32.

RASHID, Nazifa (2014), "British colonialism in East-Africa during nineteenth century", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, Cilt 19, Sayı 3, Mart, ss. 8-11.

SAALE, Lazarus B. (2014), "The Death of Ken Saro-Wiwa: Its Moral Implications on Nigeria", *International Jurnal of Art and Humanities (IJAH)*, Cilt 3, Sayı 4, Eylül, ss. 111-129.

SALAMI, B. Olawale (2014), "The Prelude to Babangida Regime's Foreign Policy Initiatives", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt 5, Sayı 3, Mart, ss. 81-85.

SANI, Almansur A. (2014), "Press Freedom: Analyzing the portrayal of Nigerian-State on National dailies cover-page headlines", *Journal of Yasar University*, Cilt 9, Sayı 35, ss. 6255-6260.

SHERWOOD, Marika (2012), "Pan-African Conferences, 1900-1953: What Did 'Pan-Africanism' Mean?", *The Journal of Pan African Studies*, Cilt 4, Sayı 10, January, ss. 106-126.

SINCLAIR William (1901), "The African Association of 1788", *Journal of the Royal African Society*, Cilt 1, Sayı 1, Eylül 1901, ss. 145-149.

SKLAR, Richard L. ve diğerleri, (2006), "Nigeri: Completing Obasanjo's Legacy", *Journal of Democracy*, Cilt 17, Sayı 3, Temmuz, ss. 100-115.

- SMITH, Karen E. (2014), "The UK and 'genocide' in Biafra", *Journal of Genocide Research*, Cilt 16, Sayı 2-3, 2014, ss. 247-262.
- TANRIKULU, Murat (2017), "Batılı Devletlerin ve Türklerin Afrika'ya Yaklaşım Farklılıkları: Haritalarda Afrika ve Kononial Kartografya", *Akademik Bakış*, Sayı 61, Mayıs -Haziran, ss. 248-266.
- TEPECİKLİOĞLU, Eylem Eyice (2013), "Post Kolonyal Kuram: Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, ss. 80-97.
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk (2011), "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor mu?" *Akademik Bakış*, Sayı 26, Eylül - Ekim, s. 1-23.
- UDEAJA, Elias A. ve AMAGHIONYEODIWE Lloyd A. (2003), "The Petroleum Sector and Nigerian Economy", *Nigerian Journal of Economics and Development Matters*, ss. 61-91.
- UDOFOT, Inyang (2010), "The English Language and Politics in Nigeria", *Journal of the Nigeria English Studies Association (JNESA)*, Cilt 13, Sayı 1, Eylül, ss. 8-16.
- ULUÇ, Gülçin ve diğerleri, (2017) "Kurtar Bizi Beyaz Adam!: Hollywood Sinemasında Beyaz Kurtarıcı (White Savior) Figürü", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 14, ss. 481-494.
- WILLIAMS, Elizabeth (2012), "Anti-Apartheid: The Black British Response", *South African Historical Journal*, Cilt 64, Sayı 3, ss. 685-706.
- WOLFE, Patrick (1997), "History and Imperialism: A Century of Theory, from Marx to Postcolonialism", *The American Historical Review*, Cilt 102, Sayı 2, ss. 388-420.
- WYSS, Marco (2016), "A Post-Imperial Cold War Paradox: The Anglo-Nigerian Defence Agreement 1958-62", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, Cilt 44, Sayı 6, ss. 976-1000.

Diğer Yayınlar

- "Abubakar Tafawa Balewa", *Encyclopædia Britannica*, 20 Ocak 2015, <https://www.britannica.com/biography/Abubakar-Tafawa-Balewa>, (Erişim Tarihi: 06.04.2018).
- "Britain signs \$75 million agreement with Moi", *UPI*, 16 Mart 1987, <https://www.upi.com/Archives/1987/03/16/Britain-signs-75-million-agreement-with-Moi/7716542869200/> (Erişim Tarihi: 31.07.2018).
- "Brown visits slum on Africa trip", *BBC*, 12 Ocak 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4167407.stm (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

- "China and United Kingdom knew of military coup plans in zimbabwe", *Zimbabwe Today*, 19 Kasım 2017, <http://www.zambianobserver.com/china-and-united-kingdom-knew-of-military-coup-plans-in-zimbabwe/> (Erişim Tarihi: 28.03.2018).
- "David Cameron Visits Nigeria", *The Nigerian Voice*, 19 Temmuz 2011, <https://www.thenigerianvoice.com/news/56351/david-cameron-visits-nigeria.html>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).
- "Güney Afrika'da Apartheid Rejiminin Dağılma Süreci", *Afrika Bülteni*, 9 Kasım 2015, <https://afrikablteni.wordpress.com/2015/11/09/guney-afrikada-apartheid-rejiminin-dagilma-sureci/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).
- "IRA Örgütü nedir?", *Timetürk*, 10 Aralık 2017, <https://www.timeturk.com/ira-orgutu-nedir/haber-800587>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).
- "İngiltere'de kriz yarısı derinleşiyor", *Deutsche Welle*, 17 Kasım 2008, <https://www.dw.com/tr/ingilterede-kriz-yarasi-derinlesiyor/a-3799161>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).
- "İngiltere'ye Kenya seçimlerine müdahale suçlaması", *Dünya Bülteni*, 21 Kasım 2013, <http://www.dunyabulteni.net/afrika/250374/ingiltereye-kenya-secimlerine-mudahale-suclamasi> (Erişim Tarihi: 28.03.2018).
- "Kenya's Uhuru Kenyatta to meet UK's David Cameron", *BBC*, 6 Mayıs 2013, <https://www.bbc.co.uk/news/world-africa-22425869> (Erişim Tarihi: 08.06.2018).
- "Kibaki headed to London for visit", *Capital News*, 25 Temmuz 2012, <https://www.capitalfm.co.ke/news/2012/07/kibaki-headed-to-london-for-visit/> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).
- "Mbeki begins 4-day state visit to Britain", *News24*, 12 Haziran 2001, <https://www.news24.com/SouthAfrica/Mbeki-begins-4-day-state-visit-to-Britain-20010612> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).
- "Nigeria election: Muhammadu Buhari wins presidency", *BBC*, 1 Nisan 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-32139858>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).
- "Nigeria returns to Commonwealth", *IOL*, 9 Kasım 1999, <https://www.iol.co.za/news/africa/nigeria-returns-to-commonwealth-19024>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).
- "Nigerian president Umaru Yar'Adua dies after months of illness", *Telegraph*, 6 Mayıs 2010, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/7683904/Nigerian-president-Umaru-YarAdua-dies-after-months-of-illness.html>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

- "Sharpeville Massacre", *Encyclopædia Britannica*, 14 Mart 2018, <https://www.britannica.com/event/Sharpeville-massacre>, (Erişim Tarihi: 28.12.2017).
- "Silahlı m¼cadele, cezaevi, başkanlık, istifa: Güney Afrika'da Zuma görevi bıraktı", *Mepanews*, 15 şubat 2018, <https://www.mepanews.com/silahli-mucadele-cezaevi-baskanlik-istifa-guney-afrikada-zuma-gorevi-birakti-13150h.htm> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).
- "South Africa criticises UK decision to end direct aid", *BBC*, 1 Mayıs 2013, <https://www.bbc.com/news/uk-22348326> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- "South Africa President Cancels UK Visit, Reportedly Over Snub", *NDTV*, 26 Ekim 2014, <https://www.ndtv.com/world-news/south-africa-president-cancels-uk-visit-reportedly-over-snob-684422> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- "The Importance of The South Africa UK Trade Relations", *Accelerate Capetown*, 12 Mart 2014, <http://acceleratecapetown.co.za/the-importance-of-the-south-africa-uk-trade-relations/> (Erişim Tarihi: 23.09.2018).
- "The media in South Africa", *Media Club South Africa*, <http://www.medioclubsouthafrica.com/culture/36-themedia/mediabg/110-the-media-in-south-africa> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- "The New Ripple of UK Firms making investments in Kenya", *careinsureguide.wordpress.com*, 11 Haziran 2015, <https://carinsureguide.wordpress.com/2015/06/11/the-new-ripple-of-uk-firms-making-investments-in-kenya/> (Erişim Tarihi: 24.08.2018).
- "Togoland", *Encyclopaedia Britannica*, 7 Nisan 2011, <https://www.britannica.com/place/Togoland>, (Erişim Tarihi: 17.12.2017).
- "Trade relations between South Africa and UK reaffirmed", *Business Report*, 20 Eylül 2017, <https://www.iol.co.za/business-report/trade-relations-between-south-africa-and-uk-reaffirmed-11289809> (Erişim Tarihi: 22.09.2018).
- "Uhuru meets May in UK, opens talks on Nairobi-London trade", *Citizen Digital*, 11 Mayıs 2017, <https://citizentv.co.ke/news/uhuru-meets-may-in-uk-opens-talks-on-nairobi-london-trade-165666/> (Erişim Tarihi: 07.08.2018).
- "UK Prime Minister May arrives in South Africa", *Business Report*, 28 Ağustos 2018, <https://www.iol.co.za/business-report/economy/uk-prime-minister-may-arrives-in-south-africa-16774873> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- "UK regrets The Gambia's withdrawal from Commonwealth", *BBC*, 3 Ekim 2013, <http://www.bbc.com/news/uk-24376127>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018).
- "UK: President Mandela's Royal Welcome to Britain", *AP ACHIVE*, <http://www.aparchive.com/metadata/youtube/7d9674fe3d5bf3d17a4a165db12dee1e> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

- "United Kingdom profile - Timeline", *BBC*, 18 Ağustos 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-18028620> (Erişim Tarihi: 29.09.2018).
- AIMUFUA, Eghosa (2007), *Press and National Integration: Analysis of the Role of the Nigerian Press in the Promotion of Nigerian National Identity*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cardiff University School of Journalism, Media and Cultural Studies, Cardiff.
- ANTHONY, Ross ve diğerleri (2015), "South Africa's changing foreign policy in a multi-polar world The influence of China and other emerging powers", *Centre fo Chinese Studies*, Eylül, Stellenbosch.
- ARAPKİRLİ, Zafer (1998), "İngiltere'nin başı dertte", *Milliyet*, 10 Mayıs, <http://www.milliyet.com.tr/1998/05/10/dunya/dun02.html> (28.03.2018).
- ARAS, Osman N. (2004), *Akıyla Karasıyla Güney Afrika*, Bakü, <https://works.bepress.com/osmannuri-aras/10/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).
- ARITHI, Javanson K. (2015), *Clandestine Diplomacy and Kenya's Foreign Policy*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Nairobi Institute Of Diplomacy and International Studies, Nairobi.
- ARTOKÇA, İzzet (2012), "Gana Cumhuriyeti", *Afrika Ülke Raporları 2*, http://www.tasam.org/trTR/Raporlar/Rapor/58/afrika_ulke_raporlari_gana_cumhuriyeti, (Erişim Tarihi: 12.16.2017).
- ASLAN, Hüsamettin (2017), "Brezilya'nın Afrika Politikası", *Afrika Araştırmaları Derneği AFAM*, 11 Ekim, <https://www.afam.org.tr/brezilyanin-afrika-politikasi/> (Erişim Tarihi: 27.03.2018).
- AYDIN, Hasan (2017), "Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik", 5 Ekim, <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgecilik/> (Erişim Tarihi: 13.12.2017).
- BAIGENT, James (2013), *Political Leadership after the British: A Study of Jomo Kenyatta and Julius Nyerere*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Victoria University of Wellington Arts in Political Science, Wellington.
- BANDI, Gwendolin J. (2011), *Non-Governmental Organizations in Kenya's Education Sector*, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi, Felsefe Fakültesi, Pittsburgh
- BARKA, Habiba B. (2011), "Brazil's Economic Engagement with Africa", *Africa Economic Brief*, Cilt 2, Sayı 5, Mayıs.
- BECHIR, Mahamoud A. (1997), *The Impact of The Colonial Legacy on Civil-Military Relations in Africa: Chad and Sudan as Comparative Case Studies*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School, Monterey.
- BLINDER, Scott (2017), "Migration to the UK: Asylum", Migration Observatory, 26 Ekim,

<http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migration-to-the-uk-asylum/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

BURCHARD, Stephanie (2005), *Colonial Legacies and Development Performance in Africa*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The Department of Political Science in *University of New Orleans*, New Orleans.

CAMARA, Nyimasata (2016), *Frantz Fanon'un Perspektifinden Kwame Nkrumah'ın Gana'sında Postkolonyal Devlet ve Liderlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

CAMIESSON, Camieson, (2017), "Britain halves foreign aid money to Nigeria and urges country to 'step up' action against Boko Haram", *Telegraph*, 31 Ağustos, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/08/31/britain-halves-foreign-aid-money-nigeria/>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

CARLIN, John (1994), "South Africa returns to the Commonwealth fold", *Independent*, 1 Haziran, <https://www.independent.co.uk/news/south-africa-returns-to-the-commonwealth-fold-1419686.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

CASSIDY, John (2013), "Mandela's Mixed Economic Legacy", *The New Yorker*, 12 Aralık, <https://www.newyorker.com/news/john-cassidy/mandelas-mixed-economic-legacy> (Erişim Tarihi: 21.09.2018).

CEYLAN, İlhan (2018), "Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığa dayanan rejimi: Apartheid", *Gaiadergi*, 2 Ocak, <https://gaiadergi.com/guney-afrikanin-irk-ayrimciliga-dayanan-rejimi-apartheid/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

CHARTON, Helene (2007) "Sahra Altı Afrika'da Eğitim ve Kalkınma: Kenya Örneği", 2. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 12-13 Aralık 2006, (der.) Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş, *Sahraaltı Afrika*, Tasam, İstanbul, ss. 313-336.

COOKSEY, Katie (2008), "Thabo Mbeki to step down as South African president after ANC request", 20 Eylül, <https://www.theguardian.com/world/2008/sep/20/southafrica1> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

CROFT, Jane (2013), "UK to pay nearly £20m compensation to Mau Mau torture victims", *Financial Times*, 6 Haziran, <https://www.ft.com/content/f0aec002-cea9-11e2-ae25-00144feab7de> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

CSIS, (1988), "How British Policy Toward Africa Is Shaped and Executed", *CSIS Africa Notes*, Number 87, 27 Temmuz, Washington.

CULLEN, Poppy C. (2015), *'Kenya is no doubt a special case': British policy towards Kenya, 1960-1980*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Philosophy Department of History Durham University, Durham.

CURTIS, Marc (2016), "The New Colonialism: Britain's scramble for Africa's energy and mineral resources", *War on Want*, Temmuz.

- ÇEKİRGE, Yavuz (2008), "İngiliz İmparatorluğu'nun siyasi mirası Kenya", *Hürriyet*, 13 Ocak, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ingiliz-imparatorlugunun-siyasi-mirasi-kenya-8018861>, (Erişim Tarihi: 29.03.2018).
- DARNTON, John (1976), "Nigerian Demand That Britain Extradite Gowon, Ex-Chief of State, Said to Produce Crisis in Relations", *The New York Times*, 4 Nisan, <https://www.nytimes.com/1976/04/04/archives/nigerian-demand-that-britain-extradite-gowon-exchief-of-state-said.html>, (Erişim Tarihi: 09.04.2018).
- DEİK, (2017), "Ülke Bülteni; Güney Afrika", İstanbul.
- DOWDEN, Richard (1993), "Babangida annuls presidential election: Britain freezes aid as Nigeria military pulls back from democracy", 24 Temmuz, <https://www.independent.co.uk/news/world/babangida-annuls-presidential-election-britain-freezes-aid-as-nigeria-military-pulls-back-from-1493454.html>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).
- DOWDEN, Richard (1993), "Winners with a country to lose: Britain should tell President Moi that his re-election must not bring political repression back to Kenya, says Richard Dowden", *Independent*, 6 Ocak, <https://www.independent.co.uk/voices/winners-with-a-country-to-lose-britain-should-tell-president-moi-that-his-re-election-must-not-bring-1476868.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2018).
- EFFODUH, Jake O. (2015), "The Economic Development Of Nigeria From 1914 To 2014", *CASADE*, 20 Ocak, <http://www.casade.org/economic-development-nigeria-1914-2014/>, (Erişim Tarihi: 18.04.2018).
- ENGLAND, Andrew (2013), "Pearson to sell BDFM stake to Times Media", 15 Nisan, <https://www.ft.com/content/2e3f0232-a5d9-11e2-9b77-00144feabdc0> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- EVANS, Alistair B. (2018), "The History of the Formation of South Africa" *ThoughtCo*, 5 Temmuz, <https://www.thoughtco.com/union-of-south-africa-44564>. (Erişim Tarihi: 06.09.2018).
- FEDERAL RESEARCH DIVISION, (2007), "Country Profile: Kenya", *Library of Congress*, Haziran.
- FIRSING, Scott (2013), "Remembering Mandela's Foreign Policy", *International Policy Digest*, 6 Aralık, <https://intpolicydigest.org/2013/12/06/remembering-mandela-s-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).
- FREEMAN, Colin (2014), "Jacob Zuma cancels visit to Britain after being told he could not see David Cameron", *The Telegraph*, 28 Ocak, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/11190761/Jacob-Zuma-cancels-visit-to-Britain-after-being-told-he-could-not-see-David-Cameron.html> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

- GERBER, Jan (2018), "Ramaphosa scores R857m UK funding from Prime Minister May", *News24*, 17 Nisan, <https://www.news24.com/SouthAfrica/News/ramaphosa-scores-r857m-uk-funding-from-prime-minister-may-20180417> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- GLENNIE, Jonathan ve HERBERT Siân (2013), "UK should revisit its decision on South Africa and its concept of aid", *The Guardian*, 2 Mayıs, <https://www.theguardian.com/global-development/poverty-matters/2013/may/02/uk-revisit-decision-south-africa-aid> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- GU, Jing ve diğerkleri (2017), "China–UK–Africa Trilateral Cooperation on Trade and Investment: Prospects and Challenges for Partnership for Africa’s Development", IDS Evidence Report No: 218, Ocak.
- GÜLKAYA, Musa (2011), "Güney Afrika Cumhuriyeti Ülke Raporu", *İGEME*, Nisan, Ankara.
- HEFTI, C. ve ELKE S. Witt, (2002), "Economic sanctions against South Africa and the importance of Switzerland", *Schweizerischer Nationalfonds*, http://www.snf.ch/sitecollectiondocuments/nfp/nfp42p/nfp42p_staehelin-e.pdf (Erişim Tarihi: 19.09.2018).
- HOUSE OF COMMONS, (2012), "The role and future of the Commonwealth", 1 Kasım.
- HUNT, Alex ve WHEELER Brian, (2018), "Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU", *BBC*, 27 Eylül, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887>, (Erişim Tarihi: 29.09.2018).
- IRI, (2007), "Kenya Presidential, Parliamentary and Local Elections", *Election Observation Mission Final Report*, 27 Aralık.
- İSMAYILOV, Rafik (2007), "Sahra Altı Afrika'nın Gelişme Özellikleri ve Fırsatlar", 2. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 12-13 Aralık 2006, (der.) Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş, *Sahraaltı Afrika*, Tasam, İstanbul, ss. 67-74.
- JEFFREY, Rob (2016), "South Africa needs to attract domestic and foreign investment for economic growth", *Eepublishers*, 23 Mayıs, <https://www.ee.co.za/article/need-south-africa-attract-domestic-foreign-direct-investment-policy-change-reuniting-country-focussing-economic-growth.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2018).
- JORDE, Sigurd (2005), *The foreign relations of South Africa 1973-1978*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Department of History University of Oslo, Oslo.
- KAVAS, Ahmet (2009), "Sömürgecilik", TDV İşlam Ansiklopedisi, Cilt 19, <https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik>, (Erişim Tarihi: 01.12.2017).

- KİREMİTÇİ, Mustafa S. (2013), *Soğuk Savaş Sonrası Afrika Kıtasına Yönelik Dış Yardımlar ABD, Çin Halk Cumhuriyeti ve Türkiye Örnekleri*, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- KURTULUŞ, Rıza (1996), "Güney Afrika Cumhuriyeti", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, <https://islamansiklopedisi.org.tr/guney-afrika-cumhuriyeti> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).
- KURTULUŞ, Rıza (2009), "Zimbabve", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 44, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimbabve#2>, (Erişim Tarihi: 19.12.2017).
- KUTLUAY, Hakan (2017), "Commonwealth (Milletler Topluluğu) Nedir?", *Makaleler.com*, 27 Aralık, <https://www.makaleler.com/commonwealth-milletler-toplulugu-nedir>, (Erişim Tarihi: 24.03.2018).
- LAUDERDALE, Ben (2015), "A Brief Political History Of The United Kingdom", *FiveThirtyEight*, 25 Mart, <https://fivethirtyeight.com/features/a-brief-political-history-of-the-united-kingdom/> (Erişim Tarihi: 29.09.2018).
- LORCH, Donatella (1995), "Cape Town Journal; Britain's Queen Comes Bearing a Gift: Acceptance", *The New York Times*, 23 Mart, <https://www.nytimes.com/1995/03/23/world/cape-town-journal-britain-s-queen-comes-bearing-a-gift-acceptance.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).
- LUNN, Jon (2014), "Nigeria: Boko Haram's Insurgency", *House of Common*, 19 Temmuz.
- LUNN, Jon ve HARARI Dan, (2017), "Nigeria: February 2017 Update", *House of Common*, 8 Şubat.
- MAINA, Andrew T. (2013), "Kenya's 'New' Foreign Policy Approach", *The Foreign Policy Analyst*, 25 Haziran, <https://theforeignpolicyanalyst.wordpress.com/tag/pillars-of-kenya-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).
- MAPHOSA, Sylvester B. (2012), "Natural Resources and Conflict: Unlocking the economic dimension of peace-building in Africa", *Africa Institute of South Africa Policy Brief*, Sayı 74, Mart.
- MARX, Christoph (2017), "Settler Colonies", *The Leibniz Institute of European History*, 2017, <http://www.ieg-ego.eu/marxch-2015-en>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).
- MCKENNA, Amy (2017), "Uhuru Kenyatta", *Encyclopædia Britannica*, 28 Kasım, <https://www.britannica.com/biography/Uhuru-Kenyatta>, (Erişim Tarihi: 22.06.2018).
- MCSMITH, Andy (2013), "Margaret Thatcher branded ANC 'terrorist' while urging Nelson Mandela's release", *Independent*, 9 Aralık,

<https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/margaret-thatcher-branded-anc-terrorist-while-urging-nelson-mandela-s-release-8994191.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

MERRIC, Rob (2017), "Boris Johnson in fresh foreign affairs controversy after congratulating Kenya's President on disputed re-election", *Independent*, 21 Kasım, <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/boris-johnson-kenya-president-re-election-uhuru-kenyatta-nazanin-ratcliffe-foreign-secretary-iran-a8067271.html> (Erişim Tarihi: 07.08.2018).

MEYER, Kathryn R. (2015), *Kenya: Decolonization, Democracy and the Struggle for Uhuru*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Mount Holyoke College, South Hadley.

MORRIS, Nigel (2002), "Blair begins African tour with democracy plea", *Independent*, 6 Şubat, <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/blair-begins-african-tour-with-democracy-plea-9209372.html>, (16.04.2018).

MULHOLLAND, Helene (2007), "Blair winds up Africa farewell tour", *The Guardian*, 1 Haziran, <https://www.theguardian.com/politics/2007/jun/01/tonyblair.labour> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

MUNENE, Njagi A. (2013), *The Colonial Legacy in Kenya-British Military Relations: 1963-2005*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Political Science of Kenyatta University, Nairobi.

MWANGI, Dann (2013), "Why the British government needs Kenya", *Fiftestate*, 25 Mart, <https://www.capitalfm.co.ke/eblog/2013/03/25/why-the-british-government-needs-kenya/> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

NATTRASS, Nicoli (2014), "South Africa: Post-Apartheid Democracy and Growth", *Democracy Works/Conference Paper*.

NATTRASS, Nicoli ve SEEKINGS Jeremy (2010), "The economy and poverty in the twentieth century in South Africa.", *CSSR Working Paper*, Sayı 276, Temmuz.

NEL, Andries ve diğeri, "Encyclopædia Britannica", 7 Nisan 2018, <https://www.britannica.com/place/South-Africa/World-War-II> (Erişim Tarihi: 09.09.2018).

NGANGA, Njeri M. (2015), "The media scene in Kenya", *Musicianafrica*, 29 Mayıs, <https://www.musicinafrica.net/magazine/media-scene-kenya> (Erişim Tarihi: 29.08.2018).

NGUGI, Brian (2016), "Kenya, Britain make efforts to repair relations", *Daily Nation*, 11 Nisan, <https://www.nation.co.ke/news/politics/Kenya-Britain--make-efforts-to-repair-relations/1064-3155228-313inw/index.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

NIEUWKERK, Anthoni Van (2006), *South Africa's post-apartheid foreign policy decision-making on African crises*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Faculty of

Commerce, Law and Management, University of the Witwatersrand, Johannesburg.

NJUGUNA, Lucy N. (2014), *Terror Activities And Evolution Of Kenya's Foreign Policy: 1998-2015*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Nairobi Institute Of Diplomacy and International Studies, Nairobi.

NWORGU, Elizabeth A. (2017), "Integrating Art and Creative Practices into a Programme of Support for Nigerian Students Studying in UK Higher Education Institutions", (der.) Nikolay Popov ve diğerleri, *Current Business and Economics Driven Discourse and Education: Perspectives from Around the World*, BCES Conference Books, Cilt 15, Sofia, ss. 173-180.

OBALA, Luke "Kenya's 2013 Elections and Emerging Foreign Policy", *Al Jazeera Center for Studies*, 6 Haziran.

OBASAJU, Victor (2014), "Nigerian Immigrants Struggle With British Identity", *Huffpost*, 5 Mayıs, https://www.huffingtonpost.com/indiana-university/nigerian-immigrants-strug_b_5265055.html, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

O'BRIEN, F. S. ve RYAN T. C. I. (1999), "Aid and reform in Africa: Kenya case study", *World Bank*, 27 Ağustos, Washington.

OCHAMI, David (2012), "Kibaki declined invitation to visit Britain", *Standard Digital*, 12 Nisan, <https://www.standardmedia.co.ke/business/article/2000056081/kibaki-declined-invitation-to-visit-britain> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

OLANDA, Artur A. (2010), *The role of foreign policy in economic development in Kenya, 1990-2010*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Nairobi Institute Of Diplomacy and International Studies, Nairobi.

OMONDI, Jerry (2018), "Buhari in London for official visit", *CGTN*, 10 Nisan, <https://africa.cgtn.com/2018/04/10/buhari-in-london-for-official-visit/>, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

OYETADE, Akintunde (1996), "OBITUARY : Nnamdi Azikiwe", *Independent*, 15 Mayıs, <https://www.independent.co.uk/incoming/obituary-nnamdi-azikiwe-5615956.html>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

ÖZER, Eray "Sistemik Irkçılık: Apartheid", <http://www.tarihakli.com/sistemik-irkcilik-apartheid/> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

PALMER, Richard (2010), "Zuma slams British colonialists", *Express*, 4 Mart, <https://www.express.co.uk/news/uk/161613/Zuma-slams-British-colonialists> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

PFLANZ, Mike (2005), "Britain bans Kenyan transport minister over suspected corruption", *The Telegraph*, 29 Temmuz, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/kenya/149>

5075/Britain-bans-Kenyan-transport-minister-over-suspected-corruption.html (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

PFLANZ, Mike (2013), "Uhuru Kenyatta accuses British envoy of 'shadowy, suspicious' role in Kenya election", *The Telegraph*, 6 Mart, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/kenya/9912353/Uhuru-Kenyatta-accuses-British-envoy-of-shadowy-suspicious-role-in-Kenya-election.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

PLAUT, Martin (2007), "Blair role in SA arms contract", *BBC*, 31 Mayıs, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/6707369.stm (Erişim Tarihi: 14.09.2018).

PLAUT, Martin (2014), "What really happened when Margaret Thatcher met P W Botha?", *Martinplaut*, 3 Ocak, <https://martinplaut.wordpress.com/2014/01/03/what-really-happened-when-margaret-thatcher-met-p-w-botha/> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

RAINES, Howell (1988), "A Thatcher Milestone Spurs Debate on Her Forceful Style", *The New York Times*, 5 Ocak, <https://www.nytimes.com/1988/01/05/world/a-thatcher-milestone-spurs-debate-on-her-forceful-style.html> (31.07.2018).

RAMELA, Nosimilo (2010), "SA to strengthen ties with Britain", *Media Club South Africa*, 1 Mart, <http://www.medioclubsouthafrica.com/democracy/1544-sa-to-strengthen-ties-with-britain> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).

RAY, Michael (2018), "Kgalema Motlanthe", *Encyclopædia Britannica*, 15 Temmuz, <https://www.britannica.com/biography/Kgalema-Motlanthe> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).

RENWICK, Robin (2015), "Margaret Thatcher's secret campaign to end apartheid", *The Telegraph*, 11 Şubat, <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/11403728/Margaret-Thatchers-secret-campaign-to-end-apartheid.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

ROBERTS, H. V. (1954), "South Africa and the Commonwealth political, strategic, economic", *Commonwealth Relations Conference: South African Paper*, Sayı 1, Lahor.

ROSENKRANZ, Rolf (2012), "Top global development NGOs in South Africa: A primer", *Devex*, 2 Ocak, <https://www.devex.com/news/top-global-development-ngos-in-south-africa-a-primer-77094> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).

SAHEL, Malika (2016), "The British Councils Post-Colonial Educational Investment in Nigeria: English Language Teaching", Multidisciplinary Academic Conference on Education, Teaching and E-learning, 5-6 Ağustos 2016, (der.) Jiri Vopava ve diğ erleri, *Proceeding of MAC-Etel 2016 International Conferans*, MAC Prague Consulting Ltd., Prague, ss. 174-179.

- SCOTT, Katy (2016), "6 UK charities doing wonders for South Africa", *The South African*, 7 Nisan, <https://www.thesouthafrican.com/6-uk-charities-doing-wonders-for-south-africa/> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).
- SENGUPTA, Kim (2013), "If Raila Odinga wins Kenya's elections, Britain's interests are secure, but if Uhuru Kenyatta wins...", *Independent*, 25 şubat, <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/if-raila-odinga-wins-kenyas-elections-britains-interests-are-secure-but-if-uhuru-kenyatta-wins-8510687.html> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).
- SHABAN, Abdurrahman A. (2018), "The Gambia rejoins the Commonwealth after 2013 exit", *Africanews*, 8 şubat, <http://www.africanews.com/2018/02/08/the-gambia-rejoins-the-commonwealth-after-2013-exit/> (Erişim Tarihi: 25.03.2018).
- SHIKWATI, James (2007), "Doğu Afrika'daki Ekonomik Gelişim ve Kalkınma Yardımları: Kenya Örneği", 2. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 12-13 Aralık 2006, (der.) Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş, *Sahraaltı Afrika*, Tasam, İstanbul, ss. 99-112.
- SIKO, John A. (2014), "*Democratic*" *Foreign Policy Making and The Thabo Mbeki Presidency: A Critical Study*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of South Africa African Politics, Pretoria.
- SILVA, Carlos V. ve RIENZO Cinzia (2017), "Migrants in the UK: An Overview", *Migration Observatory*, 21 şubat, <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migrants-in-the-uk-an-overview/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
- SIOLLUN, Max (2012), "President Shagari of Nigeria Visits the United Kingdom", *Nigerian History Channel*, 13 Nisan, <https://maxsiollun.wordpress.com/2012/04/13/president-shagari-of-nigeria-visits-the-united-kingdom/>, (Erişim Tarihi: 09.04.2018).
- SMITH, David (2013), "Tony Blair plotted military intervention in Zimbabwe, claims Thabo Mbeki", *The Guardian*, 27 Kasım, <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/27/tony-blair-military-intervention-zimbabwe-claim> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).
- STEWART, Heather ve diğerleri (2016), "David Cameron resigns after UK votes to leave European Union", *The Guardian*, 24 Haziran, <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/david-cameron-resigns-after-uk-votes-to-leave-european-union> (Erişim Tarihi: 29.09.2018).
- STUART, Lauren (2013), "The End of UK Aid: Is South Africa Ready?", *Ngopulse*, 10 Temmuz, <http://www.ngopulse.org/article/end-uk-aid-south-africa-ready> (Erişim Tarihi: 27.09.2018).
- THE AFRICAN DEVELOPMENT BANK, (2007), "Natural Resources For Sustainable Development in Africa", *African Development Report*, Oxford University Press, New York.

- THE AFRICAN DEVELOPMENT BANK, (2011), "Africa Economic Brief", Cilt 2, Sayı 5, 11 Mayıs.
- THE CHOICES PROGRAM, (2014) "Colonization and Independence in Africa", *Brown University Watson Institute for International Studies*.
- THE INDEPENDENT COMMISSION FOR AID IMPACT (ICAI), (2016), "When aid relationships change: DFID's approach to managing exit and transition in its development partnerships", Kasım.
- THOMPSON Leonard M. (2017), "Segregation", *Encyclopædia Britannica*, 10 Ekim, <https://www.britannica.com/place/South-Africa/Segregation#ref480709> (Erişim Tarihi: 05.09.2018).
- TOUAIBIA, Mohammed Z. (2014), *Land and Labour In Kenya Under British Colonial Rule From 1888-1953*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Faculty of Letter, Language and Art, Es Senia.
- TURAN, Abdülkadir (2018), "Nijerya'daki İslâmî Hareketler", *Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM)*, 6 Mart, <http://sdam.org.tr/haber/151-nijeryadaki-islami-hareketler/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).
- UKO, Ndaeyo (2002), "History and the Press: A Case Study of Australia and Nigeria", *eTropic: electronic journal of studies in the tropics*, Cilt 1, Sayı 2, sS. 1-12.
- ULUER, Ahmet G. (2014), *Nijerya'da Silahlı Örgütler: Boko Haram ve Mend*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- UNITED NATIONS, (1962), "International Trade Statistic 1900 – 1960", Mayıs, <https://unstats.un.org/unsd/trade/imts/Historical%20data%201900-1960.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- WATSON, Alisia (2017), "What Cultural Factors Influenced the Education System in South Africa?", *Findmypast*, 10 Mart, <https://blog.findmypast.com/what-cultural-factors-influenced-the-education-system-in-south-africa-2602242322.html> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- WEIMER, Markus ve VINES Alex (2011), "UK–South Africa Relations and the Bilateral Forum", *Chatham House*, Haziran.
- WOODHOUSE, Christopher M. (2018), "Cecil Rhodes", *Encyclopædia Britannica*, 12 Eylül, <https://www.britannica.com/biography/Cecil-Rhodes> (Erişim Tarihi: 19.12.2017).
- WYSS, Marco "Cold War Burden-Sharing? The United States, Britain, and Military Assistance to Nigeria", *Lancaster University*, http://eprints.lancs.ac.uk/88421/1/Cold_War_Military_Assistance_HJ_Superfinal.pdf, (Erişim Tarihi: 07.04.2018).

İnternet Kaynakları

<http://bcckenya.org/index.php/>

<http://countrystudies.us>

<http://healthpartners-int.co.uk>

<http://kenyahighcom.org.uk>

<http://thecommonwealth.org>

<http://what-when-how.com>

<http://www.anc.org.za>

<http://www.commonwealthofnations.org>

<http://www.constitutionnet.org>

<http://www.deputyresident.go.ke>

<http://www.emersonkent.com>

<http://www.mfa.go.ke>

<http://www.nationalarchives.gov.uk>

<http://www.oecd.org>

<http://www.pressreference.com>

<http://www.sais-cari.org>

<http://www.seychelles.org>

<http://www.southafricanmedia.co.za>

<http://www.tarihiolaylar.com>

<http://www.worldbank.org>

<https://actsa.org>

<https://atlas.media.mit.edu/en/>

<https://blackpast.org>

<https://comtrade.un.org>

<https://devtracker.dfid.gov.uk>

<https://en.portal.santandertrade.com>

<https://en.unesco.org>
<https://samilhistory.com>
<https://tradingeconomics.com>
<https://worldview.stratfor.com>
<https://www.biography.com>
<https://www.britannica.com>
<https://www.britishcouncil.org>
<https://www.britishempire.co.uk/index.htm>
<https://www.cia.gov/index.html>
<https://www.ciiblog.in>
<https://www.cs.mcgill.ca>
<https://www.definitions.net>
<https://www.encyclopedia.com>
<https://www.focac.org/eng/>
<https://www.gov.uk>
<https://www.mapsofworld.com>
<https://www.migrationwatchuk.org>
<https://www.ons.gov.uk>
<https://www.parliament.uk>
<https://www.rct.uk>
<https://www.royal.uk>
<https://www.sahistory.org.za>
<https://www.trademap.org>
www.elections.org.za/
www.historyworld.net/

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa ATEŞ, 4 Şubat 1992 tarihinde Kırıkkale'de doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimlerini Kırıkkale'de tamamlamıştır. Üniversite eğitimini 2015 yılında Turgut Özal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında tamamlamıştır. 2013 yılında staj programı dahilinde TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı ile Dilekçe Komisyonu'nda görev yapmıştır. 2013-2014 yılı güz döneminde Slovenya'nın Ljubljana Üniversitesi'nde erasmus öğrencisi olarak eğitim almıştır. 2018 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet bölümünü bitirirken, aynı üniversitede İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi bölümü 3. sınıf öğrencisi olarak eğitimine devam etmektedir.